
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

4/2008

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2008

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

HODNOTA PRVÉHO VOJENSKÉHO MAPOVANIA (1769 - 1785) PRE VOJENSKÉ DEJINY SLOVENSKA

BOHUŠ KLEIN

KLEIN, B.: Value of the first military mapping for military history of Slovakia (1769 až 1785). *Vojenská história*, 4, 12, 2008, pp. 3–9, Bratislava.

The author of the study deals with the first military mapping. This mapping has been persistent and under the influence of German scientific literature it was also called the mapping of Francis Joseph I. or Joseph's mapping. The main reason is that (1780 – 1790) from cartographical and financial point of view it was brought to an end during the reign of Francis Joseph I in 1785. The author emphasises the fact that the first military mapping of Hungary (1769 – 1785) is essential and valuable from historical and geographic, however mainly from cartographical point of view for the Slovak history. It was for the first time that the complete land of Slovakia was mapped in a medium scale of 1: 28 800. The cartographical mapping was managed directly in the terrain by military officers – surveyors under the command of Austrian Army General Staff in Vienna. It was the Army General Staff that assigned not only lower ranked assistant technicians and mapmakers, but most of all the surveyors – engineers.

Military History. Hungary 18th century. The first military mapping of Kingdom of Hungary.

Hoci počiatky mapového zobrazovania územia Slovenska siahajú do 1. tretiny 16. storočia, k skutočnému doceneniu analógových máp dochádza až v 18. storočí, keď sa topografické mapy stávajú aj dôležitým logistickým prostriedkom zabezpečovania vojenských činností armády v teréne. Vládnuce kruhy habsburskej monarchie preto mali eminentný záujem, aby vojenská generalita vojska používala presné topografické mapy veľkých mierok. A práve vďaka dôležitosti, ktorá sa v tomto období mapám prikladala, sa v Rakúskom štátnom archíve vo Viedni zachovali mapy v mierke 1 : 28 800 a nemecky písané vojenské opisy krajiny (*Militärische Beschreibungen*). Toto jedinečné mapové dielo je málo známe našej odbornej verejnosti, lebo do roku 1918 nebolo nikdy celkom odtajnené a nebolo v našej odbornej či populárno-vedeckej spisbe doteraz ani súborne publikované.¹

1 Mapy, hlavne však ich vojenské opisy monarchia až do svojho zániku v roku 1918 nikdy úplne neodtajnila. Hodnotu máp a opisov krajiny pre svoje národné dejiny, ako prví z nástupníckych štátov monarchie postrehli Slovinci a následne aj Chorváti, ktorí priebežne publikujú mapy a opisy vo viaczväzkových edíciách. V roku

Pred viac ako dvesto rokmi sa na území Slovenska, ako integrálnej súčasti vtedajšieho Uhorska, ukončili práce na prvom podrobnom a ucelenom mapovaní našej vlasti, pre ktoré sa v našej historiografickej a kartografickej odbornej spisbe zaužívalo pomenovanie Prvé vojenské mapovanie. Toto mapovanie sa zo zotrvačnosti a pod vplyvom nemeckej odbornej literatúry zvykne nazývať aj Jozefínske mapovanie, alebo ako ho posledne nazvali naši jazykovedci Jozefské mapovanie. Nazýva sa tak preto, lebo v roku 1785 za panovania Jozefa II. (1780 – 1790) sa mapovanie Uhorska oficiálne dokončilo, a to nielen z kartografického, ale uzavrelo sa aj z finančného hľadiska.

Prvé vojenské mapovanie Uhorska (1769 – 1785) je pre historické a geografické, hlavne však kartografické dejiny Slovenska, veľmi dôležité a hodnotné, lebo počas neho sa po prvýkrát kompletne zmapovalo v jednotnej strednej mierke 1 : 28 800 celé dnešné územie Slovenska. Kartografické práce realizovali priamo v teréne vojenský dôstojníci kartografi-merníci pod priamym velením rakúskeho Generálneho štábu vo Viedni, ktorý pre túto úlohu vyčlenil z technických jednotiek armády monarchie nielen nižšie kádre pomocných technikov a kresličov, ale hlavne kartografov-inžinierov. Do Uhorska odvelili najmä radových dôstojníkov pôvodom z Čiech, Moravy a Sliezska, ktorí už mali skúsenosti s podobným mapovaním v týchto krajinách, a u ktorých bol väčší predpoklad, že v slovenských, zvlášť vidieckych oblastiach, sa lepšie uplatní ich slovanská jazyková príbuznosť pri komunikácii s domácim, slovenským obyvateľstvom. Práce na samotnom mapovaní boli urýchľované aktívnou pomocou a spoluprácou s dôstojníkmi posádok vojsk dislokovaných na území vtedajšieho Slovenska a stoličných úradníkov, ktorí poznajúc pomery svojich stolíc, mohli poskytovať vojenským kartografom cenné informácie. Vojenský kartografi rakúskej armády vtedy po prvýkrát premietli územie dnešnej Slovenskej republiky do 210 mapových listov v strednej mierke 1 : 28 800 a v rozmeroch 62 x 42 cm každého listu. Farebné, ručne kreslené a zoznamom mapovaných sídiel opatrené originály týchto máp sa nachádzajú v Rakúskom štátnom archíve vo Viedni, a doteraz na Slovensku neboli publikované. Mapy podávajú verný obraz slovenskej krajiny ešte pred začiatkom priemyselnej revolúcie v 19. storočí, a sú o to hodnotnejšie, že podrobne dokumentujú miestopisné a zemepisné danosti Slovenska v 2. polovici 18. storočia. Zvlášť hodnotné je, že mapy, ako aj vojenské opisy týchto máp vykonávali dôstojníci armády priamo v teréne. A práve z tohto dôvodu možno údaje uvedené jednak na mapách, a jednak vo vojenských opisoch považovať za nadmieru spoľahlivé, vierohodné a materiálne vecné. Tieto mapy, resp. archívny fond tohto mapovania, aj keď sa nenachádza na našom území, naša odborná kartografická literatúra pomerne podrobne kompilačne opísala na základe rakúskej, maďarskej a českej historiografickej a kartografickej literatúry, ale celkove možno rezumovať, že celý tento archívny kartografický fond je slovenskej odbornej verejnosti takmer úplne neznámy, nepublikovaný a bádateľsky preto ani nie je vyťaženy.²

Už samotný názov Prvé vojenské mapovanie je evidentným dokladom toho, že hlavným zámerom a poslaním tohto mapovania boli účely vojenské, prioritne sledujúce vojenské zá-

2004 vydavateľstvo Arcanum v Budapešti vydalo mapy, ako aj vojenské opisy prvého vojenského mapovania Uhorska v elektronickej podobe na DVD nosiči. Tento materiál je však pre nepresnosti v slovenskom miestopise a iných reáliách len málo použiteľný.

2 Základné informácie o Prvom vojenskom mapovaní: PALDUS, J.: Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburgischen Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II. In: *Akademie der Wissenschaften in Wien 1919. Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften*, 63. Band, 2. Abhandlung, S. 58-74. PRIKRYL, L. V.: *Vývoj mapového zobrazenia Slovenska*. Bratislava : Vydavateľstvo Veda 1977, s. 481-493. KLEIN, B.: Jozefínske mapovanie. In: *Slovenská archivistika*, 34, 2, 1999, s. 78-88. PRAVDA, J.: *Stručný lexikón kartografie*. Bratislava : Veda 2003, s. 282-283.

mery, využitie a ciele. Generálny štáb rakúskej armády vo Viedni celú akciu zabezpečoval tak po stránke organizačnej a veliteľsko-operačnej, ako aj po stránke finančnej. Náklady na mapovanie Uhorska sa po jeho skončení v roku 1785 vyšplhali na nemalú čiastku 107 527 zlatých.³ Je to značná suma, hoci zvlášť historikom je všeobecne známe, že monarchia počas celej svojej existencie mala veľmi ďaleko do plnej štátnej kasy. Treba však zdôrazniť, že pre historické i kartografické dejiny Slovenska je toto mapovanie mimoriadne dôležité a veľmi hodnotné zvlášť z toho dôvodu, lebo počas neho sa po prvýkrát vôbec v jeho dejinách kompletne zmapovalo v jednotnej mierke celé dnešné územie Slovenska. Dovtedy sa mapy vyhotovovali väčšinou len pre majetkovo-právne účely, poznáme tiež mapy niektorých šľachtických panstiev, mapy niektorých miest a ich majetkov, a, pochopiteľne, banské mapy, ktoré zaujímajú v dejinách Slovenska 18. storočia osobitné postavenie.⁴

Záber Prvého vojenského mapovania sa vzťahoval na všetky územia patriace do domény rakúskej koruny Habsburgovcov. V roku 1769 sa prikróčilo aj k mapovaniu severných stolíc vtedajšieho Uhorska, ležiacich dnes na území Slovenskej republiky. V tomto roku sa začalo mapovať aj územie Spiša v zdvojennej mierke 1 : 14 400, a týkalo sa len spišských miest a panstva Lubovne. Originály týchto máp sa nachádzajú v Štátnom archíve vo Viedni, a dovedna ich je 63 kusov, teda 63 mapových listov.⁵ Bolo to krátko pred delením Poľska, po ktorom sa po dlhých storočiach do Uhorska vrátil poľský záloh spišských miest a ľubochňanskeho panstva. Vrátenie poľského zálohu v 70. rokoch 18. storočia malo pre habsburskú monarchiu a Uhorsko zvlášť veľký zahranično-politický a medzinárodný význam, lebo z geopolitického hľadiska sa po niekoľkých storočiach zavŕšil geopolitický vývoj Spiša na jeho severnej hranici. K nepatrným zmenám hraníc medzi Slovenskom a Poľskom potom došlo až v priebehu 20. storočia. Zdá sa, že s mapovaním Spiša, vypracovanom nadporučikom Seegerom v zdvojennej M: 1 : 14 400, paralelne prebiehalo i vojenské mapovanie severných stolíc Uhorska v jednoduchej M: 1 : 28 800. Týmito stolicami boli: Trenčín, Orava, Liptov, Turiec, Spiš, Šariš, Zemplín, Užská stolica, a Berežská stolica. Toto mapovanie sa realizovalo pod velením kartografa, nadporučíka, šľachtica von Motzela. Pod jeho velením sa vypracovalo 104 mapových listov z týchto stolíc spolu s vojenskými opismi jednotlivých sídiel. Ale začiatkom augusta v roku 1771 sa nadporučík von Motzel utopil vo vlnách Dunajca, pri dedine Jasoňsko, pri dnešnom Novom Saczi v Poľsku. Velenie nad vojenským mapovaním prevzal major Steinbacher, ktorý zmapoval oblasť dnešného Nowého Targu v Poľsku.⁶ V polovici roka 1772 však Mária Terézia svojím nariadením vojenské mapovanie Uhorska prerušila pre hroziacu vojnu s Francúzskom o španielske dedičstvo. Ale zdá sa, že pádnejším, pravým dôvodom zastavenia prác na tomto grandióznom projekte bol nedostatok finančných prostriedkov.

Vojenské mapovanie Uhorska sa obnovilo už v pokojnejšej dobe vládnutia Jozefa II. v roku 1782 pod velením plukovníka Andreasa von Neuya. Bola to pre kartografiu šťastná voľba, lebo von Ney bol vynikajúcim kartografom s obrovskými skúsenosťami mapovania v te-

3 PALDUS, J.: Die militärischen Aufnahmen...ref. 3, s. 9.

4 Kartografická tvorba spojená s vyhotovovaním máp rôzneho druhu a účelov dosiahla na území Slovenska v 18. storočí jednu z najvyšších úrovní vtedajšej Európy. Ba možno povedať, že kartografia prvej polovice 18. storočia, prezentovaná najmä dielom Samuela Mikovíniho, ovplyvňovala vývoj kartografie prinajmenej v stredo európskych reláciách. Slovenskú historickú kartografiu ešte len čaká vedecké zhodnotenie tohto obdobia, nehovoriac už o tom, že kartografické fondy našich archívov, najmä však Slovenského ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici, uchovávajú jedinečné unikáty banských máp.

5 Kriegsarchiv Wien, Kartenabteilung B IX. a. 540.

6 PALDUS, Die militärischen Aufnahmen..., ref. 3, s. 63. BIELOVODSKÝ, A.: *Severné hranice Slovenska*. Vydala Ústredná správa Slovenskej ligy v Bratislave (asi 1946), s. 46-50.

réne. Ako svoj hlavný stan si zvolil mesto Trnavu, odkiaľ usmerňoval mapovanie zostávajúcej časti Uhorska v jednoduchej mierke 1: 28 800.⁷

Nedielnou súčasťou tohto mapovania sú vojenské opisy krajiny (militärische Landesbeschreibungen) v nemeckom jazyku, ktoré podrobne podľa jednotlivých sídiel odrážajú vojenskú, miestopisnú, zemepisnú, ale aj stavebnú, hospodársku a komunikačnú infraštruktúru mapovaných regiónov. Vojenské opisy sídiel, ktoré sú kartograficky zobrazené na mapách, má len toto mapovanie a nijaké iné. Jedinečnosť týchto opisov spočíva aj v tom, že ich vojenský kartografi vyhotovili priamo v teréne, ďalšie vojenské mapovania už vojenské opisy neobsahujú. Špecifické údaje o sídlach, pevných stavbách, vodstve, lesoch, lúkach a močiaroch, hradských a cestách a okolitých vrchoch, predstavujú doteraz bádateľsky nevyťažiteľný historicko-geografický a kartografický prameň s veľkou databázou informácií pre mnohé vedné odbory. Vojenské opisy sa v zásade obmedzujú vždy len na jedno sídlo (mesto, mestečko, dedina, osada, samota) a jeho najbližšie okolie s presne vymedzenými okruhmi sídliskovej, zemepisnej, ale najmä vojenskej problematiky. Údaje sa vpisovali do predtlačenej rubriky dotazníkovej formy, ktoré mali odpovedať na otázky prioritného vojenského záujmu, ktorý spočíval v logistickom vyhodnotení priestoru krajiny pre prípadné vojenské operácie. Preto týmto opisom nemožno zazlievať stručnosť, vojenský slovník a neraz aj opomenutie dôležitých historických a iných skutočností, lebo si treba uvedomiť, že ich písali vojenský kartografi s technickým vzdelaním priamo v teréne, ktorých ľudské návyky a potreby sa v ničom neodlišovali od návykov a potrieb nás súčasníkov.

Prvým údajom týchto opisov je zaradenie sídla do administratívnej pôsobnosti príslušnej stolice v 18. storočí. Tento údaj je relevantný pre poznanie administratívnej príslušnosti toho-ktorého sídla do správnej pôsobnosti stolice. Je zaujímavé, že vojenský kartografi zaradovávali sídla podľa starej správnej štruktúry územnej pôsobnosti stolíc a nezohľadňovali reformu Jozefa II. nového usporiadania štátnej správy. V nasledujúcej rubrike sú údaje o vzdialenostiach do susedných i vzdialenejších sídiel, ktoré sa udávajú v zlomkoch a v celých hodinách. Jedna hodina predstavuje čas na prekonanie vzdialenosti 5 000 krokov, čo zodpovedá 1/2 viedenskej míli, teda vzdialenosti cca 3, 8 km. Grafická legenda tejto vzdialenosti je uvedená na každej mape, čo podistým malo veľmi pragmatický význam v tom zmysle, že ten, kto používal mapu, mohol priamo na mape odmerať vzdialenosť i čas potrebný na prekonanie cesty do susedného sídla. Uvádzané vzdialenosti do susedných sídiel nám zároveň spresňujú lokálnu cestnú sieť a jej hustotu, pričom neraz musíme s údivom konštatovať, že cesty viedli aj cez také lesy a vrchy, ktoré sú z dnešného pohľadu celkom nepriechodné a ich trasy v teréne sledujú neraz len značky turistických chodníkov.

Oveľa hodnotnejšie sú pôvodné názvy dedín a miest, ktoré sa uvádzajú v originálnom znení, podľa vtedy ešte neustáleného jazykového a pravopisného zvykoslovia tých čias. Prepis týchto miestopisných, pôvodných názvov v nemeckej, maďarskej a slovenskej mutácii treba považovať za originálny historický prameň, ktorý nájde svoje adekvátne uplatnenie nielen medzi filológmi a onomastikmi, ale predovšetkým medzi regionálnymi historikmi a geografmi. Ako príklad uvádzame názvy mesta Jelšava: Jelssava, maď. Jolsva alebo Eltsch, alebo Jelschau, lat. Alnovia, mestečka Kysucké Nové Mesto: Neüstadtl alebo Kisutza Ujhely alebo Horne Nove Meszto, mesta Žilina: Silein alebo Žilina alebo Solna, dediny Stará Bystřica: Stara Dedina alebo Alt Bistritz alebo Ó Besztercze a dediny Vyšná Slaná: Wissnya Slana, Felső-Sajó, Ober-Salz. Pri tejto rubrike možno jednoznačne konštatovať, že toto mapovanie nám dokumentuje nielen textovo (ale aj kartograficky) najpodrobnejší, systematic-

7 PALDUS, Die militärischen Aufnahmen...ref. 3, s. 65-71.

ký miestopis sídiel, ba zdá sa, že aj najstarší a najkompletnejší, ktorý sa zachoval k dejinám Slovenska druhej polovice 18. storočia. Mnohé z týchto sídiel dnes už nejestvujú, niektoré splynuli s inými, niektoré zanikli v dôsledku výstavby údolných nádrží a priehrad, alebo ako v prípade majerov úplne vymizli či už v dôsledku kolektivizácie, alebo súčasnej privatizácie vidieka. To bol aj prípad prícestných hostincov.

V ďalšej rubrike pevných stavieb (Solide Gebäude) sú uvedené všetky stavby dôležité z vojenského hľadiska, teda obrany, prípadne ich logistického využitia pri presunoch a zásobovaní vojska. Týka sa to hlavne hradov, kaštieľov, kostolov a kláštorov, zemepanských domov a dvorov, tiež majerov, mlynov, píl, sýpok, hostincov, pálení, prípadne iných z pevného materiálu, teda kameňa a tehly postavených stavieb. V skutočnosti je to sumár všetkých objektov vojenského záujmu, neraz aj so stručnými poznámkami o ich vojenskom význame v prípade vojenského konfliktu. Z hľadiska dnešného poznania a potrieb vedeckých odborov, hlavne pamiatkovej starostlivosti, však veľkým nedostatkom týchto opisov je, že vojenská kartografi venovali málo pozornosti hodnoteniu umelecko-historického a stavebno-architektonického stavu objektov, ich údaje sa skôr obmedzujú na suchý výpočet objektov a akúsi hrubú inventarizáciu stavieb vojenského významu a záujmu. Tento negatívny moment však zasa na druhej strane vyvažuje ich pôdorysná a zástavbová (stavebná) štruktúra v mikropriestore jednotlivých sídiel, ktorá je podrobne v príslušnej kartografickej mierke zobrazená na mape. Kartografi tohto mapovania boli dokonca takí dôslední detailisti, že farebne vyznačovali aj druh zástavby, červenou farbou označovali murované stavby a čiernou drevené stavby. Táto rubrika je z hľadiska slovenských vojenských dejín najdôležitejšia, lebo kartograficky na mapách, ale aj slovne v textoch sú pomerne podrobne opisované objekty vojenského významu. Týka sa to najmä hradov a pevností, ktoré ešte v 18. storočí plnili svoje obranné, vojenské funkcie. Vojenské opisy mimoriadnu pozornosť venovali aj opevneným stredovekým mestám, najmä však kvalite mestských múrov.

V rubrike vodstva (Wässer) sa opisujú všetky rieky a potoky pretekajúce príslušným sídlom, pri niektorých je uvedená aj šírka a hĺbka vodného toku, ako aj jeho dobový názov, hoci pomenovanie, hlavne pri menších potokoch, sa vždy neuvádza. Sú tu údaje o priechodnosti tokov, ako aj o ich korytách, brehoch, mostoch a brodoch, tiež o kvalite vôd, hlavne, či voda je pitná pre ľudí a zvieratá. Určitou nevýhodou tohto materiálu je uvádzanie dĺžkových mier v krokoch a stopách, čo v mnohých prípadoch zvädza ku generalizácii, lebo v texte ani na mape nie je presne udané miesto, kde kartografi merali šírku a hĺbku vodných tokov. Z vojenského hľadiska však táto rubrika má dôležitý význam najmä preto, lebo charakterizuje vodné toky a ich priechodnosť povozníctvom a na koňoch.

Ďalšia rubrika lesov (Wälder) podáva základné informácie o okolitých lesných porastoch a stromoch ako univerzálnom materiáli, využiteľnom vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti tých čias. Zároveň sa v mnohých prípadoch uvádza druh lesa a jeho vojenská osobitosť v tom zmysle, či je les priechodný a akým spôsobom, prípadne, aký majú pôdny podklad. Je na škodu tohto materiálu a nás súčasníkov, že nie všade vojenská kartografi menovite uviedli druhy lesných porastov, teda lesných drevín, aké na rôznych vrchoch rástli. Vojakov skôr zaujímala drevná hmota, to znamená, či stromy lesov sú vysokokmeňové, alebo sú nízkeho vzrastu, prípadne to, či drevo z lesov je využiteľné pre vojenské potreby. Preto sa lesy v týchto opisoch väčšinou spomínajú jednak ako vysokokmeňové, prípadne strednokmeňové, a teda využiteľné, alebo ako kroviny, a teda nevyužiteľné.

Rubrika lúk a močiarov (Wiesen und Sümpfe) inventarizuje kvalitu lúk a pasienkov z hľadiska ich spásania koňmi a dobytkom, tiež dorábky sena, a hlavne sleduje ich priechodnosť s povozníctvom, vrátane vojenského vozatajstva, cez vyskytujúce sa močiare, barinaté

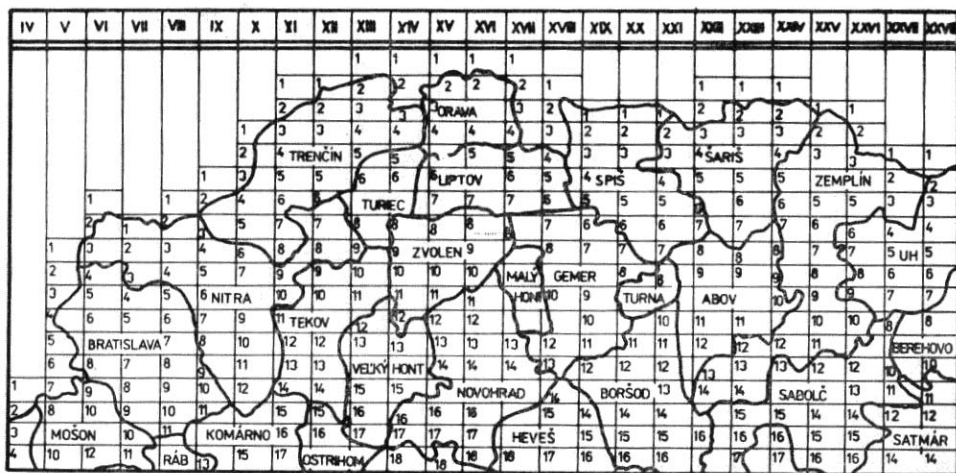
a podmokrené lúky. Z dnešného pohľadu by táto rubrika nemala opodstatnenie, ale keď si uvedomíme realitu 18. storočia, keď bol človek priam existenčne závislý od úžitkovej a ťažnej sily zvierat, tak v tejto rubrike nachádzame pragmatické zdôvodnenie, lebo tráva a lúky mali pre kone či voly priam životnú dôležitosť.

Vojenská kartografi však mimoriadnu pozornosť venovali cestám a hradským (Wege und Straßen), ktoré mali veľký komunikačný a vojenský význam nielen ako spojovacie cesty medzi jednotlivými sídlami, ale hlavne pri presunoch trénovalých vojenských zoskupení. Preto v textovom opisnom materiáli sa prísne rozlišujú hlavné krajinské hradske, poštové hradske, ako aj vedľajšie hradske a vidiecke vozové cesty, tiež chodníky a chodníčky pre peších a zjazdových na koni. V opisoch jednotlivých ciest sa kartografickí dôstojníci zamerali hlavne na kvalitu ich stavu, t. j. či sú dobré alebo zlé, prípadne ako sú prejazdne s ľahkým a ťažkým (vojenským) povozníctvom a vozatajstvom. V opisoch ciest nachádzame aj upozornenia na barinaté a zlé úseky hlavne závozových ciest, tiež na úseky prudkých stúpaní a klesaní. Zvlášť hodnotné sú údaje o pôdnom podklade ciest, hoci väčšinou ide len o generalizované pomenovanie pôd spojené s hlinou, ílom, barinou, čiernou zemou a pod. Z pohľadu slovenskej historickej geografie je textový a kartografický materiál týkajúci sa ciest zvlášť hodnotný, lebo umožňuje vypracovať dokumentačnú a podrobnú generálnu mapu cestnej siete Slovenska tohto obdobia. Takú mapu historická geografia Slovenska postráda, lebo komunikačná sieť odrážala nielen vzostup, ale aj zánik jednotlivých sídliskových a hospodárskych regiónov. Vzhľadom na to, že cestná sieť sa do polovice 19. storočia len výnimočne a málo menila, dovoľuje tento materiál retrospektívne rekonštruovať cestné spojnice ďaleko do minulosti a už exaktne sledovať zmeny cestnej siete v 19. a 20. storočí. Nespornou prednosťou tohto kartograficko-historického prameňa je možnosť priamej konfrontácie a overovania trás ciest jednak podľa mapy, a jednak podľa ich textového opisu. Treba konštatovať, že cestám a hradským, ako jednému z najdôležitejších logistických fenoménov vojska 18. storočia, je venovaná na mapách a vo vojenských opisoch mimoriadna pozornosť. Z komunikačného hľadiska treba vyzdvihnúť najmä opisy spresňujúce smerovanie trás ciest v priestore a tangované prechody cez vodné toky mostmi, brodmi, či prievozmi.

Z posledných rubrik o okolitých vrchoch (Umliedende Berge) a poznámok (Anmerkungen) je hodnotná najmä prvá z nich, lebo uvádza desiatky názvov vrchov v dobovom názvosloví. Týka sa to väčšinou dominantných vrchov s vojenským významom z hľadiska svojho výhľadu do okolitej krajiny. Ako príklad uvádzame vrch: Devínska Kobyla (Koblberg), 514,1 m n.m. a vrch: Kramáre (Kramer), 439,4 m n. m pri Bratislave. Rubriku poznámok (Anmerkungen) vojenská kartografi vyplňovali len pri dôležitých mestách a vojenských pevnostiach, tieto historizujúce údaje však nemajú veľkú hodnotu, lebo odrážajú dobový stupeň poznania historických faktov v 18. storočí. Pri rubrike poznámok treba zdôrazniť informáciu, že autorom týchto rukopisných, historiografických poznámok bol Ján Matej Korabinský (1740 – 1811), historik a geograf, rodák z Prešova, ktorého pre tento účel zamestnal Generálny štáb rakúskej armády vo Viedni. Jeho autorstvo potvrdzujú jednak grafologické porovnania so zachovanými písomnosťami v archíve Lyceálnej knižnice v Bratislave, a jednak texty uverejnené v jeho publikácii *Produkten Lexikon von Ungarn* (1786), ktoré sú neraz úplne identické s opismi jednotlivých sídiel v Prvom vojenskom mapovaní.

Záverom treba povedať, že doteraz nepublikovaný historicko-kartografický prameň, nazývaný Prvé vojenské mapovanie, predstavuje pre dejiny Slovenska druhej polovice 18. storočia hodnotnú základňu, ktorú môžu využiť a zhodnotiť mnohé historické a geografické disciplíny. Týka sa to aj disciplín, ktoré sa zaoberajú riešením priestorovej problematiky, ako napríklad pri spracovávaní urbanistickej a územnej dokumentácie, pri riešení krajinnoko-

logických zmien a využitia krajiny, tiež pri výskume osídlenia a pod. Význam tohto dobového prameňa pre vojenské a regionálne dejiny je vlastne nezastupiteľný.

Klad listov slovenskej časti mapového súboru Uhorska, ktorý vznikol pod vedením von Neuya.

B. KLEIN: DER WERT DER ERSTEN MILITÄRISCHEN KARTIERUNG (1769 – 1785) FÜR DIE MILITÄRISCHE GESCHICHTE DER SLOWAKEI

In diesem Beitrag löst der Autor die Fragen der Quellwertung von Karten und Beschreibungen der Ersten militärischen Kartierung für die Militärgeschichte der Slowakei in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhundert. Die Karten wurden im Rahmen der 1. militärischen Kartierung Ungarns in den Jahren 1782-1784 verfertigt, der ersten und kompletten Kartierung des heutigen Gebietes der Slowakei. Die militärischen Kartographen der damaligen österreichischen Armee haben zum ersten Mal das Gebiet der heutigen Slowakischen Republik auf 215 Kartenblättern im mittleren Maßstab 1:28 800 und Format der einzelnen Blätter 63 x 42 cm kartiert. Die farbigen, handgezeichneten und mit einer Legende versehenen Originale dieser Karten befinden sich im Staatsarchiv in Wien und wurden bisher in der Slowakei nicht veröffentlicht.

Unteilbarer Bestandteil dieses bisher unbekanten Fonds an Landkarten sind die militärischen Beschreibungen der einzelnen Ansiedlungen in deutscher Sprache, die genau nach den einzelnen Städten, Städtchen, Markplätzen und Dörfern die militärische, topographische und wirtschaftliche Infrastruktur der Gemeinden und Städte beschreiben. Die Einmaligkeit dieser bisher nicht publizierten Beschreibungen besteht darin, dass sie nur bei dieser 1. militärischen Kartierung angewendet wurden. Spezifische Angaben über Siedlungen, feste Bauten, Gewässer, Wälder, Wiesen und Sümpfe, Wege und Landstraßen und umgebene Berge stellen eine bisher nicht voll ausgewertete Quelle einer immensen Datenbasis von Informationen auch für viele weitere wissenschaftliche Gebiete dar. Die militärischen Beschreibungen vorstellen eine bis jetzt noch nicht publizierte Quelle, die verwendbar ist in vielen wissenschaftlichen Bereichen, wie zum Beispiel in der Denkmalschutzpflege, Naturschutzpflege, Militärgeschichte und weiteren. Es wird Aufgabe der heutigen und nächste Generation von Historikern und Kartographen sein, dieses bisher nicht publizierte Werk wissenschaftlich zu bearbeiten und zu veröffentlichen.

IMPROVIZOVANÝ PANCIEROVÝ VLAK ZAISTŮVACEJ DIVÍZIE „OROL“

PAVEL MIČIANIK

MIČIANIK, P.: *Improvised armoured train of a security brigade „Eagle“.*

Vojenská história, 4, 12, 2008, pp. 10–19, Bratislava.

The Author describes an issue of the involvement of Slovak security brigade in the East Front. Based on an archive study he analyses the activity of the armoured train in a complex way, which was self-made by the soldiers of an Infantry Regiment 102 Security Brigade in the spring of 1942. During a one-year performance it served in a various military tasks connected to „connectivity and security“service of the rails between the guards and the crews. Several times there was an effective participation in the fights against Soviet partisans. The Author draws the attention to the fact that there was no other train like this built by anyone.

Military History. The Soviet Union. World War Two. Slovak Army in the east front. Technique – an armoured train. The year 1942.

Pancierové vlaky sa stali významným mobilným bojovým prostriedkom na prelome 19. a 20. storočia. K ich najväčšiemu využitiu došlo v priebehu prvej svetovej vojny (najmä na východnom fronte), občianskej vojny v Rusku a výpadoch maďarskej Červenej armády na Slovensko a do Rumunska. Dôležitú úlohu pancierové vlaky zohrali aj v priebehu druhej svetovej vojny. Ich frontové využitie silne obmedzovalo letectvo a tanky, ale osvedčili sa pri ochrane železničných komunikácií pred útokmi partizánov. Na takéto nasadenie boli vhodné aj pancierové vlaky postavené improvizovane vojenskými útvarmi. Prvé takéto vlaky vznikali a bojovo boli nasadené už počas americkej občianskej vojny v druhej polovici 19. storočia. Improvizované pancierové vlaky zohrali významnú úlohu aj v moderných dejinách Slovenska. Najprv v bojoch proti útoku maďarskej Červenej armády v roku 1919 a potom v priebehu Slovenského národného povstania v roku 1944. Medzi odbornou i laickou verejnosťou je ale veľmi málo známy fakt, že prvý improvizovaný pancierový vlak používaný slovenskými vojakmi počas druhej svetovej vojny nebol postavený v roku 1944, ale o celé dva roky skôr! Tento improvizovaný pancierový vlak svojpomocne postavili vojaci pešieho pluku 102 *Zaistovacej divízie* na jar 1942.

Slovenská *Zaistovacia divízia* (ZD) plnila ochrannú službu na rozsiahlom území severovýchodnej Ukrajiny a južného Bieloruska. Jednou z jej najdôležitejších úloh bolo stráženie železničných komunikácií, najmä strategickej trate Pinsk – Gomeľ, ktorá pretínala rozsiahle Pinské močiare v smere východ – západ. Slovenskí vojaci opevnili železničné strážne domčeky a pri kľúčových stavbách (mostoch, priepustoch, vodojemoch, železničných výhybkách a staniach) vybudovali poľné opevnenia s bunkrami. Na plochu s rozlohou oko-

lo 60 000 km² však divízia s 6 179 mužmi nestačila (počet k 14. máju 1942). Na ochranu niektorých úsekov železničných tratí boli preto pribraní ukrajinskí milicionári (330 mužov).¹ V operačnom priestore ZD pôsobil aj nemecký pancierový vlak č. 25, ktorý so sebou vozil 3 ukoristené francúzske tanky *Somua S-35*. Účinnosť tankov sa napríklad preukázala 13. júna 1942, keď 6. a 7. rota pešieho pluku 101, posilnené ťažkými guľometmi, KPÚV vz. 34 a 2 tankmi *Somua S-35* z pancierového vlaku č. 25, napadli a rozprášili v priestore Ivaskoviči partizánsky oddiel v sile asi 200 mužov.²

Efektívnosť nasadenia pancierového vlaku inšpirovala veliteľa I/102 práporu mjr.pech. Martina Strapáka postaviť improvizovaný pancierový vlak. Sľuboval si od toho posilnenie strážnej služby najmä na trati Pinsk – Gomeľ. Improvizovaný pancierový vlak (IPV) postavili svojpomocne vojaci peš. pluku 102 pod osobným vedením mjr. Martina Strapáka, ktorý na jeho stavbe pracoval spolu s vojakmi. Pancierovými tabuľami z rozbitých sovietskych tankov okovali jeden krytý a jeden plošinový vozeň. Na strechu krytého vozňa namontovali dve guľometné vežičky odmontované zo sovietskeho stredného tanku T-28 alebo ťažkého T-35 (na obidva typy boli montované po dve vežičky rovnakého typu pre jedného muža vyzbrojeného ľahkým guľometom). Vežičky boli umiestnené na obidvoch koncoch strechy vozňa. Na plošinový vozeň zasa „vyteperili“ vyradený sovietsky ľahký tank BT-5 bez pásov. Obidva použité vagóny boli jednoduché dvojnápravové a patrili nemeckým Ríšskym dráham. Nemecká bola aj tendrová lokomotíva radu 57 použitá na ťahanie vlaku. Tá zostala neopancierovaná. Nie je však jasné, či táto lokomotíva bola trvale súčasťou vlaku, alebo ho ťahala iba príležitostne. K tomuto vlaku sa totiž mohla pripojiť prakticky hocijaká dostupná lokomotíva. Na začiatku i na konci vlaku boli ešte jeden alebo dva „nárazníkové vozy“, naplnené pieskom, určené na aktiváciu mín.³

Zloženie i výzbroj vlaku sa menili. Krytý vagón mal vo výzbroji 2 ťažké a 4 ľahké guľomety kalibru 7,92 mm. Na každom boku mal po 2 strielne (po jednej pre ťažký i ľahký guľomet) a na streche dve tankové vežičky (v obidvoch bol 1 ľahký guľomet). „Tankový vozeň“ bol vyzbrojený jedným ťažkým guľometom vz. 24. Guľomet bol namontovaný do veže tanku BT-5, namiesto jeho pôvodnej výzbroje. Guľometná výzbroj vlaku sa ukázala byť nedostatočná, a preto bol neskôr opancierovaný ešte jeden vozeň. Zrejme to bol tiež plošinový vagón, pretože vysoká pancierová nadstavba zaberajúca asi polovicu plochy vozňa bola umiestnená v jeho strede. Obidva, zhruba rovnako veľké priestory od konca pancierovej

-
- 1 MIČIANIK, P.: Slovenská Zaisťovacia divízia na okupovaných územiach Ukrajiny a južného Bieloruska (január – august 1942). In: *Vojenská história*, 10, 2006, č. 4, s. 43-49.
 - 2 Archív Múzea SNP Banská Bystrica, XII, prír. č. S 88/87, BAJTOŠ, I.: *História slovenského pluku útočnej vozby*. Košice, 1987. s. 81.; KLIMENT, CH. K.: *Slovenská armáda 1939 – 1945*. Plzeň, 1996. s. 101. Nemecký pancierový vlak č. 25 (Panzerzüge No. 25) bol spolu s pancierovými vlakmi č. 23 a č. 24 vytvorený po okupácii Čiech a Moravy z vozov 6 československých obrnených vlakov, ktoré tu *Wehrmacht* ukoristila. Slabé lokomotívy však boli vyradené a nahradené výkonnejšími nemeckými strojmi. V roku 1940 pôsobil vlak č. 25 na francúzsko-belgických hraniciach a v priebehu západného ťaženia postúpil do Luxemburska. Na jeseň 1940 boli všetky 3 pancierové vlaky vyradené zo služby, avšak v priebehu roka 1941 boli postupne reaktivované. Vlaky č. 23 a č. 24 pôsobili od jari 1941 v Srbsku a vlak č. 25 bol znovu aktivovaný až v decembri 1941 s určením pre východný front. Tu pôsobil v operačnom priestore slovenskej ZD (spolu so slovenským IPV) až do októbra 1942, keď bol odvelený do Francúzska. Prítomnosť plošinového vagónu s tankom *Somua S-35* v súprave č. 25 dokazujú dobové fotografie. FRANCEV, V. – KLIMENT, CH.: *Československá obrnená vozidla 1918 – 1948*. Praha, 1999. s. 323; TROJCA, H. – TROJCA, W.: *Panzerzüge 1 (Pociagi pancerne cz. 1)*. Warszawa, 1995.
 - 3 Vojenský historický archív Bratislava (VHA), Fond: MNO (taj.), šk. 16, 1942, i. č. 62, Vel. ZD, Č. 82.333/Taj.3.oddel.1942, SV. 15. apríla 1942.; ELEN, K. M.: *Črta z cesty na pancierovom vlaku*. In: *Slovenské vojsko*, 4, 1.3.1943, č. 3, s. 6.

nadstavby po koniec vozňa, dostali z troch odkrytých strán ohradu z pancierových plechov, zhruba do výšky prs na vagóne stojaceho muža. Na týchto plošinách boli umiestnené ťažké zbrane (mínomet vz. 36 kalibru 81 mm a protitankový kanón KPÚV vz. 37 kalibru 37 mm). Centrálna umiestnená nadstavba bola rovnako vysoká ako v prípade krytého vagóna a slúžila najmä ako úkryt pre obsluhu ťažkých zbraní. Na jej streche bola tiež jedna guľometná vežička zo sovietskeho tanku s jedným ľahkým guľometom vz. 26 kalibru 7,92 mm rovnakého typu ako pri krytom vozni.

Vlak dostal bojové meno OROL i bojovú zástavu. Nápis OROL bol napísaný bielou farbou na krytom vagóne. Pod nápisom bola namalovaná rovnaká slovenská trikolóra, aká sa od roku 1942 maľovala na veže slovenských tankov. Pancierové vozne dostali aj ochranný náter (buď khaki alebo šedej farby). Veliteľom IPV zostal mjr. Strapák, ktorý bol populárny medzi vojakmi, nemeckými železničiarimi i miestnym obyvateľstvom. Vlak denne hliadkoval na trati, roznášal poštu, proviant a zasahoval pri partizánskych prepadoch na železničných tratiach. Nebol nasadzovaný len ako kompaktná bojová súprava, ale jednotlivé pancierové vozy boli niekedy pripojené ako ochrana k rôznym vojenským transportom. Vo februári 1943 bol IPV vyzbrojený jedným KPÚV vz. 37, jedným mínometom vz. 36, dvoma ťažkými guľometmi vz. 24 a 5 ľahkými guľometmi vz. 26 (z neznámych dôvodov v tomto hlásení nie je zahrnutý „tankový vagón“). Posádku tvoril 1 dôstojník a 25 mužov (z toho 2 pionieri na zneškodňovanie mín na trati).⁴

Prvá väčšia akcia, do ktorej bol IPV nasadený, sa uskutočnila v auguste 1942. Bola to veľká protipartizánska akcia peš. pluku 102 v priestore Vasilieviči – Babiči – Demeči – Riečica. Akcia sa začala 4. augusta pod osobným velením veliteľa peš. pluku 102 pplk. Michala Lokšíka s krycím názvom ADI. Zo slovenskej strany sa jej zúčastnila skupina npor. Kleiner-ta (čata 2/102 roty, časť 7/102 roty, zdravotnícka hliadka), skupina npor. Ladislava Gindla (časť roty KPÚV ako pechota, časť 7/102 roty), 9/102 rota, 10/102 rota, plukovná jazdecká čata npor. Jána Záhoráka (sprevádzala nemecké tanky), IPV mjr. Strapáka a letecký detašmán z Koziniek (2 B-534 a 2 Š-328). Nemci na akciu vyčlenili prápor SS Sturmbanführera Massela, pancierový vlak 25 s tromi tankmi *Somua* S-35 a jednu pioniersku rotu s tromi kanónovými člmi. Kleinertova skupina vyrazila do akcie z Riečice, Záhorákova jednotka spolu s IPV z Demeči, skupina npor. Gindla z Babiči, prápor SS spolu s panc. vlakom č. 25 z Kalinkoviči a nemecká pionierska rota z Mozyru. 9/102 a 10/102 rota uzatvorili železničnú trať v úseku Babiči – Rabinsa.⁵ Táto rozsiahla akcia však dopadla neúspešne. Zničiť partizánske oddiely v priestore Babiči – Karovotiči – Budka – Molčany – Rabusa – Demeči sa nepodarilo. Partizáni varovaní svojimi špiónmi a hliadkami včas opustili svoje tábory, takže slovenské a nemecké jednotky zničili už iba prázdne táboriská a zapálili niekoľko dedín. Slovenské jednotky zapálili niekoľko domov v obci Krinki (západne od Demeči) a nemecké jednotky zničili obce Besujev, Sloboda Rovenskaja, Andrejevka a druhýkrát zapálili nešťastnú Malodušu. Bola to prvá spoločná akcia, na ktorej sa spolu zúčastnili nemecký pancierový vlak č. 25 a slovenský IPV.⁶

4 VHA Trnava, ZD, šk. 43, II/157, I/101 prápor, K čís. 81/taj., SV. 27. február 1943.; ELEN, K. M., ref.3. Nemeckí železničiar mjr. Strapáka familiárne prezývali „Eisenbahnmajor“. (ELEN, K. M., ref. 3) Miestni obyvatelia ho zasa poznali z čias prvej svetovej vojny, keď v tom istom priestore pôsobil ako mladý dôstojník rakúsko-uhorskej c.k. armády. Mjr. Strapák dokonca ponavštevoval rodiny, s ktorými sa spriatelil pred viac ako 20 rokmi.

5 VHA, ZD, šk. 1, I/4, Vel. ZD, Č.: 82.692/Taj. Ia – 1942, SV. 21. august 1942; BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia v okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941–november 1942). In: *Vojenská história*, 3, 1999, č. 4, s. 41.

6 Tamže.

Ešte v priebehu akcie ADI sa 6. augusta partizáni na loďkách dvakrát pokúsili prepadnúť stráž na moste cez rieku Ptič. Na druhý deň došlo k pokusu o sabotáž na železničnej trati Kopceviči – Starušky. Hliadka 5/101 roty však nastraženú mínu spozorovala a hneď ju začala zneškodňovať. Pri jej odstraňovaní slovenskú hliadku zo všetkých strán prepadli partizáni. Hliadka sa ale bez strát ubránila do príchodu posily, pričom zabila jedného a zranila tiež jedného partizána.⁷ Ďalší prepád pripravoval zhruba 100-členný partizánsky oddiel 16. augusta na železničnú stanicu Klinsk. Útok znemožnil IPV mjr. Strapáka, ktorý z tohto dôvodu celú noc hliadkoval na trati. O dva dni sa ale partizánom podarilo odpáliť mínu pod talianskym transportom 7 km západne od Kopceviči. Incident sa zaobišiel bez zranení. Oveľa horšie dopadol ťažký transportný vlak vyhodенý do povetria 27. augusta o 20.40 h pri Nachove. Vykoľajené boli obidve lokomotívy a 5 vagónov bolo poškodených. Zahynuli 4 a ranení boli 6 vojaci. Následky sabotáže odstraňovali pancierový vlak č. 25 a IPV celú noc.⁸

Činnosť Improvizovaného pancierového vlaku OROL ocenil aj veliteľ ZD plk. Rudolf Pilfousek, ktorý v dňoch 7. – 11. septembra 1942 osobne skontroloval rozloženie plukov na trati Pinsk – Gomeľ. Prvé dva dni inšpekčnej cesty venoval peš. pluku 102. Najprv navštívil veliteľstvo pluku a plukovné roty ubytované vo vojenskom tábore v Kozinkách. Potom navštívil veliteľstvo I/102 práporu a jeho jednotlivé roty ubytované na železničných staniach, III/102 prápor v Rječici a II/102 prápor vo vojenskom tábore Mišenki. Všetky dôležité objekty boli zaistené slovenskými strážami. Medzi nimi až na východ úseku pluku po Rječicu boli nasadené hliadky civilného obyvateľstva. Ubikácie a strážnice boli postupne opevňované a pripravované na zimu. Prínos IPV pre odlúčené strážne jednotky bol podľa neho významný po stránke bojovej i psychologickej:

„Spojovacie a kontrolné služby po železničnej trati medzi strážami a posádkami obstaráva IPV (improvizovaný pancierový vlak), ktorý zostavil a úspešne zväčša sa premáva za osobnej účasti mjr. Strapáka. IPV pocit osamotení jednotiek p. pl. 102 zmierňuje a inak tiež pekne rieši bojové úlohy na žel. trati.“⁹

Na zlepšenie situácie peš. pl. 101 nariadil, aby IPV šiel raz za 14 dní aj do jeho úseku. Od MNO navyše pre tento pluk žiadal motorovú drezinu. Pre ZD zasa žiadal 2 pancierové vagóny, ktoré by bolo možné vykurovať, alebo celý pancierový vlak. Nemecký pancierový vlak č. 25 bol totiž z priestoru ZD odveľený do Francúzska, čo oslabilo možnosti divízie operatívne zasiahnuť proti partizánskym prepadom na trati.¹⁰

V druhej polovici roku 1942 sa partizáni v oblasti ZD stále viac aktivizovali, takže aj posádka IPV musela stále častejšie zasahovať do boja. Partizáni sa sústreďovali najmä na sabotáže na železničných tratiach. Tie sa začali už v prvý septembrový deň roku 1942. Partizáni o 17.00 h toho dňa podmínováli pracovný vlak na trati Klinsk – Šlobin, asi 8 km severne od Cholodniki. Posádka vlaku sa rozutekala, čo partizánom umožnilo úplne zničiť lokomotívu a 3 vagóny. Prekvapil a rozprášil ich však slovenský IPV, ktorý prišiel pracovnému vlaku na pomoc. Partizáni ale neušli a neďaleko od Vasiljeviči pripravili pascu aj na IPV. Ten nabehol na nastraženú mínu na druhý deň ráno o 5.00 h. Nálož však bola slabá. Poškodila trať iba v dĺžke 1 m, takže IPV prešiel cez poškodený úsek bez nehody.¹¹ Nepoškodený IPV potom

7 VHA, ZD, šk. 1, I/4, Vel. ZD, Č.: 82.692/Taj. Ia – 1942, SV. 21. august 1942.

8 VHA, ZD, šk. 1, I/4, Vel. ZD, Č.: 82.747/Taj. Ia – 1942, SV. 12. september 1942.

9 VHA, MNO (taj.), šk. 16, 1942, Vel. ZD, Čís.: 50.014/Taj.vel.1942, Správa o prehliadke pešieho pluku 101 a 102. Tajné, SV. 22. september 1942.

10 Tamže; FRANCEV, KLIMENT, ref. 2, s. 323.

11 VHA, ZD, šk. 1, I/4, Vel. ZD, Č. 82.747/Taj. Ia – 1942, SV. 12. september 1942.

10. septembra opäť úspešne zasiahol proti partizánom, ktorí pri Ptiči prepadli vlak palbou z ručných zbraní. IPV už partizánov zrejme hneval, pretože v noci zo 16. na 17. septembra naň pri Muljarovke (15 km západne od Ptiče) pripravili naozaj dôkladnú pascu. Slovenský pancierový vlak tu nabehol na takú silnú mínu, že lokomotíva a 4 vagóny sa vykoľajili a zaryli do zeme. Premávka na trati bola prerušená a vlaku ihneď vyrazila na pomoc čata pechoty. IPV bol na určitý čas vyradený z boja.¹²

Po uvoľnení a následnej oprave bol OROL už 10. októbra v nočných hodinách opäť nasadený na ochranu vykoľajeného vlaku a personálu pracujúceho na oprave trate. Oprava prebehla pokojne, pretože partizáni sa už počas prítomnosti IPV neodvážili zaútočiť. Dôkladnú pascu však 17. októbra pripravilo asi 40 partizánov transportu neďaleko obce Staruški. Boli vyzbrojení 1 protitankovou puškou, 2 ťažkými gulometmi a automatickými puškami. Neďaleko miesta sabotáže poškodili telefónne spojenie, pod vlakom odpálili mínu a na vykoľajený vlak spustili palbu zo všetkých zbraní. Padol 1 a zajatí boli 2 nemeckí vojaci, lokomotíva bola poškodená dvoma zásahmi protitankovej pušky. Väčším škodám zabránil slovenský IPV, ktorý dorazil ešte počas prestrelky a hneď sa zapojil do boja. Vďaka palbe jeho zbraní partizáni mali 7 mŕtvych a 10 ranených. Neďaleko miesta prepadu bola nájdená a zneškodnená ďalšia mína.¹³ Nárast partizánskej aktivity bol očividný. Celková bilancia partizánskej činnosti v operačnom priestore ZD zahŕňala len za október 1942 spolu 48 prepádov palbou, 13 väčších bojov, 32 výbuchov mín, 3 poškodené mosty a prerušenie telefónneho vedenia na 4 miestach. Vojakom ZD sa podarilo objaviť a zneškodniť 6 mín.¹⁴

IPV zasiahol do boja aj počas veľkej diverznej akcie proti mostu ponad rieku Ptič, ktorú uskutočnili bieloruskí partizáni v noci 3. novembra 1942. Partizáni napadli slovenskú stráž na moste i posádku v obci Ptiča. Stráž mosta okamžite zavolała pomoc. Oddiel por. Brzáča, vyslaný stráži na pomoc, sa musel k rieke prebijať „tvrdým bojom“. Stráž vedela o odchode, ale o jeho postupe už nemala informácie, pretože o 3.45 h bolo s mostom prerušené telefónne spojenie. Na pomoc stráži bol o 4.15 h vyslaný aj IPV, ktorý však asi 1,5 km východne od mosta nabehol na mínu. Dva predné vagóny sa vykoľajili a trať bola poškodená, takže ani IPV k mostu nedorazil. Ostreľoval však partizánov ukrytých asi 1 km južne od trate v bunkroch bývalej *Stalinovej línie*, ktorí mali zabrániť príchodu posíl od východu. Stráž mosta odrazila niekoľko útokov smerujúcich na západný okraj mosta. Skôr ako sa oddiel por. Ondreja Brzáča cez partizánov k mostu prebil, stráž bez strát ustúpila pod silným tlakom partizánov na jeho východný okraj. Oddiel por. Brzáča bol asi 300 – 400 m od mosta, keď partizánski míneri most podmínováli a o 4.45 h vyhodili jeho západnú časť do povetria. Mohutná explózia zničila tretinu mostu. Vojaci por. Brzáča ani stráž zničeniu mostu nemohli zabrániť, pretože všade naokolo bola hustá hmla znižujúca viditeľnosť na niekoľko metrov. Hneď potom sa partizáni krytí hustou hmlou a svojimi zabezpečovacími oddielmi stiahli. Časť oddielov odtiahla na juh a časť na sever.¹⁵

Ďalšie nasadenie ORLA sa uskutočnilo o necelé dva týždne. V tom čase práve vstúpili do operačného priestoru ZD ukrajinské partizánske brigády plukovníkov S. A. Kovpaka

12 VHA, ZD, šk. 1, I/4, Č. 82.826/Taj Ia – 1942, SV. 16. október 1942.; VHA, RD, šk. 35, i.j. 89, Prehľady spravodajských hlásení ZD, Vel. ZD, Čís.: 81.216/Taj. Ic 1942, SV. 24. september 1942.; VHA, ZD, šk. 1, I/6, Vel. ZD, Príloha k čís. 81.202/Taj. Ic 1942.

13 VHA, ZD, šk. 1, I/4, Vel. ZD, Č.: 82.905/Taj. Ia 1942, SV. 23. november 1942.; VHA, RD, šk. 35, i.j. 89, Vel. ZD, Čís.: 81.256/Taj. Ic 1942, SV. 23. október 1942.

14 VHA, ZD, I/6, Vel. ZD, Príloha k čís. 81.261/Taj. Ic 1942.

15 MIČIANIK, P.: November 1942 – najkrvavejší mesiac slovenskej Zaisťovacej divízie. In: *Vojenská história*, 11, 2007, č. 3, s. 70-95.

a A. N. Saburova. Brigáda plk. Saburova 14. novembra 1942 neúspešne zaútočila na slovenskú posádku v Chvojníkach a potom sa postupne sťahovala na severozápad. Prechádzala aj okolo obcí Demeči a Kosije. 10/102 rota v Demeči pod velením npor. pech Jána Franka bola prepadnutá. Veliteľ III/102 práporu stot. pech. Pavel Nérer tam preto 15. novembra vyslal prieskum. Ten zistil, že v blízkosti obcí bolo asi 500 partizánov s množstvom vozov, na ktorých viezli mnohých ranených. Nasledujúci deň bola 10/102 rota v Demeči opäť prepadnutá, ale pred príchodom IPV, ktorý jej bol vyslaný na pomoc, partizáni ustúpili. Pancierový vlak priviezol rote strelivo a zostal pri nej v pohotovosti cez noc. Nasledujúci deň ráno z Demeči odišiel.¹⁶

Situácia sa 18. novembra opäť zhoršila aj v okolí Chvojník. Nadránom partizáni zničili železničný most 1 km severne od Chvojník, ktoré boli konečnou stanicou na trati z Vasilieviči smerom na juh. K mostu vyrazil o 8.30 h pracovný vlak, ktorý sprevádzalo 15 kozákov pridelených 1/102 rote. Pracovný vlak sprevádzal aj slovenský IPV, ktorý na tejto lokálnej trati hliadkoval od 8.00 do 11.30 h, keď bola oprava mostu skončená. Potom sa presunul na hlavnú trať Pinsk – Gomeľ, ktorú medzi 13.00 a 16.00 h skontroloval po most cez Pripjať pri Mozyre. K tomuto mostu potom o 16.30 h vyslal II/102 prápor vlakom 2 čaty od 5/102 roty, aby na noc posilnili obranu tohto kľúčového objektu. K incidentom na tratiach však už nedošlo.¹⁷

Zima 1942/43 bola na komunikáciách strážených Slovákmi pomerne pokojná. Partizáni museli čeliť silnej ofenzíve okupačných vojsk, takže sa museli sústreďovať na vlastné prežitie, a sabotáže na tratiach dočasne prerušiť. Výnimkou bol úspešný prepád železničnej stanice Vystupoviči (33 km severne od Ovruča), ktorú strážila čata kozákov v počte 27 mužov. 25. februára o 20.00 h prepadlo stanicu 70 – 80 partizánov v nemeckých, slovenských a lotyšských uniformách. Partizánom svojimi informáciami veľmi pomohol starší úradník Piskun, ktorý pre kozákov nakupoval potraviny. Bleskový prepád kozákov úplne prekvapil. Partizáni bez odporu zajali 26 kozákov a 5 nemeckých železničiarov. Iba 4 kozákom sa podarilo vyhnúť zajatiu. Partizáni tak bez problémov zapálili kasárne, staničnú budovu i sklad, podmínovali jednu výhybku a odtiahli. Na druhý deň bol do Vystupoviči vyslaný slovenský IPV, ktorý zistil rozsah škôd a priviezol do Ovruča 4 zachránených kozákov. Vlak do boja nezasiahol, pretože partizáni už boli dávno preč.¹⁸

Mimoriadne horúce chvíle zažila posádka Improvizovaného pancierového vlaku OROL 22. marca 1943. IPV bol v ten deň na bežnej hliadkovej jazde na trati Mozyr – Korosten. Keď vlak prešiel cez Vystupoviči (stanica na pol ceste medzi Ovručom a Jelskom) smerom ďalej na sever, asi 2 – 3 km od železničnej stanice nabehol o 10.00 h na 3 – 4 míny. Pozorovateľ vo veži pancierového voza ich nezbadal, lebo boli zahrabané v piesku pod koľajnicami. Výbuch mín prevrhlo 2 nárazníkové vozy, obrnený vozeň i lokomotívu. Z obrneného voza odleteli do lesa obidve guľometné veže, voz sa prevalil do priekopy a ostal tam ležať. Dvom ľahkým guľometom sa ohli hlavne a všetok materiál sa rozsypal po okolí. Hneď po výbuchu spustili na poničený IPV partizáni z lesa silnú paľbu. Veliteľ IPV rtk. Ernest Kopec rýchlo vyskočil s pištoľou v ruke z pancierového voza cez otvor, kde bola veža a začal organizovať obranu. Nariadil vytiahnuť z pancierového voza bojaschopné zbrane a zahájiť na partizánov

16 VHA, ZD, I/4, Vel. ZD, č.: 82/941/Taj. Ia 1942, SV. 12. december 1942. s. 2-3.

17 VHA, ZD, I/4, č.: 82.941/Taj. Ia 1942. s. 4.

18 VHA, ZD, šk. 43, II/157, I/101 práp., K čís. 81/taj. 1943, SV. 27. február 1943. V inom hlásení sa hovorí o zajatí 23 kozákov a 4 nemeckých železničiarov. Počet zachránených Kozákov je udávaný rovnako. VHA, ZD, šk. 55, II/274, Správy č. 1 – 16, Príl. k čís. 93.039/Taj. Ic. 1943. Prehľad správ čís. 4 (16. – 28. februára 1943).

paľbu. Vojaci z posádky vlaku sa rýchlo zorganizovali a odvetnou paľbou prinútili partizánov na ústup. Vyčkali do príchodu posily zo Slavečna (asi 15 mužov), a potom začali hľadať po okolí roztratený materiál. Okolo zničeného IPV rtk. Kopec zorganizoval spolu s 38 nemeckými vojakmi obranu (posádku IPV tvorilo 26 mužov od 4/101 roty) a strojvodcu poslal telefonovať do Ovruča pre pomoc. O 16.00 h odišiel z miesta sabotáže vlak s ranenými Nemcami. Rtk. Kopca ale riadne nahnevalo, keď zistil, že spolu s ranenými chcú odísť aj ostatní nemeckí vojaci. Nedovolil im to a povedal im, že musia zostať až do konca. Nemci neochotne zostali. O 19.30 h sa potom všetci vrátili druhým pancierovým vlakom do Ovruča. Táto zničujúca sabotáž dopadla pre posádku IPV šťastne. Nikto nebol ranený ani zabitý.¹⁹ Oprava vlaku si však vyžiadala veľa času. Partizánom sa ho totiž i napriek úspešnej sabotáži nepodarilo úplne zničiť.

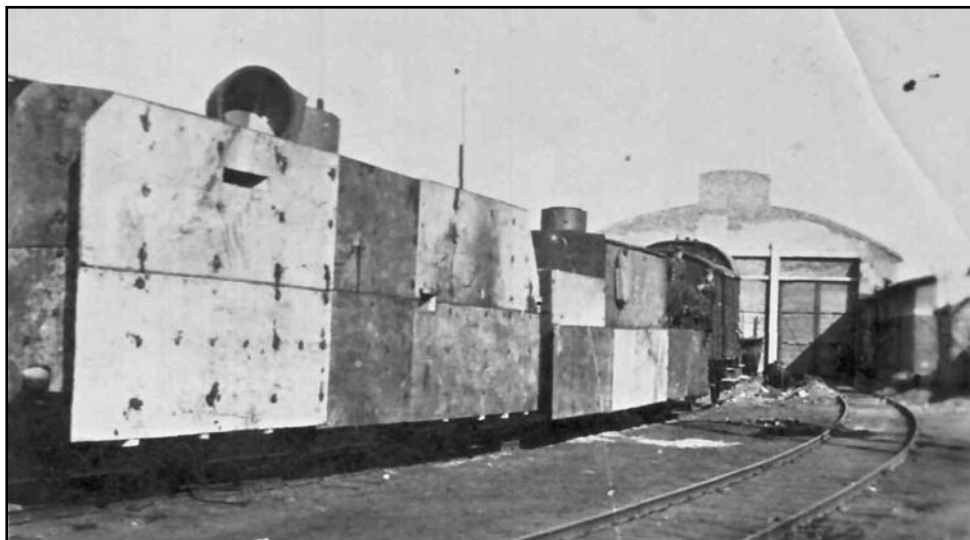
Po oprave sa OROL opäť vrátil k hliadkovej službe. Tá prebiehala pokojne až do začiatku mája 1943. Máj 1943 bol ale pre slovenský IPV mimoriadne ťažký. V priebehu tohto mesiaca až trikrát nabehol na míny. Prvýkrát to bolo 8. mája asi 3,5 km severne od železničnej stanice Michalki (15 km severne od Jelska). IPV bol pripojený ako ochrana k maďarskému transportu. Mohutná explózia poškodila trať v úseku 50 m, zničila 1 železničný vozeň, poškodila 3 ďalšie vozne i lokomotívu. Zahynuli 4 a ťažko ranení boli tiež 4 maďarskí vojaci.²⁰ Druhýkrát nabehol IPV na mínu 19. mája o 10.10 h v úseku Jelsk – Michalki. Vlak bol však iba mierne poškodený. Oveľa väčšie škody mu spôsobila mína, na ktorú IPV nabehol 27. mája o 10.30 h, asi 3 km severne od Slavečna (21 km južne od Jelska) pri ceste z Ovruča do Jelska. Rušeň, 1 pancierový voz a 1 príviesny voz boli zničené. Z posádky bol jeden slovenský vojak zranený ťažko a jeden ľahko.²¹ Táto sabotáž podľa všetkého definitívne vyradila Improvizovaný pancierový vlak OROL z operačnej činnosti, pretože o jeho ďalšej bojovej činnosti po tomto dátume už nie sú žiadne správy. Rozsah a vážnosť poškodení na vagónoch a lokomotíve IPV boli zrejme také veľké, že sa ho už pravdepodobne neoplatilo opraviť. IPV tak pôsobil pri ZD presne jeden rok.

Improvizovaný pancierový vlak OROL vznikol vďaka osobnej iniciatíve majora pechoty Martina Strapáka. Major Strapák tak preukázal na slovenské pomery výnimočné schopnosti a iniciatívu. Nikto z jeho kolegov dôstojníkov podobnú iniciatívu nevyvinul, i keď účinnosť a potrebu pancierových vlakov si takmer každý z nich uvedomoval. Pritom stačilo málo, pretože v operačnom priestore ZD sa od leta 1941 povalovalo množstvo vyradených a opustených sovietskych tankov. Niektoré z nich bolo možné opraviť, prípadne využiť ich veže a korby na výstavbu pancierových vlakov. Túto možnosť si uvedomil a využil ju len mjr. Strapák. Aspoň čiastočne tak pomohol zmierniť nedostatok obrnených vozidiel pri ZD. O dva roky neskôr vznikli na Slovensku z rovnakých pohnútok tri improvizované pancierové vlaky nasadené slovenskou povstaleckou armádou proti nemeckým okupačným vojskám. Ich využitie ale limitovalo nemecké letectvo a tanky rovnako ako v prípade sovietskych pancierových vlakov nasadených vo frontovej línii. Bojové nasadenie týchto vlakov bolo krátke. Netrvalo ani dva mesiace. IPV OROL tak zostáva najdlhšie aktívne slúžiacim slovenským pancierovým vlakom s najbohatšou operačnou a bojovou činnosťou.

19 VHA, ZD, šk. 43, II/157, peš. pl. 101, K čís.: 178/1943, Protokol spísaný s rtk. z pov. Kopec Ernestom, Vec: Nešťastie na panc. vlaku, SV. 26. 3. 1943.; Tamže, K čís.: 398/1943, Protokol spísaný so slob. Jozefom Studencom a stk. Jánom Klementom.

20 VHA, ZD, II/274, Správy o bojoch s partizánmi č. 1 – 16, Príl. k čís. 93.070/Taj. Ic. 1943, prehľad správ č. 7 (1. – 15. mája 1943).

21 VHA, ZD, II/274, Príl. k čís. 93.078/Taj. Ic 1943, Prehľad správ č. 8 (16. – 31. mája 1943).

Pancierové vozy IPV OROL v železničnom depe Ovruč. Na fotografii pekne vidno ocelové pláty zo sovietskych tankov, ktoré boli použité na opancierovanie železničných vagónov. Gulometný vozeň v popredí má na streche dve gulometné vežičky z tanku T-28 alebo T-35, z toho jedna je prevrátená na bok. Druhý vagón má jednu takúto vežičku. (Foto: Zbierka M. Lacko)

Improvizovaný pancierový vlak OROL použil v septembri 1942 na inšpekčnú cestu po slovenských posádkach na trati Pinsk – Gomeľ aj nový veliteľ ZD plk.gšt. Rudolf Pilfousek. Na fotografii je tankový vagón vlaku s časťou posádky a nemecká lokomotíva radu 57 v železničnej stanici Kopceviči 9. septembra 1942. Vo veži sovietskeho tanku BT-5 je namiesto pôvodnej výzbroje namontovaný slovenský ťažký gulomet vz. 24. (Foto: Zbierka autora)

Gulometný vagón slovenského IPV. Na streche má dve gulometné vežičky zo sovietskych tankov. Vľavo od vstupných dverí vidno strieľňu s ťažkým gulometom vz. 24, vpravo hore od dverí je pod tankovou vežičkou strieľňa pre ľahký gulomet vz. 26. Pod bielym nápisom OROL vidno slovenskú trikolóru používanú od roku 1942 na označenie slovenských obrnených vozidiel. (Foto: Zbierka M. Lacko)

MIČIANIK, P.: IMPROVISIERTER PANZERZUG DER SICHERUNGSDIVISION „OROL“

Die Panzerzüge sind um die Wende des 19./20. Jahrhunderts zu bedeutenden mobilen Kampfmit-teln geworden. Sie wurden am meisten im Laufe des 1. Weltkrieges (insbesondere an der Ostfront), des Bürgerkrieges in Russland und während der Angriffe der ungarischen Roten Armee in die Slowa-kei und nach Rumänien verwendet. Die Panzerzüge spielten auch im 2. Weltkrieg eine wichtige Rolle. Ihre Frontverwendung wurde zwar von der Luftwaffe sowie von den Panzern stark beschränkt, sie be-währten sich jedoch als Bahnschutz von den Partisanenangriffen. Für derartigen Einsatz waren auch die von den militärischen Truppen improvisiert aufgestellten Panzerzüge geeignet. Eine solche Züge sind bereits aus der Zeit amerikanischen Bürgerkrieges in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts be-kannt. Improvisierte Panzerzüge spielten auch in der modernen Geschichte der Slowakei eine bedeu-tende Rolle. Zuerst in den Kämpfen gegen der ungarischen Roten Armee und später während des Slo-wakischen Nationalaufstandes im Jahre 1944.

Dem wissenschaftlichen Leser als auch dem interessierten Laien ist es fast unbekannt, dass der erste Panzerzug, der von den slowakischen Soldaten in der Zeit des 2. Weltkrieges verwendet wurde, wurde nicht 1944, sondern um zwei Jahre früher aufgebaut. Diesen improvisierten Panzerzug bauten im Frühjahr 1942 Soldaten des Infanterieregiments 102 der *Sicherungsdivision*.

Die Zusammenstellung des improvisierten Panzerzuges OROL geht auf private Initiative Majors der Infanterie Martin Strapák zurück. Major Strapák zeigte in Bezug auf die slowakischen Verhältnis-se einzigartige Fähigkeiten und Initiative. Keiner von seinen Kollegen Offizieren hat eine solche In-itiative entfaltet, obwohl es fast jedem klar war, wie die Panzerzüge wirksam und wichtig sind. Man brauchte dabei nicht so viel, da im Operationsgebiet der Division seit Sommer 1941 viele außer Be-trieb gesetzte und verlassene sowjetische Panzer lagen. Es war möglich, einige zu reparieren, bzw. ih-re Türme und Kasten für die Zusammenstellung der Panzerzüge zu verwenden. Nur Major Strapák war sich dessen bewußt und er hatte diese Alternative auch genutzt. So gelang es ihm, den Mangel an Panzerwagen bei der Division zu lindern. Zwei Jahre später baute man in der Slowakei aus gleichen Beweggründen drei improvisierte Panzerzüge auf, die von der aufständischen Armee gegen deut-sche Besatzungstruppen eingesetzt wurden. Deren Verwendung wurde von der deutschen Luftwaf-fe sowie von den deutschen Panzern limitiert, wie im Falle der an der Frontlinie eingesetzten sowje-tischen Panzerzüge. Der Kampfeinsatz dieser Züge war kurz. Er dauerte nicht einmal zwei Monate. IPZ OROL bleibt damit der am längsten aktiv dienende slowakische Panzerzug mit reichsten Opera-tions- und Kampftätigkeit.

PLÁN D - ZMENA KURZU ŠPANIELSKEJ ZAHRANIČNEJ POLITIKY V DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

PETER SZÁRAZ

SZÁRAZ, P.: Plan D – Change of direction in Spanish foreign policy during the World War Two. *Vojenská história*, 4, 12, 2008, pp. 20–34, Bratislava.

The study deals with the change of the strategy in foreign policy of Spain from the autumn 1942 focused on gaining the best international positions or establishment of provisions for a survival of Franco's regime in the after war period. It deals with the establishment and application of the strategy in connection with the development in the fronts in Mediterranean, most of all with the focus on taking over by the Allies. Moreover, in this respect he draws his attention to the approach and the development of the opinions of Spanish Army Generals

Military History. Spain. World War Two. Foreign Policy. The Years 1942 -1944.

Krátko po opätovnom nastúpení do čela ministerstva zahraničia si gróf Jordana dal vypracovať analýzu medzinárodnej situácie.¹ Rozborom spoločenskej klímy, vojenskej a hospodárskej situácie v Nemecku a Británii, ktorých konflikt stále (na jeseň 1942) v Madride považovali za ťažiskový, dospeli španielski analytici k názoru, že v oboch krajinách sa začína prejavovať strata motivácie a entuziazmu a vzájomné postavenie znepriateľných strán sa v porovnaní s rokom 1940 viac vyrovnalo. Evidovali z pohľadu frankistického Španielska alarmujúci nárast popularity Ruska v západnej Európe a v USA a rozmach komunistického hnutia vo svete po začiatku nemecko-ruskej vojny. Autori analýzy pripomenuli pápežovo vianočné posolstvo z roku 1939, v ktorom Pius XII. naznačil nebezpečenstvo vyústenia vojny do svetovej revolúcie, a v tomto ohľade upozorňujú na perspektívne veľmi nestabilnú situáciu v susednom Francúzsku. Závery, ktoré z uvedeného vyplynuli, boli v zásade dva: 1. vojna bude ešte niekoľko rokov trvať a 2. režim sa musí pripraviť na veľké medzinárodnopolitické a spoločenské otrasy. Čeliť im musí silné a vyzbrojené Španielsko, lebo len tak bude (a jeho návrhy) akceptabilné v súvislosti s mierovou konferenciou, ktorá zavŕši vojnu, a na ktorej by malo Španielsko aktívne vystupovať.²

Čo sa týka vyzbrojenia Španielska, táto otázka nesúvisela len s jeho snahou zvýšiť svoj medzinárodný kredit, ale predovšetkým s pocitom ohrozenia. Činnosť Rommelovho Afrika-Korpsu, ktorý v lete 1942 prenikol až za El Alamein v Egypte, nech už by bol výsledok

1 Archív španielskeho Ministerstva zahraničných vecí a kooperácie (ďalej A MAE), R- 1370, exp. 7, „La situación del mundo en el momento actual“ z 19. 9. 1942. Jordana bol menovaný do funkcie 3. 9. 1942.

2 Za zmienku stojí aj rozsiahly priestor, ktorý analytici venovali tým tendenciám v Nemecku a Británii, ktoré sa zdali byť naklonené kompromisnému mieru, a vychádzali pritom z mylného predpokladu, že by sa mohli presadiť proti oficiálnej politike či už Hitlerovej alebo Churchillovej vlády.

bojov priaznivý pre ktorúkoľvek zo strán, priniesla vo svojich dôsledkoch hrozbu vtiahnutia Španielska do vojny (na polostrove, v Maroku alebo na Kanárskych ostrovoch). V tejto súvislosti sa Španieli obávali najmä spojeneckých akcií. Armáda sa potrebovala vyzbrojiť a v tomto smere očakávala pomoc od Nemecka.³

Autori analýzy z 19. septembra evidentne precenili možnosti španielskej diplomacie, ale z hľadiska ďalšej orientácie španielskej zahraničnej politiky, aj keď tá sa v skutočnosti musela uspokojiť s oveľa skromnejšou rolou, je dôležitá práve orientácia na sprostredkovateľskú misiu a aktívnu politiku mimo tábora Osi. Podľa rukopisnej poznámky ministra Jordana na margu, tento dokument predložil na zasadaní vlády a stretol sa s „osobitným záujmom“.

Spis nehovorí síce nič o princípoch, z ktorých by mala takáto politika vychádzať, ale tie už boli v minulosti dané. Nešlo totiž o úplne novú iniciatívu, novou bola len v momentálnom kontexte. Už na Silvestra 1939 v koncoročnom posolstve k občanom sa Franco postavil za pápežov vianočný prejav, kde ten v časti venovanej medzinárodnej situácii načrtol päť bodov, na základe ktorých sa podľa jeho názoru mali organizovať medzinárodné vzťahy.⁴ Vzápätí ministerstvo zahraničia rozpracovalo tieto tézy do podoby potenciálnej zahraničnopolitickej iniciatívy, ktorá ale mala pomôcť nastoliť mier, resp. posilniť postavenie neutrálnych krajín, rozumie sa predovšetkým Španielska ako iniciátora akcie.⁵

Španielsko vtedy chcelo sústrediť okolo seba niektoré neutrálne krajiny a využiť pre tento zámer aj Wellesovu misiu po Európe na jar 1940⁶, hoci vskutku nebol žiaden dôvod, aby sa vyslanec Rooseveltovej administratívy angažoval pri posilňovaní zahraničnopolitického postavenia frankistického štátu, lebo len taký efekt mohli mať rozhovory s predstaviteľmi krajiny druhého rangu v zostave veľmocí vedúcich vojnu a Talianska. V tomto kontexte zaštitené Spojenými štátmi, malo byť ďalším krokom Španielska organizovanie kongresu neutrálnych štátov v San Sebastián, zaangažovanie sa do organizovania mierovej konferencie a účinkovanie na nej na báze pápežovho vianočného prejavu. Takáto politika by však nevyhnutne znamenala vymaňovanie sa z tábora Osi, toho si Španieli boli vedomí, a ak to neprekážalo vtedajšiemu ministrovi Beigbederovi, určite s tým nesúhlasil Serrano Súñer a ani Franco. Neprekvapuje ani, že Welles na ponuku stretnúť sa nereagoval, a ani to veľmi neprekážalo, no na jar 1940 nebolo z hľadiska frankistov v stávke toľko, ako na jeseň 1942, resp. začiatkom roka 1943 a neskôr. V každom prípade, v 40. roku od útoku na Nórsko sa viac hovorilo o „potrebe zladíť španielsku politiku s udalosťami“ a dni ministra Beigbedera sa už vtedy považovali za spočítané.⁷ Vzhľadom na nepriaznivý zahraničnopolitický, ale aj domá-

3 Rozhovory o tejto otázke trvali od jesene niekoľko mesiacov. Nemci vyžadovali predovšetkým garancie, že zbrane budú použité jedine na obranu proti spojeneckému útoku, a tak najvypätejšie okamihy operácie Torch (vylodenia Spojencov v severnej Afrike) a následnej španielskej čiastočnej mobilizácie prečkala frankistická armáda bez nových nemeckých zbraní. Dohodu o ich dodávkach podpísali Jordana a veľvyslanec von Moltke až vo februári 1943. K vývoju v tejto otázke pozri aj Dokumenty Ministerstva inostranných del Germaniji, III. Germanskaja politika i Ispanija (1936 – 1943 gg.) Moskva 1946, dok. č. 42, Stohrer Wilhelmstrasse 18. 12. 1942 s. 132-133, dok. č. 45, Moltke Wilhelmstrase 13. 1. 1943 a konečne dok. č. 49 Moltke Wilhelmstrasse z 9. 2. 1943, ktorý obsahuje aj text tajného protokolu (ktorý bol podpísaný 12. 2.). Zbrane však neprišli ani do leta, keď nastupoval Moltkeho nasledovník Dieckhoff.

4 1. rovnosť práva na život a nezávislosť všetkých národov, 2. odzbrojenie, 3. reorganizácia medzinárodných organizácií, 4. rešpektovanie skutočných a spravodlivých potrieb národov a etnických menšín a 5. rešpektovanie svätých a neotrasiteľných noriem Božieho práva.

5 Bližšie pozri DOUSSINAGUE, J. Ma.: *España tenía razón (1939 – 1945)*, Madrid 1949, s. 14-18.

6 Podtajomník amerického ministerstva zahraničných vecí Sumner Welles v marci 1940 podnikol z poverenia prezidenta Roosevelta cestu do Londýna, Paríža, Berlína a Ríma s cieľom zistiť stanoviská európskych veľmocí k vtedajšej zahraničnopolitickej situácii.

7 DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 41.

ci kontext, táto iniciatíva v prvých mesiacoch roku 1940 neprekročila fázu sondáží vo vybraných neutrálnych krajinách.

Neskôr, keď ministerstvo zahraničia riadil Serrano Súñer, v období najväčšieho favori-zovania pronemeckej a protaliankej politiky, sa minister v súvislosti s prípadnou neutrali-tou⁸ a vyvažovaním nemeckého vplyvu zaoberal skôr myšlienkou Latinského zväzu (únie)⁹. V máji 1942 síce prebehli v Ríme – Vatikáne určité sondáže, ktoré mali orientovať pozor-nosť štátneho sekretariátu na zhodné prvky medzi španielskym všeobecným zahranično-politickým záujmom a princípmi usporiadania medzinárodných vzťahov, deklarovanými pápežom, mali zistiť postoj Vatikánu k aktuálnym problémom¹⁰ a boli motivované chýrmi o možných rokovaníach o separátnom mieri medzi Nemeckom a západnými Spojencami¹¹. No hoci sa španielsky veľvyslanec stretol s Maglionem, výmena názorov mala význam mo-mentálne len pre rozvoj bilaterálnych vzťahov. Tie boli zaťažené vleklými kompetenčnými spormi ohľadne menovania španielskych biskupov a rokovaniami o nový konkordát. Do-mnievam sa, že ich nemožno chápať jednoznačne ako príspevok ku koncepčným zmenám španielskej zahraničnej politiky¹², pretože k nim za Serrana Súñera ešte jednoducho nedo-šlo (za necelé dva mesiace po návšteve Ríma padol) a podľa môjho názoru ak sa aj mohlo o nich na subalterných úrovniach uvažovať, nedostali sa ani tak ďaleko ako za Beigbedera, t. j. aby sa nimi minister vážnejšie zaoberal.

Hoci pád Serrana Súñera nesporne Spojenci uvítali, výmena na poste španielskeho mi-nistra zahraničia v septembri 1942 bola motivovaná skôr dlhodobými vnútropolitickými dôvodmi, a zahraničnopolitická orientácia Francovho švagra pritom zohrávala len čiastko-vú úlohu. Napokon, aj keď „osobné“ zahraničnopolitické orientácie Serrana a grófa Jorda-nu a ich predstavy, kam by malo Španielsko v ideálnom prípade smerovať, boli diametrálne odlišné, v najzásadnejšej otázke, ktorá pred španielskou diplomaciou stála od jesene 1940, totiž či vyhovieť nemeckému a talianskemu tlaku na vstup do vojny na strane Osi, alebo nie, sa ich postoje príliš nelíšili, obaja uznávali nevyhnutnosť, aby Španielsko momentálne osta-lo mimo vojnového konfliktu.¹³

Odvolanie Serrana Súñera bolo výsledkom dlhého vnútropolitického mocenského zápa-su, kde na jednej strane stáli falangisti¹⁴ a na druhej zvyšok víťazov, ktorí nesúhlasili so sna-hou radikálneho falangistického krídla a časti vedenia Falangy presadiť také spoločensko-

8 V júni 1940 Španielsko oficiálne zmenilo svoj status z neutrálneho na nebojujúci štát.

9 Okrem Španielska v ňom mali byť Taliansko, Portugalsko a Francúzsko.

10 A MAE, R – 1315, exp. 17, Inštrukcie Serrana Súñera veľvyslancovi vo Vatikáne Yanguasovi Messiovi 9. 5. a 19. 5. 1942.

11 Tamže, 9. 5. 1942.

12 Pozri MARQUINA BARRIO, A.: *La diplomacia vaticana y la España de Franco (1936 – 1945)*. Madrid 1983.

13 Sám Serrano Súñer nazval svoju vynútenú politiku a pomer voči Nemecku výstižne „priateľstvo a odpor“ ERRANO SÚÑER, R.: *Política de España. Amistad y Resistencia con Alemania*. In: PAYNE, S. – CONTRERAS, D.: *España y la Segunda Guerra Mundial*. Madrid 1996, s. 38.

14 Falanga samotná, od jari 1937 Španielska tradicionalistická falanga júnt národosyndikalistickej akcie (FET y de las JONS), neskôr nazývaná aj Národné hnutie (Movimiento Nacional) už prešla procesom formálnej glajchšaltizácie, ktorej najevidentnejším prejavom bola ešte v apríli 1937 unifikácia – zjednotenie pôvodnej falangy fašistického typu s monarchistami a členstvom predtým rozpustených pravicových strán, ktoré bolo do FET absorbované formou individuálnych vstupov. Výsledkom bol konglomerát, ktorý mal síce, aj vďaka vylukovanému rozpusteniu starých strán falangizmus v názve, ale v ktorom po sociálnych zmenách prahnúcu časť členstva z radov pôvodnej falangy majorizovali, a tým pádom v rozhodujúcej miere neutralizovali ostatné konzervatívne zložky. V tom tkvela podstata Francovho postupu i frankizmu ako politického smeru. V rokoch svetovej vojny prebiehal proces strávenia unifikácie, zlomenia odporu a elánu pôvodných falangistov a aspirácií nových vodcov, akým bol aj Serrano Súñer.

politické zmeny, ktoré boli inšpirované fašistickým alebo nacistickým modelom, t. j. šli by ďaleko nad rámec cieľov, ktoré boli príčinou občianskej vojny – nad rámec nastolenia klasической konzervatívnej vojenskej diktatúry. Dominantné postavenie medzi týmito silami zaujímala armáda.

Armáda, resp. jej dôstojnícky zbor, sa vo svojom zápase s falangistami mohla oprieť o podporu podnikateľských kruhov, cirkvi a monarchistov. Všetkých spájal v podstate rovnaký hodnotový systém (opierajúci sa o často triedne podmienený konzervativizmus, nacionálne cítenie a katolicizmus), ako aj to, že mnohí z frankistických dôstojníkov boli stúpenkami monarchie¹⁵ (hoci rozdelení podľa preferencie dynastickej vetvy na alfonzínov a karlistov). Rovnako ako civilná pravica aj vojaci boli proti zapojeniu más do politiky – na rozdiel od falangistov, ktorí ich chceli zmanipulovať, ako sa to stalo v Nemecku.¹⁶ Vojakov popudilo už to, že ako dôstojníci z povolania sa automaticky stávali členmi Falangy¹⁷ (a na jej akciách a politických aktoch boli nútení prevziať aj jej ceremoniál). Dôstojníci na miestnej i najvyššej úrovni mali výhrady k štýlu práce falangistických funkcionárov, vytýkali im permanentné obohacovanie sa, korupčné aféry, ale nesúhlasili ani s využitím armády v civilných záležitostiach a pri politických represáliách, čo odzrkadľovalo celkovú nespokojnosť armádnych kruhov so štýlom riadenia krajiny.¹⁸

V súvislosti s prejavmi kritiky možno s istotou hovoriť naozaj len o špičke generality, generáloch, ktorí sa po občianskej vojne stali veliteľmi okruhov, ministrami, veliteľmi vojenských akadémií – o Kindelánovi, Arandovi, Dávilovi, Orgazovi, Varelovi, Vigónovi, Jordánovi, tiež Yagüem, ktorý nebol monarchista (predtým aj o Queipovi de Llano, ktorý bol odstavený práve kvôli nekonformite hneď po občianskej vojne). Pre nich bol Franco, pri všetkej ich profesnej lojalite voči nemu aj v časoch vnútropolitických kríz, skôr ten, koho oni v septembri '36 vyzdvihli na piedestál, než nedostihný caudillo, ako sa javil mladším kádrom. Viac-menej permanentne prejavovali svoju nespokojnosť, aj keď tá bola väčšinou orientovaná proti Francovmu švagrovi Serranovi Súñerovi a jeho a falangistickým mocenským ambíciám prejavovaným vo viacerých zákonodarných iniciatívach alebo pri obsadzovaní postov a proti excesom sprevádzajúcim falangistický výkon moci.

Už v januári 1940, keď vo Valencii falangisti bez súdu postrieli politických väzňov, generál Aranda z titulu vojenského veliteľa dal popraviť vinníkov, vzťahy vojakov a falangistov sa vyostřili a prípad sa dostal až na rokovanie vlády.¹⁹ Serrano Súñer odvtedy silne zintenzívnil svoje kontakty s nemeckým veľvyslanectvom, takže časom nemecký veľvyslanec preberal jednotlivé body svojej agendy často s ním, nie s vtedajším ministrom zahraničia Bei-

15 Prakticky z celej špičky generality len Muñoz Grandes, veliteľ Modrej divízie, a Yagüe z Cudzineckej légie a v prvých rokoch po občianskej vojne minister lelectva, boli falangistami. Monarchisti boli rozdelení na stúpenčov vládnucej vetvy (dovtedy posledný kráľ Alfonz XIII. abdikoval v apríli 1931 a zomrel v rímskom exile v roku 1941, dnešný panovník Juan Carlos je jeho vnukom) a na stúpenčov „odsunutej“ vetvy nazývaných karlisti podľa Carlosa, pretendenta z 30. rokov 19. storočia, keď sa dynastický spor začal potom, čo jeho brat kráľ Ferdinand VII. zomrel bez syna. Z generálov, ktorí sa objavujú v tejto štúdií, patrili ku karlistom minister pozemného vojska do roku 1942 Enrique Varela.

16 Taký bol pokus Salvatora Merina, ktorý sa od septembra 1939 snažil aktivizovať a organizačne podchytiť robotníkov. Popri presadení zákona o odboroch (1940) sa usiloval o ďalší rozvoj odborovej činnosti, vytvorenie Národnej služby práce a údernického hnutia. Projekt, ktorý mohol vo svojich dôsledkoch viesť k zvráteniu výsledkov unifikácie, sa nepresadil proti spoločnému frontu priemyselno-finančných kruhov, armády a pravice v samotnej FET.

17 Pozri čl. 5 kap. II Štatútov FET y de las JONS zo 4. 8. 1937.

18 KINDELÁN, A.: La verdad de mis relaciones con Franco. Barcelona 1981, s. 47- 49.

19 MARQUINA BARRIO, A.: Conspiración contra Franco. El Ejército y la ingerencia extranjera en España: el papel de Aranda 1939 – 1945. In: *Historia* – 16, č. 72/1982, s. 22.

gbederom. Aranda, pôvodne pronemecky cítiaci generál sa čoskoro stal jedným z najostrejších kritikov Súñera a jeho vnútornej aj zahraničnej politiky. V roku 1940 sa s ním počítalo ako s budúcim náčelníkom generálneho štábu, Franco ho však už pre nespoľahlivosť nevymenoval. Pravdou je, že Aranda sa stal členom Vojenskej junty, ktorá od jesene 1940 sústavne informovala Britov o postojoch Španielska v najdôležitejších zahraničnopolitických a vojenských otázkach (a Briti pre nich, akože už inak, otvorili v jednej newyorskej banke konto).

Po mesiacoch problémových vzťahov, do ktorých výrazne zasiahli medzinárodnopolitické a vojenské udalosti, ako aj príchod Serrana Súñera na post ministra zahraničia (v októbri 1940), keď už predtým bol ministrom vnútra, dosiahla na jar 1941 nespokojnosť generálov s expanziou Falangy takú intenzitu, že Franco musel akceptovať vojakmi už ultimatívne navrhované zmeny. Táto prvá veľká kríza²⁰, v ktorej sa Franco postavil v spore medzi Falangou a armádou na stranu vojakov, však ešte zásadnejšie neovplyvnila výkon zahraničnej politiky.²¹

V zahraničnej sfére jestvoval styčný bod, v ktorom sa falangistické a armádne ambície súhlasne stretali – boli nimi imperiálne reminiscencie a snaha o územné zisky. Aj tu však vojaci, ako to vyplýva z povahy vecí, ktorými sa vo svojom rezorte zaoberajú, prejavili pri posudzovaní španielskych možností väčší zmysel pre realitu, takže v priebehu svetovej vojny sa oblasť zahraničnej politiky stala ďalšou trecou plochou medzi generalitou a Falangou, a to napriek tomu, že v zásadnej otázke sa vojaci a Serrano Súñer, ako sme už spomenuli, zhodovali.

Po opätovnom začatí vojnových operácií na jar 1940 bol Franco v máji podrobne informovaný o nepripravenosti armády a krajiny na prípadný vstup do vojny. Napriek tomu spektakulárny postup Wehrmachtu a obava, že nebude pri delení koristi, viedli ho, inak opatrného, k tomu, že ponúkol účasť na záverečnom ťažení. Asistovala tomu falangistami riadená kampaň za vstup do vojny a je pravdou, že vojaci boli presvedčení o nemeckom víťazstve. Napriek neskoršiemu masívnemu zahmlievaniu je jasné, že režim mal jednoducho šťastie, keď španielske územné požiadavky hrozili vo svojich dôsledkoch takými komplikáciami (žiadali francúzske koloniálne územia), že ich Nemci, istí si víťazstvom, neakceptovali. V neskorších fázach vývoja udalostí, a tie prišli veľmi rýchlo²², už názory generálneho štábu boli jedným z rozhodujúcich faktorov, prečo Franco zvolil voči nemeckému nátlaku zdržovaciú taktiku, až nakoniec musel vstup do vojny odmietnuť (pri decembrovej návšteve

20 Franco musel čeliť do roku 1943 trom vážnym vnútropolitickým krízam, postupne v rokoch 1941, 1942 a 1943. Pri všetkých z nich asistovali vojaci.

21 Serrano Súñer na nátlak radikálov z vlastnej strany vtedy žiadal, aby sa Falange priznalo vedúce postavenie v štáte. Aj v odozve na to sa potom Franco postavil na stranu armády a, aby uvoľnil napätie, na post ministra vnútra, ktorý administroval schopný nominant Serrana Súñera José Lorente Sanz, menoval vojaka – plk. Valentína Galarzu, dovtedajšieho tajomníka svojho Úradu vlády. To malo závažné vnútropolitické následky a predznamenalo v ďalšom horizonte neskorší konečný pád jeho nenávideného švagra Ramóna. Keďže Lorente nezobral ponúkaný uvoľnený post po Galarzovi, za nového tajomníka na Úrade vlády bol menovaný námorný kpt. Luis Carrero Blanco, ktorý sa postupne vypracoval na šedú eminenciu režimu (a jeho dráhu už ako predsedu vlády a faktického garanta kontinuity frankizmu v úplne inej ére zastavila až nálož ETA v decembri 1973). Carrero ako vojak zohral významnú úlohu pri odsunutí Serrana mimo politiky na jeseň nasledujúceho roku 1942. Zatiaľ príchod Galarzu na ministerstvo vnútra znamenal takú zmenu pomerov, že Súñerovi autentickí falangisti Dionisio Ridruejo a Antonio Tovar pracujúci na úsekoch propagandy a tlače sa vzdali svojich postov po medializácii rozporov, keď sa armáda prirodzene postavila na stranu nového ministra vnútra. To ešte viac oslabilo pozície Serrana Súñera, keďže dovtedy Falanga takmer monopolne kontrolovala tlač. Okrem toho bol odvolaný aj šéf polície gróf Mayalde, Serranov osobný priateľ.

22 DGFP, D, X, Ribbentrop Stohrerovi 2.8. 1940, s. 396. Nemecký minister inštruoval svojho veľvyslanca, že jeho úlohou je primäť Španielsko čo najskôr sa zúčastniť vojny.

šéfa Abwehru admirála Canarisa, keď sa mal dohodnúť harmonogram vojenskej spolupráce pri plánovanom vstupe Wehrmachtu do Španielska a následnom dobýjaní Gibraltáru).

Situácia z leta 1940 sa opakovala aj v júni nasledujúceho roku. V súvislosti s prepadnutím ZSSR Nemeckom prišlo u Franca aj Súñera k takej eufórii, že sa obaja kompromitovali rozvášnenými prejavmi²³, čo prekvapilo a bolo chybou najmä u šéfa štátu. To, spolu s falangistami riadeným náborom do Modrej divízie, vyvolalo zo strany generálov v Najvyššej vojenskej rade významnú odozvu. Žiadali, aby odvtedy Franco každý významný zahraničnopolitický krok vopred konzultoval s velením armády.²⁴ Generáli už vtedy požadovali odvolanie Serrana Súñera z postu zahraničného ministra obávajúc sa, že podobný avanturizmus, aký sa udial v súvislosti s vypuknutím ťaženia proti Rusku, vovedie krajinu do vojny proti jej vôli.

Po vstupe USA do vojny už v decembri '41 generáli, na rozdiel od Franca, považovali Spojencov za perspektívnych víťazov vojny, a alarmujúce správy prichádzali cez zimu v prvých mesiacoch 1942 aj z východného frontu. 15. decembra 1941 na predvianočnom zasadnutí Najvyššej vojenskej rady predniesol gen. Kindelán mimoriadne kritickú správu svedčiacu o nespokojnosti armády najmä s vnútropolitickou situáciou a žiadal personálne rozdelenie funkcií šéfa štátu a vlády. To už bol atak nie na Falangu, ale priamo na Franca. Neskôr v januári 1942 pri verejnom prejave v Barcelone žiadal nastolenie monarchie ako cesty k budúcemu konsenzu obyvateľstva rozdeleného občianskou vojnou a jej následkami.²⁵ Samozrejme, márne, ale pre vzťah šéfa štátu k elite armády bolo príznačné, že Franco nijako proti nemu nezakročil.

Ďalším permanentným kritikom pomerov v civilnom sektore, v každom prípade odporca Falangy a ako anglofil aj zahraničnopolitickej orientácie presadzovanej Serranom Súñerom, bol minister pozemného vojska generál Varela, inak svojimi postojmi spiatočník a karlista. Stal sa priamym aktérom druhej z veľkých vnútropolitických kríz režimu, dodatočne označovanej aj za rozhodujúcu pre budúcnosť frankizmu.²⁶ 16. augusta 1942 sa zúčastnil na jednej spomienkovej slávnosti na počesť v občianskej vojne padlých karlistických milicionárov (requetés). Na stretnutí došlo k potýčke medzi karlistami a falangistami, ktorí sa stali terčom slovných útokov. Následne jeden z mládežníckych funkcionárov Falangy hodil medzi účastníkov dva granáty. Boli zranení a Varela a vojsko využili incident na generálny útok proti FET a Súñerovi. Pridal sa aj Galarza a ako minister vnútra do kampane zapojil aj aparát štátnej správy. Franco následne oboch, Varelu aj Galarzu, za rozduchovanie politických rozbrojov zosadil, neskôr však na naliehanie armády (a aj vo svojej vlastnej rodine) odvolal z postu ministra zahraničia aj Serrana Súñera. Keďže ho súčasne odvolal aj z postu predsedu Politickej junty Falangy, bol to koniec politickej kariéry muža č. 2 v dovtedajšej frankistickej hierarchii. Vnútropoliticky Franco posilnil predovšetkým vlastné postavenie, z aspektu zahraničnej politiky však musíme zaznamenať, že nespokojnosť armádnych zložiek v prebiehajúcom mocenskom boji medzi hlavnými oporami režimu následne viedla k takej ďalekosiahlej zmene v zahraničnopolitickej sfére, že sa to dotýkalo samotnej ďalšej existencie režimu. Rovnako však treba povedať, že aj keď šlo o zmenu, ktorá väčšine konvenovala,

23 Serrano mal prejav 24. júna pred davom falangistov, ktorí potom šli porozbijať okná na britskom veľvyslanectve a Franco 17. júla pred Národnou radou Falangy na výročie vzbury proti republikánskej vláde.

24 KINDELÁN, ref. 18, s. 51.

25 Tamže, s. 120-121.

26 PAYNE, S.: España y la segunda guerra mundial: un balance. In: PAYNE, S. – CONTRERAS, D.: *España y la Segunda Guerra Mundial*. Madrid 1996, s. 188-189. Za tretiu z kríz je považované vystúpenie najvýznamnejších generálov v septembri 1943 požadujúcich nastolenie monarchie. (Ich úsilie bolo márne.)

šlo len o vedľajší produkt eskalovaného vnútropolitického napätia a vzhľadom na okolnosti, za akých sa dostal na svoje miesto nástupca Serrana Súñera, nie je medzi nepokojom Kindelánovej skupiny v rokoch 1940 – 1942 a zmenou zahraničnopolitickej línie v roku 1943 priama súvislosť.

Vedením rezortu bol opätovne poverený reprezentant armády generál a gróf Francisco Gómez Jordana, konzervatívny monarchista, ktorý počas svojho predchádzajúceho mandátu a aj na iných postoch osvedčil svoju lojalitu Francovi ako uvážlivý a schopný administrátor.²⁷ Napriek tomu, že Francovi pochlebovači neskôr tvrdili, že to bol od caudilla majstrovský ťah, pri voľbe Jordana nebola Francovým motívom zmena zahraničnej politiky. Potreboval „niekoho“ a pre Jordana, ktorý mal pôvodne nahradiť odvolaného Varelu, ale mal už so zahraničím svoje skúsenosti, sa rozhodol až po tom, čo predchádzajúci dvaja aspiranti z vojenských kruhov na funkciu z rôznych dôvodov nenastúpili.²⁸ Franco hľadal vojaka, nie anglofila, jeho dôvody boli vnútropolitické.

Zato Jordana, hoci prekvapený voľbou, mal o budúcom smerovaní vtedy už svojej zahraničnej politiky jasnú predstavu. Jedno musel rešpektovať. Napriek tlaku, ktorý vyvíjali správy o možnej invázii Spojencov v stredomorskom priestore, vnútropolitická situácia aj vzťahy s Nemeckom nabádali k opatrnosti a trpezlivosti pri presadzovaní zmien. Ak môžeme predoslať, určite mu pomohlo, že aj Spojenci si v záverečných fázach prípravy a počas priebehu Torch želali španielsku neutralitu. Následná prítomnosť Angloameričanov v Stredomorí mala potom na presadenie Jordanovej línie (pri Francovej evidentnej nechuti) zásadný význam.

Po nástupe do funkcie si dal Jordana vypracovať spomínanú analýzu, ktorú použil na zasadaní vlády 22. septembra. Po zasadaní bolo zrejmé, že príde k určitým zmenám v zahraničnej politike. Jordana hovoril o kontinuite posledných šiestich rokov²⁹, to znamenalo, že aj s jeho prvou érou, v rámci ktorej snažil vybalansovať zahraničné vplyvy, a vtedy a aj neskôr v krízových situáciách, poskytlo Španielsko garancie neutrality. Zmenila sa aj suita niektorých najbližších spolupracovníkov ministra. Kľúčovým sa stal príchod Josého Marií Doussinagueho na miesto generálneho riaditeľa sekcie zahraničnej politiky, pravdepodob-

27 Prvýkrát sa funkcie ujal v januári 1938 pri konštituovaní prvej skutočnej vlády vo frankistickej zóne. Nastúpil po Josém Antoniovi Sangrónizovi, ktorý bol diplomatom z povolania a zastával funkciu šéfa diplomatického kabinetu, bol teda akýmsi neformálnym ministrom zahraničia. Viest rezort zahraničnej politiky u frankistov v rokoch občianskej vojny a v prvých rokoch Francovej vlády, znamenalo predovšetkým administratívne ho riadiť, keď sa Franco často osobne podieľal na výkone zahraničnej politiky, čo bolo viac-menej prirodzené v podmienkach vojny a diktatúry, súčasne ale do jesene 1940 to znamenalo aj zmieriť sa, resp. bojovať s alternatívnym centrom diplomacie, pretože Francov švager zasahoval, a často kontraproduktívne, do výkonu zahraničnej politiky či do koncepcie ministra. Tak to bolo v prípade prvého mandátu Jordana, ktorý sa ku koncu občianskej vojny a po nej snažil o čo najvyrovnanejšiu politiku voči Osi aj západným demokraciám. Na rozdiel od neho sa Serrano Súñer orientoval jednoznačne na Taliansko a Nemecko. To bolo napokon aj príčinou výmeny Jordana za plk. Juana Beigbedera, ktorý nebol anglofilom, ako jeho predchodca (ale rýchlo sa ním stal). Ako v roku 1939 pronemecky orientovaný falangista sa Beigbeder zdal byť pre Súñera vhodným kandidátom pre rezort, ktorý by bol už vtedy obsadil najradšej sám. Franco jeho menovanie schválil, napriek jeho niektorým nekonvenčným osobnostným črtám („či nevieš, že Juanito Beigbeder je blázon?“ – pýtala Serrana, keď ho ten navrhol – majúť na mysli iný spôsob trávenia voľného času v Maroku, než bol ten jeho). – Bližšie pozri GONZÁLEZ DURO, E.: *Franco: una biografía psicológica*. Madrid 1992, s. 241). Keď nemecký tlak na vstup Španielska do vojny zosilnel, Beigbeder sa čoraz väčšmi orientoval na Britániu a potom, čo v zápase so Súñerom, nie nepodobnom tomu, čo zvädzal jeho predchodca, strácal politickú podporu, Franco ho v októbri 1940 odvolal. Za ministra zahraničia vymenoval svojho švagra, čiastočne ako kompenzáciu voči nemeckému tlaku, aj keď vedel, že tým ešte viac irituje armádne kruhy.

28 PRESTON, P.: *Franco. Caudillo de España*. Madrid 1999, s. 584.

29 ABC, 23. 9. 1942.

ne na odporúčanie Franca.³⁰ Čoskoro sa pred Jordanom prezentoval novou rámcovou koncepciou, plánom D (D ako Doussinague), ktorého predobrazom bola spomínaná iniciatíva zo začiatku roku 1940.

Doussinague ako katolík a konzervatívce vychádzal z postulátu, že vojna, ktorej podstatu videl v ekonomickej rovine, je vyvrcholením dlhotrvajúcej globálnej krízy charakterizovanej konfliktom medzi materializmom a spiritualizmom, kde vo svetonázorovej rovine komunizmus je najhorším, ale iba jedným z protipólov kresťanstva (popri liberalizme, socializme, veľkokapitáli). Ďalším bodom základnej premisy bola mesianistická autodefinícia Španielska ako najvýznamnejšieho ochrancu katolicizmu, katolíckej krajiny „número uno“ vo svete, ktorá osvedčila svoje zásluhy opäť v nedávnej občianskej vojne, a na ktorú (a na Franca) „časť sveta hľadá s nádejou“. V čase, keď je vo svete všeobecne pociťovaná potreba po duchovnej obnove, mala by jeho diplomacia využiť tieto charakteristiky, ako aj možnosti stredomorskej krajiny s väzbami cez Atlantik a v islamskom svete, a ponúknuť iniciatívu s cieľom „dostať Španielsko do postavenia veľmoci, rešpektovanej, akceptovanej, s ktorou sa počíta“.³¹

Značná časť preideologizovanej dôvodovej správy sa týkala medzinárodnej politiky Vatikánu za pontifikátu Pia XII. a výkladu piatich bodov, na základe ktorých sa podľa jeho prejavu na Vianoce 1939 mal organizovať mierový život. Doussinagueho deformovaný výklad do značnej miery stráni Nemecku, a leitmotívom je obava z deštrukcie spoločenského poriadku v dôsledku vojny, keď „už vznik konfliktu samotného je vážnym triumfom moskovskej politiky, ktorá sa roky snaží dosiahnuť, aby a kapitalistické krajiny medzi sebou zničili, z čoho bude ťažiť sovietsky režim, od ktorého hrozí kresťanskej Európe rozhodujúci úder“.³²

Zreteľná zmena dikcie oproti nedávnej ére Serrana Súñera sa týka pasáží venovaných vnútornej politike ako základni pre diplomaciu. Základným ideovým východiskom režimu nie je podľa autora plánu španielska obdoba fašizmu, ale nacionálny katolicizmus. Zahraničná politika mala naplňovať ambície a možnosti režimu a účinkovať v zmysle „tradície obrany katolíckych princípov a princípov Svätej stolice, ako nám to naša história ukladá“.³³

Jedným z najpádnejších bodov tejto „dôvodovej správy“ plánu bol argument, že de facto nejde o novú, ale o tradičnú španielsku politiku. V tomto prípade nie v zmysle religióznych ideologických východísk, ale pragmatickej politiky blokov praktizovanej na pôde Spoločnosti národov – Španielsko tam v rokoch 1933 – 1934 spolu so Švajčiarskom, Holandskom, Švédskom, Nórskom a Dánskom vytvorilo skupinu neutrálov. Argument bol určený práve tak domácej politickej scéne, ako aj prípadným partnerom v zahraničí a predovšetkým veľmociam, pretože základným, minimálnym cieľom plánovanej diplomatickej aktivity malo byť zlepšenie medzinárodného postavenia krajiny v období, keď vojna nepochybne vstupovala do novej fázy. Ukázalo sa, že predstava o využití plánu sa v dôsledku zásadných zmien na medzinárodnej scéne pomerne rýchlo a dosť radikálne zmení.

V roku 1942 z celej skupiny mohlo počítať už len so Švajčiarskom a Švédskom, ideolo-

30 MARQUINA BARRIO, A.: *La diplomacia vaticana y la España de Franco (1936 – 1945)*. Madrid 1983, s. 315.

31 A MAE, R – 1370, exp. 7, Plan D. Detalle n. 1. La política del Papa y los países católicos, ref. 10, s.4 Autor mal nepochybne na mysli diplomatickú veľmoc, ostatne realisticky sa domnieval, že na inom poli, než diplomatickom, sa Španielsko nemôže presadiť.

32 Tamže, s. 15.

33 Tamže, s. 9, 10: *Diplomacia sa má opierať o „skutočné národné aspirácie... v zhode so všeobecným myslením a najdrahšími citmi duše národa,... musí zodpovedať najhlbším duchovným motívom nášho Hnutia“* a aby bolo celkom zrejmé, že nemá na mysli 26 bodov pôvodnej Falangy z čias José Antonia Prima de Riveru, malo ísť o „potrebu robiť národnú politiku vychádzajúcu z najhlbšieho katolíckeho čítania, ktoré tkvie v duši Španielov“.

gicky zastrešený zahraničný program však v prvom momente favorizoval inú skupinu krajín – tzv. katolícke štáty: Írsko, Maďarsko a Portugalsko. Tie mali robiť Španielsku štafáž. Aj v tomto prípade však doznal plán v praxi podstatné zmeny.

Itinerár postupu, ako si ich pripútať, počítal najprv so sondážami u veľvyslancov spomínaných troch štátov v Madride bez zmienky o vytvorení skupiny s koordinovanou zahraničnou politikou. Po prejavení záujmu mal Franco kontaktovať hlavy týchto štátov, čo by celej veci dodalo väčšiu váhu, a až potom by sa malo uvažovať o praktickej stránke podpory politiky v intenciách pápežovho prejavu. Konečnou fázou mala byť úzka súčinnosť skupiny štátov so zahraničnou politikou Vatikánu. Pre efektívnosť akcie nemali byť vtedy členovia skupiny už vojnu vedúcimi štátmi, čo bol problém v súvislosti s očakávanou účasťou Maďarska. Súčasne sa nemali ani samostatne pokúsiť o sprostredkovanie.

V ďalšej fáze sa mohol skúmať záujem niektorých latinskoamerických štátov a záujem Švédska a Švajčiarska ako nekatolíckych neutrálov. Tým sa v ďalšej časti plánu však venuje špeciálna pozornosť už kvôli ich akvizícii, kde sa neodporúčalo operovať priamo pápežom, ale styčnými bodmi v názoroch na hľadanie spravodlivého (rozumej vyváženého) mieru, v dôraze na potrebu vyhnúť sa ekonomickému chaosu, úpadku a ich následkom. Jednoznačne sa odporúčalo operovať komunistickou hrozbou s jasným dištancom od Paktu proti Kominterne, teda od Nemecka, a rovnako nespájať protikomunistickú činnosť s účasťou na vojne.³⁴ Až následne mali byť tieto štáty konfrontované s účasťou v skupine s katolíckymi štátmi. V tejto „operačnej“ časti plánu³⁵ boli na rozdiel od „dôvodovej správy“ minimalizované ideologizujúce pasáže. Je možné, že akceptácia plánu pokročila natoľko, že prehnaná ideologická servilnosť jednoducho už nebola potrebná, resp. že iné, vonkajšie príčiny mohli ovplyvniť prípadnú opozíciu. Tomu by nasvedčovalo vypustenie zmienky o protikladnosti svetonázorových rozdieloch medzi západnou Európou, USA a katolíckymi princípmi a na druhej strane výslovné uznanie časti zahraničnopolitických vojnových cieľov Británie (čo sa týka obnovy nezávislosti niektorých krajín³⁶). Pozornosť je venovaná aj mocnostiam Osi, kde sa – nepochybne aj z bezpečnostných dôvodov – prízvukuje udržanie priateľských vzťahov s Nemeckom a Talianskom a zdôrazňujú výhody, ktoré im prinesie takáto divergentná španielska politika. Významnou zmenou je pozornosť venovaná štátom, ktoré mali iniciatívu podporiť. Prioritné sa zdajú byť štáty, ktoré sú síce katolícke, ale na Západe akceptované ako neutrálne: Portugalsko, Írsko. (Práve dôraz na akceptabilitu štátov západných demokracií sa, neskôr v priebehu rokovaní, stával stále cennejšou devízou a dvíhal hodnotu kontrahovanej krajiny v očiach madridskej diplomacie. To je jedna z najcharakteristickejších „klimatických“ zmien, ktoré sa udiali od odchodu Serrana Súñera.) Zaujímavosťou je, že pri koncepte, ktorý si Španieli zvolili, sa do výberu nedostalo Turecko. Doussinague nepriznal religiózny cenzus, ale operoval jeho politikou „*plnou vývoja, na ktorú vplývali pria-*

34 Tamže, Suiza y Suecia ante el discurso del Papa, s. 10.

35 A MAE, R – 1370, exp. 7, Plan D. Detalle n. 2. Ani Plan D. Detalle n. 1 ani Detalle n. 2 nie sú datované a niektoré formulácie a prístup k téme naznačujú, že ani nemuseli byť vypracované naraz. V každom prípade „Detalle n. 1. La política del Papa y los países católicos.“ boli vypracované veľmi rýchlo po nástupe Jordanu do funkcie, zatiaľ čo druhý dokument, ak nebol vypracovaný súčasne, by mohol byť časovo blízky vylodeniu Spojencov v severnej Afrike.

36 Nie Československa, plán výslovne hovorí o nezávislosti Čiech, so Slovenskom sa počítalo pri podpore španielskych iniciatív, nie však v zmysle účasti v skupine neutrálnych štátov, kde by bolo chápané ako príťaž, keďže v Madride považovali vládu Slovenska (aj Chorvátska) za bábkovú, v zahraničnej politike jednostranne orientovanú, a teda ešte menej „neutrálnu“ ako Maďarsko. Pozri A MAE, R – 1370, exp. 7, Plan D. Detalle n. 2. Atracción Suecia y Suiza hacia nuestra órbita, ref. 10, s. 2.

*mejšie a bezprostrednejšie udalosti na východnom fronte*³⁷. Ako keby s Maďarskom to bolo inak. Hoci Maďarsko zo základnej zostavy nevypadlo, jeho akčný rádius by mohol pôsobiť skôr v táboch Osi.

V súvislosti s Latinskou Amerikou sa ako o nevyhnutnej podmienke úspechu otvorene hovorí o potrebe koordinácie španielskej a washingtonskej politiky voči Vatikánu.

Najrozvinutejšie vzťahy v rámci plánovanej iniciatívy mali frankisti s Portugalskom. Hoci záväzky oboch krajín vyjadrené prvýkrát v zmluve o priateľstve a neutralite z marca 1939³⁸ a dotvorené do konca roku 1942 v Iberskom pakte sa stali dôležitým stavebným kameňom budúceho súručenstva neutrálnych katolíckych štátov, rozvoj španielsko-portugalských vzťahov nebol projektovaný pôvodne do tohto rámca, ale dávno predtým ako odpoveď na imperatívy doby, keď sa ich revitalizácia a zrejmý „upgrade“ plánovali dávno pred Doussinagueho iniciatívou s prvým dosiahnutím úspešného završenia ešte za Serrana Súñera, keď sa v Seville stretol Franco so Salazarom.³⁹

Tak potom už v zmysle plánu D, ale objektívne aj v tieni obáv z možnej spojeneckej invázie došlo ku konzultáciám Jordanu s portugalským veľvyslancom Pereirom. Stretnutie potvrdilo pozitívnu zmenu obrazu Španielska na Západe po páde Serrana Súñera. Vzhľadom na blízkosť stanovísk sa prerokovala priamo spoločná účasť v skupine katolíckych krajín podporujúcich pápežské postuláty organizovania medzinárodných vzťahov.⁴⁰ Z portugalskej strany sa úmysel Španielska stretol s plnou podporou.

Perpektívnou sa spočiatku javila aj účasť niektorých latinskoamerických krajín, menovite Argentíny a Chile, ako to bolo zrejmé z praktického preskúšania španielskej diplomacie pri 450. výročí objavenia Ameriky 12. októbra, ktorý režim v Madride oslavoval ako Deň rasy. Španieli navrhli spoločné vyhlásenie s Portugalskom, Argentínou a Chile, ktoré malo vyjadrovať snahu o koordináciu zahraničnej politiky „špeciálne, keď nadíde hodina mieru“ a dovtedy spolu konzultovať. USA po jasne vyjadrenom nesúhlase s pôsobením zahraničnej falangy mali upokojiť slová o iba „duchovnom, nie politickom“ prepojení týchto krajín.⁴¹ V ďalšom vývine ešte v roku 1942 sa uvažovalo najmä o účasti Argentíny, predovšetkým po jej priaznivej odozve na sondáže už v novembri.⁴²

37 DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 151.

38 V prípade rozvoja vzťahov frankistickej vlády so Salazarovým režimom popri ideovej príbuznosti týchto diktatúr zohrali najväčšiu úlohu obavy oboch diktátorov z vývoja medzinárodnej situácie. Už mníchovská kríza prinútila Franca usilovať sa o zblíženie a zmluvné zakotvenie užšieho vzťahu s Lisabonom. Oba štáty sa v zmluve z marca 1939 zaviazali rešpektovať územnú integritu partnera a o rok v júli, keď hrozilo, že Španielsko vstúpi do vojny, podpísali dodatkový protokol k zmluve o neutralite, ktorý ich v podstate zaväzoval ku vzájomným konzultáciám.

39 Po vstupe USA do vojny zneistel predovšetkým Salazar obávajúc sa o Azory, no aj zo španielskej strany bola ochota intenzifikovať vzťahy, a tak sa diktátori stretli vo februári 1942 v Seville, aby našli spoločné riešenia ako sa vyhnúť cudzej intervencii a vojne. Dojem v zahraničí tkvel v posilnení neutrality, hovorilo sa aj o hospodárskej a ideologicko-politickej spolupráci (proti komunizmu).

40 A MAE, R – 1370, exp. 7, záznam rozhovoru Jordanu s Pereirom z 29. 10. 1942. Už o týždeň MAE portugalskú stranu aj písomne obširne informovalo. Text dokumentu publikoval vo svojich pamätiach DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 140-142. Ešte pred konzultáciami o pláne D navštívil Jordana Lisabon, aby rokoval o spoločnom postoji v situácii, ktorá vznikne po očakávanej spojeneckej invázii. Španielsko potrebovalo spojenca a diktátorské, ale neutrálne Portugalsko s väzbami na Britániu bolo vhodným a vyskúšaným partnerom. Výsledkom nasledujúcej decembrovej návštevy Lisabonu bol tzv. Iberský blok vzájomného priateľstva a večného mieru, v ktorom obe strany sľubovali ostať mimo vojny, neutrálni, „chrániac kresťanské hodnoty západnej civilizácie“. (Pakt má formu ústnych prejavov na banketoch pri stretnutí v Lisabone vid' A MAE, R – 1375, exp. 16, texty prejavov z 19. – 21. 12. 1942).

41 A MAE, R – 1370, exp. 7, projekt simultánneho vyhlásenia Madridu, Lisabonu, Buenos Aires a Santiaga de Chile z 12. 10. 1942.

42 DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 156.

Medzitým vylodenie Spojencov v severnej Afrike zásadným spôsobom ovplyvnilo strategickú situáciu v západnom Stredomorí aj atmosféru v španielskych politických kruhoch.

V Španielskom Maroku mali frankisti 150 000 vojakov, to pri príprave operácie vzbudzovalo isté obavy. Na druhej strane bolo pre Spojencov nesporne výhodou, že vysokým komisařom pre Španielske Maroko bol práve vtedy generál Orgaz, ktorý nepatriel k radikálom ako jeho predchodca generál Asensio. Rovnako Jordana prehliadal sústreďovanie vojsk a techniky v Gibraltáre a obmedzil sa len na vyžiadanie garancií od Hoara, že Spojenci nemajú v úmysle podnieť vzburu domorodého obyvateľstva v Maroku.⁴³ 8. novembra informovali veľvyslanci USA a Británie Jordanu a Franca o prebiehajúcim vylodovaní a obaja dali ubezpečenia svojich vlád, že budú rešpektovať záujmy a územnú integritu Španielska⁴⁴, predsa však vládlo isté napätie, ako bude reagovať španielska vláda.

Skutočne, minister pozemného vojska gen. Asensio a falangistickí ministri Girón a Arrese na zasadaní vlády žiadali, aby armáda zasiahla proti Spojencom, inými slovami, aby Španielsko vstúpilo do vojny na strane Osi. Minister zahraničia Jordana a ministri letectva gen. Vigón a admirál Moreno za námorníctvo sa postavili proti a Jordanovi sa podarilo odložiť rozhodnutie na druhé zasadanie vlády.⁴⁵ Dovtedy sa operácia natoľko úspešne rozvinula, že dilema stratila zmysel. Keď sa vláda 16. novembra opäť stretla, uzniesla sa zabrániť incidentom v Maroku, nepovoliť prípadný prechod Wehrmachtu Španielskom, ak by o to Nemecko požiadalo, ale neklásť prekážky propagande v prospech Osi, aby aspoň takto upokojila druhú stranu.⁴⁶

Potom Nemci 11. novembra obsadili vychystickú zónu a Španielsko o týždeň nato vyhlásilo čiastočnú mobilizáciu. Vzhľadom na túto následnosť spojenecké velenie nereagovalo. Vzápätí Franco zamietol nemeckú žiadosť o využívanie baleárskych letísk pri zachraňovaní pilotov Luftwaffe zostrelých nad morom.

Španielska diplomacia vynaložila značné úsilie smerom k Britom a Vatikánu – šlo predovšetkým o ponúknuť antikomunizmu ako základne pre budúce vzájomné politické porozumenie (s Britániou) snažiac sa dištancovať od v týchto intenciách neprijateľnej dovtedajšej orientácie na krajiny Osi. Tú mala nahradiť jednoznačná orientácia na Vatikán. Pápežský nuncius Cicognani oznámil 17. decembra 1942 Maglionemu, že „španielska vláda sa bude cítiť poctená, ak bude môcť podporovať mierové iniciatívy Sv. otca“.⁴⁷

O čosi neskôr, 6. januára 1943, na tradičnom trojkráľovom diplomatickom bankete viedol pamätný dlhý, dalo by sa povedať demonštratívny rozhovor, Franco s britským veľvyslancom Hoarom, kde šéf španielskeho štátu načrtol perspektívu ruského záboru Európy po porážke Nemecka, čomu by sa dalo predísť účelovým separátnym britsko-nemeckým mierom.

43 HOARE, S.: *Embajador ante Franco en misión especial*. Madrid 1977, s. 197. Kým Hoare distinguishingovane vyčkal rána, americký veľvyslanec Hayes sa pričínil o známu pyžamovú scénu, keď vytiahol Jordanu uprostred noci z posteľe oznamujúcu mu začiatok operácie Torch.

44 Text britskej nóty a listu prezidenta Roosevelta uvádza o. i. aj Hoare, pozri ref. 43, s. 198-199, resp. 200.

45 PRESTON, ref. 28, s. 592-593, tiež HOARE, ref. 43, s. 201.

46 MARQUINA BARRIO, A.: *España en la política de seguridad occidental (1939 – 1986)*. Madrid 1986, s. 73

47 ADSS – 7 (19XX – 1943), dok. č. 59, Cicognani Maglionemu 17. 12. 1942, s. 142 Dokonca neskôr sa hovorilo o ponuke presídliť pápežské sídlo do Escoriálu v prípade spojeneckého bombardovania Ríma (TUSELL, J. – QUEIPO DE LLANO, G.: *Franco y Mussolini. La política española durante la segunda guerra mundial*. Barcelona 1985, s. 185) Do pádu Serrana Súñera však boli vzťahy s Vatikánom v určujúcej miere ovplyvnené predstavami frankistov a Franca o úlohe a mieste katolíckej cirkvi v novo sa tvoriacom a o stabilitu sa usilujúcom režime, keď obe strany viedli vleklý kompetenčný zápas o právo menovať a schvaľovať biskupov v Španielsku. Inak o preferovaní katolíckej (politicky podriadenej) cirkvi vo frankistickom Španielsku nebolo sporu.

Cieľom rozhovoru mala byť demonštrácia španielskej ochoty po zblížení stanovísk, a takto bola aj v Londýne pochopená.

Od začiatku roka 1943 sa zintenzívnili aj sondáže u vyslancov. Boli však komplikovanejšie ako v prípade Portugalska. Írsko prejavilo veľký záujem, ale aj tak zaujalo vyčkávacie stanovisko z obavy pred reakciou Anglicka.⁴⁸ Neskoršia odpoveď v marci orientovala činnosť skupiny štátov na humanitárnu (nepolitickú) činnosť a vlastne znamenala odmietnutie.⁴⁹

Čo sa týka tretieho zo štátov prvotne vyvolených doprevádzat Španielsko na ceste z politického závozu – Maďarska, o jeho postoji nebolo pochyb, a naozaj Budapešť v plnej miere uvítala španielsku iniciatívu vrátane pôsobenia v intenciách vatikánskej politiky.⁵⁰

Vývoj situácie na fronte spôsobil, že Maďarsko súčasne samo sondovalo možnosť podpory vo Vatikáne, a hoci to obe strany pochopiteľne dementovali⁵¹, svedčí to o zrejmých reflexiách daného stavu na Díz tér a ukazuje snahu Maďarska odpútať sa od Nemecka, čo bolo zhodou okolností plne v intenciách plánu D.

Prichádzali však aj vyslovene negatívne indikácie. Predovšetkým z Bieleho domu. Sprostredkovane, keď 14. januára 1943 Eleonor Rooseveltová v prejave na Kolumbijskej univerzite celkom jasne odmietla pokusy uzmierniť protivníkov považujúc to za najlepší spôsob, ako zasiať rozpory medzi USA a Britániou.⁵²

Na Švédsko a Švajčiarsko mali platiť argumenty, že najväčším prínosom budúcej mierovej konferencie bude, ak sa nezopakujú chyby z Paríža 1919 a neprevládne na nej vášeň, ale vypočítané bude stanovisko nezaujatých, a práve to sľubovalo Španielsko. Dôraz kládlo na zdravé hospodárske vzťahy. Tie dlhá vojna znemožní, nezúčastnení by preto mali pôsobiť na vytvorenie atmosféry ústretovosti a konstruktívnosti, lebo ktokoľvek zvíťazí, profitovať bude revolúcia, rozvrat a chaos, dôsledky, ktoré budú znášať všetci. Madrid navrhoval dohodu proti šíreniu komunizmu, ktorý teraz Spojenci v mene vojny tolerujú. Odpor proti komunistickým ideám striktno oddelil od účasti na vojne, aby to bolo prijateľné aj pre neutrálov.⁵³ Švédsky vyslanec Westman k tomu dodal, že rozvrat v Nemecku nie je ani v záujme jeho krajiny, „preto Švédsko sympatizuje vždy v zásade s takým riešením vojny, ktoré neznamená zničenie Nemecka“.⁵⁴ V marci bagatelizovalo význam náboženských rozporov vo vzťahu k novej spolupráci s Vatikánom, čo naznačovalo ochotu po zlepšení bilaterálnych vzťahov, no v súvislosti s plánom D kládlo dôraz na zhodu so Švajčiarskom, a napriek podpore španielskej politiky si chcelo nechať úplnú voľnosť bez záväzkov so skupinou štátov združených okolo Španielska.⁵⁵ Jasnejšie to nemohlo byť povedané.

Okrem pôvodne uvažovaných štátov ministerstvo v zjavnej snahe dodať publicitu a získať kladné ohlasy na svoju iniciatívu, konzultovalo plán aj tam, kde si bolo isté súhlasom, ale spočiatku so spoluprácou nerátalo – v krajinách zasiahnutých vojnou, ktoré boli navyše

48 A MAE, R – 1370, exp. 7, záznam rozhovoru Doussinagueho s vyslancom Kerneym 11. 1. 1943

49 DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 175.

50 A MAE, R – 1370, exp. 7, záznam rozhovoru Doussinagueho s Ambróom 9. 3. 1943. Bolo to už tretie stretnutie generálneho riaditeľa sekcie zahraničnej politiky s vyslancom v tejto veci.

51 A MAE, R – 1375, exp. 17, Jordana veľvyslancovi vo Vatikáne Bárcenasovi 4. 2. 1943 a odpoveď Bárcenasu z 23. 2. 1943.

52 DOUSSINAGUE, ref. 5, 154.

53 A MAE, R – 1370, exp. 7, hlavné body pre rokovanie s vyslancami Švédska a Švajčiarska sformulované v januári 1943.

54 A MAE, R – 1370, exp. 7, rozhovor Doussinagueho s Westmanom 3. 2. 1943.

55 AMAE, R – 1375, exp. 17, Jordana Bárcenasovi 22. 3. 1943. Neskôr Švédsko špecifikovalo, že vývoj spôsobil, že nepovažuje za vhodné aby sa práve ono angažovalo „vzhľadom na svojich susedov a Moskvu“ (R – 1370, exp. 7, ZÚ Španielska – MAE 29. 12. 1943).

ruskými susedmi t. j. so zástupcami Fínska, Rumunska a poľskej exilovej vlády, ale neskôr v máji aj holandskej londýnskej vlády. V tejto súvislosti je zaujímavý zrejmy posun v posudzovaní budúcnosti a z toho vyplývajúcich formuláciách. Už sa nehovorí o tom, kto vyhrá, ale o nevhodnosti úplného zničenia Nemecka, o výhodnosti britskej okupácie Balkánu (Antonescu). Malo to naozaj skôr informačný a propagandistický význam, než konštruktívny v zmysle posilnenia skupiny štátov okolo Španielska, keďže napr. Rumuni preferovali skôr zväz latinských (románskych) krajín vrátane latinskoamerických, čo Španielsku nevyhovovalo už len preto, že v Európe bola polovica z nich angažovaná vo vojne.⁵⁶ Nemecko ostatne proti takýmto aktivitám rumunskej diplomacie intervenovalo. Nemecko bolo normálnymi kanálmi informované o rokovaníach v rámci plánu D a ako vyplýva z dokumentácie ukoristenej po vojne, nemecká tajná služba monitorovala diplomatickú korešpondenciu medzi Madridom a španielskym veľvyslanectvom v Londýne, takže mala dobrý prehľad aj o rozvoji vzťahov frankistov s Britániou.⁵⁷

V tom čase Španielsko, v skutočnosti Franco, praktizovalo „duálnu“ diplomaciu, keď so Spojencami rokoval Jordana a hovoriť s Nemcami a Talianmi nechával Franco generálneho tajomníka Falangy Arreseho. To viedlo miestami ku kolíziám, podobne ako kedysi, keď do diplomacie zvonka zasahoval Serrano Súñer. Keď Arrese počas návštevy Nemecka v januári 1943 v súvislosti s objednávkou zbraní prezentoval jednoznačnú náklonnosť Španielska k fašistickým veľmociam, Jordana podal demisiu.⁵⁸ Nebola prijatá, no Franco sám stále veril vo víťazstvo Nemecka.

Vo februári (22.) odovzdali Španieli britskému veľvyslancovi Hoarovi tajné memorandum, ktoré bolo vo svojej podstate pokračovaním Francovho monológu z banketu na Troch kráľov a tiež súčasťou viacnásobnej výmeny korešpondencie medzi Jordanom a Hoarom, ktorú inicioval práve spomínaný rozhovor. Memorandum vyjadrovalo presvedčenie, že komunizmus je najväčšou aktuálnou hrozbou a skôr či neskôr to budú musieť aj ostatní akceptovať. To súčasne nastoľovalo otázku, či nie je lepšie dohodnúť sa s Nemeckom na ukončení vojny, než dopustiť jeho soviétizáciu a soviétizáciu Európy. O dva dni ten istý dokument predložila španielska diplomacia aj vo Vatikáne.⁵⁹ Šlo zaiste o pokus zaangažovať do sprostredkovania mieru pápežskú kúriu.

Reakcia partnerov bola viac než neuspokojivá, ale iná ani nemohla byť. Už 25. februára Hoare (ktorý by osobne zaiste rád súhlasil) uistil Jordana, že Spojenci budú bojovať, kým nezvíťazia a neuvažujú o separátnom mieri.⁶⁰ Podľa vyjadrenia britského veľvyslancu vo Vatikáne Osborna Londýn bol taktiež proti tomu, aby sa pápež angažoval v mierových iniciatívach.⁶¹ Maglione považoval úsilie Madridu zaangažovať do podpory vatikánskej politiky čo najviac malých štátov za zbytočné a pápež sám v súvislosti s ohrozením kresťanstva (ako bolo predložené v tajnom memorande z 22., resp. 24. februára) obrátil pozornosť na fašizmus a (či už pod dojomom postoja Veľkej Británie, alebo nie) odmietol uvažovať o taktickom mieri s ním.⁶²

56 Tamže, s. 172-173.

57 Pozri časovo príslušné dokumenty in: *Dokumenty Ministerstva inostrannyh del Germaniji...* Moskva 1946.

58 PRESTON, ref. 28., s. 608 K tomu pozri aj stažnosť Jordanu Francovi na Arreseho návštevu Nemecka (január 1943), In: *Documentos inéditos para la historia del generalísimo Franco*. T. IV. Madrid 19XX, s. 94 – 98

59 A MAE, R – 1370, exp. 7, Jordana Bárcenasovi 24. 2. 1943.

60 Text listu uvádza jeho autor pozri HOARE, S.: *Embajador ante Franco en misión especial*. Madrid 1977, s. 217-220.

61 A MAE, R – 1370, exp. 7, Bárcenasov telegram Jordanovi zo 16. 3. 1943.

62 A MAE, R – 1370, exp. 7, Bárcenas Jordanovi 19. 3. 1943.

Súčasná španielska diplomacia rozvinula aktivity aj smerom k Nemecku, s cieľom presvedčiť cirkev a svet o možnosti spojenia všetkých síl proti komunizmu. Jedným z impulzov bola snaha pomocného parížskeho biskupa Beaussarta domôcť sa u Hitlera nejakého ústretového gesta voči nemeckým katolíkom, čo by dalo cirkvi argumenty na sústredenie sa na boj proti šíreniu revolúcie.⁶³ Španielska vláda mala isté indície od striedajúcich sa vojakov Modrej divízie, ktorí sa vracali domov, že Nemecko zmiernuje svoju cirkevnú politiku. Keď to Bárcenas sondoval u pápeža, ten ho nesúhlasne prerušil a rovnako skepticky sa staval aj k vízií Španielska vývoju v Nemecku pozitívne pomôcť.⁶⁴ Napriek tomu, úsilie Španielska pokračovalo v tomto smere aj v nasledujúcich mesiacoch.

Napokon, čo Švajčiarsko, na ktoré sa tak upínalo Švédsko? To na sondáž MAE na spoluprácu v rámci plánu D odpovedalo až 12. apríla, t. j. potom, čo už prišli zdržanlivé (zamietavé) odpovede Írov aj Švédska, a Británia dala odmietavé stanovisko k mierovým rokovaniám vôbec. Po najtesnejšom hlasovaní v Spolkovej rade sa odmietli zúčastniť španielskej iniciatívy ako nezlučiteľnej s ich neutralitou. Pri posudzovaní mal rozhodujúcu úlohu zohrať razantný antikomunistický postoj madridskej vlády.⁶⁵

S výnimkou Portugalska (ktoré však malo diktátorský režim a iba jeho spoluúčasť dávala akcii punc istého pyrenejského špecifika) ani jedna z neutrálnych krajín s nesporným medzinárodným renomé, Švédsko ani Švajčiarsko, ale ani Írsko neodpovedali v konečnom dôsledku na španielsku ponuku kladne. Plán D sa nepresadil.

Keď vznikala, metou bolo zvýšiť prestíž Španielska na úroveň veľmoci. 8. februára 1943 už tento ambiciózný cieľ prevýšilo želanie „vyjsť dobre z tohto stretnutia“⁶⁶ (myslí sa vojna – pozn. P. Sz.). Aj keď v apríli Švajčiari pochovali nádeje na uskutočnenie plánu v pôvodne zamýšľanej podobe, stále platilo, čo sa objavilo už na začiatku pri vzniku iniciatívy – „*ak bude Španielsko v tomto zmysle konať, jeho medzinárodné postavenie môže byť prinajmenej významnejšie než práve je*“.⁶⁷

16. apríla 1943 mal v Barcelone pri príležitosti 450. výročia návratu Kolumba z prvej cesty do Ameriky minister Jordana zásadný prejav, v ktorom sa dištancoval od akýchkoľvek ideologických a politických spojení a podobností frankistického režimu s nacizmom, venoval priestor obsesii komunizmom a potrebe „spravodlivého a bratského mieru... na kresťanských základoch“.⁶⁸ Hoare prejav odmietol ako inšpirovaný Nemeckom. Keď potom o dva mesiace pri príležitosti nástupnej audiencie Franco prijal nového nemeckého veľvyslanca Dieckhoffa (jeho predchodca von Moltke zomrel v Madride pri operácii slepého čreva, podľa iných prameňov sa stal obeťou fémovej vraždy), Dieckhoff ho požiadal, aby v budúcnosti nerobil podobné mierotvorné pokusy, pretože nepriateľ „*by si mohol myslieť, že boli inšpirované Osou a považoval by to za príznaky slabosti*“.⁶⁹

Zaujímavé bolo, že Jordana bližšie obsah prejavu s Francom nekonzultoval⁷⁰ a Franco naň

63 A MAE, R – 1370, exp. 7, veľvyslanec vo Vichy Lequerica Jordanovi 12. 2. 1943.

64 A MAE, R – 1375, exp. 17, Jordana Bárcenasovi 16. 2. 1943 a R – 1370, exp. 7 už zmienený Bárcenasov telegram Jordanovi z 19. 3. 1943.

65 Pozri DOUSSINAGUE, ref. 5, s. 177-178.

66 A MAE, R – 1370, exp. 7, Doussinague Jordanovi o ďalšom rozvoji plánu D z 8. 2. 1943.

67 A MAE, R – 1370, exp. 7, Plan D. Detalle n. 1....., s. 35.

68 ABC, 18. 4. 1943.

69 A MAE, R – 1370, exp. 7, záznam z audiencie v El Pardo 15. 6. 1943.

70 TUSELL, J.: Etapa Jordana. In: *Espacio, Tiempo y Forma. Serie V, Historia Contemporánea* č. 2, 1989, s. 177.

sprvu nereagoval. Až počas cesty po Andalúzii 9. mája v Almerii vo svojej reči využil všetko, o čom hovoril Jordana v katalánskej metropole.⁷¹

Aj keď plán D ako taký padol, jeho idea a aktivity ním inšpirované ostali. V súvislosti so spomínaným februárovým hodnotením možností bola aktivita pravdepodobne rovnako dôležitá ako výsledky, pretože ukazovala, mala ukazovať vôľu frankistov, keď už v iných oblastiach – vojenskej, spravodajských služieb, obchodu – rozchod s Osou vôbec nebol taký zrejímavý. V nasledujúcich mesiacoch čoraz častejšie aj zo strany Franca prevládal v tejto súvislosti pragmatizmus. Nátlak Spojencov zosilnel po páde Mussoliniho a vtedy sa z ich strany objavili aj výčitky z prílišného antikomunizmu. Táto charakteristická črta frankistov mala svoje ovocie priniesť až neskôr, bola však konštantne prítomná rovnako ako orientácia na Vatikán a akcent na katolicizmus, čo sa veľmi zreteľne, až ostentatívne prejavilo v humanitárnych aktivitách v súvislosti s postupom Spojencov v Taliansku, kampaňou na pomoc Rímu či už ako otvorenému mestu alebo neskôr pri zabezpečovaní jeho zásobovania po obsadení Spojencami v júni 1944. Ešte predtým, trinásť mesiacov po príchode Jordanu do paláca Santa Cruz, Španielsko 3. októbra 1943 aj formálne priznalo zmeny, keď opustilo status nebojujúcej strany opätovne v prospech neutrality.

P. SZÁRAZ: PLAN D – DIE KURSVERÄNDERUNG DER SPANISCHEN AUSSENPOLITIK IM ZWEITEN WELTKRIEG

Die Franco-Spaniens Außenpolitik in der Zeit des 2. Weltkrieges wurde von internationaler Entwicklung, Wertesystem betreffender Kreise und dahingehend auch von innenpolitischen Faktoren bestimmt. Neben der kurzen Periode im Sommer 1940, als Franco von den spektakulären Vorgehen der Wehrmacht so beeinflusst wurde, dass er Hitler Eintritt Spaniens in den Krieg angeboten hatte, bemühte sich die spanische Diplomatie das Land von den Kriegsereignissen fernzuhalten. Parallel damit verlief in Spanien Kampf um das Wesen des Regimes, das der Bürgerkrieg gewonnen hat. Im Zusammenhang mit Bemühen des radikalen falangistischen Flügels und eines Teils der Falange-Führung solche gesellschaftlich-politische Veränderungen durchzusetzen, die den Intentionen nationalsozialistischen sowie faschistischen Regimes entsprächen (dies bedeutete, dass sie weit über den Rahmen der Ziele, für welche der Bürgerkrieg ausbrach, sowie über den Rahmen der klassischen konservativen Militärdiktatur gingen), kam es in den Jahren 1940 – 1942 zu mehreren innenpolitischen Krisen. Sie gipfelten damit, dass Serrano Súñer gezwungen war, Politik verlassen und dass der Posten des Außenministers wieder von der Armee besetzt wurde. Seine Rückkehr ins Amt war mit der Ausarbeitung und Durchführung einer neuen Konzeption der Außenpolitik verbunden. Für sie war charakteristisch, dass sie sich für die Koordinierung mit Vatikan aussprach, und dass sie sich bemüht hatte, die neutralen Staaten um sich zu gruppieren. Das Ziel dieser Politik war, Spanien zu einem akzeptablen Vermittler für die künftige Friedenskonferenz zu machen, was jedoch nicht realistisch war, und eine genügend starke Position zu sichern, damit das Regime überdauern konnte, da die Initiative im Mittelmeerraum die Alliierten übernommen hatten.

71 ABC, 9. 5. 1943.

**MEMORANDUM SLOVENSKÝCH VOJAKOV
1. ČESKOSLOVENSKEJ SAMOSTATNEJ OBRNEJ
BRIGÁDY VO VEĽKEJ BRITÁNII PRE POĽSKÉHO
MINISTRA NÁRODNEJ OBRANY Z ROKU 1943¹**
(Slovensko-poľské vojenské kontakty za druhej svetovej vojny)

DUŠAN SEGEŠ

SEGEŠ, D.: Memorandum of the Slovak soldiers of 1st Czechoslovak Independent Armed Brigade in Great Britain for Polish Minister of Defense. *Vojenská história*, 4, 12, 2008, pp. 35–62, Bratislava.

The study refers to an author's article in *Military History* 3/2008. The author commences his study at the arrival of the soldiers of the Group of Czechoslovak Army in the Middle-East to Great Britain in the summer of 1943. It was the time when the resigning of Slovak soldiers from the Czechoslovak Army initiated and prepared then in Palestine and their immediate entrance into the Polish Military Forces was in its peak. In September 1943 the Slovak soldiers addressed the request of Memorandum to the Polish Minister of Defense Gen. Marian Kukiel on behalf of the group of 300 Slovak soldiers. The Czechoslovak military and defense authorities insisted on strong measures to be taken thereafter. The main aim of the measures was firstly to eliminate the propaganda activities of the unsatisfied Slovak soldiers in the Czechoslovak Army, and secondly to disqualify Petr Prídavok from his political activities by the British Defense Forces. He was the draughtsman and the main initiator of the Memorandum for the Minister Gen. Mariana Kukiel, as well as the main representative of the opposition against the Czechoslovak government and the President Eduard Beneš, later on from 1944 the Head of the Slovak National Council.

Military History. Great Britain. World War Two. Slovak soldiers in the 1st Czechoslovak Independent Armed Brigade in Great Britain.

V štúdií uverejnenej v predchádzajúcom čísle *Vojenskej histórie*² som načrtnol problematiku národnostných vzťahov medzi Slovákmi a Čechmi v československých ozbrojených zložkách na Západe a na Strednom východe za 2. svetovej vojny (od jej začiatku až do roku 1943) a poukázal na postoj Poliakov k tomuto problému. Prezentovaný príspevok je voľným pokračovaním spomínanej štúdie. Vyplýva to zo skutočnosti, že vojenské plány,

1 Za cenné pripomienky a odbornú pomoc pri písaní tohto príspevku ďakujem PhDr. Jiřímu Friedlovi, PhD. z Historického ústavu AV ČR a PhDr. Pavlovi Mínaříkovi, CSc. z Vojenského historického archívu v Prahe.

2 SEGEŠ, D.: Vztahy Slováků a Čechů v západnom vojenskom odboji a postoje poľskej exilovej vlády 1939 – 1943. In: *Vojenská história*, roč. 12, 2008, č. 3, s. 66–86.

ktoré boli výsledkom slovensko-poľského zblíženia na Blízkom východe a mali hlbšiu ideologickú základňu, boli aktuálne aj po presune československej vojenskej jednotky s mnohými Slovákmi vo svojich radoch zo Stredného východu do Veľkej Británie v júni 1943. Hlavní protagonisti týchto plánov sa nedali znechutiť tým, že v Palestíne sa ich nepodarilo uskutočniť. Slovenskí príslušníci československých vojenských jednotiek na Západe ďalej vyvíjali politickú aktivitu a pokúšali sa o blízku spoluprácu s Poliakmi. Na jeseň 1943 na britskej pôde nadobudla táto forma slovensko-poľskej spolupráce, ktorej základom bolo vytvorenie samostatných slovenských vojenských jednotiek na Západe, nový rozmer.

Po vylodení v liverpoolskom prístave 11. augusta 1943 vojakov Skupiny čs. armády na Strednom východe³ ubytovali v tábore vo Wivenhoe pri Colchesteri. Dňom 1. septembra 1943 bola z nich a z 1. čs. samostatnej brigády vo Veľkej Británii vytvorená Československá samostatná obrnená brigáda s počtom mužov 4 046. Velil im Alois Liška, ktorého československý prezident Edvard Beneš 31. júla 1943 mimoriadne povýšil do hodnosti brigádneho generála. Po odchode slovenských vojakov zo Stredného východu však myšlienky prezentované Jozefom Rudinským, Pavlom Balážom a ich spolupracovníkmi neprestali byť aktuálne. Práve naopak – v Anglicku sa pristúpilo k ich uskutočneniu v nových podmienkach. Rozhodujúcou mierou sa o to pričínil Peter Prídavok, ktorý bol v korešpondenčnom kontakte s Rudinským. V lete 1943, keď slovenskí príslušníci Skupiny čs. armády na Strednom východe pricestovali na Albión, Prídavok zvýšil politickú aktivitu a získaval pre svoj program nových stúpcov, ktorí pochádzali z radov nespokojných Slovákov, úradníkov nižšieho administratívneho aparátu čs. štátnych orgánov v exile, respektíve vojakov čs. vojska vo Veľkej Británii. Prídavok si vypracoval sľubnú politickú pozíciu: aktívne sa angažoval v Nezávislej stredoeurópskej federálnej asociácii, podľa programovej brožúry asociácie nazývanej tiež Commonwealth of Central Europe, ktorú založili v marci 1943.⁴ Inštitucionálnou základňou mu bola Slovenská národná jednota (anglický názov znel *Slovak National Union*), ktorá spolupracovala s Českou národnou jednotou vedenou armádnym generálom Levom Prchalom. Čo sa týka zahraničnej spolupráce, Prídavok svoju politickú činnosť orientoval v prvom rade na poľskú vládu a poľské politické kruhy. Vypracoval memorandum datované dňom 16. júna 1943 a odovzdal ho poľskému ministerstvu zahraničných vecí. Signoval ho ako bývalý šéf tlačového oddelenia slovenskej autonómnej vlády. V memorande spochybnil platnosť poľsko-československej deklarácie z 11. novembra 1940: tvrdil, že slovenský národ túto deklaráciu ani „*žiadnu inú deklaráciu či dohodu, ktorú v jeho mene podpisuje, prípadne uzatvára p. Edvard Beneš alebo akýkoľvek iný neslovenský predstaviteľ, neuznáva a nikdy neuzná.*“ Základným východiskom Prídavkovej argumentácie bolo presvedčenie, že Československá republika neexistuje, a pokiaľ by sa rešpektovali ustanovenia Atlantickej

3 Skupina čs. armády na Strednom východe pozostávala z Čs. vojenského strediska – Východného, 11. československého pešieho práporu – Východného, veleného pplk. Karlom Klapáľkom, z ktorého sa v máji 1942 sformoval 200. ľahký čs. protiletadlový pluk. Nadriadeným orgánom čs. vojenských jednotiek na Strednom východe bola Československá vojenská misia na Strednom východe, ktorej náčelníkom bol div. gen. Ondřej Mězl (krycie meno Andrej Gak). Početný stav Slovákov v čs. vojenských jednotkách na Strednom východe vyzeral nasledovne: v júni 1942 ich bolo 250 z celkového počtu 1 342 mužov, a do konca decembra 1944 prešlo registratúrou čs. vojenských úradov 2 489 vojakov, pričom 402 z nich sa prihlásilo k slovenskej národnosti. BYSTRICKÝ, J. – ČAPLOVIČ, M. – PURDEK, I. – ŠTAIGL, J.: *Ozbrojené sily Slovenskej republiky. História a súčasnosť 1918-2005*. Bratislava : Magnet Press 2005, s. 68; ŠIMUNIČ, P.: Národnostná otázka v Slovenskej armáde a česko-slovenských zahraničných jednotkách 1939-1945. In: *Z vojenskej histórie Slovenska 1918-1948*. Zborník vedeckých štúdií. Trenčín : Veliteľstvo armády SR v Trenčíne 1994, s. 106-107.

4 Prídavok informoval o založení ICEFA na stránkach krajaňského časopisu *Slovák v Amerike*. Pozri P. Prídavok: V Londýne sa založila Nezávislá Stredoeurópska Federálna Asociácia, *Slovák v Amerike*, 55, 17. 8. 1943, s. 4 a 6.

charty z roku 1941, Československo nebude existovať ani po skončení vojny. Tento štátny útvar totiž podľa neho nenaplnil očakávania slovenského národa, pretože nerešpektoval jeho vôľu. Za jediné východisko povojnového usporiadania považoval stredoeurópsku federáciu, rozprestierajúcu sa od Baltského po Stredozemné more. Vo výhradnej kompetencii Slovenského štátu, patriaceho do federácie, mali byť podľa Prídavka kultúra, školstvo a štátna správa, mal pôsobiť slovenský snem a vláda. O vojsku, financiách, zahraničnej politike a doprave mal rozhodovať federálny parlament, v ktorom mali byť zastúpené všetky národy tvoriace federáciu.⁵ Prídavkovo memorandum prijal pozitívne Edward Raczynski, poľský minister zahraničných vecí, ktorý o svojom stanovisku k postulátom memoranda informoval Prídavkovho spolupracovníka Jozefa Vojtecha Krauhulca prostredníctvom poľského vyslanectva pri čs. vláde.⁶

Príchod približne dvoch stoviek slovenských vojakov čs. jednotiek zo Stredného východu do Británie otvoril Prídavkovi nové možnosti. Rozhodol sa využiť tento nevšedný potenciál pre akciu s politickým podtextom. Už 13. septembra 1943 sa z jeho iniciatívy sondovala možnosť prijatia slovenských vojakov do poľskej armády (*Polskie Siły Zbrojne* – skratka *PSZ*). Nasledujúci deň, 14. septembra 1943, Slováci adresovali memorandum ministrovi obrany Poľska gen. Marianovi Kukielovi. Signatári memoranda Martin Kopaničák, Ján Osif a Michal Oravec – slovenskí príslušníci Československej samostatnej obrnenej brigády vystupujúci – podľa ich tvrdení – v mene tristo slovenských vojakov, žiadali poľské ministerstvo národnej obrany (*Ministerstwo Obrony Narodowej* – *MON*) o povolenie vstúpiť do poľských ozbrojených síl, prípadne – ak by to nebolo možné, o pomoc a intervenciu so vstupom do britskej či americkej, alebo ktorejkoľvek inej spojeneckej armády okrem československej, ktorá bola vytvorená na základe dohody s britskou vládou. Svoju žiadosť motivovali protislovenskou politikou čs. vlády a nesúhlasom so zahraničnopolitickou líniou E. Beneša (pozri dokument v prílohe).⁷

V tejto súvislosti možno súhlasiť s názorom českého historika Jiřího Friedla, že vystúpenie slovenských vojakov malo svoj zárodok už v Palestíne.⁸ Národným príkladom, ktorý svedčí o priamej súvislosti medzi akciou pripravovanou Jozefom Rudinským v Palestíne a memorandumom slovenských príslušníkov Československej samostatnej obrnenej brigády vo Veľkej Británii, a tiež o personálnej kontinuite medzi nimi, je osoba signatára memoranda voj. Michala Oravca, ktorý na Strednom východe spolupracoval s Pavlom Balážom. Druhý zo signatárov – čatár aspirant Martin Kopaničák – bol členom rehoľného rádu Školských bratov a rovnako ako Oravec predtým slúžil v čs. jednotkách na Strednom východe.⁹

Po konfrontácii znenia memoranda s realitou treba spochybníť mandát signatárov me-

5 Archiwum Akt Nowych (ďalej AAN), Varšava, f. Akta Instytutu Hoovera (ďalej AIH), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (ďalej MSZ), mikrofilm (ďalej mf.) číslo (ďalej č.) 68, s. 363-390, poľské znenie memoranda P. Prídavka pre E. Raczynského zo 16. júna 1943.

6 AAN, f. AIH, Poland. Poselstwo Czechoslovakia, mf. č. 8, s. 568, záznam z rozhovoru s „p. Kr[ahulcom – D.S.]“, 16. 6. 1943. Rukopis potvrdzuje, že autorom záznamu a účastníkom rozhovoru bol S. Karalus. Týmto sa súčasne objasňuje identita „p. Kr.“. Porovnaj KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945*. Praha : Karolinum 2004, s. 351-352.

7 Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego (ďalej AIPMS), f. Akta Naczelnych Władz Wojskowych, sign. A.XII.3/48. Poľský preklad memoranda je uložený v AAN, f. AIH, MSZ, mf. č. 29, s. 780-782. Porovnaj FRIEDL, J.: Na jedné frontě. Vztahy československé a poľské armády (*Polskie Siły Zbrojne*) za druhé svetové války. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny (ÚSD), vol. 40. Praha : ÚSD 2005, s. 315-316.

8 Tamže, s. 301-302.

9 MORAVEC, M.: Slovenští školští bratři v československé armádě na Blízkém východě. In: *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 1, s. 72.

moranda vystupovať v mene troch stoviek čs. vojakov slovenskej národnosti. V tomto prípade bolo želanie Petra Prídavka, ktorý text memoranda skoncipoval a napísal, otcom myšlienky. Presný počet slovenských vojakov čs. jednotiek, ktorí by v prípade, ak by boli všetci oslovení, potvrdili znenie memoranda svojím podpisom, sa síce nedá presne určiť – a to ani na základe zistení z vyšetrovania tejto záležitosti vedeného československými orgánmi, možno však s určitosťou konštatovať, že ich neboli stovky, ale nanajvýš zopár desiatok.

Pre poľskú stranu bolo memorandum slovenských vojakov z čs. brigády veľkou a pritom ťažko riešiteľnou výzvou. Na jednej strane sympatizovala so Slováckmi a po prerušení rokovaní o konfederácii s československou vládou iste privítala silnú kritiku Edvarda Beneša a jeho politického kurzu, ktorá predstavovala jeden z hlavných bodov memoranda. Je však zložitá odhadnúť, ako hodnotila dôsledky memorandovej akcie na celkovú stabilitu československej armády. Na druhej strane si poľská vláda uvedomovala, že v nijakom prípade nemôže vystupovať v úlohe obhajcu signatárov memoranda na verejnom fóre. Pokiaľ by sa pre takýto krok rozhodla, musela rátať s rezolútnou reakciou nielen československej, ale aj britskej vlády, na ktorú bola chtiac-nechtiac odkázaná. Zatiaľ čo britská cenzúra neraz privrela oči pri publicistických príspevkoch, v ktorých poľské kruhy (často blízke vláde) vyjadrovali svoje pochybnosti nad doktrínou čechoslovakizmu razenou čs. vládou v exile, priamy zásah poľského ministerstva obrany do záležitostí spojeneckej československej armády a v konečnom dôsledku účasť v kampani, ktorej cieľom bola destabilizácia čs. vojska na Západe, by všetci Spojenci bez rozdielu ostro odsúdili. Navyše od apríla 1943 bola poľská vláda v zložitej medzinárodnej situácii, pretože po diplomatických krokoch, nasledujúcich po hroznom náleze masových hrobov s telami vyše 15-tisíc poľských dôstojníkov, ktorých zavraždili komandá Ľudového komisariátu vnútorných vecí (NKVD), s ňou Josif Visarionovič Stalin prerušil oficiálne styky. Úlohu advokáta Poľska na medzinárodnom fóre prevzala Veľká Británia, ktorá v úsilí uspokojiť Stalinove požiadavky voči poľskej exilovej vláde (ich súčasťou bolo porušenie územnej integrity Poľska a tendencia zasahovať do vnútorných záležitostí poľskej vlády) vyvíjala čoraz silnejší tlak na poľských štátnikov.

Poľskému ministerstvu národnej obrany tak nezostalo nič iné, ako diskkrétne sondovať reakciu britských vojenských kruhov na memorandum slovenských príslušníkov čs. ozbrojených síl. Dňa 20. októbra 1943 MON intervenovalo vo veci memoranda u generálplukovníka Arthura Edwarda Grassetta, hlavného britského styčného dôstojníka pri spojeneckých armádach v Londýne. S genplk. Grassettom sa zrejme rozprával plukovník Jerzy Łunkiewicz z politického oddelenia MON, ktorý vyhotovil záznam z rozhovoru. Łunkiewicz v zázname zdôraznil, že sa prísne riadil pokynom, ktorý dostal od ministra zahraničia T. Romerom na zasadnutí Rady ministrov poľskej vlády. Plukovník Łunkiewicz odovzdal genplk. A. E. Grassettovi memorandum slovenských vojakov v slovenskom origináli aj v anglickom preklade. Pritom dodal, že väčšina slovenských vojakov, žiadateľov o prijatie do PSZ bojovala proti Nemcom spolu s poľskou samostatnou brigádou Karpatských strelcov (*Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich*) v Tobruku a zopakoval ich vysvetlenie, že oslovili Poliakov preto, lebo nedôverujú britským styčným dôstojníkom pri čs. vojsku, pretože títo by o tom ihneď informovali čs. štátne orgány. Genplk. Grassett si vzal len anglický preklad memoranda s vysvetlením, že nechce mať mená signatárov, a mal o záležitosti informovať britského veľvyslanca pri čs. vláde Philipa Nicholisa. Jeho bezprostrednú reakciu presvedčivo vystihuje poznámka, že „*bol touto vecou zaskočený a dostala ho do rozpakov a vlastne ani nevedel, čo má robiť*“. Na záver genplk. Grassett sľúbil, že o ďalšom priebehu záležitosti bude informovať MON.¹⁰

10 AIPMS, Londýn, f. Akta Naczelných Władz Wojskowych, sign. A.XII.3/48, záznam z rozhovoru s genplk.

Masový prechod slovenských vojakov z čs. jednotiek do poľských ozbrojených síl v momente globálneho vojnového konfliktu, keď prvoradým cieľom Spojencov bolo držať jednotný front (neraz za cenu rozsiahlych a v konečnom dôsledku kontraproduktívnych ústupkov či kompromisov) neprichádzal do úvahy. V nasledujúcich rokoch 2. svetovej vojny sa však žiadosti slovenských vojakov čs. jednotiek o prijatie do PSZ opakovali a poľské ministerstvo národnej obrany ich posudzovalo individuálne a neraz pozitívne. Zároveň treba podotknúť, že národnostné napätie a „kupčenie“ čs. dôstojníkov na Strednom východe (aj keď v dokumente je tento jav preexponovaný), o ktorých sa spomína v memorande, neboli výmyslom jeho signatárov. Obidva fenomény sa totiž v čs. vojenských jednotkách preukázateľne vyskytovali.¹¹ Poľskú stranu ďalej zaujímalo, ako budú československé štátne orgány reagovať na memorandum. Na prvé signály v tomto smere nebolo treba dlho čakať. V súvislosti s memorandumom totiž komunistickí členovia Štátnej rady Václav Nosek a Jozef Valo na pôde tohto orgánu interpelovali ministra obrany div. gen. Sergeja Ingra.¹² Túto skutočnosť postrehli aj v poľskom ministerstve obrany a interpretovali ju v tom zmysle, že podnet k interpelácii čs. komunistov prišiel zo sovietskej strany.¹³ Na základe dostupných archívnych prameňov je však ťažké overiť hodnovernosť tejto informácie.

Iniciatíva slovenských vojakov našla odozvu v československých kruhoch Londýne. Informácie o ich reakcii zbieralo poľské vyslanectvo pri čs. vláde. Pozornosti pracovníkov vyslanectva neunikol článok uverejnený 20. novembra 1943 v komunistickom týždenníku *Nové Československo*, v ktorom jeho autor so znepokojením upozornil na skutočnosť, že fragment memoranda uverejnil novinár Konštantín Čulen, šéfredaktor bratislavského denníka *Slovenská pravda*. Redaktor komunistického *Nového Československa* sa pozastavil nad tým, ako sa text dostal na Slovensko, pričom za jeden z možných komunikačných kanálov považoval Vatikán, „kde sa nachádza Čulenov kumpán Sidor a udržiava vzťahy s Poliakmi a istým tunajším slovenským separatistom [Petrom Prídavkom – pozn. D. S.],“ ktorý podľa komunistického redaktora propagoval „myšlienku federácie Slovenska s reakčným Poľskom a reakčným Maďarskom.“¹⁴ Československé orgány pátrali po komunikačnej sieti, vďaka ktorej Prídavok udržiaval styk s Jozefom Rudinským na Strednom východe, predstaviteľmi Slovenskej ligy v Amerike v USA a s vyslancom a splnomocneným ministrom Slovenskej republiky pri Svätej stolici Karolom Sidorom vo Vatikáne. Prerúšením tohto spojenia chceli eliminovať, prípadne redukovať Prídavkove publicistické vystúpenia v zahraničí.¹⁵ Vo Veľ-

Grassetom č. L.dz. 1225/WPol/43 z 21. 10. 1943, podpísaný plk. Łunkiewiczom. V tejto súvislosti nemožno súhlasiť s domnienkou J. Friedla, že Poliaci na memorandum nereagovali. Porovnaj FRIEDL, ref. 7, s. 316. Genplk. A. E. Grasset od r. 1944 pôsobil ako šéf sekcie európskych vzťahov Hlavného štábu spojeneckých expedičných ozbrojených síl (SHAEP).

- 11 O „kupčení“ čs. dôstojníkov na Strednom východe pozri tamže. Friedl upozorňuje na nedatovaný elaborát s názvom Strední východ, uložený vo Vojenskom ústrednom archíve – Vojenskom historickom archíve (ďalej VÚA – VHA) v Prahe, v ktorom sa podrobne analyzujú negatívne javy v čs. vojsku na Strednom východe.
- 12 Okrem Noska a Vala interpeláciu podpísali komunisti Václav Nosek, Anežka Hodinová-Spurná, Karel Kreibich, František Uhlíř, Ivan Petruščík a Pavol Víboch.
- 13 AAN, f. AIH, MSZ, mf. č. 23, s. 323-324, odpis správy plk. Łunkiewiczza z politického oddelenia MON pre MSZ č. L.dz.1640/WPol/43 zo 16. 11. 1943.
- 14 AAN, f. AIH, Poland. Poselstwo Czechoslovakia, mf. č. 15, s. 403, výpis z *Nového Československa* č. 46 z 20. 11. 1943.
- 15 V niektorých prípadoch, tak ako pri zacytení listovej zásielky s textom Nezodpovedné počínanie Benešovej vlády, ktorú Prídavok poslal do USA, bola činnosť čs. rozvedky úspešná, inokedy však pátranie po Prídavkovom informačnom spojení viedlo k nesprávnej stope. Pozri Národní archiv (ďalej NA), Praha, f. Ministerstvo vnitra – Londýn (ďalej MV-L), šk. 42, sign. 2-1-663. Porovnaj tamže, list Čs. informačnej služby pre MZV č. 10546/43 z 14. 10. 1943, v ktorom sa objavila domnienka, že Prídavkovu korešpondenciu doručujú do USA prostredníctvom tureckých zastupiteľských úradov.

kej Británii sa im totiž ani napriek vojnovej cenzúre uplatňovanej britským ministerstvom informácií nepodarilo zamedziť uverejňovaniu jeho príspevkov.

Na memorandovú akciu vojakov slovenskej národnosti z čs. samostatnej brigády čoskoro nadviazala ďalšia politická akcia s Prídavkom v hlavnej úlohe. Poliáci aj tentoraz venovali pozornosť jej priebehu. Konkrétne išlo o leták *Slovákom v Anglicku*, ktorý predseda Slovenskej národnej jednoty v Londýne skoncipoval koncom septembra alebo začiatkom októbra 1943. Leták pozostával z komentára k vyhláseniu čs. vlády z 30. júna 1943, ktorý uvádzal titulok Beneš sa priznáva, že chce ujarmiť Slovákov, ďalej z pretlače Vyhlásenia Českej národnej jednoty a Slovenskej národnej jednoty z marca 1943, komentára k článku Gunnara Muellerna uverejneného v švédskom denníku *Aftonbladet*, na ktorý nadväzovala krátka správa o príchode slovenskej obchodnej delegácie do USA cez Švédsko. Hlavnou ambíciou letáku, ktorý sa distribuoval najmä v čs. vojsku vo Veľkej Británii, bolo osloviť nespokojných Slovákov a dať im politickú alternatívu v podobe samostatného slovenského štátu. Z tejto premisy pramenil výber textov, medzi ktorými nechýbal článok švédskeho novinára vhodne zapadajúci do tézy, že Slováci si neželajú obnovenie Československa. Prídavok ho uviedol nadpisom *Neutrálny hlas o Slovensku*. Politické oddelenie kancelárie ministra národnej obrany Poľska v októbri 1943 vypracovalo hlásenie o letáku *Slovákom v Anglicku* s poznámkou, že sa kolportuje v kruhoch československej emigrácie a čs. vojenských jednotkách.¹⁶ V tejto súvislosti stojí za pozornosť, že Poliáci mali o Prídavkovej propagandistickej akcii v čs. jednotkách dostatok podrobných informácií podstatne skôr, ako ju odhalili československé bezpečnostné orgány.

Neznamená to však, že československé úrady a spravodajská sieť v Anglicku boli nečinné. Práve naopak – 4. odbor čs. ministerstva vnútra pozorne sledoval každý krok Petra Prídavka a osôb, s ktorými sa stýkal. Týkalo sa to aj vojakov. Československá spravodajská služba síce zatiaľ nič netušila o memorande slovenských príslušníkov čs. brigády pre poľského ministra obrany, no z jej priebežných hlásení jednoznačne vyplývalo, že dôležitým adresátom Prídavkovej propagandistickej činnosti sú Slováci v čs. brigáde vo Veľkej Británii. Hlásenie čs. spravodajstva z 2. decembra 1943 pre ministerstvo vnútra referovalo o stretnutí v byte Jozefa Prídavka, ktorého sa zúčastnili členovia Českej národnej jednoty Karel Locher a Vladimír Ležák-Borin, poľský vojenský kňaz, poľský poručík a poľský letecký kapitán a tiež dvaja československí vojaci – jeden Slovák, s najvyššou pravdepodobnosťou voj. Michal Oravec, a druhý Moravan, obidvaja bez hodností a bez nášiviek „Czechoslovakia“ na uniformách. Slovenský vojak so sebou priniesol dva exempláre bližšie neznámeho britského časopisu s fotografiou šiestich čs. vojakov a anglickým kňazom, pod ktorou bol titulok Slovenské ozbrojené sily vo Veľkej Británii. Prídavok mal obidva exempláre poslať vedeniu Slovenskej ligy v Amerike ako dôkaz, že v Anglicku pôsobí samostatné slovenské hnutie. Pôvodne sa mal stretnutia zúčastniť aj Jozef Vojtech Krahulec, Prídavkov blízky spolupracovník a bývalý ppor. čs. armády, napokon však svoju neúčasť ospravedlnil telefonicky tým, že ho s povolávacím rozkazom do čs. armády prenasledujú „Čechúmi z Picadilly“ – čiže z československého ministerstva národnej obrany (ďalej len MNO), ktoré sídlilo v Latimer House na Picadilly č. 134 v Londýne. Peter Prídavok mu sľúbil, že okamžite zakročí u div. gen. Rudolfa Viesta, štátneho tajomníka v MNO.¹⁷

Spravodajská sieť čs. ministerstva vnútra infiltrovala skupinu Petra Prídavka, do ktorej

16 AIPMS, f. Akta Naczelných Władz Wojskowych, sign. A.XII.3/48, hlásenie z 9. 10. 1943.

17 Národní archiv (ďalej NA), Praha, f. MV-L, šk. 42, sign. 2-1-663, správa čs. ministerstva vnútra z 2. 12. 1943. Dostupné pramene nepotvrdzujú možnosť, že Prídavok skutočne intervenoval.

dosadila svojho dôverníka. Jeho hlásenia z dôverných stretnutí slovenskej opozície v Londýne (podpisoval ich kryptonýmom Černík¹⁸) potvrdzovali, že jej predstavitelia s pomocou poľských vojenských kruhov pripravovali silnú kampaň v Čs. samostatnej obrnenej brigáde. Hlavnou politickou myšlienkou tejto kampane mala byť stredoeurópska federácia, v ktorej by Slovensko predstavovalo samostatného člena so silnými väzbami na Poľsko. Poliáci pripravili zvláštne odznaky s federačným motívom, ktoré sa mali rozdávať najmä v 2.rote motorizovaného práporu Čs. samostatnej obrnenej brigády vo Veľkej Británii, kde sa podľa názoru Jozefa Prídavka „slovenská otázka krajne vyvrcholila.“¹⁹

Politické hnutie vedené Petrom Prídavkom, ktoré sa netajilo ambíciou osloviť slovenských príslušníkov čs. brigády, zvyšovalo na prelome rokov 1943/1944 svoju aktivitu. Peter Prídavok a Karol Vychodil koncipovali v januári 1944 Otvorený list a v mene Slovenskej národnej rady (SNR), ustanovenej 9. januára 1944, doručili britskému ministrovi zahraničia Anthonymu Edenovi.²⁰ Signatári Otvoreného listu konštatovali, že československo-sovietska zmluva z 12. decembra 1943 je neplatná a nezaväzuje slovenský národ. Ďalej spochybni-li právnú legitimitu Edvarda Beneša reprezentovať kohokoľvek na oficiálnej úrovni.²¹ Adresátom Otvoreného listu bol nielen A. Eden, ale aj Adam Tarnowski, poľský vyslanec pri československej vláde v exile²² a Fedor Tarasovič Gusev, sovietsky veľvyslanec pri britskej vláde, ktorý ho obratom poslal do Narkomindelu. V sovietskom ľudovom komisariáte zahraničných vecí jeden z komentátorov vyslovil dojem, že „pri návrate do vlasti, po vojne, môže mať československá vláda vážne ťažkosti so Slovákmi“.²³

Sled udalostí, ktorý Prídavok spustil tým, že rozhodujúcim spôsobom inšpiroval vznik memoranda slovenských príslušníkov čs. brigády vo Veľkej Británii pre poľského ministra národnej obrany gen. Mariana Kukiela zo septembra 1943 sa už nedal zastaviť. Po Otvorení liste predsedu Slovenskej národnej rady orgány dočasného československého štátneho zriadenia v zahraničí pochopili, že už nestačí len monitorovať činnosť slovenskej a českej opozície v Londýne a príležitostne o nej informovať britské štátne úrady. Rozhodli sa preto prijať radikálne opatrenia. Ich prvou obeťou bol vojak Michal Oravec²⁴ z batérie protiletadlového delostrelectva (bat. PL), jeden z troch signatárov memoranda. Československé vojenské orgány ho 5. februára 1944 zatkli na základe obvinenia, že je stíhaný „pro podvratnou

18 Týmto dôverníkom bol pravdepodobne Dezider Štrelinger.

19 NA, Praha, f. MV-L, šk. 42, sign. 2-1-663, rkp. hlásenie „Černíka“ z 6. 12. 1943. Hlásenie bolo podkladom pre správu čs. ministerstva vnútra č. 2130/dův/43 z 8. 12. 1943, ktorú doručili Kancelárii prezidenta, sekretariátu predsedníctva vlády, MZV a MNO.

20 KUKLÍK, NĚMEČEK, ref. 6, s. 430.

21 Open Letter from The Slovak National Council, 7, Wilton Crescent, London, S.W. 1, to His Britannic Majesty's Secretary of State for Foreign Affairs, The Rt. Hon. Anthony Eden, Londýn, január 1944. Exemplár je uložený v AIPMS, f. MSW, sign. A.9.VI.3/1.

22 Prídavok k Otvorenému listu pripojil sprievodný list, v ktorom napísal: „Slovutný Pán Minister, máme česť poslať Vám výtlačok Otvoreného listu, zaslaného Slovenskou národnou radou J. E. p. Anthony Edenovi“. AAN, f. AIH, Poland. Poselstwo Czechoslovakia, mf. č. 7, s. 47, Open Letter pozri tamže, s. 48-55. Tarnowski 9. februára 1944 s podakovaním potvrdil príjem listu. Pozri AAN, f. AIH, Poland. Poselstwo Czechoslovakia, mf. č. 15, s. 436, list A. Tarnowského pre P. Prídavka z 9. 2. 1944.

23 Citované podľa ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Pohľady na Východ (Postoje k Rusku v slovenskej politike 1934-1944)*. Bratislava : Veda 2002, s. 219.

24 Michal Oravec, narodený 21. 8. 1924 v Trenčíne, študent, 12. 12. 1940 prezentovaný na Strednom východe (pôvodne Z-10.500.615, potom R-615). Po príchode Veľkej Británie 12. 8. 1943 zaradený do motorizovaného práporu (Kr 15/43). Dňa 1. 9. 1944 nasadený do boja, zaradený najprv do brigádnej protiletadlovej batérie (Šk 15/43), neskôr do delostreleckého pluku (Kr 8/44), záložnej tankovej roty (Kr 25/44) a 1. tankového práporu (Kr 6/45).

činnosť a radu jiných přečinů“.²⁵ Jeho konkrétne previnenie v zmysle právnych predpisov však zatiaľ nešpecifikovali. Internovali ho vo vojenskom väzení v Peterborough, kde čakal na súdny proces pred poľným vojenským súdom I. stolice. Vojak Oravec nebol náhodnou obeťou. Československé vojenské spravodajstvo ho totiž na základe jeho činnosti v Palestíne podozrievalo z protištátnej a rozvratnej činnosti, a preto ho od okamihu jeho príchodu do Veľkej Británie sledovalo. Oravec bol tiež pod spravodajským dozorom britských bezpečnostných orgánov. Bezprostrednou príčinou Oravcovho zatknutia bol rádiogram (resp. letecký list) s jeho podpisom, ktorý bol adresovaný Jozefovi Rudinskému v Jeruzaleme. Oravec v rádiograme použil niekoľko skratiek, ktoré sú v niektorých prípadoch nejasné, preto je potrebné vysvetliť ich. Text inkriminovaného rádiogramu znie nasledovne: „Vážený pán doktor, Váš list som poslal Petrovi [Pridavkovi]. Čoskoro Vám pošle odpovede na Vaše otázky. Pracujeme v duchu myšlienok Andreja [Hlinku]. Po všetkom, čo som videl, naši ľudia nemôžu žiť opäť spoločne s bratmi [rozumej Čechmi]. To by pre nás znamenalo smrť.²⁶ Zriadili sme výbor [rozumej Slovenskú národnú radu – pozn. D. S.]. Sme členmi „federálneho inštitútu“ [myslí sa Stredoeurópska federálna asociácia – pozn. D. S.]. Všade propagujeme naše myšlienky. Protestujeme proti situácii, v ktorej sú naši ľudia. Peter [Pridavok – pozn. D. S.] zložil ostrý protest proti zmluve, ktorá bola naposledy podpísaná [rozumej československo-sovietsku zmluvu o priateľstve a spolupráci z 12. decembra 1943 – pozn. D. S.]. Musíme urobiť jednu vec. Musíme spraviť to, čo navrhoval Paľo [Baláž] a čo sme mali spraviť už dávnejšie. Nezabúdajte, že len tam máme v rukách nástroje, tam musíme našim ľuďom objasniť politickú situáciu. Potrebujeme Vás tu. Hovoril som s Dr. Osuským. Potrebujem odporúčací list pre Dr. Hodžu. Čakám na list od Paľa [Baláža], Dr. Frankla a Vávru. Môžete mi poslať viac správ o Paľovi [Balážovi]? Váš Michal [Oravec].“²⁷

Rádiogram bol pre čs. vojenské spravodajstvo dôkazom toho, že Oravec a jeho spolupracovníci v Anglicku pracujú na uskutočnení politických myšlienok Andreja Hlinku, pričom kooperujú s Milanom Hodžom, Štefanom Osuským a najmä s Petrom Pridavkom. Pri prehliadke Oravcových vecí sa našiel leták *Slovákom v Anglicku*, tri brožúry Františka Jezerníka (bol to pseudonym prof. Františka Dvorníka, českého byzantológa) s názvom *Západoslovenská federálna únia* a výtlačok *Otvoreného listu Slovenskej národnej rady pre britského ministra zahraničia A. Edena*. Po týchto nálezoch bolo vyšetrovanie „zostreňo“, ako sa to uvádza v správe MNO. O stykoch s voj. Oravcom a jeho činnosti vypovedali príslušníci motorizovaného práporu voj. Emil Stračina²⁸ a voj. Pavol Šulík²⁹, člen rehoľného rádu Školských bratov. Voj. Stračina spoznal Oravca roku 1941 v čs. vojenskom tábore v Agami v Egypte a neskôr ho stretával v Palestíne. Oravec vraj vyjadroval politické názory, ktoré boli proti-

25 Archiv Ústavu T. G. Masaryka (ďalej AÚTGM), Praha, f. Edvard Beneš (ďalej EB) II/1, šk. 227, sign. 38-27-4, správa MNO pre Kanceláriu prezidenta z 21. 4. 1944.

26 V pôvodnom anglickom znení: „It would be our peoples grave“.

27 AÚTGM, f. EB II/1, šk. 227, sign. 38-27-4, správa MNO pre Kanceláriu prezidenta z 21. 4. 1944, príloha 1.

28 Emil Stračina (na Strednom východe R-1010, pôvodne Z-10.501.010, vo Veľkej Británii D-764), narodený 14. 5. 1919 v obci Podbrehy pri Novej Bani, pôvodným povoláním krajčír. Prezentovaný v Krakove 2. 9. 1939, neskôr odcestoval na Stredný východ, tu prezentovaný 12. 4. 1941. Dňa 12. 8. 1942 pricestoval do Veľkej Británie, zaradili ho do motorizovaného práporu (Kr 15/43). Dňa 1. 9. 1944 nasadený do boja.

29 Pavol Šulík (na Strednom východe R-1350, pôvodne Z-10.501.350. Vo Veľkej Británii D-1115), narodený 16. 1. 1912 v obci Kubachy neďaleko Popradu, pôvodným povoláním učiteľ, 13. 3. 1942 prezentovaný na Strednom východe. Do Veľkej Británie pricestoval 12. 8. 1943, kde ho zaradili do motorizovaného práporu (Kr 15/43). Dňa 1. 9. 1944 nasadený do boja. Demobilizovaný 21. 1. 1946. Vyznamenania: Československý vojenský kríž 1939, Československá medaila Za chrabrosť I. stupňa, Československá vojenská pamätná medaila, The Africa Star a The 1939-1945 Star.

československé a vystupoval ako stúpenec samostatného slovenského štátu. Dokonca mal tvrdiť, že „*Sidor měl pravdu, když chtěl spojení s Polskem*“. Okrem toho sa voj. Oravec podľa Stračinu nepriaznivo vyjadroval o Sovietskom zväze a národnostnej situácii v Československej republike, v ktorej boli podľa jeho vyjadrenia Slováci utláčani českými úradníkmi. Bol stúpencom Š. Osuského a M. Hodžu. Ako ďalej vyplýva z výpovede voj. Stračinu, o organizácii Slovákov v Anglicku sa dozvedel od slob. ašp. Jána Krajčoviča, ktorý sa podobne ako iní Slováci sťažoval na podmienky v čs. armáde, a preto chcel vstúpiť do armády Francúzskeho výboru národného oslobodenia, vedeného gen. Charlesom de Gaulleom. Napokon si to však rozmyslel, pričom nezabudol voj. Stračinovi povedať, že organizácia Slovákov vo Veľkej Británii vedená Prídavkovou Slovenskou národnou radou sa usiluje o transfer Slovákov z čs. armády do poľských ozbrojených síl. Po tom, ako čs. spravodajcovia zachytili Oravcov rádiogram pre Rudinského, požiadal bližšie neznámy „šcpt. H.“ voj. Stračinu, aby o tolko spomínanej organizácii Slovákov v čs. armáde zistil bližšie informácie. Dňa 7. apríla 1944 mal voj. Stračina príležitosť rozprávať sa s voj. Jánom Osifom – signatárom memoranda slovenských vojakov, ktorý mu povedal, že voj. Oravcovi sa nič nestane, pretože proti nemu nemajú nijaké dôkazy, ktoré by ho usvedčili. Osif vraj zbieral mená slovenských vojakov a usiloval sa o ich presun z čs. brigády do poľskej armády, respektíve – ako to spresnil vypovedajúci voj. Stračina, „*už byla utvořena jednota s Poláky a že jména [Slovákov] musí být připravena*.“ Ďalej voj. Stračina zistil, že okrem voj. Oravca a voj. Osifa do organizácie Slovákov patria spomínaní slob. ašp. Krajčovič a voj. Šulík, rehoľníci voj. Dezider Karol Moravčík a voj. Emil Jozef Tkačík a tiež slob. Marchyn (pravdepodobne Jozef Marušín – pozn. D. S.). Všetci sa pravidelne zúčastňovali tajných stretnutí v rímskokatolíckom kostole v Ketteringu, ktorý bol od vojenského tábora motorizovaného práporu 1. čs. samostatnej brigády v Lamporte, respektíve v Brixworthe, vzdialený necelých 15 km. Záver výpovede voj. Stračinu bol z pohľadu čs. vojenského velenia málo optimistický: „*Podle mého názoru chodí mnoho vojáků na ony schůzky v Ketteringu a myslím, – konstatoval voj. Stračina – že nyní již největší část slovenských vojáků do této organisace patří*.“³⁰

Ďalším svedectvom v trestnom prípade voj. Michala Oravca bola výpoveď voj. Pavla Šulíka, ktorého voj. Stračina zaradil do organizácie Slovákov v čs. brigáde. Šulík potvrdil, že voj. Oravec propagoval heslá samostatného slovenského štátu, ktorý mal vzniknúť s podporou amerických Slovákov a mal tvoriť súčasť federatívneho zväzu. Obžalovaný plnil podľa voj. Šulíka spojku medzi Petrom Prídavkom a slovenskými príslušníkmi 1. čs. samostatnej obrnenej brigády. Ďalej voj. Šulík uviedol podrobnosti stretnutia v Klube Bieleho orla (*Klub Orla Białego – The White Eagle Club*) v londýnskej štvrti Kensington, ktorý roku 1943 založili príslušníci poľskej armády. Tohto stretnutia sa okrem voj. Šulíka a voj. Oravca zúčastnili voj. Ján Osif, voj. Dezider K. Moravčík, voj. Emil J. Tkačík, voj. Hudáč a des. Štefan Kubina.³¹ V tejto súvislosti iste stojí za pozornosť, že v Klube Bieleho orla sa od decembra 1943 pravidelne uskutočňovali stretnutia a prednášky Česko-poľsko-slovenského federálneho klubu (*Czech-Polish-Slovak Club*), v ktorom pôsobil Peter Prídavok a skupina gen. Leva Prchalu. Poľsko reprezentovali prevažne vojaci. Po stretnutí v poľskom Klube voj. Oravec zaviedol slovenských vojakov do bytu Petra Prídavka, kde sa v prítomnosti neznámeho poľského leteckého dôstojníka rozprávalo o politických veciach. Predseda SNJ v Londýne rozdal vojakom propagačné materiály, okrem iného aj leták *Slovákom v Anglicku*. Na stretnutí nechýbal akýsi Angličan, ktorého voj. Šulík vo výpovedi najprv charakterizoval ako civilistu, a potom

30 Tamže, príloha č. 2, odpis protokolu z výtčluchu voj. Emila Stračinu.

31 Tamže, príloha bez čísla, odpis protokolu z výtčluchu voj. Pavla Šulíka.

ho označil za britského dôstojníka z War Office. Meno si nepamätal. Jeho výpoveď pôsobí chaoticky (nemožno vylúčiť, že to bol Šulíkovo zámer, keďže sám patril medzi podozrivých) a okrem uvedených príkladov zásadne neuvádzal to najdôležitejšie: mená osôb.³²

Z výpovedí voj. Stračinu a voj. Šulíka, z hlásení veliteľstva 1. čs. samostatnej brigády a na základe správy 4. odboru ministerstva vnútra pre poľný súd I. stolice³³ MNO zistilo, že: Slovenská národná rada v Londýne vykonávala v 1. čs. samostatnej brigáde politickú, podvratnú činnosť jednak s protisovietskym a protičeskoslovenským a jednak s propoľským zameraním; konečným cieľom tejto agitácie bolo vyvolať hromadnú a demonštratívnu žiadosť slovenských vojakov o prestup do poľskej armády, prípadne do britskej armády či britského vojenského priemyslu; touto agitáciou boli poverení jednotlivci v každom útvere 1. čs. samostatnej brigády; každú nedelu sa konali stretnutia tejto skupiny v Ketteringu, kde jej príslušníci dostávali pokyny a propagačný materiál; na príprave agitácie sa aktívne zúčastňovali aj poľskí a britskí štátni príslušníci. Agitácia Slovákov v čs. brigáde sa podľa MNO nemala podceňovať, napriek tomu, že stúpenci hnutia zveličovali jeho význam. Zistilo sa tiež, že na stretnutí, ktoré sa uskutočnilo 16. apríla 1944, organizátori hnutia začali podpisovú akciu v čs. jednotkách. Účastníkom tohto stretnutia predložili formuláre s prehlásením napísaným po slovensky a po anglicky, v ktorom sa ostro odsudzovala československo-sovietska zmluva z 12. decembra 1943. V prehlásení sa ďalej konštatovalo, že samostatné Slovensko si môže zabezpečiť slobodu len v spojení s Poľskom. Pod prehlásením boli rubriky, v ktorých mal signatár uviesť dátum a miesto narodenia, zamestnanie a dĺžku služby v československej armáde v zahraničí. Podpísané formuláre sa mali doručiť do Londýna, kde ich zbieral „Slovenský výbor“ – čiže Slovenská národná rada, ktorá mala po vojne reprezentovať vládu samostatného slovenského štátu. SNR v Londýne mala formuláre odovzdať britskej vláde a zabezpečiť, aby signatári formulárov boli prepustení z čs. armády a začlenení do poľskej, respektíve britskej či americkej armády, alebo do britského vojnového priemyslu.³⁴

Skôr, ako československé štátne orgány oboznámili s touto záležitosťou britské úrady, ujal sa Oravcovho prípadu Peter Prídavok. Predseda SNR v Londýne spolu s tajomníkom rady Karolom Vychodilom adresovali list Sirovi Percymu Jamesovi Griggovi, britskému ministrovi obrany (*Secretary of State for War*), v ktorom ho upozorňovali na skutočnosť, že „vo vojenských jednotkách P[ána]. Edvarda Beneša“ slúži niekoľko stoviek vojakov slovenskej národnosti. V liste ďalej uviedli, že mnohí z týchto mužov sú neustále tyranizovaní a prenasledovaní českými dôstojníkmi len za to, že sa hlásia k svojej národnosti a vyjadrujú nesúhlas s politikou Edvarda Beneša. Cieľom tejto politiky bola podľa Prídavka a Vychodila „čechizácia a nový útlak slovenského národa“. Britského ministra obrany potom upozornili na prípad voj. Michala Oravca, ktorého zatkli „poľní četníci“ p[ána]. Beneša“ a uväznili v „českom vojenskom žalári“. Podľa informácií autorov listu proti voj. Oravcovi neboli vznesené nijaké konkrétne obvinenia, a preto požiadali ministra P. J. Grigga, aby vyšetril Oravcov prípad a podnikol preventívne opatrenia proti opätovnému prenasledovaniu ľudí, ktorí „opustili svoju vlasť preto, aby bojovali proti útlaku – bez ohľadu na to, či to je hitlerovský alebo benešovský útlak“.³⁵

K listu SNR v Londýne pre britského ministra obrany, ktorý War Office doručil Foreign

32 Tamže.

33 Pozri NA, f. MV-L, šk. 107, sign. 2-7-32, správa MV pre prednostu poľného súdu I. stolice v Peterborough z 10. 3. 1944

34 AÚTGM, f. EB II/1, šk. 227, sign. 38-27-4, správa MNO pre Kanceláriu prezidenta z 21. 4. 1944.

35 TNA, f. FO 371, 38929, C 5981, list SNR pre gen. J. Grigga č. 418/1944 z 4. 4. 1944.

Office s prosbou o vyjadrenie, bolo pripojené stanovisko plk. C. J. de W. Mullensa, britského styčného dôstojníka pri 1. čs. samostatnej brigáde (*Officer Commanding No. 22 Liaison Headquarters*). Plk. Mullens, ktorý ho napísal na žiadosť War Office z 10. apríla, označil tvrdenia v liste SNR za neopodstatnené. „Ubezpečili ma [veliteľstvo čs. brigády – pozn. D. S.] a nemám dôvod neveriť tomu, – písal plk. Mullens vo vyjadrení pre War Office – že v Československej samostatnej obrnenej brigáde nemôže byť reč o akomsi všeobecnom prenasledovaní Slovákov.“ Ako ďalej konštatoval, každý jednotlivec, bez ohľadu na svoju národnosť, ktorý sa zapája do podvratnej činnosti, samozrejme podlieha trestu. Plk. Mullens charakterizoval tzv. „nezávislé slovenské hnutie“ v čs. brigáde ako menšinové hnutie, ktoré malo svoj základ v náboženských rozdieloch medzi Slovákami a Čechmi z minulosti. Dodal, že existuje dôvodné podozrenie, že toto hnutie podporujú „poľské rozvratné živly“. Čo sa týka voj. Michala Oravca, veliteľstvo 1. čs. samostatnej obrnenej brigády 9. januára 1944 upozornila plk. Mullensa na jeho činnosť v rámci „nezávislého slovenského hnutia“ v súvislosti s jeho stykmi s britskou civilnou osobou. Britské vojenské orgány – konkrétne styčný spravodajský dôstojník 3. oblasti, dôstojník personálneho oddelenia štábu Východného veliteľstva a dôstojník z rotý podporných zbraní (*Support Coy*) – preto začali vyšetrovanie, ktorého predmetom bol kontakt medzi voj. Oravcom a britským občanom Hancockom. Už v marci 1944 vyšetrovanie zastavili, pretože príslušné orgány nezistili nič, čo by nasvedčovalo Oravcovmu previneniu voči britským bezpečnostným predpisom. Celá záležitosť sa pre Britov skončila vtedy, keď voj. Oravca zadržali československé orgány, ktoré u neho zaistili rádiodrogram pre Jozefa Rudinského v Palestíne. Plk. Mullens priznal, že pokiaľ išlo o právne procedúry vo vyšetrovaní voj. Oravca, čs. orgány sa od chvíle zatknutia vojaka dopustili niekoľkých prechmatov, ale „bolo to nevyhnutné, – vysvetľoval plk. Mullens – aby sa zhromaždili potrebné dôkazy“. Zdá sa, že Briti ponechali čs. orgánom voľnú ruku, pokiaľ išlo o výber metód vo vyšetrovaní voj. Oravca. Procedurálne prešľapy čs. vyšetrovacích orgánov preto prijímali s istou zhovievavosťou, v súlade s heslom: účel svätí prostriedky. Československé vojenské orgány tieto dôkazy napokon získali, a tak plk. Mullens 19. apríla 1944 informoval War Office, že v najbližšej budúcnosti sa bude konať súdny proces s voj. M. Oravcom, ktorý bol obvinený z páchania podvratnej činnosti.³⁶

Britský styčný dôstojník pri Čs. samostatnej obrnenej brigáde si vzťahy v jednotke overil priamo na mieste. Dňa 14. apríla 1944 plk. C. J. de W. Mullens navštívil veliteľa brigády brig. gen. Aloisa Lišku a oboznámil ho s obsahom listu P. Prídavka a J. Vychodila pre ministra P. J. Grigga. Plk. Mullens zdôraznil, že nechce zasahovať do čs. vnútorných otázok a zaujíma ho jedine to, či propaganda organizovaná Slovákami neoslabuje bojaschopnosť brigády. Brig. gen. Liška mu odpovedal, že o bojovú morálku čs. brigády si netreba robiť starosti vzhľadom na nízky počet osôb v jej radoch, ktoré sú v spojení s P. Prídavkom. Otázku mala vyriešiť československá vláda, pretože podľa brig. gen. Lišku presahovala kompetenčný rámec veliteľov jednotky. Podľa zistenia veliteľa Čs. samostatnej brigády plk. Mullens po tomto rozhovore vypracoval hlásenie pre War Office, v ktorom konštatoval, že „akci není třeba přičítat více významu než otázce Irů v armádě britské“.³⁷

Veliteľ Čs. samostatnej brigády brig. gen. Liška sa po návšteve plk. Mullensa rozhodol prijať „interní nenápadná opatření“, aby znemožnil účasť príslušníkov svojej jednotky na ďalších konšpiračných stretnutiach. Prísnejšie, respektíve radikálnejšie kroky nepodnikol, pretože rovnako ako minister národnej obrany div. gen. S. Ingr zastával názor, že hnutie má

36 Tamže, kópia listu plk. Mullensa pre War Office č. 16/16/9 z 19. 4. 1944.

37 AÚTGM, f. EB II/1, šk. 227, sign. 38-27-4, správa MNO pre Kanceláriu prezidenta z 21. 4. 1944.

predovšetkým politický charakter, a že skôr, ako podnikne disciplinárne opatrenia, „je nutno učiniť príslušné rozhodnutí a opatrení se strany odpovědných činitelů vládních“.³⁸ Netrvalo ani týždeň, a čs. ministerstvo vnútra doručilo správu MNO s prílohami (výpovede voj. Stračinu a voj. Šulíka) W. D. Robson-Scottovi z britskej spravodajskej služby MI 5 (skratka od *Military Intelligence Section* 5). Zároveň mu oznámilo, že československá vláda podnikne príslušné kroky v britských štátnych úradoch.³⁹

Prídavkova propagačná činnosť v československých vojenských jednotkách začala pútať zvýšenú pozornosť Britov. Foreign Office začiatkom mája 1944 zaujal postoj k prosbe War Office o vyjadrenie k záležitosti voj. Oravca a listu SNR v Londýne pre ministra obrany P. J. Grigga. Záver bol jednoznačný: Foreign Office posúdil zhromaždené dokumenty ako ďalší dôkaz, že P. Prídavok spôsobuje problémy, a keďže bolo „*velmi pravdepodobné*“, že sa podieľal na pláne transferu Slovákov z čs. jednotiek do poľskej armády, nebolo podľa Foreign Office v záujme britskej vlády brániť československým štátnym orgánom, aby v svojich jednotkách „*vyhubili problémy tohto druhu*“.⁴⁰

Britské ministerstvo zahraničia, ktoré malo rozhodujúce slovo pri posúdení tohto prípadu, teda zaujalo jasný postoj: vzhľadom na poznatky o hlavnom iniciátorovi memoranda slovenských príslušníkov Čs. samostatnej brigády a zároveň autora listu so sťažnosťou na šikanovanie Slovákov v čs. jednotke Petrovi Prídavkovi predpokladalo, že je to príklad ďalšej provokácie a pokusu zviditeľniť sa v britských vládných kruhoch. Briti sa preto odmietli angažovať vo veci voj. Oravca, ktorý Prídavkovi poslúžil ako exemplárny príklad prenasledovania Slovákov vo vojenských jednotkách Pána Beneša – ako nazýval čs. armádu na Západe. Túto záležitosť preto zmietli zo stola a ponechali čs. orgánom voľnú ruku. Pre československú vládu však kauza voj. Oravca znamenala len začiatok a jeden z prostriedkov v masívnej kampani proti Petrovi Prídavkovi a jeho spolupracovníkom. Hlavným adresátom tejto kampane boli britské štátne orgány.

Začiatkom mája 1944 MNO zhrnulo zistenia z vyšetrovania voj. Oravca v liste, ktorý adresovalo hlavnému britskému styčnému dôstojníkovi pri spojeneckých armádach v Londýne genplk. Arthurovi Edwardovi Grassetovi. Niektoré pasáže listu z 10. mája 1944, ktorý podpísal minister div. gen. Sergej Ingr, boli identické so správou MNO z 21. apríla 1944 pre Kanceláriu prezidenta ČSR. Avšak nechýbali v ňom aj nové zistenia. Div. gen. Ingr informoval genplk. Grassetta, že zatiaľ síce nemá k dispozícii podrobné údaje o výsledkoch petičnej akcie v Čs. samostatnej brigáde, no považoval za nepravdepodobné, aby dosiahla významnejší úspech. Ingr ďalej oznamoval, že intenzita petičnej akcie klesá v dôsledku preventívnych opatrení, ktoré prijalo veliteľstvo brigády. Ubezpečoval genplk. Grassetta, že agitácia Slovákov vedených Prídavkom neoslabila bojaschopnosť mužstva. To však pre ministra div. gen. Ingra nebol dôvod na to, aby sa britské orgány prestali zaoberať Prídavkovou činnosťou. Vyjadril totiž názor, že aktivity Slovenskej národnej rady škodia nielen československým, ale aj spojeneckým záujmom a sú protizákonné z hľadiska československého i britského práva, čím nepriamo poučoval britské orgány. Československý rezort obrany spongoval, že Slovenská národná rada sa zasahovaním do československých jednotiek dopustila priestupku a porušila britské zákony. Div. gen. Ingr vyjadril na záver listu presvedčenie,

38 Tamže; porovnaj KUKLÍK – NĚMEČEK, ref. 6, s. 240.

39 NA, f. MV-L, šk. 42, sign. 2-1- 663, kópia správy pre W. D. Robson-Scotta z 27. 4. 1944. Správa je napísaná v nemeckom jazyku.

40 The National Archives (ďalej TNA), Londýn, f. Foreign Office (ďalej FO) 371, 38929 (číslo spisu), C 5981 (číslo dokumentu), poznámka F. Gatehousevej z Centrálného departementu Foreign Office z 9. 5. 1944.

že War Office bude súhlasiť s názorom MNO, a že spoločne s inými britskými ministerstvami, ktorých sa to týka, podniknú potrebné opatrenia a zabráni Slovenskej národnej rade pokračovať v aktivite. Dodal, že československá strana informovala o činnosti P. Prídavka Home Office aj Foreign Office.⁴¹ Genplk. Grasset poslal Ingrov list do War Office, ktorý tak ako v prípade listu SNR pre ministra obrany P. J. Grigga z apríla 1944 požiadal Foreign Office o vyjadrenie.⁴²

Napriek tomu, že československá vláda minimalizovala rozsah a význam agitačnej kampane vedenej Petrom Prídavkom v Čs. samostatnej brigáde, svojím postupom nepriamo potvrdzovala, že túto záležitosť považuje za akútny problém. Veď ako inak si možno vysvetliť silnú ofenzívu v britských štátnych orgánoch, ktoré doslova bombardovala sťažnosťami na činnosť Slovenskej národnej rady v Londýne? V máji 1944 v nastúpenom trende pokračoval štátny minister československého ministerstva zahraničia Hubert Ripka. V liste pre Philipa Nicholisa, britského veľvyslanca pri čs. vláde, totiž uviedol, že Prídavok a „niektoré kruhy, ktoré ho podporujú – čím narážal na Poliakov – sa v poslednej chvíli pred rozhodujúcimi udalosťami pokúšajú rozvíriť politický nepokoj medzi Slovákami v československej jednotke vo Veľkej Británii a tým spôsobiť zmätok v celej československej jednotke.“ Ripka hodnotil činnosť Prídavka a jeho spolupracovníkov ako závažnú trestnú činnosť, ktorú by mal čo najrýchlejšie stihnúť trest. Zároveň podotkol, že Prídavok a jeho podporovatelia sa tým, že rozširujú dotazníky v čs. vojsku, pokúšajú zbierať vojenský informačný materiál. Podľa Ripku by bolo „nedôsledné a v rozpore s morálnymi princípmi, ak by sa trestné stíhanie obmedzilo na osoby, ktoré sú len náradím a obeťami, a hlavní podnecovatelia by mohli beztrestne a nerušene pokračovať v kriminálnej činnosti na pôde Veľkej Británie“.⁴³ Týmto konštatovaním naznačil, že vojak Michal Oravec, prípadne ďalší slovenskí príslušníci Čs. samostatnej brigády sú len druhoradými postavami a ich potrestaním sa problém protištátnej propagandy v čs. jednotke vo Veľkej Británii nevyrieši. K listu pripojil memorandum, v ktorom pranieroval Prídavkovu činnosť. Sú v ňom aj podrobnosti, ktoré sa týkajú vyšetrovania voj. Michala Oravca. Ripka v memorande priznal, že voj. Oravca umiestnili do vyšetrovacej väzby a čelí obvineniu zo spáchania niekoľkých trestných činov. Pripomenul veľvyslancovi Nicholsovi, že britská spravodajská služba vypočúvala Oravca už v Egypte. Po jeho príchode do Anglicka bol istý čas pod drobnohľadom 2. oddelenia MNO, ktoré ho podozrievalo z toho, že na podnet Petra Prídavka a iných osôb pácha rozvratnú činnosť v čs. armáde. Ripka sa zmienil aj o zachytenom rádiograme pre J. Rudinského a informoval veľvyslanca Nicholisa o najnovších zisteniach čs. vojenských orgánov v kauze Oravec. V porovnaní s predchádzajúcim listom div. gen. Ingra pre genplk. Grassetta sa však v štylizácii memoranda odzrkadľuje tendencia zvýrazniť podiel poľskej strany na Prídavkových aktivitách a propagande v Čs. samostatnej brigáde; na margo konšpiratívnych stretnutí slovenských príslušníkov jednotky v Ketteringu sa v memorande uvádzalo, že Slováci sa tu pod zámienkou účasti na katolíckych bohoslužbách stretávajú s predstaviteľmi iných národov, predovšetkým s Poliakmi, a že na týchto stretnutiach dostávajú pokyny i propagačný materiál vydávaný Petrom Prídavkom a „istými poľskými kruhmi“. V Ripkovom memorande prišli na rad aj dotazníky rozširované v čs. jednotke so žiadosťou o uvoľnenie z čs. vojska a prijatie do poľskej či britskej armády, ku kto-

41 TNA, f. FO 371, 38929, C 6816, kópia listu gen. Ingra pre genplk. Grassetta z 10. 5. 1944.

42 Tamže, list mjr. A. W. Powella z War Office pre Foreign Office z 19. 5. 1944. Foreign Office v odpovedi na list War Office len stroho konštatoval, že Prídavkom sa zaoberá britské ministerstvo vnútra (Home Office) aj MI 5. Tamže, list z 5. 6. 1944.

43 TNA, f. FO 371, 38929, C 6954, list H. Ripku pre Ph. Nicholisa zo 17. 5. 1944.

rým však pribudol nový motív: v závere dokumentu pre veľvyslanca Nicholasa sa totiž konštatovalo: „*Mimochodom, stojí za zmienku, že osoby židovského pôvodu sú z náboru prakticky vylúčené.*“⁴⁴ Nie je ťažké uhádnuť dôvod, prečo sa táto zmienka objavila v memorande československého ministerstva zahraničia pre britskú vládu. Na Prídavka a jeho stúpencov v radoch čs. armády na Západe malo padnúť vážne podozrenie, že sú antisemitami. Je veľmi pravdepodobné, že toto obvinenie sa v memorande vyskytlo účelovo. Do istej miery pritom odporovalo informácii, ktorú získala Československá spravodajská služba od svojho informátora v radoch tzv. protibenešovskej opozície. Ten po jednom zo stretnutí Prídavkovej skupiny informoval čs. ministerstvo vnútra, že „*v rámci organizovania odbočiek Slovenskej národnej jednoty organizuje sa tiež židovská skupina na dôkaz toho, že sa tam nechystá žiadny antisemitizmus*“.⁴⁵

Britský veľvyslanec poslal Ripkov list a memorandum Frankovi K. Robertsovi, vedúcemu Centrálnemu departementu vo Foreign Office. Podotkol, že Ripka je presvedčený, že britským úradom poskytol dostatok argumentov, aby zasiahli proti Prídavkovi. Nezabudol však dodať, že záležitosť musia najprv posúdiť odborníci. Nichols netajil svoj názor, že napriek preukázanému prepojeniu P. Prídavka na 1. čs. samostatnú obrnenú brigádu a kampani za samostatné Slovensko, ktorú v jej radoch rozširoval, nebudú argumenty ministra čs. exilovej vlády stačiť na to, aby Home Office podnikol akékoľvek kroky proti predsedovi Slovenskej národnej rady v Londýne.⁴⁶

Briti sa však s odpoveďou na intervencie československých ministerstiev neponáhľali. Úsilie čs. orgánov zatiaľ neprinášalo vytúžený efekt v podobe rozhodného zákroku bezpečnostných orgánov proti P. Prídavkovi, ktorý mal definitívne zastaviť jeho politickú činnosť. Očakávania československej vlády sa 27. júla 1944 čiastočne splnili. Vtedy totiž Petra Prídavka v jeho sídle na Wilton Crescent č. 7 navštívil inšpektor zo Špeciálneho oddelenia Metropolitnej polície v sprievode kpt. Buzzarda z War Office. Vykonali domovú prehliadku, ktorú nariadili britské orgány na základe obvinenia z porušenia bezpečnostných predpisov (*Defence Regulations*). Vyšetrovatelia zaistili časť korešpondencie, ktorú Prídavok viedol okrem iného s Bohumilom Pisskom, generálnym konzulom Slovenskej republiky v Štokholme. Ďalej zistili, že Prídavok udržiaval spojenie s Pisskom a slovenským vyslancom vo Vatikáne Karlom Sidorom vďaka Poliakom. Na základe výpovede predsedu SNR v Londýne sa ďalej zistilo, že dostával finančnú podporu vo výške 50 funtov mesačne od poľských kruhov.⁴⁷

Skôr než Home Office a Foreign Office zaujali stanovisko k zisteniam čs. strany, ktoré sa týkali činnosti Petra Prídavka, nastal v kauze voj. Michala Oravca posun vpred. Juraj Slávik, československý minister vnútra 3. augusta 1944 informoval svojho britského rezortného kolegu Herberta Morrisona o priebehu vyšetrovania. Zo Slávikovho listu sa dozvedáme, že voj. Oravec bol obvinený zo spáchania trestného činu na základe článku 2 a 17 nariadenia MNO č. 50/23 Zbierky zákonov a nariadení. Slávik ďalej vysvetľoval, že v súlade s československými zákonmi a predpismi, ktoré sa týkali trestného konania obvinený nie je viazaný prisahou,

44 Tamže, memorandum pre P. Nicholasa, 16. 5. 1944.

45 NA, Praha, f. MV-L, šk. 42, sign. 2-1-663, rkp. hlásenie „Černíka“ z 6. 12. 1943. Ďalej v ňom uviedol: „K vedeniu tejto skupiny zakviroval Jožo Prídavok istého Duschinského z Bratislavy, ktorý bol dlhú dobu internovaný.“ Tamže.

46 TNA, f. FO 371, 38929, C 6954, list P. Nicholasa pre F. K. Roberta, 23. 5. 1944. Foreign Office tak ako predtým „posunul“ korešpondenciu Home Office. Pozri tamže, list W. D. Allena pre J. M. Newtona, 6. 6. 1944.

47 Tamže, FO 371, 38930, C 10923, záznam Metropolitnej polície z 29. 7. 1944; tamže, správa inšpektora G. Wilkinsona z 31. 7. 1944.

aby pred súdom vypovedal pravdivo. Každú skutočnosť uvedenú v obžalobe musel preto verifikovať štátny žalobca. Voj. Oravec vraj priznal, že spočiatku, po zadržaní a uväznení, v plnej miere využíval toto právo, avšak v priebehu vyšetrovania jeho obhajca oznámil, že Oravec chce pred súdom vypovedať. V liste ministra Slávika sú uvedené rozsiahle pasáže z výpovede voj. Oravca, ktorý ju podľa svojich slov učinil preto, že si celú záležitosť premyslel a prišiel k záveru, že chce byť „hodnotným československým občanom“. Oravec priznal, že na podnet Petra Prídavka mal v čs. jednotkách vo Veľkej Británii vykonávať činnosť, ktorej cieľom bolo siať nenávisť medzi Čechmi a Slovákmi a podkopávať jednotu Československej republiky i čs. armády v zahraničí. Priznal, že meno Andrej, ktoré sa objavilo v jeho rádiogramе pre J. Rudinského v Palestíne, označuje Andreja Hlinku, a osobou menom Paľo je Dr. Pavol Baláž. Ďalej vypovedal, že P. Baláža spoznal roku 1941 na Strednom východe. Neskôr ho znova stretol v októbri 1942 v Jeruzaleme, kde sa rozprávali o politike. Baláž mal presvedčiť voj. Oravca, aby medzi slovenskými príslušníkmi 11. československého pešieho práporu – Východného propagoval jeho politické myšlienky. Jedným z hesiel tejto propagandy bolo tvrdenie, že Slovensko by v Československu stratilo všetky svoje práva a výsady, a že ďalej Česi Slovákovi nikdy neodpustia 14. marec 1939 a pomstia sa im za ich zradu. Baláž bol podľa voj. Oravca stúpencom myšlienky stredoeurópskej federácie, do ktorej by popri samostatnom Slovensku patrili české krajiny, Morava, Poľsko, Maďarsko a azda i Rakúsko. Baláž tiež vyrábala propagačný materiál, ako napr. pamflet o Československom národnom výbore v Paríži, ktorý voj. Oravec rozširoval medzi príslušníkmi čs. jednotky na Strednom východe. Baláž tiež presvedčoval Oravca, že Československá republika nebude po vojne obnovená, pretože túto možnosť vylúčili jej predstavitelia v exile tým, že sa priklonili k Sovietskemu zväzu. Voj. Oravec vyjadril domnienku, že Baláž čerpal finančnú pomoc od Poliakov, s ktorými sa v Palestíne stretával. Poliacy vraj sľúbili Balážovi, že ho prijmú do poľskej armády. Na Strednom východe voj. Oravec spoznal aj Jozefa Rudinského, ktorý podľa jeho výpovede zastával rovnaké politické myšlienky ako Baláž. Aj Rudinskému sa podarilo presvedčiť voj. Oravca, aby tieto myšlienky propagoval u slovenských príslušníkov čs. jednotky. Okrem toho mu poradil, aby sa štylizoval do úlohy typického príkladu toho, ako Česi zaobchádzajú so Slovákmi.⁴⁸ Oravec to síce vo výpovedi neuviedol, ale v roku 1941 si odpýkával trest za bližšie neznámy priestupok v zaisťovacom tábore 11. československého pešieho práporu – Východného v Agami.⁴⁹ Pravdepodobne preto sa mal vteľiť do úlohy slovenského martýra, ako mu to údajne radil Rudinský. Voj. Oravec ďalej vypovedal, že Rudinský sa v Palestíne stretával s významnými poľskými politikmi, medzi ktorými nechýbal „poľský minister, ktorý bol vtedy [pred 28. júnom 1943 – pozn. D. S.] na Strednom východe“.⁵⁰ Týmto poľským ministrom nebol nikto iný, ako premiér Poľska gen. Władysław E. Sikorski, ktorý bol na prelome júna a júla 1943 na Strednom východe na inšpekčnej ceste poľských jednotiek gen. Władysława Andresa. Gen. Sikorski sa z tejto cesty do Londýna nevrátil – dňa 4. júla 1943 zahynul v leteckej katastrofe v Gibraltare. Je otázne, či sa Rudinský stretol s poľským premiérom, ako to tvrdil voj. Oravec. Túto verziu totiž nijaký záznam nepotvrďuje. Oravec dostal od Rudinského adresu Petra Prídavka v Londýne, ktorého po príchode do Veľkej Británie niekoľkokrát navštívil spoločne s des. Jánom Plitkom, voj. Pavlom Šulíkom, voj. Jánom Osi-

48 TNA, f. FO 371, 38930, C 11099, kópia listu j. Slávika pre H. Morrisona, 3. 8. 1944. Duplikát listu je uložený v NA, f. MV-L, šk. 107, sign. 2-7-35/4.

49 AÚTGM, f. EB II/1, šk. 227, sign. 38-27-4, správa MNO pre Kanceláriu prezidenta z 21. 4. 1944, príloha č. 2, odpis protokolu z výsluchu voj. Emila Stračinu.

50 TNA, f. FO 371, 38930, C 11099, kópia listu j. Slávika pre H. Morrisona, 3. 8. 1944. Duplikát listu je uložený v NA, f. MV-L, šk. 107, sign. 2-7-35/4.

fom a voj. Deziderom K. Moravčíkom. Na prvom stretnutí Prídavok rozprával o svojom politickom programe federácie nezávislých štátov (okrem iného Slovenska a Poľska) a nebezpečí, ktoré pre strednú Európu znamenal bolševizmus. Nazdával sa, že spolupútie Slovákov s Čechmi v spoločnom štáte už nie je možné. Počas druhej návštevy u Prídavka, na ktorej voj. Oravca sprevádzali voj. Osif a seržant, predtým rehoľník duchovného rádu Školských bratov na Strednom východe, Slovák. Na jeho meno si voj. Oravec síce nepamätal, či presnejšie nechcel pamätať, no s určitosťou ním bol čat. ašp. Martin Kopaničák.⁵¹ Jedným z dôvodov, prečo voj. Oravec nespomenul Kopaničákovo meno bola skutočnosť, že obidvaja podpísali spomínané memorandum slovenských príslušníkov 1. čs. samostatnej obrnenej brigády pre poľského ministra obrany. Oravec kryl Kopaničáka, aby ho ušetril výsluchu čs. vojenskými orgánmi. Na druhom stretnutí u Prídavka tento požiadal prítomných slovenských vojakov, aby medzi slovenskými príslušníkmi Čs. brigády rozširovali myšlienku samostatného Slovenska a jeho odtrhnutia od českých zemí a Moravy. Rozdal im tri exempláre knihy F. Jezerníka s názvom *Západoslovenská federálna únia*, výťažok denníka *Slovák v Amerike*, leták Slovákom v Anglicku a text v angličtine o súdnom procese arm. gen. Leva Prchalu s Bohušom Benešom. Voj. Oravec vypovedal, že noviny *Slovák v Amerike* dal voj. Šulíkovi, a leták Slovákom v Anglicku dal prečítať des. ašp. Jánovi Gurovi, ktorý mu ho neskôr vrátil.⁵² Mimochodom, aj des. ašp. Gura patril do skupiny slovenských Školských bratov a slúžil v čs. prápore na Strednom východe. Po príchode do Veľkej Británie absolvoval dôstojnícku školu a jazykový kurz. Stojí za pozornosť, že Gura na ústnej jazykovej skúške na Univerzite v Cambridge trval na tom, že do angličtiny chce prekladať slovenský, prípadne francúzsky, avšak nie český text, čím podľa čs. vojenských kruhov chcel upozorniť anglických univerzitných profesorov na slovenský problém v ČSR.⁵³ Ďalšia časť výpovede voj. Oravca objasnila detaily, ktoré sa týkali prípravy a doručenia memoranda slovenských vojakov poľským vojenským kruhom. Oravec vypovedal, že počas druhej návštevy u Prídavka tento hovoril o nebezpečí bolševizmu a československo-sovietskej spolupráce, a potom dal vojakom podpísať memorandum. Všetci traja ho podpísali. Potom spoločne s P. Prídavkom odišli do poľského ministerstva národnej obrany (MON), kde sa najprv stretli s Albínom Mružekom, československým občanom poľského pôvodu, ktorý pôsobil ako istá spojka medzi slovenskou a českou opozíciou v Londýne a poľskými vládnymi úradmi.⁵⁴ Potom sa slovenskí vojaci mali stretnúť s gen. Kazimierzom Sosnkowským, hlavným veliteľom Poľských ozbrojených síl. Napokon ich v MON prijal „*vysoko postavený plukovník, aspoň 50-ročný, s okrúhrou tvárou, s červenými lícami a šedivými vlasmi*“ – čiže plukovník Jerzy Łunkiewicz z Politického oddelenia Kancelárie ministra národnej obrany. Prídavok mu odovzdal originál memoranda a nechal si dve kópie. Plk. Łunkiewicz sa spýtal signatárov memoranda voj. M. Oravca, čat. ašp. M. Kopaničáka a voj. J. Osifa, odkiaľ sú, pričom dodal, že Slovensko dobre pozná, vraj niekoľkí poľskí dôstojníci slúžia v armáde „*takzvaného nezávislého Sloven-*

51 Pozri MORAVEC, ref. 9, s. 74.

52 TNA, f. FO 371, 38930, C 11099, kópia listu j. Slávika pre H. Morrisona, 3. 8. 1944. Duplikát listu je uložený v NA, f. MV-L, šk. 107, sign. 2-7-35/4.

53 MORAVEC, ref. 9, s. 72.

54 Z osobnostného profilu Albina Mružeka, ktorý vypracovalo čs. spravodajské oddelenie, vyplýva, že sa narodil roku 1896 v Krakove. Mal československý pas, ktorého autenticitu v roku 1940 potvrdilo vyslanectvo ČSR v Paríži. Mružek pred vojnou pôsobil ako finančný maklér v Paríži, špecializoval sa na medzinárodné pôžičky. Československá rozviedka ho charakterizovala ako neserióznou a politicky nedôveryhodnú osobu. Pozri Archiv Ministerstva zahraničných vecí (ďalej AMZV), Praha, f. Doplňky, Londýnsky archív – dôverný, šk. 45, list z 27. 5. 1941 adresovaný britským bezpečnostným orgánom.

ského štátu“.⁵⁵ Potom poprosil vojakov, aby opustili miestnosť, pretože sa musí s Prídavkom na niečom dohodnúť. Vojaci čakali asi desať minút pred kanceláriou na P. Prídavka, a keď vyšiel, nepovedal im, o čom sa s plk. Łunkiewiczom rozprával. Oznamil im však, že na základe dohody s Poliakmi a Britmi chce založiť slovenskú dočasnú vládu, prípadne výbor, v ktorej by bol predsedom. Ďalšími členmi vlády, respektíve výboru mali byť Jozef Prídavok, Henrich Greif, Jozef V. Krahulec a muž, ktorý bol tri roky internovaný a ktorého meno si voj. Oravec nepamätal. Je však isté, že to bol Karol Vychodil, neskôr tajomník SNR v Londýne. Voj. Oravec sa zúčastnil niekoľkých stretnutí tejto skupiny. Vypovedal, že J. V. Krahulec si nárokoval funkciu hlavného veliteľa slovenských ozbrojených síl v exile. Prídavok vraj neraz hovoril, že by Slovákom rozhodne prospelo, aby si uvedomili svoju situáciu, vystúpili z československej armády a prestúpili k Poliakom, ktorí by im umožnili vytvoriť samostatnú slovenskú vojenskú jednotku v ich armáde. Sľuboval, že uskutočnenie presunu slovenských príslušníkov čs. jednotiek do poľskej armády dohodne s Poliakmi a Britmi. Prídavok však podotkol, že nechce vytvoriť celkom nezávislú a samostatnú slovenskú armádu v zahraničí, pretože by mala nízky početný stav a pôsobila by smiešne, a navyše – samostatná slovenská armáda „je predsa doma“ – povedal Prídavok.⁵⁶

V ďalšej časti výpovede voj. Oravec potvrdil známe skutočnosti o stretnutí Slovákov (Peter Prídavok a jeho brat Jozef Prídavok, J. V. Krahulec, H. Greif a voj. J. Osif) s Poliakmi v poľskom vojenskom Klube Bieleho orla, o ktorom vypovedal voj. Pavol Šulík. Voj. Oravec priznal, že po návšteve klubu sa zúčastnil stretnutia Spoločnosti študentov a mládeže zo strednej Európy (*Central European Student and Youth Society* – skratka *C.E.S.Y.S.*) a vyplnil formulár so žiadosťou o členstvo v tejto organizácii. Podľa voj. Oravca bol hlavným iniciátorom založenia samostatných slovenských vojenských jednotiek v zahraničí Jozef V. Krahulec, ktorý vraj často presvedčoval Prídavka, že vojenské zložky by predstavovali veľmi silný argument v jeho rukách ako vodcu slovenského výboru. Krahulec navrhol Prídavkovi, aby mu poskytol sumu 50,- £ na propagandistickú kampaň v radoch Slovákov v Čs. brigáde v Ketteringu. Napokon sa dohodli, že ihneď po založení Slovenskej národnej rady Krahulec odcestuje do Ketteringu a bude v Čs. brigáde zbierať podpisy od slovenských príslušníkov na špeciálne formuláre, ktoré obsahovali žiadosť o uvoľnenie do samostatnej slovenskej armády v zahraničí. Krahulcovi mal pomáhať neznámy anglický katolícky kňaz z Ketteringu, ktorý bol v kontakte s P. Prídavkom. Predseda SNR v Londýne potom dal pokyn voj. Oravcovi, aby v svojej jednotke rozširoval informácie o tom, že čoskoro bude vytvorená slovenská armáda v zahraničí. Zároveň ho poveril, aby si pozorne všimával správanie slovenských príslušníkov Čs. brigády, konkrétne ich nálady, bojovú morálku, vzťah k veliteľom a k Čechom. Prídavok chcel tieto informácie použiť ako argument pre založenie samostatnej slovenskej armády. V ďalšej časti výpovede voj. Oravec usvedčil Prídavka z politickej naivity; týka sa to najmä Prídavkovej predstavy o tom, že finančné prostriedky na financovanie Slovenskej národnej rady v Londýne a slovenskej armády získa od britskej vlády vo forme pôžičky. Záver výpovede voj. Michala Oravca vyznieva celkom jednoznačne a nanajvýš kajúcne; konštatoval totiž, že tým, že popieral svoju vinu, chcel chrániť svojich kamarátov. Robil tak preto, že veril v nezištnosť všetkých osôb, ktoré sa angažovali za myšlienku samostatného Slovenska. „Avšak postupne, hlavne počas procesu som prišiel k záveru, – priznal voj. Oravec – že celá skupina okolo Prídavka vrátane neho sa skladá z osôb, ktoré by sa najradšej vi-

55 TNA, f. FO 371, 38930, C 11099, kópia listu j. Slávika pre H. Morrisona, 3. 8. 1944. Duplikát listu je uložený v NA, f. MV-L, šk. 107, sign. 2-7-35/4.

56 Tamže.

deli vo vedúcich funkciách a vtedy by sa stotožnili dokonca aj s Československou republikou.“ Oravec ďalej vyslovil domnienku, že Prídavkovi záleží na tom, aby bolo súdnych procesov podobných tomu Oravcovmu čo najviac, pretože sa tým chcel zviditeľniť. Prídavok podľa Oravca očakával, že „*na lavicu obžalovaných si sadne martýr a že napríklad ja [rozumej Oravec – pozn. D. S.] budem pred súdom obhajovať jeho program proti jednotnému Československu*“. Niet nijakých pochybností, že voj. Oravec odmietol zohrať túto úlohu. Zdá sa, že počas internácie a súdneho procesu prešiel radikálnou názorovou premenou. Svoje názory prehodnotil a na záver ubezpečoval poľný vojenský súd I. stolice, že chce byť dobrým československým občanom a plniť si svoju národnú a občiansku povinnosť.⁵⁷

Bolo by naivné domnievať sa, že výpoveď voj. Michala Oravca bola vo všetkom úprimná a pravdivá. Jasne si totiž uvedomoval, že ak bude spolupracovať s čs. vojenskými orgánmi, môže sa to pozitívne prejavíť na konečnom rozsudku. Petra Prídavka už kryť nemohol a zrejme ani nechcel. Neprezradil však všetky mená slovenských vojakov, s ktorými sa stretával a spolupracoval s nimi, ako napríklad des. ašp. Martina Kopaničáka, signatára memoranda pre ministra gen. Kukiela.

V júni, respektíve v júli 1944, bol súdny proces s voj. Oravcom prerušený. Dôvodom mohla byť mobilizácia Čs. brigády a jej presun do vojenského tábora v Bridlington. Československý minister vnútra Juraj Slávik informoval ministra H. Morrisona, že rozsudok bude vynesený približne 15. augusta.⁵⁸ Odhliadnuc od voj. Oravca však konečný verdikt poľného súdu nebol natolko podstatný. Čs. ministerstvo vnútra totiž získalo to, čo potrebovalo – kompromitujúci materiál proti Petrovi Prídavkovi, ktoré použilo na nové obvinenia proti nemu. Potvrďuje to ďalší osud kauzy voj. Michala Oravca, ktorý si v septembri 1944 podal žiadosť o abolicíu na MNO. V Oravcovom prípade to znamenalo zastavenie trestného konania v dôsledku udelenia milosti prezidentom ČSR. V predchádzajúcom období prezident E. Beneš vyhlásil abolicíu 24. decembra 1941. Vzťahovala sa na všetkým príslušníkov čs. armády, ktorí v júli 1940 po príchode do Veľkej Británie odmietli vykonávať vojenskú povinnosť a boli odsunutí z čs. armády. Vojaci slúžiaci prevažne v britskom vojenskom pomocnom ženijnom zbore tak mali možnosť opäť sa prihlásiť do čs. vojska. Do skončenia abolicínej lehoty túto možnosť využilo 247 osôb z celkového počtu 538, a len 162 z nich nastúpilo na výkon vojenskej služby. Zostávajúcich 85 osôb superarbitrovali a riadne prepustili z čs. armády.⁵⁹ Skutočnosť, že vyšetrovanie voj. M. Oravca bolo pre ministerstvo vnútra len prípravou na perzekučné opatrenia proti P. Prídavkovi, potvrdil pplk. Josef Bartík, prednosta 4. odboru MV, v stanovisku k Oravcovej žiadosti o abolicíu. V liste pre MNO z 5. septembra 1944 konštatoval: „*Isem toho názoru, že případným odsouzením a potrestáním voj. M. Oravce nebylo by dosaženo účelu, který se od trestu očekává, poněvadž jsem přesvědčen, – písal pplk. Bartík – že vojín Oravec jest jen vedlejší a k tomu ještě svedenou osobou a že hlavní víníky nutno hledati v osobách seskupených kolem t.zv. Slovenské národní rady, zejména Petra Prídavka.*“ Na záver svojho stanoviska uviedol, že je síce presvedčený o opodstatnenosti všetkých podozrení v obžalobe proti voj. Oravcovi, odporučil však MNO, aby „*žádosti vojína Oravce o udělení abolicie bylo vyhověno*“.⁶⁰ Ministerstvo vnútra odovzdalo stanovisko pplk. Bartíka Vojenskej kancelárii prezidenta republiky (VKPR), ktorá mala posúdiť Orav-

57 Tamže.

58 Tamže.

59 AMZV, f. Londýnský archiv – důvěrný, šk. 219, list MNO pre MZV z 3. 9. 1943.

60 AÚTGM, f. EB II/1, šk. 422, sign. 40/XIII/1/18, odpis listu pplk. J. Bartíka pre MNO z 5. 9. 1944.

covu žiadosť.⁶¹ Jej rozhodnutie však nepoznáme a preto sa môžeme len domnievať, že sa stotožnila so stanoviskom ministerstva vnútra a žiadosť o abolicíu odobrila.

Po voj. Oravcovi prišiel rad na Petra Prídavka. War Office zhrnul zistenia týkajúce sa jeho pôsobenia v liste zo 16. augusta 1944, ktorý adresoval štátnej prokuratúre. Upozorňoval na skutočnosť, že Prídavok dostáva peniaze od poľskej vlády a aj vďaka tomu podniká činnosť, ktorá spôsobuje značné problémy čs. exilovej vláde a v čs. armáde. Foreign Office, ktorý dostal kópiu správy, mal odpovedať na otázku, či Slovensko, s ktorým Prídavok udržiaval písomný kontakt, možno kvalifikovať ako nepriateľské územie. Pozitívna odpoveď by podľa War Office znamenala, že Prídavok sa pokusom o kontakt so slovenským chargé d'affaires Bohušom Pisskom previnil proti britským bezpečnostným predpisom.⁶² Ďalší postup War Office, Home Office a štátnej prokuratúry v kauze Peter Prídavok závisel od vyjadrenia Foreign Office.⁶³ V britskom ministerstve zahraničia mal rozhodujúce slovo šéf Centrálného departementu Frank K. Roberts, a ten jednoznačne konštatoval, že Prídavok v nijakom prípade nepredstavuje nebezpečenstvo pre Veľkú Britániu ani pre vojnové úsilie Spojencov. Roberts sa dokonca netajil názorom, že zhromaždený písomný materiál v kauze Prídavok potvrdzuje správnosť postupu Foreign Office, ktorý sa nechcel nechať vtiahnuť do honu čs. úradov na čarodejnice – čiže na odporcov Edvarda Beneša.⁶⁴ Robertsov záver bol jasný: nemalo sa podniknúť nič, čo by mohlo prispieť k „ventilovaniu“ záležitosti na verejnosti. Foreign Office preto v odpovedi pre Home Office navrhovalo zastaviť trestné stíhanie Petra Prídavka britskými úradmi. Owen O'Malley, britský veľvyslanec pri poľskej vláde, mal upozorniť poľského ministra zahraničia Tadeusza Romera na „šialené správanie“ poľskej vlády, akým bolo doručovanie Prídavkových listov diplomatickou poštou predstaviteľom nepriateľských štátov a najmä financovanie jeho politických aktivít. Pokyn Centrálného departementu Foreign Office, na základe ktorého mal veľvyslanec O'Malley intervenovať u poľskej vlády napokon nebol natoľko rezolútny, ako by sa dalo očakávať.⁶⁵

Československé úrady zatiaľ márne čakali na oficiálnu odpoveď britskej strany. O zákroku Britov proti Prídavkovi však mali k dispozícii informácie z prvej ruky. Vďaka im za nevojenskému spravodajstvu, na ktoré sa v októbri 1944 dôverne obrátil kpt. Buzzard z War Office, priamy aktér bytovej prehliadky u P. Prídavka. Ako sa píše v zázname z rozhovoru čs. vojenského spravodajca s kpt. Buzzardom, „*náš přítel, když toto sdělení podával, byl bledý a bylo pozorovat, jak velké přemáhání ho to stálo*“. Kpt. Buzzard ubezpečil čs. stranu, že v úsilí obviňovať a zatknúť Prídavka sa angažovali všetci britskí priatelia Československa. Buzzard v súlade s pokynom War Office urobil všetko, aby sa každý detail svedčiaci v neprospech Prídavka využil na začatie trestného stíhania. Brit mal podozrenie, že Prídavka ktosi varoval, pretože materiál, ktorý u neho našli, nebol kompromitujúci. Predseda SNR v Londýne vystupoval podľa slov kpt. Buzzarda s veľkým sebavedomím a vôbec sa netajil tým, že „*nenávidí dra Beneše a celý náš [rozumej československý – pozn. D. S.] vládní systém*“. Prídavok vraj tvrdil, že na britskej pôde je jediným oprávneným hovorcom záujmov Slovenského štátu, ktorý uznala britská vláda. Pracovník War Office mal z Prídavkovho správania dojem, že má vo Veľkej Británii politických ochrancov. Keď ho kpt. Buzzard počas výsluchu tlačil k stene,

61 Tamže, list MV pre Kanceláriu prezidenta republiky z 5. 9. 1944 a rkp. pozn. VKPR z 14. 9. 1944.

62 Konkrétne išlo o Defence Regulation 4A.

63 TNA, f. PRO, FO 371, 38930, C 11099, list z HO pre Foreign Office z 21. 8. 1944.

64 „The document shows that we have been quite right to oppose the Czech desire to persecute these opponents of Dr. Benes and to indulge in heresy hunts.“ Tamže, poznámka F. Roberta z 2. 9. 1944.

65 Tamže, kópia listu Geoffrey Harrisona z Foreign Office pre O. O'Malleya z 9. 9. 1944.

vtedy Prídavok priznal, že udržuje pravidelný kontakt s gen. Kazimierzom Sosnkowským a s pracovníkom poľského ministerstva zahraničia. Pokus „zneškodniť“ Prídavka však zma- ril Foreign Office, ktorý sa vyslovil proti ďalšiemu vyšetrovaniu preto, aby nebola kompromitovaná poľská vláda – konštatoval kpt. Buzzard. Priatelia Československa vo War Office, ako ich charakterizoval kpt. Buzzard, boli preto „nejvíce zklamáni, když zjistili, že jejich ná- maha a úprímná snaha byly marné.“⁶⁶

Sklamanie iste zavládlo aj v československých štátnych úradoch. Napriek tomu, že v úsilí zdiskreditovať P. Prídavka využili všetky prostriedky, vytúžený efekt sa nedostavil. K ich iri- tácii zrejme prispel aj fakt, že britský minister vnútra H. Morrison sa s odpoveďou na Slávi- kove listy z júna, augusta a septembra 1944 vôbec neponáhľal. Reagoval až 6. októbra 1944, keď čs. ministromi oznámil, že riaditeľ Úradu štátnych žalobcov po preskúmaní Prídavkov- ho prípadu prijal záver, že prokuratúra nemôže podniknúť trestnoprávne kroky na základe obvinenia zo spáchania trestného činu, a preto nemôže v tejto záležitosti podniknúť nijaké ďalšie kroky. Na záver akoby na útechu vyjadril nádej, že zákrok britských orgánov a najmä bytová prehliadka Prídavka zastraší a oslabí jeho politickú aktivitu.⁶⁷

Predseda SNR sa však nezľakol a vývoj na sklonku 2. svetovej vojny ukázal, že viac-menej alibistické konštatovanie šéfa Home Office sa nesplnilo. Prídavok však stratil priamy kon- takt so slovenskými príslušníkmi 1. čs. samostatnej obrnenej brigády, ktorú po vylodení vojsk v Normandii čakalo nasadenie do bojových operácií na európskom kontinente. Kon- com augusta 1944 ju dopravili do Francúzska transportnými plavidlami. V októbri 1944 sa brigáda presunula do blízkosti prístavu v Dunkerque, kde sa zúčastnila obliehania tunajšej nemeckej posádky.

ŽIADOSTI SLOVÁKOV O PRIJATIE DO POĽSKÝCH OZBROJENÝCH SÍL (PSZ) A OSUDY SIGNATÁROV MEMORANDA

Odchod 200. čs. ľahkého protiletadlového pluku – Východného zo Stredného východu do Anglicka v lete 1943 neoslabil politický zápal Jozefa Rudinského, ktorý bol v pozadí pri- pravovaného plánu vystúpenia vojakov slovenskej národnosti z čs. jednotky na Strednom východe. Neoslabil ani Rudinského kontakty s Poliakmi v Palestíne. Poľská vojenská roz- viedka v hlásení zo 6. mája 1944 informovala MON o zámere Slovákov na Strednom výcho- de založiť politickú organizáciu na čele s Jozefom Rudinským, ktorého charakterizovala ako stúpenca odtrhnutia Slovenska od českých krajín a jeho pripojenia k Poľsku na federatív- nom základe. Rudinskému naďalej asistoval Dr. Pavol Baláž. Organizácia údajne vypracova- la memorandum pre americkú, britskú, poľskú a československú vládu, v ktorom jej pred- stavitelia žiadali vytvoriť samostatné oddiely slovenskej armády v rámci Poľských ozbroje- ných síl. Memorandum údajne prezentovali roku 1943 premiérovi gen. W. Sikorskému po- čas jeho pobytu na Strednom východe. Zo zistenia poľského vojenského spravodajstva ďalej vyplývalo, že čs. vláda chcela v očakávaní roztržky medzi Čechmi a Slovákami povolať do čs. armády tých Slovákov, ktorí boli internovaní v Maroku a Alžírsku. Rudinského organizácia odhadovala ich počet na vskutku pozoruhodných šesť tisíc.⁶⁸

66 NA, f. MV-L, sign. 2-1-663, šk. 42, prísne tajný úradný záznam kpt. B. Wiesnera z 20. 10. 1944. Bol určený len pre prezidenta E. Beneša, ministrov J. Masaryka, J. Slávika a gen. S. Ingra, a pre špičku čs. rozviedky (plk. gšt. F. Moravca, pplk. V. Slámu a pplk. J. Bartíka).

67 Tamže, sign. 2-7-35/4, šk. 107, list H. Morrisona pre J. Slávika z 6. 10. 1944.

68 AAN, f. AIH, Poland. Poselstwo Czechoslovakia, mf. č. 7, s. 70-71, odpis správy poľskej spravodajskej služby v Palestíne, č. 435/VIb/44, 6. 5. [1944].

Toto číslo však bolo čistou fikciou. Nevedno, odkiaľ by sa v severnej Afrike vzalo šesťtisíc slovenských vojnových zajatcov.⁶⁹ Aj napriek týmto zavádzajúcim údajom sa na prelome mája a júna 1945 obrátil na generálny konzulát Poľska v Jeruzaleme s prosbou, aby mu umožnil odchod do Londýna. Rudinského žiadosť plne podporil P. Prídavok, s ktorým MSZ záležitosť konzultovalo. Napokon MSZ oznámilo ministerstvu obrany, že príchodu Rudinského pripisuje veľkú dôležitosť.⁷⁰ Minister obrany gen. Kukiel navrhol, aby Rudinského dočasne prijali do PSZ ako dôstojníka (nie však kaplána) a aby vojsko zabezpečilo jeho príchod do Londýna. Rudinského cesta do Veľkej Británie mala viesť cez Rím, kde sa mal stretnúť s Karolom Sidorom.⁷¹ Súviselo to s mobilizáciou politických síl slovenskej opozície v Londýne, ktorá sa bezvýsledne pokúšala o osobný kontakt s izolovaným Sidorom vo Vatikáne. Cesta Rudinského z Palestíny cez Rím tak bola ideálnou príležitosťou, ako tento problém vyriešiť. Poliáci pritom neváhali udeliť pomoc. V depeši z 22. júna 1945 ministerstvo zahraničia požiadalo gen. Władysława Andersa, veliteľa poľského 2. zboru, ktorý bol v Taliansku, aby v spolupráci s poľským generálnym konzulom v Jeruzaleme zabezpečil technickú stránku Rudinského cesty.⁷² Pre Jozefa Rudinského sa tak začala nová, povojnová etapa, ktorú rovnako ako väčšinu 2. svetovej vojny strávil v exile.

Niektorí Slováci v exile sa na sklonku vojny rozhodli nevrátiť domov, pretože sa obávali prenasledovania československými orgánmi, prípadne trestu. Niektorých k tomu oprávňovali neprijemné osobné skúsenosti. Žiadosť o prijatie do armády cudzieho štátu bola pre týchto jednotlivcov jedným zo spôsobov, ako si zabezpečiť ochranu a aspoň minimálny príjem. Pre tento krok sa rozhodol Milan Harminc, slovenský architekt a do septembra 1939, keď vypovedal poslušnosť bratislavskej vláde, generálny konzul Slovenskej republiky vo Veľkej Británii. Zapojil sa do čs. zahraničného odboja, no neskôr sa s jeho ústrednými postavami rozišiel. Prezident Edvard Beneš mu roku 1943 nepredĺžil mandát člena Štátnej rady, čím stratil jediný príjem. Našiel si prácu v továrni a neskôr sa zamestnal ako kreslič. Harminc sa hlásil do čs. armády, avšak MNO o jeho služby nemalo záujem – odpovedali mu, že dôstojníkov majú dosť a „*jestli chci, – hovoril s trpkosťou Harminc – že tam môžu jít mít nádobi*“.⁷³ Po neúspešnom pokuse o opätovné prijatie do čs. štátneho aparátu v exile napokon v marci 1945 vstúpil do britskej armády a odcestoval do Indie.⁷⁴

Slováci sa však vo väčšine prípadov obracali so žiadosťou o prijatie do Poľských ozbrojených síl na Západe (PSZ), pretože k Poliakom mali väčšiu dôveru ako k Britom. Chceli sa tým vyhnúť povolávaciemu rozkazu do československej armády. Ďalším podstatným faktorom bolo, že v prípade žiadosti adresovanej poľskému ministerstvu obrany mohli počítať

69 Do decembra 1944 prešlo registratúrou čs. vojenských úradov 289 vojakov, pričom 402 z nich sa prihlásilo k slovenskej národnosti. Pozri J. BYSTRICKÝ – M. ČAPLOVIČ – I. PURDEK – J. ŠTAIGL, ref. 3, s. 68. Údaj z októbra 1940 o počte čs. občanov v severnej Afrike je nasledovný: v Maroku ich bolo 200, v Tangeri 50 a v Alžírsku okolo 20. NĚMEČEK, J. a i.: Dokumenty československé zahraniční politiky. Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941, Dokumenty československé zahraniční politiky, zv. B/2/1 (16. červen 1940 – 30. duben 1941). Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Historický ústav Akademie věd ČR 2006, dok. č. 73, s. 167.

70 AIPMS, f. Akta Naczelných Władz Wojskowych, sign. A.XII.3/48, záznam MSZ pre MNO z 9. 6. 1945.

71 Tamže, rkps. poznámka gen. M. Kukiela z 9. 6. 1945. Porovnaj FRIEDL, ref. 7, s. 302, ref. 1115.

72 AIPMS, f. Akta Naczelných Władz Wojskowych, sign. A.XII.3/48, koncept depeše pre gen. Andersa od gen. Kukiela č. 135/Tjn./Wpol/45 z 20. 6. 1945, určený pre MSZ. O odoslani depeše svedčí pečiatka hlavného šifraanta MSZ s dátumom 22. 6. 1945.

73 AÚTGM, f. EB II/1, šk. 229, sign. 38-27-19, záznam o stretnutí s Harmincom z 18. 5. 1944.

74 LICHNER, J.: Pamäti. In: Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí, 1. diel. BYSTRICKÝ, V. – LETZ, R. – PODOLEC, O. (eds.). Bratislava: AEP 2007, s. 256. Lichner datuje prijatie Harminca do britskej armády nepresne rokom 1944.

s podporou P. Prídavka, respektíve arm. gen. L. Prchalu. Obidvaja totiž podobne, ako v prípade Vojtecha Jozefa Krahulca, ktorý začiatkom apríla 1945 požiadal o prijatie do PSZ, intervenovali v poľskom MON v záujme Slovákov. V zázname MON sa okrem iného uvádza, že Krahulec pochádza z Oravy, má vyše 30 rokov, že pred vypuknutím vojny utiekol zo Slovenska do Poľska cez zelenú hranicu bol členom Legiónu Čechov a Slovákov. Po prepustení z internácie v ZSSR sa dostal do Rumunska, odkiaľ odcestoval do Francúzska, a tu sa prihlásil do čs. vojenskej jednotky. Po príchode do Veľkej Británie ho po intervencii Jána Lichnera uvoľnili z čs. armády a bol zamestnaný v sekretariáte ministerstva poľnohospodárstva. Lichner ho neskôr prepustil z práce pre nedbalosť. Krahulec sa potom pripojil k slovenskej opozícii v Londýne na čele s P. Prídavkom. Zamestnali ho ako pokladníka v Klube Bieleho orla. Ani tu však Krahulec dlho nepobudol, pretože ho prepustili. V zázname o jeho činnosti nájdeme aj absurdné obvinenie, že písal listy sovietskemu veľvyslanectvu v Londýne, v ktorých mal údajne ponúkať svoje služby NKVD.⁷⁵ Po konzultácii s arm. gen. Prchalom a P. Prídavkom a zohľadnení názorov (nie vždy pozitívnych) na Krahulcovo pôsobenie napokon minister obrany gen. M. Kukiel 6. apríla 1945 rozhodol, aby žiadateľa prijali do PSZ, pretože inak by ho prijali Briti. Krahulcov prípad však podľa gen. Kukiela nemal predstavovať precedens pre budúcnosť.⁷⁶

Krahulcov prípad nebol ojedinelý. Vo februári 1945 totiž Karol Vychodil, tajomník Slovenskej národnej rady a jeden zo signatárov Otvoreného listu pre A. Edena, požiadal poľského ministra obrany o prijatie do PSZ. Vychodil argumentoval svoju žiadosť tým, že ako oponent československej vlády nie je ochotný slúžiť v čs. armáde, a preto sa dobrovoľne hlási do PSZ. Vyzdvihol skutočnosť, že takmer tri roky (1940 – 1943) bol v dôsledku denunciacie „*Benes authorities*“ internovaný britskými bezpečnostnými orgánmi.⁷⁷ Kópiu listu Karola Vychodila pre ministra obrany gen. Kukiela získalo Ministerstwo Spraw Zagranicznych od Stanisława Balińskiego, chargé d'affaires poľského vyslanectva pri čs. exilovej vláde.⁷⁸ Baliński 16. februára 1945 informoval MON o stanovisku vyslanectva k Vychodilovej žiadosti, pričom konštatoval, že niet nijakých prekážok, ktoré by bránili prijatiu žiadateľa do poľskej armády. V tejto súvislosti upozornil na zaujímavú skutočnosť, že Vychodil sa hlásil do PSZ už roku 1944, no vtedy „*nebolo možné vyhovieť jeho prosbe vzhľadom na naše niekdajšie vzťahy s československou vládou*“.⁷⁹ Prerušenie diplomatických stykov medzi poľskou a československou vládou vo februári 1945, ktoré nasledovalo po tom, ako čs. vláda 30. januára 1945 uznala dočasnú poľskú vládu vedenú komunistami so sídlom v Lubline, tak aspoň v teoretickej rovine odstránilo jednu z formálnych prekážok, ktoré stáli v ceste v prijatí Slovákov do PSZ. Postoj MON k Vychodilovej žiadosti v nových podmienkach evokuje spomienku na memorandum vojakov slovenskej národnosti slúžiacich v čs. vojsku pre ministra gen. Kukiela zo septembra 1943 a súčasne otvára priestor pre úvahu, aký by bol postoj MON k memorandu v roku 1945. Peter Prídavok intervenoval u S. Balińskiego v apríli 1945 vo Vychodilovej záležitosti. Informoval sa na možnosť prijať Vychodila do PSZ v hodnosti podporučíka. Poľské vyslanectvo pri čs. vláde zaujalo aj tentoraz pozitívny postoj k prosbe

75 AIPMS, f. Akta Naczelných Władz Wojskowych, sign. A.XII.3/48, nedatovaný služobný záznam MON. Prídavok bol v svojich výpovediach na margo J. V. Krahulca veľmi zdržanlivý, pretože nechcel negatívne ovplyvniť rozhodnutie o jeho prijatí do PSZ. Pozri tamže, hlásenie ppor. F. Bajorka z 12. 4. 1945.

76 FRIEDL, ref. 7, s. 344.

77 AAN, f. AIH, Poland. Poselstwo Czechoslovakia, mf. č. 15, s. 498, list K. Vychodila pre ministra obrany gen. M. Kukiela z 13. 2. 1945.

78 Tamže, s. 497, list S. Balińskiego pre MSZ č. 668/Słowacja/45, 16. 2. 1945.

79 Tamže, s. 499.

predsedu SNR v Londýne a podporilo ju.⁸⁰ Na rozdiel od prípadu Jozefa V. Krahulca však vyjadrenie poľského ministerstva obrany k žiadosti Karola Vychodila nie je známe.⁸¹

Podobný pokus ako Vychodil podnikol des. Ján Plitko z 1. československej samostatnej obrnenej brigády. Plitko sa narodil v obci Hnojné pri Michalovciach. Roku 1938 ho do svojich služieb angažovala 2. expozitúra II. Oddelenia Hlavného štábu Poľského vojska (*Ekspozytura 2 Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego*), ktorej úlohou bolo pripravovať sabotážne a diverzné akcie a organizovať konšpiračné skupiny v susedných štátoch Poľska vrátane Československa. Počas mníchovskej krízy tieto diverzné skupiny pôsobili v Těšínsku a na území Podkarpatskej Rusi (akcia „Łom“). Ján Plitko bol členom bojovej organizácie z Rozłucz (Organizacja Bojowa z Rozłucz. Jej názov pochádzal od lokality, v ktorej bol zriadený bojový tábor), ktorú zriadili v súvislosti s akciou „Łom“ a v novembri 1938 sa zúčastnil diverzných akcií na území východného Slovenska. Používal kryptonym „Maszlatycki“.⁸² Ako som spomenul, voj. Michal Oravec vo svojej výpovedi označil des. Plitka za jedného z účastníkov stretnutí slovenskej opozície v Londýne. Ján Plitko bol v marci 1945 na krátkej dovolenke v Londýne a požiadal o stretnutie ppor. Franciszka Bajorka. Opísal mu svoju zaujímavú vojenskú kariéru. Des. Plitko tvrdil, že od roku 1939 pracoval na území Slovenska pre poľskú rozvedku a bol v kontakte s pracovníkmi poľského generálneho konzulátu v Užhorode. Po vypuknutí vojny zostal na Slovensku a pokračoval v činnosti v súlade s pokynmi poľského konzulátu v Budapešti. Roku 1941 unikol na Stredný východ a v januári 1941 v Haife vstúpil do poľskej armády. V auguste 1942 ukončil Školu podpráporčíkov pechoty (*Szkoła Podchorążych Piechoty*) a ako príslušník poľskej samostatnej brigády Karpatských strelcov sa zúčastnil bojov pri Tobruku. Neskôr údajne po dohode s mjr. Franciszkom Berstlingom (mimochodom, Berstling bol jedným z organizátorov akcie „Łom“) vystúpil z poľskej armády a požiadal o prijatie do čs. jednotiek na Blízkom východe, ktorému čs. orgány vyhovel. V lete 1943 Plitko spoločne s príslušníkmi Skupiny čs. armády na Strednom východe pricestoval do Veľkej Británie. Svoju žiadosť o opätovné prijatie do PSZ motivoval obavou, že československé jednotky budú čochvíľa dopravené späť do vlasti. V jeho prípade to znamenalo veľké nebezpečenstvo, pretože tvrdil, že na Slovensku ho pred útekem do Palestíny odhalili ako agenta poľskej rozvedky. Plitko konštatoval, že nemôže požiadať čs. vojenské orgány o prepustenie do PSZ, pretože pri prijatí do čs. armády na Blízkom východe deklaroval, že je československým občanom. Dezertovať nechcel, pretože sa obával, že by tým spôsobil neprijemnosti svojej manželke, štátnej príslušníčke Veľkej Británie. Na záver rozhovoru požiadal ppor. Bajorka, aby MON posúdilo jeho žiadosť a sľúbil, že na vyzvanie podá žiadosť o prijatie do PSZ.⁸³ Plitkov príbeh mal smutný koniec: ešte predtým, ako MON prijalo rozhodnutie ohľadom jeho prijatia do PSZ, padol 17. apríla 1945 v bojoch o Dunkerque.⁸⁴

Rovnaký osud stihol Martina Kopaničáka, ppor. čs. armády a signatára memoranda vo-

80 Tamže, s. 495, list S. Baliňského z 12. 4. 1945 pre mjr. T. Szumowského.

81 Na liste S. Baliňského pre mjr. T. Szumowského z 12. 4. 1945 je rukopisná poznámka, že prosbu 18. 4. 1945 odovzdali Lamparskému, tajomníkovi vojenského ataše v poľskom vyslanectve pri čs. vláde. Tu sa končí stopa po osude Vychodilovej žiadosti o prijatie do PSZ.

82 DĄBROWSKI, D.: *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938-1939*. Toruń 2007, s. 184, 231.

83 AIPMS, f. Akta Naczelných Władz Wojskowych, sign. A.XII.3/48, hlásenie ppor. Bajorka z 8. 3. 1945. Mjr. Berstling síce potvrdil, že pozná J. Plitka, avšak poprel jeho tvrdenie, že mu radil, aby vstupoval do čs. jednotiek na Strednom východe.

84 Tamže, hlásenie č. L.dz. 3097/Pfn.KW.45 z 31. 5. 1945.

jakov slovenskej národnosti pre ministra gen. Kukiela. Ppor. Kopaničák bol 7. marca 1945 menovaný na ppor. pech. v zálohe s účinnosťou od 30. marca 1945. Slúžil v spojovacej rote. Zahynul 30. apríla 1945 počas nepriateľského delostreleckého útoku na obec Loon Plage pri Dunkerque.⁸⁵ Pochovali ho 1. mája 1945 v Bourbourgu. Bol vyznamenaný Československou medailou Za chrabrosť I. stupňa *in memoriam*, The Africa Star a The 1939 – 1945 Star.⁸⁶ Des. Emil Stračina bojoval pri Dunkerque, 5. novembra 1944 tragicky zahynul pri autonehode. Stračina bol nositeľom vyznamenaní: Československá vojenská pamätná medaila, Československá medaila Za chrabrosť I. stupňa. Posmrtno mu udelili vyznamenanie Československý vojenský kríž 1939 *in memoriam*, Československá medaila Za zásluhy II. stupňa, The Africa Star a The 1939-1945 Star.

Ďalší zo slovenských Školských bratov z kruhu čs. vojakov, ktorí spolupracovali s Petrom Prídavkom a Poliakmi – ppor. pech. Štefan Kubina, veliteľ 2. roty motorizovaného práporu, padol 15. apríla 1945 pri útoku na továreň Filature.⁸⁷ Roku 1944 bol vyznamenaný Československou medailou za chrabrosť.⁸⁸ Zaujímavé sú tiež osudy ďalších slovenských Školských bratov, ktorí podľa výpovede voj. Stračinu v trestnom prípade voj. Michala Oravca patrili do tzv. organizácie Slovákov v 1. čs. brigáde vo Veľkej Británii a zúčastňovali sa tajných stretnutí v rímskokatolíckom kostole v Ketteringu: voj. Dezider Karol Moravčík a voj. Pavol Šulík z motorizovaného práporu patrili k priamym účastníkom bojov pri Dunkerque. Voj. Emil Jozef Tkačík sa ako príslušník 2. tankového práporu zúčastnil na obliehaní dunkerského prístavu. Prezident ČSR mu za jeho bojové nasadenie udelil Československú medailu Za chrabrosť II. stupňa. Tkačík sa po vojne vrátil k pôvodnému povolaniu a pôsobil ako vychovávateľ na Collége St. Marc v Alexandrii.⁸⁹ Vojak Michal Oravec, signatár memoranda pre ministra gen. Kukiela, ktorého roku 1944 zadržal a vyšetroval čs. plný súd, po 2. svetovej vojne rovnako ako Tkačík odcestoval do Egypta. Neskôr pôsobil vo Francúzsku, kde roku 1996 zomrel.⁹⁰

Napriek tomu, že význam a rozsah národnostného napätia v československých vojenských jednotkách na Západe netreba preceňovať ani zužovať len do roviny konfliktného partnerstva, vzťahy medzi slovenskými a českými vojakmi v čs. vojsku v exile neboli vždy harmonické. Slováci nachádzali sympatie a morálnu podporu predovšetkým u poľských vojakov, s ktorými prichádzali do styku na Strednom východe, vo Veľkej Británii či Francúzsku, a v poľskom ministerstve národnej obrany, ktoré im vo výnimočných prípadoch pomáhalo aj tým, že vyhovel žiadosti slovenských jednotlivcov o prijatie do Poľských ozbrojených síl na Západe (PSZ). O slovensko-česko-poľskom relačnom trojuholníku z vojenského prostredia síce nemáme k dispozícii toľko súdobých prameňov ako z politického prostredia, avšak aj napriek tomuto hendikepu možno prijať záver, že situácia bola v oboch prípadoch podobná. Inými slovami, poľský postoj k daniu v československých vojenských jednotkách vrátane národnostného vzťahu medzi Slovákami a Čechmi odrzrkadľoval kvalitu a atmosféru, ktorá panovala v politických vzťahoch medzi československou a poľskou exi-

85 PEJS, O.: Vojenští duchovní v Čs. samostatné obrněné brigádě ve Velké Británii (1943-1945). In: *Vojenská historie*, roč. 9, 2005, č. 4, s. 37.

86 MORAVEC, ref. 9, s. 74.

87 PEJS, O.: Vojenští duchovní ve Skupině čs. armády na Středním východě (1940-1943). In: *Vojenská historie*, roč. 4, 2000, č. 3-4, s. 37.

88 Tamže, s. 38, ref. 60.

89 Tamže, s. 37, ref. 53.

90 MORAVEC, ref. 9, s. 75.

lovou vládou. Postoj poľskej vlády k politickým aktivitám najviac agilných slovenských politikov v exile – počnúc opatrným autonomistom Milanom Hodžom a končiac „samostatniarom“ Petrom Prídavkom, ktorý stál v pozadí memorandovej akcie slovenských vojakov zo septembra 1943 charakterizovala opatrnosť. Determinoval ho totiž vzťah k československej vláde, ktorý za 2. svetovej vojny prešiel niekoľkými vývojovými fázami. Kým po konštituovaní dočasnej československej vlády a poľsko-československej deklarácii z novembra 1940 o zámere vytvoriť po vojne spoločnú konfederáciu až do jesene 1942 boli poľskí štátnici k svojim politickým partnerom na československej strane lojálni a (s ojedinelými výnimkami) nevyzdvihovali slovenský aspekt ako samostatný problém, od roku 1943, po zanechaní konfедераčných plánov československou vládou a jej otvorenému príklonu k Sovietskemu zväzu, spečatený spojeneckou zmluvou z decembra 1943, bol prístup poľských štátnikov k Slovákom v exile a tzv. protibenešovskej opozícii viac otvorený a viac priaznivý. Ako však dokumentuje aj osud prezentovaného memoranda slovenských vojakov pre ministra obrany gen. Mariana Kukiela, poľská vláda sa napriek dôverne prejavovaným sympatiám nikdy neodhodlala k otvorenej podpore slovenských politických postulátov, ktoré by v svojom dôsledku znamenali spochybnenie myšlienky obnovy Československa. Popri objektívnych prekážkach, ako napríklad oficiálne diplomatické styky s československou vládou a s tým súvisiacimi dôsledkami, vyplývala táto skutočnosť z absencie jasnej koncepcie a politickej línie, ktorá vo všeobecnosti charakterizovala postoj poľskej vlády k slovenskej otázke za 2. svetovej vojny.

PRÍLOHA

MEMORANDUM

složené vojakmi slovenskej národnosti,
slúžiacimi v „Československej“ nezávislej
brigádnej skupine”

Jeho Excelencii Pánu Generálovi Marianovi Kukielovi^{1*},
Ministrovi vojenských vecí Republiky Poľskej.

Vaša Excelencia, Pán Generál,

V mene vojakov slovenskej národnosti, slúžiacich toho času v „Československej nezávislej brigádnej skupine“ vo Veľkej Británii, dovoľujeme si obrátiť sa na Vás ako na predstaviteľa vlády bratskej Republiky Poľskej s úctivou žiadosťou, aby ste nás, slovenských vojakov, prijali do sväzku zbrojných síl Republiky Poľskej, prípadne, ak by to z akýchkoľvek príčin nebolo možné, svojím vplyvom u vlády Jeho Britského Veličenstva vymohli nám možnosť vystúpenia z tak zvanej československej armády a vstúpenia do ktorejkoľvek inej spojeneckej armády vytvorenej v dohode s vládou Spojeného Kráľovstva, poťažne s vládou Spojených Štátov Severoamerických.

^{1*} Marian Włodzimierz Kukiel (1885-1973), historik, generál (od r. 1923), blízky spolupracovník gen. W. E. Sikorského. Štátny tajomník ministerstva vojenstva (1939-1940), veliteľ poľského 1. zboru v Škótsku (od októbra 1940), od 28. 9. 1941 minister obrany.

Na podanie tejto žiadosti odhodlali sme sa dobrovoľne a po zrelom uvážení z nasledujúcich dôvodov:

1. Sme Slováci, a žiadni Čechoslováci. Odišli sme zo svojej slovenskej vlasti dobrovoľne, aby sme sa mohli po boku Spojencov zúčastniť boja za skutočnú slobodu slovenského národa. Presvedčili sme sa, že politika p. Eduarda Beneša a jeho tak zvanej „československej vlády“^{2*} smeruje k tomu, aby slovenský národ po tejto vojne, vedenej za slobodu všetkých národov, malých i veľkých, nemohol byť slobodný, ale práve naopak, aby bol utláčaný ešte väčšmi, než v bývalej Československej Republike za režimu masarykovsko-benešovského, dokonca aby mal ešte menej slobody, než má v dnešnom Slovenskom štáte, „chránenom“ Nemcami. Všetky programové prejavy p. Beneša a jeho spoločníkov, najmä škandálne a každého dobrého Slováka do krvi urážajúce „vládne vyhlásenie“ tak zvanej vlády p. Beneša zo dňa 30. júna 1943^{3*}, vyslovene popierajú existenciu slovenského národa a jeho právo na národnú slobodu a nezávislosť. Pán Beneš a jeho spoločnosť naďalej klamú spojenecký svet zbankrotovanou fikciou „československého národa“, ktorého niet, nebolo a nikdy nebude. Zotrvávať naďalej mlčky v jeho „vojsku“ znamenalo by zrádzať najelementárnejšie záujmy nášho slovenského národa.

2. Tak zvaná armáda p. Beneša je od najvyšších veliteľov počínajúc spoločnosť tak demoralizovaná, že zotrvávať v nej by znamenalo poníženie našej ľudskej dôstojnosti a pošliapanie našich etických princípov. Nemôžeme a nechceme naďalej slúžiť vo vojsku, ktorého dôstojníci, miesto aby boli mužstvu vzorom, sú im odstrašujúcim príkladom, lebo sa zapodieajú ilegálnym obchodom, podludným predajom zbraní /na Blízkom východe/ kupčením omamnými jedmi, žijú nemravne, a keď boli takto úplne podryli ducha toho, čo len ironicky možno nazvať armádou, snažia sa zachovávať akú-takú disciplínu terorom a špiclovským systémom.

3. My sme prišli bojovať za slobodu a demokraciu. V tak zvanej armáde dr. Beneša prevláda duch komunistickéj diktatúry, s ktorým vojak, bojujúci za zásady Atlantickej Charty^{4*} nemôže mať nič spoločného.

4. Chceme vidieť slobodu svojho národa zaistenú vo federácii slobodných a rovnoprávných stredoeurópskeho národov, a koncepcia p. Beneša odporuje všetkým poctivým snahám o federáciu.

Toto sú naše hlavné dôvody – okrem mnohých iných. My za ideál slobody a demokracie ochotne položíme svoje životy, ale boli by sme podlí zbabelci, keby sme bez protestu slúžili naďalej cieľom veľkého politického švindlu, ktorý sa Masarykovi a Benešovi raz už podaril, ale ktorý sa nesmie podariť druhý raz, ak v našich vlastiach nemá byť znova chaos a o krátky čas nová vojna.

2* Československá vláda získala uznanie Veľkej Británie 21. 7. 1940, avšak len s prídromkom dočasná. Plné a definitívne uznanie čs. vlády vládou britskou vládou prišlo 18. 7. 1941. Toho istého dňa uznal čs. vládu aj Sovietsky zväz, ktorý sa na rozdiel od Veľkej Británie vyslovil aj za obnovu ČSR v predmníchovských hraniciach (čo porušil odtrhnutím Podkarpatskej Rusi roku 1945). Formálne nadviazanie diplomatických vzťahov medzi čs. vládou a vládou USA (a tým aj uznanie čs. vlády Američanmi) sa uskutočnilo 26. 10. 1942.

3* Stanovisko čs. vlády k memorandu odbojovej skupiny Flóra z 10. 2. 1943, ktoré v mene vlády prečítal 11. 7. 1943 vo vysielaní londýnskeho rozhlasu na Slovensko Ján Bečko, štátny tajomník čs. ministerstva sociálnej starostlivosti. Dňa 16. 7. 1943 ho uverejnil neoficiálny denník čs. vlády *Čechoslovák*. Väčšina zložiek domáceho odboja na Slovensku – občianskeho aj komunistického – prijala prehlásenie čs. vlády veľmi kriticky.

4* Atlantická charta – vyhlásenie zo 14. 8. 1941 o cieľoch a princípoch budúcej spoločnej politiky Spojených štátov amerických a Veľkej Británie dohodnuté britským premiérom W. Churchillom a americkým prezidentom Franklinom D. Rooseveltom. Charta mala osem zásad; jej signatári okrem iného rešpektovali právo všetkých národov zvoliť si vládnú formu, v ktorej chcú žiť (č. 3). ZSSR sa pripojil k Atlantickej charte 29. 9. 1941.

Podobne, ako my, smýšľajú slovenskí vojaci vo veľkej väčšine, len bývalí obyvatelia Slovenska neslovenskej národnosti a komunisti sú oddanými pretoriánmi p. Beneša. Prosíme Vás, Pán Generál, ráčte nám pomôcť v našej spravodlivej veci. Prísahu, skladanú Benešovi, pokladáme za neplatnú, pretože je nemorálna: žiada od nás službu proti našim slovenským a kresťanským ideálom.

S prejavom hlbokej úcty sme Vám, Pán Minister, úprimne oddaní:

V Londýne, 14. septembra 1943.

Kopaničák Martin^{5*} Osif Ján^{6*} Oravec Michal^{7*}

Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego (AIPMS), Londýn, fond Akta Naczelnych Władz Wojskowych, sign. A.XII.3/48. Strojopis. Text je uverejnený v pôvodnom znení.

Poľský preklad memoranda je uložený v Archiwum Akt Nowych (AAN), Varšava, fond Akta Instytutu Hoovera, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, mikrofilm číslo 29, strana 780-782. Strojopis.

Generál Władysław Eugeniusz Sikorski, poľský premiér a hlavný veliteľ Poľských ozbrojených síl na inšpekčnej ceste v Palestíne vo vojenskom tábore poľských vojenských jednotiek v Quastina, 28. jún 1943. Bola to jedna z posledných vojenských de-filád Sikorského pred jeho tragickou smrťou v Gibraltári.

^{5*} Vlastnoručný podpis.

^{6*} Vlastnoručný podpis.

^{7*} Vlastnoručný podpis.

D. SEGEŠ: DENKSCHRIFT DER SLOWAKISCHEN SOLDATEN DER 1. TSCHECHOSLOWAKISCHEN SELBSTSTÄNDIGEN PANZERBRIGADE IN GROSSBRITANNIEN FÜR DEN POLNISCHEN NATIONALVERTEIDIGUNGSMINISTER AUS DEM JAHRE 1943. (SLOWAKISCH-POLNISCHE MILITÄRISCHE FÜHLUNGNAHME IN DER ZEIT DES 2. WELTKRIEGES)

Als die Soldaten der Gruppe tschechoslowakischer Armee im Mittelosten im Sommer 1943 nach Großbritannien eintrafen, gipfelten Vorbereitungen zum Plan, der bereits in Palästina initiiert wurde und dessen Absicht war, slowakische Angehörige aus der tschsl. Armee herauszuziehen und sie in die polnische Streitkräfte anschließend anzunehmen. Im September 1943 wandten sich die Slowaken mit dieser Forderung in Form einer Denkschrift an den polnischen Verteidigungsminister General Marian Kukiel. Ihre Signatäre waren Martin Kopaničák, Ján Osif und Michal Oravec – slowakische Angehörige der Tschechoslowakischen selbstständigen Panzerbrigade, die im Namen 300 Hundert slowakischer Soldaten auftraten. Während das polnische Verteidigungsministerium zögerte, eine klare Stellungnahme einzunehmen, tschsl. militärische und Sicherheitsbehörden hatten harte Maßnahmen getroffen. Die Folge davon war, dass einer der Memorandumssignatäre, Soldat Oravec, verhaftet wurde. Darüber hinaus wurden einige slowakische Brigadeangehörige, die wegen Verbreitung einer „Secessionskampagne“ in Verdacht kamen, vernommen. Tschechoslowakische Behörden verfolgten mit diesen Maßnahmen zwei Hauptziele: einerseits Propagandatätigkeit der unzufriedenen Slowaken in den tschsl. Einheiten eliminieren, andererseits erreichen, die britischen Sicherheitsbehörden dazu bewegen, Peter Prídavok (eine der hervorragenden Personen, die in der Opposition zu Regierung und Präsidenten Beneš stand und der seit 1944 als Vorsitzender des Slowakischen Nationalrates in London amtierte) der Verfasser und Hauptstifter der Denkschrift für den Minister General Marian Kukiel war, politisch auszuschalten. Prídavok hat eine direkte Verbindung mit den slowakischen Angehörigen der 1. Tschsl. selbstständigen Panzerbrigade verloren, die nach der Landung der Alliierten in der Normandie im Rahmen der Kampfhandlungen eingesetzt werden sollte. Sie wurde Ende August 1944 nach Frankreich in den Transportschiffen befördert. Im Oktober 1944 wurde sie in der Nähe von Dünkirchen verlegt, wo sie sich an der Belagerung der dortigen deutschen Besatzung teilnahm.

Der Abbruch von diplomatischen Beziehungen zwischen der polnischen und der tschechoslowakischen Regierung im Februar 1945, der dann kam, als die tschsl. Regierung am 30. Januar 1945 die von den Kommunisten geführte provisorische polnische Regierung in Lublin anerkannt hatte, beseitigte so, in der theoretischen Ebene mindestens, eine der formellen Hindernisse, die im Wege, die Slowaken in die PSZ anzunehmen, standen.

TRETÍ PRÁPOR 2. ČS. SAMOSTATNEJ PARADESANTNEJ BRIGÁDY V ZSSR

OLDŘICH VANĚK

VANĚK, O.: Third Battalion of 2. Czechoslovak airborne brigade in the USSR.

Vojenská história, 4, 12, 2008, pp. 63–74, Bratislava.

The published study covers a not well-known topic- the joining of a partisan troop Jozef Trojan in 2. Czechoslovak airborne brigade in the USSR to its III. Battalion – as a unique example of a partisan troop subordinated to the army. The Author confronts several sources, memoirs and makes a puzzle of factual information on the troop. On behalf of this he focuses on the personnel of the troop, the establishment and as the real structure is not known he makes an assumption of a supposed structure to confront it with so far known facts. He writes on the military activities of the battalion in connection with 2nd Czechoslovak airborne brigade and some of its negative opinions about III. Battalion.

Military History. Slovakia. World War Two. Performance of the partisan troop of Jozef Trojan.

Zaradenie partizánskej jednotky „Pavel“ do organizačnej štruktúry armády na povstaleckom území bol jediný a jedinečný prípad, keď sa partizánska jednotka podriadila armádnej, napriek snahe velenia povstaleckej armády aspoň operačne si podriadit partizánske oddiely. Preto si táto téma zasluhuje pozornosť, najmä ak problematika III. práporu 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR zostala doposiaľ na okraji záujmu historického bádania. O treťom prápore parabrigády sa nezmieňuje žiadna zo štúdií o 2. čs. paradesantnej brigáde v ZSSR. Ojedinelá zmienka sa objavila v práci J. Šolca *Padáky nad Slovenskom*¹. Stručná, avšak zjavne fundovaná zmienka o tejto jednotke je v zborníkoch Vojenského historického ústavu v Prahe a jeho detašovaného pracoviska (vtedajšieho Oddelenia vojenských dejín Slovenska) v Bratislave². Útržkovité informácie obsahujú dokumenty velenia 1. čs. armády na Slovensku a 2. čs. paradesantnej brigády v ZSSR³, ako aj spomienky niekoľkých príslušníkov III. práporu.

1 ŠOLC, J.: *Padáky nad Slovenskom*. 2. čs. samostatná paradesantní brigáda v SSSR. Praha : ARES, 1997, s. 114 až 116, 156.

2 In: *Štúdie k československým vojenským dejinám*, č. 2-3, 1976 a In: *Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice armády*, č. 4-5, 1977.

3 PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : VPL, 1965. Dok. 452, 578 a d.

SITUÁCIA NA FRONTÁCH SNP A 2. ČS. SAMOSTATNÁ PARADESANTNÁ BRIGÁDA V ZSSR

Velenie a jednotky 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR boli na Slovensko presunuté postupne, tak ako boli schopné obnoviť svoju plnú bojaskopnosť po ich nasadení v Karpatoch, kde bojovali ako pešie. Presun na Slovensko bol vykonaný lietadlami 5. oreľského bombardovacieho leteckého zboru genpor. I.V. Georgieva v dňoch 25. septembra – 19. októbra 1944.

Taktiež do boja boli jednotky 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR nasadzované Veliteľstvom 1. čs. armády na Slovensku po častiach v závislosti od ich priletu na Slovensko. Tak sa stalo, že v závere obrany súvislého povstaleckého územia bola brigáda rozdelená do niekoľkých bojových skupín pridelených hlavne III. a II. taktickej skupine.

Presun brigády bol v podstate – chýbalo už len 86 príslušníkov – ukončený k 16. októbru 1944. To vytvorilo podmienky na sústredenie všetkých jednotiek, ich konsolidáciu a stmeľenie. Preto bola parabrigáda v priebehu 17. a 18. októbra 1944 stiahnutá z bojísk do Bađína a Vlkanovej, kde mala vykonať okrem odpočinku doplnenie, reorganizáciu a bojové stmeľenie.

Na doplnenie počtov 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR povstalecké velenie nariadilo II., III., V. taktickej skupine a Leteckej skupine vyčleniť 850 mužov⁴. Reorganizácia brigády spočívala v doplnení strát, v postavení nového, tretieho (pešieho) práporu a doplnení ťažkých zbraní.

17. októbra 1944 designovaný veliteľ 1. čs. armády na Slovensku div. gen. Rudolf Viest v situačnom hlásení hlavnému veliteľovi div. gen. S. Ingrovi do Londýna oznamoval: „2. brigáda, z ktorej 2. prápor a časť 1. práporu boli zasadené, potrebuje sa sústrediť a doplniť mužstvom, ktoré jej už bolo dodané. Preto bude vyťahnutá a pak si vytvorím zálohu, ovšem za predpokladu, že to situácia dovolí. Mám v úmysle u brigády vytvoriť 3. prápor, jestli budem mať zbrane.“⁵

II. PARTIZÁNSKY ODDIEL PAVEL

Táto partizánska jednotka, pomenovaná po Pavlovi Aleksandrovičovi Baranovovi, od decembra 1944 zaradená do Nitrianskej partizánskej brigády ako štvrtý oddiel, je označovaná tiež ako Hornonitrianský prápor, prápor J. Trojana, Partizánska brigáda kpt. Trojana. V prvých dňoch povstania spolu s povstaleckými vojakmi oddiel zvädzal boje pri Mýtnej Novej Vsi, Topoľčanoch, Brodzanoch, Baťovanoch (Partizánske) s údernou skupinou Schill, ktorá po odzbrojení bratislavskej posádky postupovala cez Nitru do Topoľčian a zatlačila povstalecké jednotky až na čiaru Brodzany – Veľké Bielice – Navojovce – Skačany. 4. septembra padli Bielice, 6. septembra Baťovany aj napriek tomu, že povstaleckým jednotkám prišli na pomoc partizáni. Na 9. septembra povstalci plánovali protiútok, no Nemci hodinu pred plánovaným útokom udreli za podpory delostrelectva a letectva na prekvapených povstalcov, prelomili ich obranu pri Malých Uherciach a v ten istý deň obsadili Oslany.

Po obsadení Oslan zvyšok oddielu pod velením J. Trojana prešiel na Pohronie. V bochoch

4 Archív Múzea SNP Banská Bystrica, fond. VII, pr.č. 89/62. Rozkaz veliteľa 1. čs. armády na Slovensku čís. 25.668 Taj./3. oddel. 1944.

5 PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : VPL, 1965. Dok. 452, s. 417.

predovšetkým na smere Oslany – Veľké Pole – Žarnovica v druhej polovici septembra utrpel veľké straty a bol preto stiahnutý na reorganizáciu do Vyhní.

Vo vzťahu k skúmanej téme vystupujú tieto okolnosti:

- Veliteľom 300-členného oddielu, zostaveného z veľkej časti zo zamestnancov Baťových závodov v Baťovanoch (Partizánske), bol Josef Trojan⁶;
- V rámci oddielu boli sformované tri bojové roty, ktorým velili kpt. Ing. Pavel Němec⁷, npor. Brnčal a mjr. Břetislav Chrastina (Hanes)⁸;
- Po rozbití obrany v priestore Hornej Nitry a strate Baťovian sa časť bojovníkov vrátila domov. Zvyšok oddielu, rozdelený na niekoľko skupín, sa napokon na konci septembra sústredil v počte 80 mužov vo výcvikovom tábore vo Vyhniach;
- Po obnovení bojaschopnosti a po presune do Svätého Kríža nad Hronom (dnes Žiar nad Hronom) „stáva sa armádnou zložkou“⁹, čomu treba rozumieť tak, že oddiel bol nasadený do frontovej línie III. taktickej skupiny;
- V prvej polovici októbra 1944 sa oddiel dostáva do bojovej zostavy 2. čs. paradesantnej brigády v ZSSR počas bojov v priestore Hronská Dúbrava – Kozelník – Močiar;
- V citovanom príspevku J. Trojana¹⁰ je ku dňu 2. októbra 1944 uvedené, že tento deň „partizánska skupina kpt. Trojana bola pridelená ako III. samostatný prápor k 2. čsl. paradesantnej brigáde“. Skutočnosťou je, že partizáni skutočne bojovali v zostave parabrigády – spravidla s jej druhým práporom, avšak ako tretí prápor boli do brigády zaradení až počas reorganizácie 2. čs. paradesantnej brigády v ZSSR v dňoch 18. – 20. októbra 1944;
- Výber skupiny Trojan ako základu tretieho práporu 2. čs. paradesantnej brigády v ZSSR nebol zrejme náhodný. V správe poslanca Františka Uhlířa, prednesenej na zasadnutí Štátnej rady v Londýne 14. decembra 1944¹¹, je totiž práve táto jednotka hodnotená ako „dobře vedená“, a práve preto bola „zařaděna do druhé československé brigády“;
- Obsahom reorganizácie 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR bolo doplnenie strát utrpенých počas bojov I. a II. paradesantného práporu v predhorí Karpát a počas presunu na Slovensko, výcvik a stmelenie jednotiek brigády, postavenie delostrelectva brigády – dvoch oddielov ľahkého a jedného oddielu ťažkého delostrelectva a konečne postavenie tretieho práporu brigády.
- Partizáni z oddielu Pavel vytvorili jadro nového, III. práporu 2. čs. paradesantnej brigády

6 Josef Trojan (25.3.1906 Horní Heřmanice – 29.12.193 Praha). Správca veľkostatku Baťových závodov v Oslanoch a Šimonovanoch. Napojený na FLÓRU organizoval odboj na Hornej Nitre. V Baťovanoch (dnes Partizánske) 30. 8. 1944 bol vytvorený partizánsky oddiel PAVEL, ktorej sa stal veliteľom. V nasledujúcich dňoch organizoval povstalecké jednotky a obranu v priestore Topoľčian. Po rozbití povstaleckej armády sa vrátil do pôvodného priestoru a stal sa príslušníkom Nitrianskej partizánskej brigády. V roku 1953 vo vykonštruovanom procese odsúdený na trest smrti a popravený.

7 Ing. Pavel Němec, nar. 11. 5. 1912 v Prahe. V rokoch 1934 – 1939 spravodajský dôstojník Čs. armády. Počas SNP veliteľ roty a neskôr náčelník štábu partizánskeho oddielu PAVEL. Spravodajský dôstojník bojovej skupiny Weinhold. Ako veliteľ 1. roty III. práporu parabrigády 22. 10. 1944 pri Sáse ranený.

8 Břetislav Chrastina (25.5.1901 Hodonín – 11.6.1971 Vítkov), príslušník Čs. armády, ktorý odišiel do zahraničného odboja (Poľsko, Francúzsko, Veľká Británia). Zvláštnou skupinou D II. odboru MNO v Londýne vyslaný ako veliteľ štvorčlenného paravýsadku SPELTER do Protektorátu Čechy a Morava. Od skupiny sa odpojil a prešiel na Slovensko, kde sa dal k dispozícii Vojenskému ústrediu. Vstúpil do partizánskeho oddielu PAVEL, kde velil 3. rote.

9 TROJAN, J., kpt.: *Partizánske boje v oblasti Hornej Nitry*. In: *Partizánske akcie v národnom povstaní*. Ed. Dr. Rudo Brtáň, Povereníctvo SNR pre informácie. Turčiansky Sv. Martin, 19., s. 97.

10 Tamže, s. 99.

11 Zo správy poslanca Fr. Uhlířa o skúsenostiach a dojmach z cesty vládnej delegácie do SSSR a na Slovensko. In: PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : VPL, 1965. Dok. 452, s. 890.

dy v ZSSR, ktorá mala byť doplnená na tabuľkové počty z doplnku vyčleneného velením I. čs. armády na Slovensku;

III. FORMOVANIE A ORGANIZAČNÁ ŠTRUKTÚRA TRETIETIEHO PRÁPORU BRIGÁDY

V bojoch Karpatsko-duklianskej operácie 2. čs. paradesantná brigáda v ZSSR stratila 11 dôstojníkov, 18 rotmajstrov, 194 poddôstojníkov a 404 vojakov, spolu 627 mužov¹², z toho 143 padlých, 437 ranených a 47 nezvestných¹³. Potom, čo bolo rozhodnuté presunúť brigádu na pomoc SNP, požiadal plk. V. Příkryl, aby bola na Slovensku doplnená na plné počty. Velenie I. čs. armády na Slovensku sústredilo v Garanseku (dnes Hronsek) 850 z veľkej časti nevyzbrojených mužov. Veliteľom doplnku bol určený škpt. Oldřich Talášek, jeho zástupcom kpt. Martin Obdržálek. Pätnásť inštruktorov malo zabezpečiť výcvik s výzbrojou, ktorá mala byť dodaná zo ZSSR. Spolu sa príprave doplnku venovalo okrem 15 inštruktorov ďalších 80 kmeňových príslušníkov parabrigády.¹⁴ Reorganizácia, doplnenie a výcvik, predpokladané približne do 25. októbra 1944, prebiehali v Badíne, Vlkanovej, Garanseku (dnes Hronsek) a Sielnici. Problémy s nedostatkom zbraní, no najmä nepriaznivý vývoj situácie na frontoch, SNP výrazne ovplyvnili rozsah, obsah a úroveň prípravy nových príslušníkov parabrigády z radov vojakov povstaleckej armády¹⁵.

17. októbra náčelník štábu armády plk. gšt. J. Nosko nariadil „ďalší doplnok pre 2. čs. brigádu“, ktorej mali II., V. a VI. TS dodať 340 vojakov, z toho 100 strelcov z guľometu a 65 mužov obsluhy mínometov a 175 pešiakov z počtu nadbytočných záložných vojakov najmladších ročníkov, t. z. do 35 rokov.¹⁶ Keďže v spise avizovaný osobitný rozkaz o ich odoslaní sa nenašiel, je pravdepodobné, že k zaradeniu tohto doplnku k parabrigáde už nedošlo.

Vojnový denník zmiešanej skupiny DPL¹⁷ ku dňu 20. októbra.1944 obsahuje záznam o tom, že „z rozkazu veliteľa leteckých zbraní odoslala skupina 1 dôstojníka a 71 mužov k 2. čs. brigáde do Badína k protiletadlovým delostrelcom“. Tým dôstojníkom bol por. Eugen Pirman a záznam dosvedčuje, že minimálne Letecká skupina nariadenie o druhom doplnku akceptovala a splnila.

Dňa 22. októbra.1944 bol vydaný Dôverný rozkaz Veliteľstva I. čs. armády na Slovensku¹⁸, v ktorom bolo uverejnené pridelenie dôstojníkov a rotmajstrov od jednotlivých taktických skupín k 2. čs. samostatnej paradesantnej brigáde. Šlo o týchto dôstojníkov a rotmajstrov: z I. TS prišli slob. ašp. Titus Fábry a rotník z pov. Štefan Benko; od II. TS kpt. Ján Frtús a kpt. Július Fleško; od III. TS to boli npor. Viliam Hruškovič, npor. Pavol Gavalec, por. Róbert Klein, por. Ján Rajňák, por. Ján Nemčok, ppor. Jozef P. Lackovič. Od IV. TS k pa-

12 PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : VPL, 1965. Dok. 578, s. 978.

13 GAJDOŠ, P. – REHÁK, A.: *História 2. československej samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR*. SZPB, Martin : Neografia, 1993, s. 15.

14 PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : VPL, 1965. Dok. 452, s. 979. V dokumente je nesprávne uvedené meno kpt. Obdržálka – Rudolf. Správne má byť – Martin.

15 J. Pivoluska vo svojej štúdií: *Účasť Druhej čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR v Karpatsko-Dukelskej operácii a v Slovenskom národnom povstaní*. In: Zborník Múzea Slovenského národného povstania 8. Martin : Osveta, 1938 na s. 26 konštatuje že doplnky mužstva pochádzali zo slabovo vycvičených ročníkov, ktoré bolo potrebné precvičiť a bojovo stmeliť, na čo nebol dostatok času.

16 AM SNP, f. VII, pr. č. 90-62-4. Čís. 25.739 Taj./3. oddel. 1944.

17 AM SNP, f. VII, pr. č. A 3453.

18 AM SNP, f. VII, pr. č. 97/62-10.

rabrigáde prišli npor. Rudolf Kolník, por. Ladislav Šimovič, ppor. Pavol Krnáč, rtm. Mikuláš Legyel, čat. ašp. František Líška a čat. ašp. Ivan Gavula. Od VI. TS boli prevelení tiež delostreleckí velitelia – kpt. Ing. Tomáš Petkovský, npor. Pavol Fázik, por. Martin Mareček a čat. z pov. Emil Izák. Podstatná časť z uvedených dôstojníkov a rotmajstrov boli kádroví delostrelci, čo by signalizovalo, že mali posilniť brigádne jednotky delostrelectva, postihnuté haváriami lietadiel (napr. na Slemä). V rámci reorganizácie brigády boli postavené dva oddiely ľahkého delostrelectva a jeden oddiel ťažkého (hrubého) delostrelectva.

Situácia na bojisku nedovolila realizovať v plnom rozsahu zámer div. gen. R. Viesta doplniť straty 2. čs. paradesantnej brigády v ZSSR, no najmä postaviť jej tretí prápor, vyjadrený v situačnom hlásení do Londýna zo 17. októbra 1944. Reorganizácia, ktorá mala trvať do 25. októbra 1944 bola už 19. októbra narušená rozkazom na uvedenie brigády do bojovej pohotovosti tak, „aby mohla byť kedykoľvek použitá“¹⁹. Na druhý deň bola dokonca zastavená a podľa MUDr. A. Reháka²⁰ nebola ani dokončená. Potvrďuje to skutočnosť, že do boja južne od Zvolena pri Kalinke juhozápadný bok 2. paradesantného práporu „kryl nedoorganizovaný 3. prápor.“²¹

Prerušenie reorganizácie a nasadenie brigády do boja zásadným spôsobom ovplyvnili výstavbu jej III. (pešieho) práporu, takže nepoznáme ani jeho skutočnú organizačnú štruktúru. Ak však vychádzame z analógie s kádrovými prápormi parabrigády, potom sa môžeme oprávnene domnievať, že zamýšľaná organizácia III. práporu 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR bola nasledovná: tri pešie roty, mínometná rota, guľometná rota, rota protitankových pušiek, veliteľská rota a čaty spojovacia, prieskumná a ženijná. Prápor mal charakter pešej jednotky. Relevantné dokumenty, vzťahujúce sa k tejto otázke v druhej polovici októbra 1944, sa nepodarilo nájsť; pravdepodobne boli zničené pri prechode brigády na partizánsky spôsob boja. Známe sú len nasledovné skutočnosti:

- Z velenia práporu sú dokumentárne²² potvrdení velitelia kpt. Josef Trojan a zástupca veliteľa práporu kpt. Emil Čaplovič. K funkcii zástupcu veliteľa práporu sa hlásil tiež npor. Bohuš Štefan – Mastný²³, avšak nie je k tomu relevantný dokument. Naopak, z osobnej karty plk. E. Čaploviča²⁴ vyplýva, že v III. prápore zastával funkciu náčelníka štábu. Podľa uvedeného dokumentu 18. októbra 1944 bol zástupcom veliteľa aktuálne povýšený kpt. E. Čaplovič. Je teda možné, že v procese výstavby, výcviku a nasadenia III. práporu dochádzalo k zmenám v obsadení štábnych funkcií. Personálne obsadenie funkcií náčelníka štábu, šéflekára, osvetového dôstojníka a ďalších príslušníkov velenia a štábu práporu sa nepodarilo zistiť.
- Z veliteľov rôt je doložený veliteľ 1. roty kpt. Pavel Němec (do svojho zranenia 22.10.1944).

19 Rozkaz veliteľa 1. čs. armády na Slovensku čís. 25.754 Taj. 3.oddel. 1944. In: NOSKO, J., genmjr.: *Takto bojovala povstalecká armáda*. Bratislava : NVK international, 1994, s. 169.

20 REHÁK, A.: *Spomienky šéflekára Druhej čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR*. Bratislava, august 2003, s. 14.

21 NOSKO, J., genmjr.: *Takto bojovala povstalecká armáda*. Bratislava : NVK international, 1994 (podčiarkol autor)

22 AM SNP, f. VII, pr. č. 91/62-20 Operačný svodka č. 11.

23 Narodený 9.1.1911 v Brne, počas odboja používal viacero krycích mien – Mastný, Prošek, Novotný. Vlastným menom sa volal Bohuš Štefan. K 2. čs. samostatnej paradesantnej brigáde v ZSSR prišiel z Veľkej Británie. Počas bojov na Dukle dôstojník pre zvláštne úlohy v štábe plk. V. Příkryla. Pri reorganizácii brigády v októbri 1944 pridelený k III. práporu. Po vojne emigroval. Autor niekoľkých kníh o druhom odboji. V knihe *Klačanská dolina* (ELK, Praha 1948) na s. 9 a nasl. sa označuje ako zástupca kpt. Trojana.

24 Pozri Kol. aut.: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*. Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2005, s. 45.

2. rote pravdepodobne velil ppor. Lesýk. Chýbajú relevantné údaje, či vôbec bola postavená tretia rota a kto bol jej veliteľom. Je pravdepodobné, že prerušenie výstavby a výcviku práporu sa udialo v čase, keď 3. rota ešte nebola sformovaná, avšak z formulácie náčelníka štábu 1. čs. armády na Slovensku plk. gšt. J. Nosku – „*Partizánska skupina J. Trojan sa pripojila k 2. čs. samostatnej paradesantnej brigáde ako základ 3. práporu, ktorý mal zatiaľ len dve roty*“²⁵ – vyplýva, že dve roty mali byť postavené z doplnku, vyčleneného z prebytkov povstaleckej armády. Potom by prápor mal tri pešie roty a guľometnú rotu.

- Roty mali pravdepodobne tri čaty, každá s tromi družstvami. Velitelia a počty nie sú známe. Môžeme však predpokladať, že organizácia práporu a jeho početný stav vychádzali z tabuliek platných pre kádrové paradesantné prápory gardových vzdušno-výsadkových brigád, platných od roku 1943²⁶. V analógii je možné uviesť, že I. paradesantný prápor mal ku dňu 7. októbra 1944 spolu 379 mužov (17 dôstojníkov, 16 rotmajstrov, 203 poddôstojníkov, 143 vojakov) a po reorganizácii bol na plných počtoch. Výkazy počtov k tomuto dátumu I. a II. pdpr uvádzajú zhruba 700 mužov. To ukazuje, že oba prápory boli doplnené na predpísané tabuľkové počty. Počty III. práporu nie sú známe, je však odôvodnený predpoklad, že jeho organizácia a počty mali byť rovnaké.
- Z niekoľkých zmienok F. Mastného v knihe *Klačanská dolina* vyplýva, že existovala rota protitankových pušiek.

Zo správy plk. Vladimíra Příkryla o činnosti 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR zo dňa 21. februára 1945²⁷ vyplýva, že do nasadenia III. práporu do boja 20. októbra 1944, bola postavená a prijateľne pripravená iba jedna rota, a to Trojanovi partizáni. „*Od 18. října do 20. října 1944 bylo věnováno na organizaci brigády, k doplnění, výcviku, k organizaci dělostřelectva...*“ Vo svojom osobnom denníku²⁸ – na rozdiel od správy o bojovej činnosti brigády – sa vyjadril pregnantnejšie: „*Do svazku brigády je po schválení velitele armády vtělena partizánská skupina Trojan jako 1. rota III. praporu. Čítala 85 mužů, zkušených, většinou Baťovců. Výzbroj pro III. prapor měl zařídit v SSSR škt. děl. [Václav] Brožík. V organizaci praporu nebyly povoleny změny. Rota PTP [rota protitankových pušiek, pozn. autora] byla rozdělena na pěší roty a podle počtu zbraní (min., děl.) byly organizovány jednotky počtem menší.*“

Z dokumentu veliteľstva 1. čs. armády na Slovensku číslo 25.703 Taj./3. oddel. 1944.²⁹ zo dňa 16. októbra 1944, adresovaného „Hlavnému štábu partizánov“ vyplýva, že pôvodne velenie armády predpokladalo zaradiť do III. práporu aj iné partizánske jednotky – konkrétne 150 mužov partizánskeho oddielu npor. Štefana Adamíka. Bol to oddiel, ktorý sa sformoval vo Zvolene z vyčlenených príslušníkov oddielu Thälmann. Aj tento oddiel bol, podobne ako oddiel J. Trojan, nasadený v bojoch v údolí Hrona, včítane bojov pri Jalnej a Hronskej Dúbrave a od 14. októbra 1944 operoval južne od Zvolena. Tento dokument je zaujímavý najmä z troch dôvodov – po prvé dokladá snahu velenia armády absorbovať partizánske jednotky do rámca armády, po druhé to dokladuje obmedzenie tejto snahy len na „domácu“

25 NOSKO, ref. 21, s. 152.

26 Tabuľky vojnových počtov výsadkového práporu gardovej výsadkovej brigády platné od 15.3.1943 predpisovali 44 dôstojníkov, 172 poddôstojníkov a 483 vojakov, spolu 699 mužov. VUA-VHA Praha, fond SSSR-VI, 2. čs. sam. paradesantní brigáda, šk. 5, a.j.30.

27 PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : VPL, 1965. Dok. 578, s. 983 (podčiarkol autor).

28 AM SNP, f. VII, pr. č. A16/8.1 Vojnový denník veliteľa 2. čs. paradesantnej brigády plk. Příkryla, s. 26.

29 AM SNP, f. VII, pr. č. 89/62.

partizánsku jednotku, a nie na zoskupenia, ktoré vznikali okolo organizátorských výsadvok zo ZSSR a po tretie preto, že sa tu objavuje údaj o početnom stave Trojanovej skupiny – 250 mužov. Treba povedať, že oddiel npor. Adamíka zostal v zostave partizánskej brigády Za slobodu Slovanov, čo by zodpovedalo absencii tretej roty v štruktúre III. práporu.

O príprave jednotiek a štábu formovaného III. práporu vypovedá „Operační svodka č. 11 Veliteľství 2. čs. sam. pd. brig.“ zo dňa 18. októbra 1944³⁰: ráno tohto dňa sa na veliteľskom zhromaždení prerokovali o.i. otázky reorganizácie brigády, požiadavky na osoby a materiál a zriadenie III. práporu. Bol vydaný rozvrh zamestnaní na obdobie od 18. do 25. októbra 1944, pre „skupinu Trojan“ (1. rota), konkretizovaný ako špeciálny výcvik veliteľov družstiev a čiat, ktorý viedol zástupca veliteľa práporu kpt. E. Čaplovič. Mužstvo konalo poradový, technický a bojový výcvik, školskú strelbu, bojové cvičenie zamerané na činnosť úderných skupín a akcie v tyle nepriateľa. Príslušníci práporu z doplnku velenia armády – teda všetci okrem 1. roty, boli cvičení v osobitnej skupine a výcvik bol riadený priamo z velenia brigády.

Prápor po skončení výcviku mal byť dislokovaný v obci Sielnica (pri Banskej Bystrici), avšak 20. októbra mu bol určený ubytovací priestor v obci Hájniky, kam sa presunul z Očovej.³¹

IV. BOJOVÁ ČINNOSŤ TRETIEHO PRÁPORU BRIGÁDY

Charakteristickým znakom nielen organizačnej výstavby, ale aj celej činnosti III. práporu 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR, je, že sa diali pod tlakom generálnej ofenzívy nemeckej brannej moci a v podmienkach rozkladu a rozpadu povstaleckej 1. čs. armády na Slovensku.

Do súčinnostného vzťahu s 2. čs. samostatnou paradesantnou brigádou v ZSSR sa partizánsky oddiel Pavel dostal pravdepodobne od 8. októbra 1944 v priestore Jalná – Hronská Dúbrava – Hronská Breznica počas bojov s pravým krídlom divízie Tatra a s časťou bojovej skupiny Schill, ktoré sa snažili preniknúť k Zvolenu zo západu. II. paradesantnému práporu (mjr. F. Voves) tu sekundovali jednotky III. taktickej skupiny 1. čs. armády na Slovensku a partizáni.

Prvý pokus nemeckých vojsk preniknúť do Zvolena najkratšou cestou od Svätého Kríža nad Hronom (Žiar nad Hronom) a Jalnej neuspel. Preto nepriateľ zahájil postup cez Banskú Štiavnicu na Krupinu a odtiaľ na Zvolen.

Urputných bojov na tomto novom smere sa Trojanova partizánska skupina zúčastnila v skutočnosti³² spolu s ďalšími jednotkami armády a partizánov, ktoré podporovali bojové skupiny 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR. V dňoch 8. a 9. októbra 1944 viedol nepriateľ prieskumnú činnosť severozápadne od Kozelníka.

Veliteľ armády v snahe tieto nebezpečenstvá eliminovať, nariadil plk. V. Prikrylovi, aby 2. čs. samostatná paradesantná brigáda v ZSSR do tohto priestoru nasadila svoju jednotku. Bojová skupina I. paradesantného práporu pod velením npor. A. Kováča s niekoľkými

30 AM SNP, f. VII, pr. č. 91/62-20 „Operační svodka č. 11 Veliteľství 2. čs. sam. pd. brig.“

31 AM SNP, f. VII, pr. č. 93/62-40 „Operační svodka č. 13 Veliteľství 2. čs. sam. pd. brig.“

32 Pozri napr. GAJDOŠ, M.: Bojová činnosť 3. taktickej skupiny Gerlach 1. čs. armády na Slovensku za Slovenského národného povstania. In: *Sborník Múzea Slovenského národného povstania I.* Banská Bystrica : Stredoslovenské nakladateľstvo, 1966, s. 126.

podpornými jednotkami za účinnej podpory delostrelectva Tretej taktickej skupiny úspešne odrážala nemecké útoky.

Veliteľ III. taktickej skupiny plk. Pavol Kuna, aby využil pozitívny vplyv prítomnosti príslušníkov parabrigády, naplánoval na 16. október 1944 útok na Močiar. Za veliteľa útočnej zostavy určil mjr. gšt. Štefana Murgaša, ktorý mal k dispozícii jednu rotu práporu Dunaj (npor. v zál. JUDr. Ján Benko), jednu rotu z I. paradessantného práporu (npor. Juraj Cholvald), a Trojanovu partizánsku skupinu.

Účinkovanie príslušníkov III. práporu 2. čs. samostatnej paradasantnej brigády v ZSSR nesplnilo očakávania do nich vkladané. Keď do priestoru Močiar, kde mali postavenie dve čaty oddielu Pavel, prenikla rota Nemcov, Trojanovi partizáni zverený úsek bez väčšieho odporu svojvoľne opustili, čím odkryli bok svojho suseda (prápor Dunaj) a vytvorili nebezpečenstvo ohrozenia obrany pri Kozelníku. Plk. V. Prikryl v správe o bojovej činnosti parabrigády³³ na margo trojanovcov uviedol, že *„plán útoku byl sestaven tak, že všechny roty byly zasazeny kolem Močiaru do podkovy, ústup Němců k Sklenným Teplícím měla znemožnit partyz. skupina Trojanu, která však předčasně odešla, protože prý neměla pláště a nespala minulou noc“* a na inom mieste konštatoval, že *„2 čety partyz. skup. Trojan odešly bez rozkazu zpět do Dubové, takže odkryly nepříteli ústup na Sklenné Teplice.“*

Ciele útoku neboli dosiahnuté – nemecké jednotky sa nepodarilo z Močiara vytlačiť, okrem iného aj preto, že partizánske čaty sa k útoku nepripojili... Nevydarený útok na Močiar bol posledným väčším bojovým stretnutím na tomto úseku frontu. Po tomto boji roztrúsené jednotky 2. čs. samostatnej paradasantnej brigády v ZSSR boli stiahnuté z frontu do Badína a Vlkanovej na reorganizáciu, stmelenie a odpočinok. Od tohto momentu partizánsky oddiel Pavel kpt. J. Trojanu vystupuje už ako súčasť III. práporu parabrigády.

V dňoch 17. – 22. októbra 1944 sa rozpútali boje o Krupinu, Oremov Laz, Babinú a Dobrú Nivu v súvislosti so začiatkom generálnej ofenzívy nemeckých okupačných vojsk proti povstaniu. Situácia povstaleckých jednotiek severne od Krupiny sa v dňoch 19. a 20. októbra 1944 skomplikovala. Nemci sa zmocnili Babinej a prenikli na Dobrú Nivu. Taktiež na ďalších smeroch nemecké jednotky postupovali. Nepriateľ sa zmocnil priestoru Pliešovce – Sása – Babiná, a tým získali priamy prístup na Zvolen. Možnosť obchvatu cez Kalinku na Víглаš hrozila obklúčením jednotiek pri Podkriváni.

Veliteľ 1. čs. armády na Slovensku na vzniknutú situáciu reagoval niekoľkými rozkazmi. Jeden z nich (č. 25.784 Taj 3. oddel 1944) dostal 20. októbra 1944 o 20,00 h veliteľ 2. čs. samostatnej paradasantnej brigády v ZSSR. Rozkaz ukladal presunúť celú brigádu do priestoru Krupina – Zvolen – Dobrá Niva a prehradiť postup 18. SS divízie Horst Wesel.

Brigáda začala presun do určeného priestoru skoro ráno 21. októbra 1944. Jej bojová zostava bola rozdelená do troch bojových skupín. Časť III. práporu (nasadené boli dve roty, ktorým velili kpt. P. Němec a ppor. Lesýk) spolu s II. paradasantným práporom tvorili druhú skupinu pod velením zástupcu veliteľa II. práporu kpt. Františka Vrزالu. Bojová skupina mala za úlohu postúpiť cez Zvolen a Kráľovú a zaútočiť južne od Dobrej Nivy. Skupina postupovala zo Zvolena cez Môtovú na Kráľovú, bez toho, že narazila na nepriateľa. Po rozvidnení 22. októbra 1944 bojové skupiny brigády vyrazili do predpokladaného východiska na útok. Avšak popoludní 22. októbra. 1944 tretiu bojovú skupinu (škpt. O. Talášek), ktorá dobyla Sásu a Pliešovce a zabezpečila smer od Oremovho Lazu, stiahli na prehradenie smeru

33 AM SNP, f. VII, pr. č. A31/85, s. 12.

Kriváň – Zvolen. Na jej miesto nastúpila 1. rota III. práporu, ktorá bojovala o Sásu od severovýchodu³⁴. Jej veliteľ kpt. P. Němec bol v nasledujúcich bojoch ťažko ranený.

Súčasne sa výrazne skomplikovala situácia pri Lučenci, kde vyrazilo do útoku ľavé krídlo 18. SS divízie Horst Wesel. Útok bol preto prerušený a druhá a tretia bojová skupina 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR boli odvolané na jeho zastavenie. Brigáda sa mala do svitania 24. októbra 1944 presunúť na obranné postavenie na čiare Kochlačka (kóta 624,6)³⁵ – Ježová (trig. 620,3) – Syroň (k. 688,4) západne od Detvy a prehradiť smer Lučenec – Zvolen.

Do obrany veliteľ brigády nasadil II. paradesantný prápor, zatiaľ čo nie plne zorganizovaný III. prápor bol jeho ľavým susedom a kryl juhozápadný bok obrany pri Kalinke. Nie je cieľom tejto práce opisovať boj v tomto priestore³⁶, skutočnosťou však je, že obrana Podkriváňa a priestoru Zábava – Kalinka – Víglaš bola nedostatočná a povstalecké jednotky tu boli rozprášené.

J. Trojan sa o týchto bojoch zmieňuje veľmi stručne – po formálnom pripojení k II. paradesantnej brigáde bol oddiel okamžite nasadený a zvädzal ťažké boje v priestore Močiar. Následne bol stiahnutý na reorganizáciu do obce Rybník, avšak k reorganizácii nedošlo – oddiel bol znovu nasadený do prvej línie v Sásu, Kalinke a Zolnej, odkiaľ ustupoval na Staré Hory³⁷.

Večer a v noci na 25. októbra 1944 „*so zretelom na celkový plán ústupu a preskupenia 1. čs. armády jednotky 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR v noci na 25. októbra ustúpili z tohto priestoru severne od Zvolena a krytie tohto smeru... prevzali dva prápory III. taktickej skupiny*...“³⁸

2. čs. samostatná paradesantná brigáda v ZSSR bez svojho I. práporu mala byť v priestore Hájniky buď pripravená zaútočiť na Zvolen, alebo zaujať obranu na čiare Vlkanová – Badín. V noci na 25. októbra 1944 cez Zvolenskú Slatinu ustupoval aj nami sledovaný III. prápor. Správa o činnosti parabrigády³⁹ sa o prápore zmieňuje už iba raz ako o skupine Trojan, ktorá 27. októbra 1944 mala zaujať – a skutočne zaujala – priestor Jeleneckej doliny.

Po ústupových bojoch v priestore Banskej Bystrice 2. čs. samostatná paradesantná brigáda v ZSSR mala vytvoriť pohyblivú zálohu veliteľa 1. čs. armády na Slovensku v priestore Staré Hory – Motyčky. Sem smerovala podstatná časť jednotiek parabrigády, medzi nimi tiež III. prápor. Jeho veliteľ J. Trojan v príspevku pre zborník *Partizánske akcie v národnom povstaní*⁴⁰ túto skutočnosť síce potvrdil, avšak osud práporu príliš neobjasnil konštatovaním, že „*po páde Banskej Bystrice ustúpili sme podľa rozkazu na Staré Hory, kde po prežití ťažkého bombardovania rozhodli sme sa pochodovať na Ďumbier*“. Ústup – zrejme už nie celého – práporu smeroval cez Zolnú, Staré Hory na Chabenec. V masíve Prašivej sa jednotka v podstate rozpadla najmenej na tri oddelené skupiny.

B. Štefan – Mastný vo svojom výklade⁴¹ ústupu tento rozpad v podstate potvrdil, keď napísal, že na hrebeni (pravdepodobne Baranej hlavy nad Donovalmi) sa prúd vojakov rozdelil. Rotnému Petrákovi povedal, že pôjdu vpravo. Po niekoľkých hodinách pochodu táto

34 AM SNP, f. XII, pr. č. S332/2001. Spomienka O. Talášek, s. 4.

35 Podľa súčasného kótovania – pozn. O. V.

36 Podrobne pozri GAJDOŠ, ref. 32, s. 131-143.

37 VHA Bratislava. Zbierka PH, inv. J. 119, zložka Trojan.

38 NOSKO, ref. 21, s. 182.

39 PREČAN, ref. 27, s. 987.

40 TROJAN, ref. 9, s. 100.

41 MASTNÝ, B.Š.: *Klačanská dolina*. Praha : ELK, 1948, s. 10-13.

skupina narazila na časť práporu, ktorú viedol kpt. J. Trojan. Tretia – najsilnejšia časť jednotky stále ešte zaostávala. Na druhý deň ráno prápor pokračoval v pochode, pričom (pravdepodobne) na Hiaďeľskom sedle narazili na predsunutú hliadku nemeckých vojakov. Kapitán J. Trojan s nimi vyjednal dvojhodinové prímerie⁴² na prekonanie sedla a výstup na Prašivú. Tam B. Štefan – Mastný navrhol veliteľovi práporu rozdeliť jednotku na dve časti, postupovať samostatne a stretnúť sa o tri dni. Potom zástupca veliteľa práporu odišiel so skupinou 22 mužov rotného Jozefa Petráka. Nad Železným z tejto skupiny zostalo iba šesť vojakov, ktorí cez Magurku zišli do Kľačianskej doliny a neskôr sa stali súčasťou tam sformovaného 4. partizánskeho pluku.

J. Trojan, naopak, uviedol, že po páde Banskej Bystrice jeho prápor pokračoval v boji v tyle nepriateľa: „Po dosiahnutí Ďumbiera po dohode s členmi štábu rozhodol kpt. Trojan aby sa prápor prebojoval naspäť do hornonitrianskeho kraja a tu pokračoval v partizánskej vojne...“⁴³. Tí, ktorí odmietli nastúpiť cestu späť do nášho kraja, mohli voliť smer východný a prebojovať sa tak k postupujúcej Červenej armáde.

Obe stanoviská objektivizuje Bohuš Graca⁴⁴: „So súhlasom politických predstaviteľov sa zachovala štruktúra [2. čs. samostatnej paradesantnej, pozn. autora] brigády podľa práporov,... O 3. prápore, ktorého jadro fakticky tvoril bývalý partizánsky oddiel Pavel, rozhodol plk. Asmolov po tom, ako určil, že sa základná masa brigády vydá severnými svahmi N. Tatier na východ v ústrety ČA. Pretože prevažná väčšina príslušníkov oddielu Pavel pochádzala zo západného Slovenska alebo z údolia Nitry, mala sa jednotka po skupinách vydať na západ do Trábečského pohoria, prípadne Považského Inovca.“⁴⁵ Z toho v zásade vyplýva, že to bol npor. B. Štefan – Mastný, ktorý sa od práporu oddelil, pravdepodobne v nádeji, že sa mu podarí pripojiť sa k parabrígaďe, ktorej bol kmeňovým príslušníkom a tiež preto, že k partizánom z Hornej Nitry nemal žiadny vzťah.

Faktom zostáva, že príbeh tejto jednotky sa zásadným spôsobom nelíšil od osudu iných útvarov povstaleckej armády, s tým rozdielom, že kpt. J. Trojan časť svojich bojovníkov doviedol späť do priestoru Malých Uheriec, a to na základe rozhodnutia HŠPH: „Odchod z Ďumbiera bol stanovený na 6.XI.1944 a v ten deň [zvyšok práporu] nastúpil cestu späť smerom na Baláže, Staré Hory, Harmanec, Kremnické vrchy, Jánovu Lehotu, Vtáčnik a Malé Uherce.“⁴⁶ Pochod sa konal po čatách, avšak do cieľového priestoru dorazila na začiatku decembra 1944 len malá časť pôvodnej jednotky. V roku 1965 gen. V. Píkrýl postup Trojanoých partizánov označil ako svojvoľný odchod a zbelené zbehnutie z boja...

Hodnotenie bojovej kvality a úspešnosti III. práporu 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR môže byť len relatívne a podmienené. Nedokončená výstavba, absencia výcviku a stmelenia jednotky, epizódne trvanie a ďalšie faktory sú dôvodom pre viac- menej

42 Porovnaj s rozhodným postupom delostrelcov škpt. Františka Fišera, ktorí si prechod sedla vynútili bojom a za cenu šiestich padlých

43 TROJAN, ref. 9, s. 100.

44 Podstatná časť jeho práce o partizánskom hnutí bola publikovaná pod hlavičkou kolektívu OVDS-VHÚ v dvoch zborníkoch Vojenského historického ústavu v Prahe: I. časť uverejnená in.: *Štúdie k československým vojenským dejinám* v roku 1976 a II. časť in.: *Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice armády*, dvojčíslo 4-5, v roku 1977.

45 Kolektív ODVS – VHÚ: *K historii prechodu partizánských jednotiek z obrany na frontoch SNP do nových priestorov bojovej činnosti koncom októbra a začiatkom novembra 1944*. In: *Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice armády*, dvojčíslo 4-5, VHÚ Praha 1977, s. 197.

46 Tamže.

nelichotivé hodnotenia zo strany velenia brigády, resp. dôstojníkov pridelených do štábu práporu.

Veliteľ brigády plk. Vladimír Příklad v už citovanej správe o činnosti parabrigády napísal: „*Doplněk 850 mužů ze slov. armády se za bojů neosvědčil. Byli to z větší části vojáci málo zkušení, zbabělci, málo vycvičení a slabě morálně připravení. Předpokládal jsem to, a proto jsem učinil pokus, u jednoho praporu jsem z nich vytvořil malé, samostatné skupinky (čty automatičky ap.), u druhého praporu byli všichni rozděleni do družstev. Ani první, ani druhý způsob se neosvědčil, v obou případech utíkali před minami a dělostř. ranami a dopředu šli pouze staří příslušníci brigády.*“⁴⁷

Zástupca veliteľa práporu npor. Bohuš Štefan – Mastný na začiatku svojej knihy *Klačanská dolina*⁴⁸ situáciu v poslednom októbrovom týždni opisuje ešte drastickejšie: „*Velitelé čet shánějí mužstvo, řvou, vykřikují jména, dohadují se – kdepak, tyhle již nikdo nezorganizuje. Nikdo vlastně ani neví, co se děje.*“

Obaja kritici však nehovoria nič o skutočných príčinách nedostatočnej morálno-politickej a bojovej pripravenosti vojakov III. práporu, alebo dokonca o vlastnej zodpovednosti za stav svojich jednotiek... Súčasne treba pripomenúť, že žiadna jednotka povstaleckej armády nedosahovala bojovú hodnotu 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR. Tým menej to bolo možné očakávať a žiadať od partizánov – dobrovoľníkov, často bez vojenského výcviku.

Takmer diametrálne odlišne o doplnku hovorí veliteľ 1. roty I. paradesantného práporu Juraj Pivoluska⁴⁹, ktorý spomína, že po bojoch v Karpatoch mu v rote zostalo 37 mužov. Doplnok, ktorý k rote prišiel, nemal bojové skúsenosti a nebol vycvičený. Kádroví príslušníci parabrigády novým príslušníkom roty postupne odovzdali frontové skúsenosti a rota sa stmelila. Noví príslušníci roty „*rýchlo splynuli so starými příslušníky brigády a bojovali tak statočně ako oni*“. Taktiež šéflekář parabrigády MUDr. A. Reháček konštatoval, že disciplína „Trojanovej skupiny“ bola porovnateľná s disciplínou armády.

Treba povedať, že III. prápor sa skutočne nestal akceptovanou súčasťou 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR. Jeho príslušníci neboli braní ako plnohodnotní príslušníci parabrigády – výsadbári. Už len označenie práporu (Trojanova skupina, partizánska skupina Trojana, prápor Trojan, posila) dokladá, že starí príslušníci brigády III. prápor cháпали ako niečo cudzie. Na druhej strane však musíme zdôrazniť, že vycvičenosťou a bojovou kvalitou sa parabrigáde nevyrovnali jednotky povstaleckej armády a žiadať tú istú úroveň výcviku a bojovú kvalitu od partizánov – dobrovoľníkov by bolo iluzórne. Preto navonok tvrdé a negatívne hodnotenia III. práporu 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR vôbec neznižujú podiel jeho príslušníkov na hrdinskom a statočnom boji proti fašizmu a za národnú a štátnu slobodu.

O. VANĚK: DER III. BATAILLON DER 2. SELBSTSTÄNDIGEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN LUFTLANDBRIGADE IN DER UdSSR

Der Einsatz einer Partisaneneinheit im Rahmen der Armee bildete auf dem Aufstandsgebiet kei-

47 PREČAN, ref., 12, s. 983-984.

48 MASTNÝ, ref., 41, s. 10-13.

49 PIVOLUSKA, J.: *Parabrigáda*. NV Praha – SZPB Bratislava. Bratislava : Obzor, 1970, s. 129.

ne Ausnahme. Die Eingliederung einer Partisanentruppe in die Organisationsstruktur einer Armee-gruppe – wie im Falle der unter Befehl Kapitäns Josef Trojan stehenden Partisanenabteilung „Pavel“, die im Rahmen der 2. selbstständigen Luftlandbrigade in der UdSSR eingegliedert wurde – stellt jedoch einen einzigen und einzigartigen Umstand dar.

Während der Karpathen-Operation am Duklapass hat die 2. tschsl. selbstständige Luftlandbrigade erhebliche Verluste erlitten, die nach ihren Einsatz im Rahmen der aufständischen 1. tschsl. Armee in der Slowakei ergänzt werden mussten. Oberst Vladimír Prikryl ersuchte deshalb General Rudolf Viest, die Luftlandbrigade zu ergänzen. Die Führung der aufständischen Armee berücksichtigte diese Forderung und sie kommandierte 850 Mann ab, um ihren Stand zu ergänzen. Im Zuge des Umbaus der Luftlandbrigade wurde gleichzeitig ein neues, III. Infanteriebataillon, aufgestellt. Sein Schicksal ist Gegenstand dieses Aufsatzes.

Über Organisation, Stärke, Personalbesetzung der Kommando- und Stabsposten der 2. selbstständigen Luftlandbrigade in der UdSSR gibt es nur wenige relevante Dokumente. Unvollständiges, unter Führung Kapitäns Trojan stehendes Bataillon, nahm nach einer kurzen und unvollendeten Ausbildung in der Endphase der aufständischen Kämpfe teil. Es wurde mit wechselnden Erfolgen im Raum von Močiar und dann bei Sása, Pliešovce, Kalinka und Podkriváň eingesetzt.

Nach den Rückzugsgefechten zog sich Bataillon nach Jelenská dolina zurück und nach dem 30.10. 1944 zerfiel es wie die anderen Einheiten der aufständischen Armee. Ein Teil der Soldaten aus der Ergänzung hat sich von der Einheit getrennt, der andere Teil, die der Brigade angehörig war, schloss sich der Partisanenabteilungen an. Die Angehörigen der ursprünglichen Abteilung „Pavel“ kehren nach Horná Nitra zurück, wo sie der Partisanenkampf weiterführten.

Trotz der episodischen Existenz dieser Einheit ist ihr Schicksal unteilbar mit der 2. tschsl. selbstständigen Luftlandbrigade in der UdSSR verbunden und bildet einen Teil ihrer Geschichte.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

DVA LISTY OSTRIHOMSKÉHO PROVIZORA MICHALA MUTNOKYHO Z ROKU 1541

ZOLTÁN BAGI

BAGI, Z.: Two reports of Ostrihoms provizors Michael Mutnokoy from 1541. *Vojenská história*, 4, 12, 2008, pp. 75 – 86, Bratislava.

The two reports found in the legacy of Ferenc Árpád Kollár and supposedly translated from Latin or Hungarian into German might have been written at the beginning of September or October of 1541 and provide information about the events happened after the occupation of Buda. The manuscript weighs great importance in two ways. On the one hand, the information Mihály Mutnoki received from Hieronym Łasky and the spy sent to Buda enriches our knowledge about the era. On the other hand, this could be of great significance for political and military reasons for the Hungarian king, Ferdinand I and his administration.

Military History. Hungary. 1541.

Koncom 30. rokov 16. storočia vo Vysokej Porte zosilneli hlasy za naliehavé obsadenie Uhorska potom, čo Osmani utrpeli v stratégii jeho obsadenia fiasko, pričom vojenské výpravy namierené do Uhorska boli veľmi nákladné. Príčinou boli aj nepokoje¹ v krajine, resp. Varadínska zmluva². Smrť kráľa Jána Zápoľského (21. alebo 22. júla 1540), ako aj vojenské operácie Ferdinanda Habsburského na jeseň roku 1540, definitívne povzbudili Sülejmana k rýchlej zmene jeho dovtedajšej politiky.³ Sľubmi a vyhrážkami sa dovtedy snažil o udržanie jednoty prívržencov kráľovnej vdovy Izabely, pokým neprišiel so svojimi vojskami k Budínu. Po porážke vojsk kapitána Wilhelma von Roggendorfa⁴, Turci dňa

1 Viac o postupnom obsadzovaní Uhorska: Fodor Pál: *Magyarország és a török hódítás*, Bp. 1991 (ďalej: Fodor) 65-68.; O povstaní Štefana Majláda: *Erdély rövid története*. Napisali: Barta Gábor, Bóna István, Köpeczi Béla, Makkai László, Miskolczy Ambrus, Mócsy András, Péter Katalin, Szász Zoltán, Tóth Endre, Trócsányi Zsolt, R. Várkonyi Ágnes, Vékony Gábor. Bp., 1989 (ďalej: *Erdély rövid története*) 221-222.

2 O Varadínskom mieri: R. Várkonyi Ágnes: *Europica varietas-Hungarica variates*. Bp. 1994. (ďalej: R. Várkonyi) 27-31.; Barta Gábor: *Az erdélyi fejedelemség születése*. *Magyar História sorozat*. Bp., 1979. (ďalej: *Az erdélyi fejedelemség születése*) 55-62., Jeho kritické vydanie: GOOSS, RÖDERICH: *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526-1690)*. Wien, 1911. 65-85.: No. 16. (=Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 9.)

3 Fodor, 68.

4 Generál Wilhelm von Roggendorf dostal príkaz od Ferdinanda 2. augusta 1540 na obsadenie Ostrihomu a Bu-

29. augusta 1541 „Istou, bez väčších ťažkostí, bez zjavného dôvodu“⁵ obsadili hlavné mesto Uhorského kráľovstva. Vysoká šľachta na strane Jána, ktorá sprevádzala maličkého Jána Žigmunda do tureckého tábora, si zase sedem dní „vychutnávala“ sultánovu „pohostinnosť“ a za tento čas sa rozhodlo o osude krajiny, ako aj uhorských vodcov.⁶

Po páde Budína boli napísané po nemecky dva listy⁷ – našli sa – v Kollárovej pozostalosti, ktoré uverejňujem v prílohe tejto štúdie po nemecky a po slovensky a podrobujem rozboru. Z listu ostrihomského provizora⁸ Michala Mutnokého kráľovskému personálovému Františkovi Révajovi⁹ a k nemu pripojenej krátkej správy sa dá predpokladať, že pôvodne boli napísa-

dína. Spomedzi pevností chrániacich hlavné mesto 31. októbra oblahol Ostrihom, Vyšehrad a Vacov a začal s útokom na Budín. Dňa 2. decembra však musel skončiť s útokom. V roku 1541 ho Ferdinand znova poslal na obsadenie Budína. Dobývanie začalo 4. mája. Dňa 21. augusta cisárske oddiely utrpeli vážnu porážku od tureckého oslobodzujúceho vojska, vlastne od vojsk Valentína Töröka vychádzajúcich z Budína. V bitke sa Roggendorf smrteľne zranil a niekoľko dní nato aj zomrel. Magyarország történeti kronológiája. II. kötet 1526-1848. Főszerk.: Benda Kálmán. Bp. 1982. (ďalej: Kronológia) 365.; Szakály Ferenc: Küzdelem Magyarország birtoklásáért 1526-1541. In: Magyarország hadtörténete. I. kötet. Főszerk.: Liptai Ervin. Szerk.: Borus József. Bp., 1984. (ďalej: Magyarország hadtörténete) 172.; Veress D. Csaba: Várak a Bakonyban. Bp., 1983. 31.

- 5 1504-1566 Memoria rerum. Pripravil do tlače, napísal doslov a poznámky Bessenyei József. Bp. 1981. (ďalej: Memoria rerum) 76.
- 6 Fodor, 105-107.; List servitora kráľovnej Izabely Antonovi Verančičovi o strate Budína. In: Magyar Történeti Szövegyűjtemény. I. kötet. Szerk.: Sinkovics István Bp., 1968 (ďalej: Porembski) 33-41.; Mikuláš Istvánffy vmenúva aj mená pašov, ktorí podporovali niektoré z troch možných rozdelení Uhorska. Istvánfi Miklós: Magyarország története 1490-1606. Preložil: Vidovich György I. kötet. Debrecen, 1871. (ďalej: Istvánffy) 277-278.
- 7 Umiestnenie dvoch správ: Magyar Országos Levéltár, Kollár Árpád Ferenc hagyatéka I. 7. 53. kötet 349-351.; Mutnokého list Františkovi Révajovi tiež: Országos Széchényi Könyvtár. APPONYI, Hungarica. I.k.N. 290.p. 205. Vier wahrhaftige Missive. 3. list. Originál listu som hľadal v korešpondencii Révajovského rodu z tohto obdobia, ale bohužiaľ som neuspel. Ústredný archív Révajovského rodu sklabinisko-blatnickej vetvy. Missiles 1521-1621. MOL Mikrofilmtár (P 585) X 6900; preklad časti týkajúcej sa Valentína Töröka možno nájsť: Sztárai Mihály: História Perényi Ferenc kizsabadulásáról. Magyar Ritkaságok sorozat. Válogatta, a szöveget gondozta, a bevezetőt tanulmányt és a jegyzeteket írta Téglásy Imre. Bp., 1985 (ďalej: Sztárai) 131.; Bessenyei József v monografii o Valentínovi Törökovi, ako aj v edícii prameňov sa zmieňuje o spomínanej časti, ale pravdivosť prameňa spochybnil. Bessenyei József: A Héttorony foglya. Labirintus sorozat 1986. (ďalej: Bessenyei) 99.; Enyingi Török Bálint. A bevezetést írta és a forrásokat közzéteszi Bessenyei József. Bp., 1994. (ďalej: Bessenyei: Enyingi Török Bálint)XXVI.
- 8 Michal Mutnok sa zúčastnil bitky pri Moháči, kde ho zajali. Pôžičky, ktoré si zobral na vyplatenie výkupného ohraničili na celý život jeho majetkové možnosti. Od roku 1529 bol servitorom ostrihomského arcibiskupa Pavla Várdaža, bol kastelánom ostrihomského hradu. V rokoch 1540 a 1541 bol jeho dvorským sudcom. Od roku 1550 – po smrti arcibiskupa spravoval jeho statky a majetok arcibiskupstva, ako správca príjmov ostrihomských majetkov. Na nariadenie kráľa Ferdinanda sa koncom mája roku 1550 spolu so Štefanom Mekčejom (Mekcsey) – jágerským hrdinom – zúčastnil na turecko-uhorskom rokovaní v Gyöngyösi o náhrade škôd. Zomrel vo februári 1552, jeho vdovu Annu Šujok (Sulyok) si zobral za ženu Ján Balaša. Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk.: Karácsonyi J., Kollányi F., Lukcsics J. V. kötet (1548-1551) Bp. 1912 226-227; 240-241; 282-283; 286; 316; 352-353; 356; 388-389; 478; 561-562; 569-570; 590-592; 605; 608-610; Austro-Turcica 1541-1552. Diplomatichie Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Porte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen. Bearbeitet von Srečko M. Džaja unter Mitarbeit von Günter Weiß. In Verbindung mit Mathias Bernath herausgegeben von Karl Nehring. Für das SÜDOST-INSTITUT herausgegeben von Edgar Hösch und Karl Nehring. München, 1995 (ďalej: Austro-Turcica) 442-447, Nr. 168.; Pozri ďalej: Bethlen Farkas: Erdély története I. A mohácsi csatától a váradi békekötésig (1526-1538) I-II. könyv. Preložil: Bodor András. Napísal poznámky a zostavil registre: Pálffy Géza. Budapest-Kolozsvár, 2000. (ďalej: Bethlen) 205.; Papp Sándor: Kárrendezési kísérletek a hódoltságban az 1547. évi békekötés után. Keletkutatás 1996. ősz – 2002. tavasz. (ďalej: Papp) 149.; Szentmártoni Szabó Géza: Muthnok Mihály végrendelete (Pozsony, 1552. február 16.) In: Lymbus 2003 Magyarságtudományi Forrásközlemények. Főszerk.: Ujváry Gábor. 6-10.; G. Etényi Nóra-Horn Ildikó-Szabó Péter: Koronás fejedelem. Bocskai István és kora. Bp., 2006. 23.
- 9 František Révaj sa narodil v roku 1489. Svoje odborné vzdelanie dosiahol na budínskej vysokej škole, neskôr v roku 1521 bol už tajomníkom Štefana Bátoriho. Po bitke pri Moháči sa postavil na stranu Ferdinanda. Od 29.

né po latinsky, prípadne po maďarsky, a iba neskôr vznikol ich nemecký preklad. Keďže na spisoch nie je uvedený dátum, dá sa preto iba na základe obsahu textu usúdiť približný čas ich vzniku. Z prvých riadkov Mutnokého listu vyplýva, že kráľovský personál sa už dozvedel o vyslaní poslov s požiadavkou prímeria, Mikuláša grófa zo Salmu a Neuburgu¹⁰ a Žigmunda Herbersteina¹¹ do tureckého tábora¹², ako aj o tom, že sa sultán vybral späť do Konštantínopola. Podľa informácií ostrihomského provizora kráľovná vdova Izabela sa v čase napísania správy nachádzala s veľmožmi podporujúcimi Jána Zápoľského v Lippe. Druhý excerpovaný list zvestoval smrť a pohreb Štefana Verbóciho.¹³

Na základe preštudovania súdobých prameňov a literatúry môžeme dospieť k záveru, že Mutnoký pravdepodobne napísal svoj list koncom septembra alebo začiatkom októbra roku 1541, keď Ferdinandovo vyslanectvo žiadajúce prímerie vyjednávalo v tureckom tábore nasledujúci mesiac po páde Budína, medzi piatym a pätnástym dňom¹⁴. Sultán so svojim

novembra 1527 bol kráľovským personálom. Ferdinand ho v roku 1532 vymenoval za hlavného župana Turčianskej stolice. Verný luterán sa v roku 1542 – vzdal svojho úradu v prospech Alexeja Turzu – a vyzdvihol sa na uhorského miestodržiteľa, tento úrad zastával do smrti 1. novembra 1553. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. V. kötet. Pest, 1862. (ďalej: Nagy Iván) 709-711.; Frankl Vilmos: Révai Ferencz nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskolázatása. 1538- 1555. Pest, 1873. 6-7.; Fallenbüchl Zoltán: Magyarország föméltóságai. Bp. 1988. (ďalej: Fallenbüchl: Magyarország föméltóságai) 69. a 107.; Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai. 1526-1848. Bp. 1994 (ďalej: Fallenbüchl: Magyarország főispánjai) 104.

- 10 Mikuláš gróf zo Salmu a Neuburgu (Niklas Graf zu Salm und Neuburg) (1500 — 1550) hlavný komorník v rokoch 1529 – 1550. Od roku 1536 bol osem rokov bratislavským hlavným kapitánom. Od roku 1546 do svojej smrti, do jari 1550, ako kráľovský hlavný vojenský veliteľ spolu s ostrihomským arcibiskupom Pavlom Várdajom a miestodržiteľom riadil obranu krajiny a usporiadal nový obranný systém v centre Uhorska. Ferdinand ho 23. decembra 1545 vymenoval za kráľovského hlavného komorníka. Fallenbüchl: Magyarország föméltóságai, 83.; Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezétének története a kezdetektől a 18. század elejéig. Történelmi Szemle (TSZ) 1996/2-3184-185.; Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16-19. században. TSZ 1997/2. 274. Lásd még: Pálffy Géza.: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. (=A győri főkapitányság története a 16–17. században, 1.) Győr, 1999. 257–258.
- 11 Žigmund Freiherr von Herberstein diplomat a historik sa narodil 23. augusta 1486 v korutánskom Wiprachbansku. Zúčastnil sa na strane Maximiliána I. benátskej vojny, pri obrane Mitterburgu sa stal slávnym. V roku 1514 oslobodil pevnosť vo friaulskom Merane, za čo ho cisár pasoval za rytiera. V roku 1516 plnil v Dánsku, potom vo Švajčiarsku diplomatické úlohy. Ešte v tom istom roku sa vybral na svoju prvú východnú cestu do Poľska a Ruska (1516-1518). Druhé vyslanectvo do Moskvy sa uskutočnilo v rokoch 1526 – 1527. V roku 1532 sa zúčastnil vojny proti Turkom. Za svoje služby získal v roku 1537 barónsky titul. Po budínskom posolstve roku 1541 dostal na vlastnú žiadosť menej úloh. V roku 1549 vyšlo po latinsky dielo o jeho ruských cestách s názvom – *Reum Moscoviticarum commentarii*, ktorého nemecký preklad vyšiel v roku 1557. Herberstein zomrel vo Viedni 28. marca 1566. Viac o živote Herbersteina: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Zwölfter Band. Leipzig, 1880. 35-39.
- 12 Popri Salmovi a Herbersteinovi mal byť aj František Révaj členom posolstva vyslaného do sultánovho tábora, napokon však s nimi nešiel. Bethlen Farkas: *Erdély története II. A váradi békekötéstől János Zsigmond haláláig (1538-1571) II-V. könyv*. Preložil: Bodor András. Poznámky napísal: Kruppa Tamás. Budapest-Kolozsvár, 2002. 82.
- 13 Štefan Verbóci (Kerepeci) sa narodil ako potomok drobnej šľachtickej rodiny v roku 1458. V čase pred Moháčom zastával rôzne verejnoprávne úrady. V rokoch 1525 – 1526 bol necelý rok palatínom. Bol zostavovateľom Tripartita. Po Moháči sa postavil na stranu Jána Zápoľského. Dostal titul kancelára. Od roku 1527 bol hlavným županom Tolníanskej stolice a od roku 1536 Novohradskej. Ako diplomat viackrát zastupuje kráľa Jána, v roku 1527 v Olomouci (Olmütz) a v roku 1533 v Konštantínopole. V roku 1540 bol zástupcom panovníka v Budíne, ktorý odišiel do Sedmohradská, po jeho smrti bol s Jánom Esékim na rokovaniach s Portou. Zomrel v októbri 1541 v Budíne. Vö.: *Fraknói Vilmos: Werbőczy István*. Bp., 1899. (ďalej: *Fraknói*); R. Várkonyi, 17.; Fallenbüchl: *Magyarország föméltóságai*, 98. *Tanulmányok Werbőczy Istvánról*. Szerkesztette: Hanza Gábor, Boóc Ádám, Buzády Csongor. Budapest, 2001.
- 14 Vö.: *Austro-Turcica*, 5-17., Nr.: 2.

vojskom o týždeň neskôr, dňa 22. septembra, opustil Budín.¹⁵ Podľa jedného informátora ostrihomskeho provizora, Hieronyma Łaskiho¹⁶ zase Sülejman, ako sa píše v správe, pustil na slobodu na dva dni chôdze od Budína. Kráľovná Izabela so svojím sprievodom sa nachádzala už v druhej polovici septembra v Lippe, a odtiaľto poslala list 18. októbra krakovskému veliteľovi Jánovi Tarnowskému,¹⁷ a na ten istý deň zvolal do Debrecína Fráter Juraj zatiskú a sedmohradskú šľachtu, ako aj predstaviteľov Sasov a Sikulov, aby uskutočnili partikulárnu kongregáciu.¹⁸ Čas vzniku druhého spisu – podľa môjho predpokladu – sa dá určiť zakrátko po smrti Verbóciho koncom októbra¹⁹. Na základe toho sa dá stanoviť, že Mutnoký, resp. neznámy autor, si zaznačili udalosti, ktorým pripisovali veľký význam, v čase od druhej polovice septembra do konca októbra roku 1541.

Prirodzene vyvstane otázka, prečo sa provizor ostrihomskeho arcibiskupa Pavla Várda-ja²⁰ podelil o tieto dôležité informácie práve s Révajom? Možno sa veľmi nemýlim – svedčia o tom nepriame dôkazy – že uhorská šľachta stojaca za Ferdinandom a dve určujúce osobnosti uhorskej administrácie habsburskeho panovníka boli v úzkom pracovnom kontakte.²¹ Z toho dôvodu mohol Mutnoký pokladať za mimoriadne dôležité, aby – zrejme rešpektu-

15 Kronológia, 374.

16 Hieronym Łaski sa narodil v roku 1496 ako potomok poprednej poľskej šľachtickej rodiny. V naštartovaní kariéry mu pomohol strýko Ján Łaski, arcibiskup v Hniezdne. V roku 1513 študoval v Ríme a v rokoch 1514 až 1517 zase v Bologni. Svoju diplomatickú kariéru začal rozvíjať v roku 1519. V roku 1527 nastúpil do služieb kráľa Jána I. Medzi decembrom 1527 a februárom 1528 viedol úspešné rokovania s Portou. Zápoľský ho v roku 1530 urobil sedmohradským vojvodom. Za podporu Ľudovíta Grittiho ho dal kráľ Ján uväzniť, potom keď ho pustil na slobodu prostredníctvom Łaskiho, prestúpil na stranu Ferdinanda. Jeho nový poverovateľ ho na jeseň 1540 poslal rokovať s Portou. 8. novembra ho Sülejman zajal. Zajateho vyslanca si sultán dovliekol zo sebou do Uhorska v roku 1541. Turci ho po páde Budína pustili na slobodu s tým príslubom, že vystúpi zo služieb Ferdinanda. Vážne chorý zomrel 22. decembra 1541 v Krakove. Podrobnejšie pozri: Két Tárgyalás Sztambulban. Hyeronimus Łaski tárgyalása a törökknél János király nevében. Habardanecz János jelentése 1528. nyarán sztambulbi tárgyalásairól. Régi Magyar Könyvtár sorozat. Források 5. Szerk.: Kőszeghy Péter. Dielo zostavil: Barta Gábor. Napísal štúdie a podnámky: Barta Gábor a Fodor Pál. Dokumenty preložil: Barta Gábor és Kun József. Bp., 1996. 41-45.; O strýkovi Hieronyma Łaskiho – Jánovi Łaskim, arcibiskupovi v Hniezdne a kancelárovi obšírnejšie: Hermann Zsuzsanna: Az 1515. évi Habsburg–Jagelló szerződés. Bp., 1961. 47-66. O smrti Łaskiho: Istvánffy, 279-280.

17 A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Ismerteti: Óváry Lipót. Második füzet. Bp., 1894. 81-82.

18 Erdély rövid története, 223.; Kronológia, 374.

19 Vö. Memoria rerum, 89.; Szerémi György: Magyarország romlásáról. Preklad László Erdélyiho prepracoval László Juhász. Úvod a vysvetlivky napísal Székely György. Bp., 1979. (ďalej: Szerémi) 328-331.; Istvánffy, 280.; Komáromy András: Werbőczy István és fia. Századok XLIV. évf. 1910/3 (ďalej: Komáromy) 211.; Barta Gábor: Egy magyar politikus a középkori Magyarország széthullásának éveiben (Werbőczy István kancellár, 1526-1541). In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. Évfordulója alkalmából. Szerk.: Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc. Bp., 1986. (ďalej: Barta) 320. Podľa Horváth Mihály Werbőczy zomrel v ďalšom roku. Horváth Mihály: Magyarország történelme. III. kötet. Pest, 1861. (ďalej: Horváth) 147.

20 Pavol Várdaaj sa narodil v roku 1483. Pôsobil ako familiár Jána Zápoľského, s jeho podporou, rástla aj jeho cirkevná kariéra. Medzi rokmi 1512 a 1516 bol vicepokladníkom a prepoštom starobudínskeho Kostola Sv. Žigmunda (1513-1517), potom od roku 1519 je pri viacerých príležitostiach spomínaný ako kráľovský pokladník do roku 1524. Od roku 1521 do 1524 je vesprémskym, v období rokov 1524 a 1526 jágerským biskupom, ako aj hlavným županom Vesprémskej a Hevešskej stolice. Zápoľský ho v roku 1526 urobil ostrihomským arcibiskupom a kráľovským hlavným kancelárom. V roku 1527 prestúpil na stranu Ferdinanda, ktorý ho v jeho úradoch potvrdil. V rozpätí rokov 1529 a 1530 sa na krátky čas znova vrátil na stranu Zápoľského (v čase Sülejmanovej viedenskej výpravy a útoku Viliama Roggendorfa na Jána I.). Od roku 1542 do smrti v roku 1549 bol kráľovským miestodržiteľom a hlavným županom Peštiansko-pilišsko-šoltskej stolice. Szerémi, 148-254.; Memoria Rerum, 36-39.; Bethlen, 213-214.; Fallenbüchl: Magyarország fömértóságai. 69., 96.,

21 Vö. V roku 1527 Ferdinand potvrdil Várdaaja, keď prestúpil od Zápoľského, vo funkcii hlavného kancelára, kým Révaja vymenoval za kráľovského personála. O pätnásť rokov neskôr obidvaja dostali nové poslanie, veď ostrihomskeho arcibiskupa vymenoval za miestodržiteľa a doterajšieho personála za palatína. Fallenbüchl: Magyarország fömértóságai. 69., 96., 107.

júc rozkaz pána – následne po tureckom obsadení Budína informoval o udalostiach v bývalom hlavnom meste a okolí Ostrihomu kráľovského personála, na základe správy získanej od Ľaskiho a svojho budínskeho vyzvedača, respektíve z vlastného počutia. Z iného hľadiska tiež nie je nepredstaviteľné, že – prispôsobujúc sa novovzniknutej situácii – sám Révaj poveril zháňaním informácií ostrihomského provizora, keď navštívil ostrihomské arcibiskupstvo, čo tiež vysvitá z prvých riadkov správy: „...*Milostivý Pane, nepochybujem o tom, že Vaša milosť už vie, že čo sa tu stalo po Vašom odchode.*“ (Pozri prílohu)²²

Z hlásenia ostrihomského provizora môžeme spoznať posledné momenty politickej kariéry dvoch veľmožov, prívržencov kráľa Jána Zápoľského. Najväčšiu porážku počas rokovania v sultánovom tábore v Óbude – bez pochybnosti – utrpel Valentín Török²³. Súdobé pramene sa však odlišujú ohľadom začiatku jeho zajatia. Na základe zápiskov Antona Verančiča vyplýva, že Sülejman istý čas zavádzal tútora maličkého kráľoviča prepustením na slobodu: „...Terek Bálintot egy falkáig vele viszen, mert vónának dolgok, kikről övele indulván, szólni akarna. Annakutánna ötet is bocsatána királné asszon és király fia mellé... Mindaddig az Terek Bálint szép és tiszteletes szókkal tartanak, hogy im Soklósrul, im Eszikről elbocsátják, míg írik az Nándorfejérvárot. Ott oztán mindjárast vasot verínek az lábaira, és mint rabot kezdínek tartani...“ (Valentína Tereka zoberú k vojsku, lebo boli by záležitosti, o ktorých by chcel hovoriť. Potom ho tiež pošlú za kráľovnou a synom kráľa...Dovtedy sa k nemu správajú pekne a dôstojne, pokiaľ ho zo Soklós a Eszik neodvolajú, kým neprídu k Belehradu. Tam mu potom prikovali nohy a začali ho držať ako väzňa...) ²⁴ Oproti tomu na základe zápiskov Juraja Serémiho a Jána Brutusa vysvitá, že ho Turci už v Budíne „...spútalí do okov...“²⁵ Na základe Mutnokyho listu sa zdá byť hodnoverná práve táto informácia, veď už zo spomínaného Ľaskiho rozprávania zistil, že šľachtica vo dne a v noci držia v okovách. (Pozri prílohu).

Na vysvetlenie zajatia Valentína Töröka historik József Bessenyei vychádzal z viacerých možností, ktoré mohli viesť k sultánovmu rozhodnutiu. V úvahe vychádzal z povestnej nestálosti pána Valentína, vyhlásení urážajúce Osmanov, a hlavne polohy jeho majetkov a hradov, ktoré mohli byť zálohou pri obrane Budína, resp. mohli slúžiť ako základňa prípadného útoku na Viedeň.²⁶ Na základe správ ostrihomského provizora nám vychádzajú štyri hlavné dôvody, ktoré vplývali na rozhodnutie Sülejmana. Po páde Budína sultán a jeho radcovia mohli právom predpokladať ochabnutie jeho protureckej orientácie, čomu nemohlo zabrániť ani prípadné väznenie jeho synov v Konštantínopole. Podobný obrat zmeny správa-

22 O uhorskej vojenskej špionáži pozdĺž hraníc v 16. a 17. storočí viac pozri: Pálffy Géza: Hírszerzés és hírközlés a törökkori Magyarországon. In: Információáramlás a magyar és török végvári rendszervekben. Szerk.: Peterscsák Tivadar és Berecz Máttyás. Studia Agriensis 20. Eger, 1999. 33-65.

23 Valentín Török (Enyingi) sa narodil v roku 1504 ako druhý syn belehradského bána Imricha Töröka. V bitke pri Moháči bol jedným z kráľových strážcov. V roku 1526 sa postavil na stranu Zápoľského, ktorý ho vymenoval za temešského župana, potom o rok neskôr už bojoval na strane Ferdinanda. Aj Ferdinand ho vymenoval za temešského župana, v roku 1530 zase za sedmohradského vojvodu. V roku 1536 sa stal prívržencom kráľa Jána výmenou za hrad v Pápe a panstvo. Po smrti kráľa Jána sa stal spolu s Frátrom Jurajom a Petrom Petrovičom miestodržiteľom krajiny a hlavným kapitánom. 29. augusta 1541 ho dal zajať Sülejman. Zomrel v roku 1550 uväznený v Héttoronny. Podrobnejšie: monografia od Józsefa Bessenyeiho o Valentínovi Törökovi. Pozri pozn. č. 7.

24 Memoria rerum, 74-76.; Tento predpoklad vyzdvihuje aj József Bessenyei. Bessenyei, 101.

25 „...kész vasba tették lábát...“ Szerémi, 326.; Brutus János Mihály : Magyar história. X. könyv. In: A humanista történetírók. Válogatta, a szövegeket gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta: Kulcsár Péter. Bp. 1977. 435-436.

26 Bessenyei, 98-99.

nia, ako v prípade Petra Peréniho²⁷ mohlo mať za následok, že postavil uhorskú šľachtu (aj časť doteraz podporujúca Jána) na stranu Ferdinanda, a tým ohrozoval výsledky uhorskej politiky Osmanskej ríše získané za ostatných 15 rokov. Tu ale ešte musím podotknúť, že napriek odvečeniu Valentína Töröka, v rokoch 1541 – 1542, sa na krátky čas (po fiasku budínskej vojenskej výpravy brandenburského markgrófa Joachima) znova značná časť uhorskej šľachty zjednotila pod vládou Ferdinanda.²⁸

Z Mutnokého správy vysvitá, že sa povára, že Osmani chceli výmenou za život Valentína Töröka – získať hrady Csurgó és Szigetvár (Pozri prílohu). Keď sa k tomu priráta, že tento magnát vlastnil vo východnom Podunajsku Pápu a Gesztes, a aj informácie, podľa ktorých Turci požadovali od kráľovnej Izabely mesto Pátkostolie,²⁹ od Štefana Verbőciho zase hrad Döbrököz³⁰, nachádzajúci sa v Tolnianskej stolici, zdá sa podstata Sülejmanovho úmyslu jasná. Tieto strategicky dôležité pevnosti, ležiace popri dunajskej a drávskej vojenskej ceste mohli slúžiť ako základne na obranu Budína a napadnutie Viedne. Teraz, keď sa sultán pripravoval na obsadenie Viedne, a tým aj úplné obsadenie Uhorska, si robil nárok na všetky hrady svojich vazalov (ako aj na celé Uhorské kráľovstvo), ktoré by mu mohli pomôcť dosiahnuť jeho cieľ.³¹ Po troch rokoch zajatia Valentín Török, dúfajúc v oslobodenie, sa vzdal všetkých svojich hradov v prospech Sülejmana, ale pevnosti okupované kráľovskými vojakmi (ktoré boli považované za dôležité body formujúcej sa siete pohraničných pevností) Ferdinand I. nebol ochotný prepustiť zo svojich rúk za výmenu magnáta pochybnou vernosti.

- 27 Peter Peréni sa narodil v roku 1502 ako syn palatína Imricha Peréniho. Pred Moháčom bol strážcom koruny, temešským županom, hlavným dedičným županom Abovskej stolice a kapitánom Dolnej zeme. Po Moháči sa postavil na stranu Jána, ktorý ho urobil sedmohradským vojvodom. Ale podobne ako Valentín Török bol už o rok prívržencom Ferdinanda. V roku 1529 ho dal Ján zajať a odovzdal Turkom. Ale za prísahu vernosti Zápoľskému, podľa tureckej koncepcie, ho pustili na slobodu. V rokoch 1531 – 1532 bol na zasadnutiach snemu bez prítomnosti panovníka zástancom tureckej orientácie. Ale údajne sám chcel byť uhorským kráľom. Alvi-se Gritti, správca Jána, ho kvôli tomu dal zajať veľkovezirom Ibrahimom. Peréni sa vyslobodil iba výmenou za rukojemníctvo syna Františka. V roku 1540 naliehal na podpísanie Varadínskeho mieru. Napriek tomu, že páter Juraj si ho vyhladil za správcu krajiny až do plnoletosti malého kráľoviča a namiesto Valentína Töröka, znova prestúpil na stranu Ferdinanda. Zúčastnil sa útoku na Budín v roku 1540, 1541 a 1542, v poslednom ako kapitán uhorských vojsk. V októbri 1542 ho dal Ferdinand uväzniť. Smrteľne chorému sa mu začiatkom roka 1548 podarilo oslobodiť z väzenia. Sztárai, 32-50.; Fodor, 97., 175-176.; Az erdélyi fejedelemség születése 41., 83.; Szakály Ferenc: Vesztőhely az út porában. Labirintus sorozat. Bp., 1986. 71.; Szakály Ferenc: A dél-dunántúli hadszíntér 1526-1543. In: Pécs a törökkorban. Szerk.: Szakály Ferenc és Vonyó József. Pécs, 1999. (ďalej: Szakály: Pécs a törökkorban), 17-51.
- 28 Kráľ Ferdinand a cisár Karol V. hneď rok po páde Budína sa snažili obsadiť späť sídelné mesto Uhorského kráľovstva. Ich plán podporili nemecké ríšske stavy v Speyeri, uhorskí šľachtici prítomní na Banskobystrickom sneme, ako aj do Sedmohradska utiahnutý Fráter Juraj (na základe dohody v Albe Julii z 29. decembra a článkov Varadínskeho mieru). Brandenburský markgróf Joachim so svojim nemecko-uhorským vojskom ale 28. septembra 1542 a 8. októbra obliehal bez úspechu Pešť. Magyarországi hadtörténet, 174-175.; Erdély rövid története, 223.
- 29 List s rozkazom na odovzdanie mesta Pátkostolie si vynútil ešte 6. septembra 1541 Sülejman I. od kráľovnej Izabely, ktoré už vtedy držal v rukách starý prívrženec Jána Zápoľského – Šimon Athinai literát. Čerstvo vymenovaný moháčsky sandžakbej – Kászim – prišiel „s papierom obsadiť hrad“, ale de Athinai nebol ochotný hrad prepustiť. Turci preto začali útočiť na Pátkostolie v čase medzi polovicou septembra a polovicou októbra. Napokon dobyvatelia bez úspechu museli odísť spod hradu. Szakály: Pécs a törökkorban, 38., Porembski, 40.
- 30 Po smrti Štefana Verbőciho panovník hneď zaujal jeho majetky. Táto akcia bola aj potrebná, veď Turci pod zámenkou, že starý kancelár prenechal sultánovi Döbröközt, si pre seba žiadali tento hrad. Verbőciho syn Imrich získal späť dedičstvo intervenciou Banskobystrického snemu v roku 1542. Szakály: Pécs a törökkorban, 41.; Komáromy, 210.
- 31 Mój predpoklad ešte viac posilňuje, že pred uzavretím mieru v roku 1547 na rokovaniach turecká strana navrhla, aby Ferdinand po majetkoch po Petrovi Perénim a Valentínovi Törökovi, ktoré podľa nej by právom pripadli sultánovi, platil dane. Kráľ zaplatil za majetky pána Valentína a Peréniho po 5-tisíc zlatých. Papp, 154-155.

Napokon do Drinopolského mieru v roku 1547 strany zahrnuli, že spomedzi Törökových hradov tie, ktoré vlastní uhorský kráľ alebo jeho služobníci, im aj zostanú.³²

V maďarskej historiografii József Vele ako prvý naznačil tú možnosť, podľa ktorej uväznením Valentína Töröka si chcel sultán zabezpečiť vernosť Zápoľského domu.³³ Tento predpoklad podporuje, podľa môjho názoru, aj Mutnokyho správa. Sülejman, ktorý sa pri odmietnutí výmeny uhorského šľachtica (t. j. Töröka) za jeho synov odvolával na porušenie prísahy zo strany Peréniho, mohol mať vážnejší dôvod na odmietnutie tejto ponuky. V roku 1532 chcel Ján Peréni preukázať svoj proturecký postoj a posilniť svoje postavenie tureckého vazala, keď žiadal Törökovho syna za rukojemníka³⁴. V prípade Valentína Töröka sa vynára skutočnosť, že sultán sa už nesprával ako vzdorovitý váhavý pán, ale sa snažil prehĺbiť v svoj prospech oddanosť kráľovnej Izabely, zatlačenej do Zatisia a Sedmohradska, a zvyšku prívržencov.³⁵ Sülejman zase pokladal Valentína Töröka za najvhodnejšiu osobu na pribrzenie Juraja Frátra³⁶ a na poistenie si jeho vernosti, pretože medzi nimi vládli nezmieriteľné rozpory.

K týmto možným dôvodom mohol prispieť aj štvrtý činiteľ ovplyvňujúci rozhodnutie Sülejmana. Po smrti Jána Zápoľského sa mocenské ambície Valentína Töröka neobmedzovali iba na jeho majetky, veď sa dá predpokladať, že popri maličkom kráľovičovi Jánovi Žigmundovi, chcel byť sultánovým výlučným miestodržiteľom. Jeho osoba však predstavovala v uhorskej politike Porty stále väčšiu hrozbu.³⁷ Sultán preto neprijal a ani nemohol prijať, podľa môjho názoru, ponuku veľmoža, ktorý ponúkol za rukojemníka svojich synov.

V zmysle rozhodnutia Sülejmana nemohol ísť s kráľovnou Izabelou do Lippy ani druhý veľmož na strane Jána, Štefan Verbőci. Sultán – podľa súdobých prameňov a zhodného tvrdenia literatúry – ho urobil sudcom Uhrov, ktorí zostali v Budíne, za plat 10 zlatých alebo 500 akče na deň.³⁸ Ale sultán mohol mať aj iné, dôležitejšie plány s bývalým kancelárom “Zápoľského kráľovstva”. Podľa môjho názoru Verbőci mohol dostať za úlohu riadenie časti krajiny obsadenej sultánom, kým osmanské úrady prevezmú správu v nimi plánovanej provincii.³⁹ Mój predpoklad, keďže chýbajú o tom archívne pramene, môžem podporiť iba nepriamymi dôkazmi. Sülejman nemohol nájsť na takúto úlohu vhodnejšiu osobu, než bol Verbőci, kancelár kráľa Jána, keďže – na základe jeho dovtedajšej politickej dráhy – bol

32 Bessenyei: Enyingi Török Bálint, XXVII.

33 Lele József: Szempontok Szulejmán szultán 1541. évi magyarországi döntéseisehez. In: Kelet és Nyugat között. Tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk.: Koszta László. Szeged, 1995. (ďalej: Lele) 345.

34 O väznení Františka Peréniho: Sztárai, 32-50.

35 Lele, 345.

36 Utešenič (Martinuzzi) alebo Fráter Juraj sa narodil okolo roku 1484 v chorvátskej šľachtickej rodine. Bol v službách Jána Korvína, neskôr vstúpil do rehole pavlínov. Gritti ho urobil dvorským sudcom Budínskeho hradu. Po smrti benátskeho dobrodruha jeho kariéra výrazne vzrástla. V roku 1534 dostal Varadínske biskupstvo a titul dedičného hlavného župana Biharskej stolice, stal sa pokladníkom kráľa Jána. Zohral významnú úlohu pri podpísaní Varadínskeho mieru, ako aj pri uzavretí manželstva Izabely s kráľom Jánom. Po smrti kráľa sa stal tátorom jeho syna. V rokoch 1541 – 1542 bol v mene Jána Žigmunda správcom-gubernátorom Sedmohradska a Východného Uhorska. Aj dvakrát uzavrel dohodu s Ferdinandom o odovzdaní Sedmohradska (1541, 1549), ale pri oboch príležitostiach kvôli nevýhodnej zahranično-politickej situácii cúvol späť. V decembri 1551 ho zabil Ferdinandovi žoldnieri v Alvincon. Fodor, 96. Viac o živote Frátera a okolnostiach jeho smrti: Barta Gábor: Vajon kié az ország? Bp., 1988.

37 Vö.: Szakály: Pécs a törökörban, 32.; ako aj Pálffy Géza: A tizenhatodik század története. Magyar századok sorozat. Bp., 2000. 99.

38 Vö.: Fraknói, 328.; Istvánffy spomína plat 50000 akče. Istvánffy, 278.

39 Turecké úrady začali s usporiadaním meštianskej a vojenskej správy novej provincie až po výprave v roku 1543. Hegyi Klára: Török berendezkedés Magyarországon. História Könyvtár 7. Bp., 1995. 39.

pokladaný za najlepšieho znalca uhorského práva a správy. Navyše Verbóciho osoba mohla znamenať garanciu stability moci pre stolice a mestá.⁴⁰

Správnosť mojej predstavy podporuje aj časť listu citovaná Fraknóim, ktorý napísal Verbóci predstaviteľom mestečka Miškovca (Miskolc) dňa 14. septembra. V tom uviedol toto, „...že jeho cisárske veličenstvo [sultán]... kapitánom cisárskych [sultánových] vojsk poslaných na spustošenie horných oblastí smerom na Bratislavu, pod hrozbou straty hlavy (sťatia) rozkázal, aby obyvateľstvo uhorskej národnosti, aj keď patrí k Ferdinandovi, čiže je na nemeckej strane, nech sa im neopováži škodiť a ani ich majetkom. Môžete si teda byť istý, že neutrpíte od tureckých dobyvateľov škodu alebo ujmu...“⁴¹ Toto – pravdepodobne vzniklo na nátlak beglerbega⁴² Sülejmana – list mohol slúžiť dvom cieľom. Na jednej strane na upokojenie obyvateľstva rozutekaného kvôli ničiacim nájazdníkom,⁴³ na druhej strane mohol slúžiť na presvedčenie tých, ktorí sa mohli poddať sultánovi v presvedčení, že sa im pod ochranou sultána nič nemôže stať.

Verbóci napriek preukázaným dobrým službám budínskym Turkom nevedel zabezpečiť ochranu tým, ktorí v neho dúfali. Beglerbeg mu pri jednej príležitosti dal brutálnym spôsobom najavo, kde je jeho miesto v tomto „novom svete“. Stalo sa totiž, že keď raz k nemu prichádzal Verbóci, dal zajať jedného jeho sluhu, a priamo na ulici mu dal sťat hlavu.⁴⁴ Aj Mutnoky informoval o tomto incidente, o ktorom sa dozvedel od svojho budínskeho špióna: „...môj sluha videl včera na vlastné oči, že kancelár išiel k pašovi, a ako prišiel pod bránu, Turci udreli po tvári jedného jeho sluhu za ním ... Počas toho, čo je kancelár u pašu, jeho sluhu Turci zabili pri koči kancelára ...“ (Pozri prílohu).

O Verbóciho smrti – o ktorej sa dozvedáme zo stručného listu pripojeného k správe ostrihomského provizora – jestvuje viacero hypotéz. Podľa Lászla Szalayho a Vilmosa Fraknóiho starého šľachtica otrávil beglerbeg Sülejman,⁴⁵ tento predpoklad naznačuje aj zmienka v súdobých prameňoch: „...Verbóciho otrávil, zomrel...“⁴⁶ V diele Mihálya Horvátha figuruje sa ako príčina smrti tohto starého znalca práva uvádza byť a tajomne znejúca podmozgová žľaza – hypofýza⁴⁷. Prikláňam sa k názoru Ignáca Acsádyho, že Verbóci sa v októbri roku 1541 a následne na jar aj beglerbeg Sülejman⁴⁸ – stali obeťou šíriaceho sa moru v Budíne.⁴⁹

Mutnokoho list, ako aj k nemu pripojená krátka správa slúži ako významný doplnujúci poznatok o danej dobe. Veď na jednej strane správa ostrihomského provizora zostavená z hlásenia Łaskiho, ktorý sa vrátil zo sultánovho tábora, ako aj špióna poslaného do turecké-

40 Budapest története III. Budapest a törökörban. Napísal: Fekete Lajos. Szerk.: Szendy Károly. Bp., 1944. (ďalej: Fekete) 172.

41 Fraknói, 328.

42 Sülejman bol najprv Tarambulským begom. Od januára 1531 získal hodnosť zulkadri, od novembra 1532 dijarbekri paša. V marci 1535 ho sultán vymenoval za bagdadskeho beglerbega, potom od júla 1539 za anatolskeho pašu. 2. septembra 1541ho sultán presunul do Budína. Vo februári 1542 ho odvolali a krátko potom aj zomrel. Gévay Antal: A budai pasák. Bécs, 1841. 5.; Fekete Lajos – Nagy Lajos: Budapest története a törökörban. Bp., 1986. (ďalej: Fekete – Nagy) 11.

43 Barta, 320.

44 Vö.: Fraknói, 330-331.; Barta, 321.; Szalay László: Adalékok a magyar nemzet történetéhez. Pest, 1859.(ďalej: Szalay) 176-177.

45 Szalay, 179.; Fraknói, 332.

46 „... Werbeczyt megitetik, meghala...“Memoria rerum, 89.; Vö. a Szerémi, 329-330.

47 Horváth, 147.

48 Fekete-Nagy, 11.; Acsády Ignác: Magyarország három részre osztásának története 1526-1608. In: A magyar nemzet története. Szerk.: Szilágyi Sándor V. kötet. Bp., 1897. (ďalej: Acsády) 223.

49 Acsády, 223.; Komáromy tiež nadhodil vo svojom článku tú možnosť, že Verbóciho zabil v meste zúriaci mor. Komáromy, 211.

ho Budína, a aj iných – neuvedených – správ pochádzajúcich z prameňov, ako z vojenského (pohyb tureckých nájazdníkov, počet tureckej posádky v Budíne) tak aj politického hľadiska (zajatie Valentína Töröka a jeho príčiny, budínske poníženie Štefana Verbőciho, odchod zvyšku tábora verného Zápoľskému do Lippy) mohla mať veľký význam v novej a výhodnej situácii pre Ferdinanda I. a jeho vládu, a to aj vtedy, keď prípadne aj sponchybnili pravosť jedného alebo druhého dokumentu. Na druhej strane skutočnosť, že boli vyhotovené tieto dve správy – podľa môjho názoru – dokazuje to, že panovník a jeho okolie sa hneď po páde Budína snažili čo najskôr prispôbiť novým okolnostiam a podľa možnosti zhromaždiť čo najviac informácií o svojom protivníkovi.

PRÍLOHA:

Dem Wolgebornen herrn francisco von Reua

Mein willig dienst Seyen E. G. allzeit beuor.

Gnediger herr, mir zweiffelt nit, E. G. wisse nun mer, was sich nach euerm abschiede, hie begeben. Nemlich das Römische Majestat herrn Niclas grauen Vonn Sal[m] zum Türckischen Keiser, eins anstands halb, abgefertiget, Vnd der Türck von Ofen wider hindersich auff Constantinopel verrückt Vnnd Mahomed Beg Bassa ein streytt auff Mehern fürgenommen, aber an der Waag, welche sich zu Seer ergossen, verhindert sey worden, den[n] er hat den hauffen nit könden hinüber bringen. Bey vns haben Sie nit sonders gebrennet, on das, das feur an etliche orten schaden hatt gethon, da sie Vber nacht gelegert, Vnd es hinter jn gelassen haben, wie den zu Scharlo vnd Salcka geschechen, der and[e]r hauff aber, so auff Giarmath, der herrschafft Balassa gestreiff hat, Vnzlich Vil Volck inn die gefencknuß mitgeführt, Gott erbarme sich jr So ist herr hieronymus Laskie auch wider kom[m]en, sagt er habe den den Türckischen Keyser zwu Tagreyß von Ofen gelassen, Vnd wie er den Türck Waland auff eim rößlin laß Vmbherfurn, der sey angefeßlet an henden Vnd fussen, Vnd werde alle nacht angeschmidt an ein Ketten.

Nun hat Türck Waland dem Türcken seine beide Süne wöllen zu geisel lassen, aber der Türck hat es nit wöllen annemen, sonder gesagt, Prim Peter hab jm auch seinenn Son zu geisel geben, hab aber dennoch nitt glauben gehalten. Ehr soll im die zwey Schloß lieuern, Chargo vnnd Zigeth, hat also den Türck Waland fürgemelte zwey Schloß wie man sagt, lassen füren, Vnd befolhen, wo mans jm auff sein auffodern, nit Vnderthenig mache, soll man jn saybeln. Ich aber besorg, wo er gleich diß geschloß Vbergibt, es werde jm doch nit besser gehn.

Der Türck hat zu Ofen Solman Bassa gelassen, der zuuor in Babylonien gewest ist derselb hat brüder Gregorius hauß innen. Die Janizer seind im Schloß. Ein burger aber, Vnnd ander Vngern so zu Ofen bliben, werden Vber die massen Vbel gehalten, müssen die todten Pferdt aus der Statt schlaiffen, die gassen fegen, Vnd der gleichen arbit thun. Ich kan das euren gnaden in aller warhait anzaigen, das die armenn Burger zu Ofn gern hauß Vnd hoff, hab Vnd gut, da hinden liesen, das Sie nur mit lieb dauon weren.

Steffan Werweck der Cantzler ist noch zu Ofen, in Künig hausen behausung, sampt fünfft, an den furknecht, thor knecht Vnd koch. So ist heüt mein diener wider von Ofen Kommen, welchenn ich zum Bassa, aus beuelch meines gnedigen herrn hab abgefertiget, der sagt mir, das die Türcken die metzger zwingen, das sie die Leüt hencken müssen. So hat

mein diener gester mit seinen augen das gesehen, das der Cantzler zum Bassa gangen, Vnd wye er Vnter die thür kommen ist, haben die Türcken hinder jm seiner knecht einen in das angesicht geschlagen. Der Knecht aber schreyet seinen herrn an, er sol jn retten, aber der Cantzler antwortet jhm, was soll ich dazu thun, lieber bruder, sihest du doch woll, das ich auch Vonn ihnn gewarten muß, weil nur der Cantzler bey dem Bassa ist, schlagenn jm die Türcken, sein Knecht gar zu Todt hat bey des Canzlers wagen, Vnd lassen jn also todt, bey dem wagen ligenn, das müste sein herr sehen, Vnd dortt kain wort darwider sagen. Die künigin ist zu Lippen, Vnd mit ir bruder Georgi Petrowick, Vrbanus Bathianus, Vnnd Petrus Warckosth.

Wie mir herr Laßkie, und mein diener anzeigt so sind in die zehen Tausent Turcken zu Ofen bliben, Tausent Janitzer, drey hundert Sulacken, tausent vnd fünff hundert schützen, das ander seind Raisige Vnd Schiffvolck. Diß hab ich E. G. auff dißmal wollen im besten anzeigen, bitt wöllet mich inn allen gnaden euch lassen beuolhen sein.

Datum zu Gran MDXLI

E. G. Vnderthäniger Mudtweck Prouisor zu gran

Im ein andern brieff wirt gemeldet, das der Cantzler Werweck gestorben, Vnd auff der Juden Kirchhoff begraben sey, vnd das die Juden sonderlich bey dem Bassa Soliman wol zu hoff sind, irer Verrätherey halben Vnd den Christen Vil Vngluck machen, der Türck holt sich deß, wo zwen zeugen wider einenn sind, Vber denselben laster das recht gehn. Nun Seynd die Juden zu Ofen, wie sonst inn aller Welt, wol bekanntt, wissen der reichen burger gewlk, Vnd Vermögen, wo sie nun einem sonst nit zukommen, nemen sie zwen Türcken zu zeugen, so muß dan der arme Christer, sag was er wölle, Vnrecht haben vnd herhalten. Wolan die Vngern habens nit anders wöllen haben, sonst hetten sie diesen gast wol Gehaim gelassen, Gott were jm, Dem argen Gotts lästerer Vnd Christen feind Amen.

*

Milostivému Pánovi Františkovi Révajovi

Predovšetkým ponížená služba Vašej milosti.

Milostivý Pán, nepochybujem o tom, že Vaša milosť už vie, že čo sa tu stalo po Vašom odchode. Menovite to, že rímske [kráľ] veličenstvo⁵⁰ pána grófa Mikuláša Salma poslal za tureckým cisárom, kvôli prímeriu. Ďalej Turek [sultán] sa z Budína vrátil znova do Konštantínopola a beglerbega Mehmeda⁵¹ poslal na nájazd proti Morave, ale Váh, ktorý sa veľmi rozvodnil, mu v tom zabránil, lebo nemohol cez rieku prepraviť svoje vojsko. U nás nič výnimočné nepodpálili, odrátajúc to, že oheň spôsobil na niektorých miestach škodu, hlavne tam, kde v noci táborili, a [oheň] zanechali, tak ako sa to stalo pri obciach Sarló⁵² a Szalka⁵³.

50 Ferdinand Habsburský. V rokoch bol 1526-1564 uhorským a českým kráľom. Od roku bol 1534 nemeckým kráľom, neskôr po abdikácii brata Karola V. od roku 1556 cisárom Rímsko-nemeckej ríše.

51 Presne som nevedel identifikovať túto osobu.

52 Niekdajšia usadlosť v Tekovskej stolici. Dnes sa nachádza v Slovenskej republike.

53 Niekdajšia usadlosť v Hontianskej stolici. Dnes sa nachádza v Slovenskej republike.

Druhá časť vojska zase podnikla nájazdy na panstvách rodu Balašovcov⁵⁴, v Ďarmotách, a odvliekli do zajatia početné obyvateľstvo — nech sa Boh nad nimi zľutuje. Aj Pán Hieronym Łaski sa už vrátil, [a] to hovorí, že turecký cisár [svoj tábor] nechal na dva dni chôdže od Budína, a ako nechal viesť [sultán] Valentína Töröka na jednom koníku dookola, ktorého spútali na rukách a nohách, a každú noc ho prikovali na reťaz.

Valentín Török síce chcel oboch synov dať ako rukojemníkov Turkovi [sultánovi], ale Turek toto nechcel prijať, ale [to] povedal, že aj Peter Peréni dal svojho syna za rukojemníka, ale svoju vieru aj tak nedodrжал. Valentín Török nech mu odovzdá svoje dva hrady – Csurgó Szigetvár, teda ho zajali kvôli týmto dvom hradom – ako sa hovorí a rozkázali, [aby] keď na jeho vyzvanie by niekto neuposlúchol, tak ho treba sťat. Mám však obavy, keď hneď [aj] odovzdá tieto hrady, aj tak nepochodí lepšie.

Turek [sultán] ustanovil pašu Sülejmana, ktorý bol predtým v Babylone, [za pašu] do Budína. On zaujal dom frátra Juraja⁵⁵. Janičiari sú na hrade. Voči istým mešťanom⁵⁶, ako aj voči iným Uhrom, ktorí zostali v Budíne, Osmani mimoriadne zle zaobchádzajú, musia zdochnuté kone vynášať von z mesta, zametať ulice, a musia vykonávať [iné] podobné práce. Hlásim Vašej milosti všetko pravdivo, tak ako je to v skutočnosti, že chudáci budínski mešťania radi by tu zanechali svoje domy a dvory, majetky a dobytok, len aby boli ďaleko odtiaľto.

Kancelár Štefan Verbóci je ešte v Budíne. Ubytovali ho kráľovskom paláci⁵⁷ spolu so [5] spoločníkmi, bez kočiša, vrátnika a kuchára. Môj sluha, ktorého som na rozkaz milostivého pána⁵⁸ poslal za pašom, sa dnes vrátil z Budína, hovorí mi: Turci nútia mäsiarov, aby vešali ľudí. Takto môj sluha včera na vlastné oči videl, že kancelár išiel za pašom, a ako prišiel pod bránu, Turci za ním jedného jeho sluhu udreli po tvári. Sluha zakričal za svojím pánom, aby ho zachránil. Ale kancelár mu odpovedá: čo mám proti tomu urobiť? Milý priateľ, veď aj ty dobre vidíš, že sa aj ja ich musím obávať. Zatiaľ čo bol kancelár u pašu, sluhu mu Turci zabili pri koči kancelára; nechali ho tam ležať mŕtveho pri koči; toto musel jeho pán vidieť, ale nemohol povedať ani jedno slovo. Kráľovná je s bráťrom Jurajom, Petrovičom⁵⁹, Urbanom Baťanom⁶⁰ a Petrom Warkočom⁶¹ v Lippe.

54 Rod Balaša s Perénim, spolu s Františkom Bebekom po smrti kráľa Jána prešiel na stranu Ferdinanda. Pravdepodobne kvôli tomu Turci z pomsty robili nájazdy a ničili na jeho majetkoch.

55 Horváth, 147, pozri pozn. č. 36.

56 Slovo mešťan v tomto prípade podľa môjho predpokladu môže poukazovať na nemeckých obyvateľov mesta. Nemeckí mešťania ešte pred príchodom tureckého hlavného vojska svoj majetok v Budíne opustili. Ale možno tu niekto z nich mohol zostať. O úteku budínskych nemeckých mešťanov. Fekete-Nagy, 59.; Fekete, 147-148.

57 Horváth, 147.

58 Tu je reč o arcibiskupovi Pavlovi Várdayovi.

59 Peter Petrovič sa narodil okolo roku 1485. Neodvrátený prívrženec Zápoľskej koruny. Od roku 1531 bol kapitánom Lippy, o tri roky temešským županom. V roku 1541 bol jedným z poručníkov kráľovského dietata, od nasledujúceho roka bol hlavným kapitánom dolných častí Uhorska. Kvôli lokácii svojich majetkov bol bezpodmienečným prívržencom tureckej orientácie. V roku 1551 musel odísť zo Sedmohradska. V roku 1556 sa stal na krátky čas miestodržiteľom Sedmohradska, pripravil príchod Jána Žigmunda a Izabely do krajiny. Zomrel v roku 1557, 98-99.

60 Urban Baťani prišiel na svet ako syn budínskeho kastelána a pokladníka Benedikta Baťaniho. Na univerzitu chodil v Taliansku, po jeho príchode domov sa stal kráľovským tajomníkom. Po Moháči bol spočiatku prívržencom Ferdinanda, potom sa postavil na stranu Zápoľského. Bol jedným z dôverných ľudí Grittiho. Zúčastnil sa na zavraždení Imricha Cibaka v roku 1534. V nasledujúcom období bol najvplyvnejším podporovateľom pátra Jána a Juraja, hoci nezastával žiaden zo štátnych úradov. V roku 1541 bol veliteľom budínskej stráže, potom odišiel s Izabelou do Sedmohradska. Stal sa členom kniežacej rady. Údajne ho otrávil Fráter Juraj. Fodor, 101.

61 Správne Peter Markoš. Aj on odprevadil kráľovské dojča do tureckého tábora. Vö. Memoria rerum, 65.

Ako hlási pán Łaski a môj sluha, v Budíne zostalo približne desattisíc Turkov⁶²: tisíc janičiarov, tristo solak⁶³, tisícpäťsto strelcov, ostatní sú jazdci a lodníci (hajós). Toto som chcel Vám – podľa najlepších vedomostí – oznámiť, prosím s veľkou milosťou rozkážte so mnou.
Dané v Ostrihome 1541

Váš ponížený služobník Mutnoky, ostrihomský provizor

V druhom liste hlásia, že kancelár Verbóci zomrel, a že ho pochovali na židovskom cintoríne⁶⁴, a tým, že sú židia hlavne pred pašom Sülejmanom veľmi milí, svojou zradou zapríčiňujú veľa starostí kresťanom. Turek si ich predvolá, a keďže sú dvaja svedkovia voči jednému, nad ich hriechmi prižmurujú oči⁶⁵. Je dobre známe, že budínski židia, ako inak na celom svete, poznajú obchody a majetky bohatých mešťanov, a keďže sami sa k tomu nevedia dostať, zoberú dvoch Turkov svedčiť. Takto potom chudák kresťan, nech hovorí hocičo, nebude mať pravdu a musí prehrať spor. Nuž, Uhri síce nechceli, aby sa to zmenilo, inak by toho hosťa nechali v tajnosti⁶⁶. Nech je Boh tomuto Bohu rúhajúcemu sa a proti kresťanstvu protiviacemu [milostivý] Amen!

(Z maďarčiny preložila Mgr. Diana Duchoňová)

-
- 62 Ohľadom počtu tureckej stráže som našiel rozdielne údaje. Podľa Historickéj chronológie Uhorska držal Sülejman v Budíne a v Pešti 3 000-člennú stráž. Oproti tomu má vo svojom vojensko-historickom diele Bánlaky na niektorých miestach zhodné údaje s prameňom: 2 000 janičiarov, 1 000 jazdcov a taký istý počet martalovcov, 300 solak, ako aj 54 lodí s niekoľko sto lodníkmi zostalo v Budíne. Doberdói Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. XIII. kötet. Bp., 1940. 167.
- 63 Szolak (lavičiar): sultánska strážna garda, ktorá získala názov odtiaľ, že používala svoju kušu (luk) a šípy v opačnej polohe. A janicsárok törvénykönyve (1606) Z tureckého rukopisu preložil, napísal úvod, register a pripravil vysvetlivky Fodor Pál. Bp., 1989. 125.
- 64 Vö.: Horváth, 147.; Oproti tomuto podľa Szerémiho ho pochovali v kostole Sv. Márie Magdalény. Szerémi, 330. Fekete Lajos len tolko spomína, že Verbóciho pochovali pomerne veľkou pompou a za účasti okolitých kňazov. Fekete, 173.
- 65 Podľa moslimskej viery nemoslimovia nemôžu svedčiť proti moslimom. Papp, 149.
- 66 Nedá sa určiť to, či pisateľ v tomto prípade myslel na Turkov alebo Židov.

KRÁTKY POHĽAD DO HISTÓRIE VÝROBY PECHOTNEJ MUNÍCIE NA SLOVENSKU

ŠTEFAN ZUPKO

ZUPKO, Š.: Short insight into the history of the infantry ammunition in Slovakia. *Vojenská história*, 4, 12, 2008, pp. 87–93, Bratislava.

The author describes the development of ammunition production in Slovakia from 19th century and its foundation in the company Patrónka Bratislava founded as a branch of a Vienna company Georg Roth & Comp. He focuses on the production and its transformation after the decline of the Monarchy. During the period of 1st Czechoslovak republic the branch was taken over by a Czech zbrojovka, a.s. Brno that built a new factory in Považská Bystrica. In addition he shortly informs on the profile of the production in the factory, on its reorganization into the Czech zbrojovka Factory II. Považská Bystrica as well as the history of the branch during the war and in the post-war period.

Military History. Slovakia. Infantry ammunition in Slovakia in 19th – 20th century.

PATRÓNKA

Ručné palné zbrane, najmä pušky, ktorými disponovala pechota a karabíny slúžiace jazdectvu sa v 19. storočí pomerne rýchlo zlepšovali. Ale najvýznamnejšou zmenou bolo prezbrojenie vojsk z tzv. predoviek na zadovky, spočiatku ihlovky, ktoré sa nabíjali zozadu strelou spojenou s prachovou náplňou a roznetkou, ktorá bola uložená za strelou. (Tento typ munície sa nazýva „jednotná.“) Pušný prach sa zapálil tak, že ihla (odtiaľ názov „ihlovka“) záveru prepichla celú prachovú náplň, až narazila na roznetku, ktorá podnietila výstrel. Prvé tzv. zadovky, model 1841, boli zavedené v pruskej armáde. V roku 1862 disponovala vylepšeným typom vzor Dreyse, a ním v roku 1866 vyzbrojení Prušiaci porazili Rakúšanov, vyzbrojených ešte tzv. predovkami, nabíjanými ešte spredu. Bolo to v známej bitke pri Hradci Králové, presnejšie pri obci Sadová dňa 3. júla 1866. Rakúske vojsko stratilo asi 44 300 mužov z celkového počtu asi 215 000, a Prušiaci z 220 000 len 9 150 (a saské vojsko asi 1 500) mužov. Po bitke rakúska armáda s počtom mužov 92 000 začala ustupovať, a to časť postupovala cez Olomouc priamo do Viedne, hlavné sily však postupovali cez Biele Karpaty, Trnavu, Bratislavu a odtiaľ do Viedne. Posledná bitka tejto vojny bola vybojovaná dňa 22. júla 1866 pri Lamači, dnes je to už časť Bratislavy. V priebehu týchto bojov o 11.00 h však bolo vyhlásené prímerie. Napriek tomu, pruské vojsko vyzbrojené ihlovkami, či presnejšie zadovkami, pôsobilo aj v tomto poslednom dejstve bojov značné straty rakúskej armáde. Hlavnou príčinou porážky c. a k. armády bola lepšia, modernejšia a výkonnejšia výzbroj pruského vojska. Bol to začiatok hromadného zavádzania tzv. zadoviek do výzbroje

armád. Ďalším vývojom zadovky vznikla opakovačka, samonabíjacia puška a napokon samopal. Bolo zrejme, že nový typ zbrane bude vyžadovať aj nový druh streliva, ktorého výrobu bude potrebné urýchlene zabezpečiť.

V tejto súvislosti je potrebné vidieť aj výstavbu fabriky na výrobu patrón, či nábojov alebo streliva, **Patrónky** v Bratislave. Fabrika bola založená v roku 1870 ako filiálka viedenskej firmy **Georg Roth a spol.** pod silným tlakom na rast zbrojnej výroby v rokoch rastúceho medzinárodného napätia. Názov novej firmy bol **G. Roth, Wien und Pressburg**. Firma **Roth** bola súkromná firma, v rodinnom držaní. Bratislavská filiálka dosiahla v posledných rokoch 19. storočia rovnaký objem výroby, ako materský závod vo Viedni. Táto firma sa stala so svojimi pobočnými závodmi v prvom desaťročí 20. storočia najväčším muničným podnikom na svete a výrobný sortiment presiahol tisíc typov streliva. Nevyrábalo sa len brokové strelivo s papierovou nábojnicou a náboje s okrajovým zápalom, okrem kalibru 13,6 mm Wänzel.

G. Roth výstavbou bratislavskej fabriky podstatne zvýšil kapacitu zbrojnej výroby v blízkosti Viedne, s dobrou surovinovou základňou, akou boli vtedajšie fabriky na Slovensku. **Patrónka** bola postavená v tom čase na predmestí Bratislavy na ploche 30 jutár (približne 17 hektárov a 26 árov) a pozostávala zo 16 budov. Pohon strojov zabezpečoval jeden parný stroj s výkonom 58,8 kW (80 k), jeden s výkonom 88 kW (120 k) a jedna vodná turbína s výkonom 11,8 kW (16 k). **Patrónka** začala dodávať muníciu odberateľom v roku 1872. Robotníci dochádzali väčšinou z Lamača, do 1. apríla 1946 samostatnej obce. V prvých rokoch to bolo asi 200 robotníkov, z toho bolo asi 150 žien, ale na konci 19. storočia už pracovalo vo fabrike do 300 robotníkov, a tento počet sa zvýšil postupne až na 500.

Spracovávalo sa tu olovo ťažené hlavne v Banskej Štiavnici a čiastočne v Baia Mare (dnes Rumunsko). V **Patrónke** sa spočiatku vyrábalo strelivo kalibru 11 mm pre pechotné pušky systému Werndl a po zavedení novších, výkonnejších opakovačiek typu Mannlicher kalibru 11 mm, pre tento model zbrane. Po zmene kalibru Mannlicherovej pušky v roku 1888 na 8 mm, sa zaviedla výroba tohto streliva, plneného ešte spočiatku čiernym prachom. V roku 1890 bola zavedená výroba streliva s málo dymovým pušným prachom a od roku 1893 sa vyrábalo už strelivo s bezdymovým prachom, ktoré potom zostalo vo výrobe pomerne dlho, ako nosný program fabriky. Samozrejme, aj popri iných typoch streliva pre potreby vojska, aj pre poľovníkov. Bola tu významná snaha pokryť potrebu uhorskej časti c. a k. armády muníciou z Bratislavy. Výroba sa rozšírila tak, že strelivo smerovalo aj do susedného Rakúska, na Balkán, Blízky východ, ale aj do Anglicka, Belgicka a denná produkcia dosiahla až 1 000 000 nábojov.

Maximálna produkcia bola zaznamenaná v rokoch prvej svetovej vojny. Vedenie závodu urobilo aj opatrenia zamerané na premiestnenie, presnejšie na rozptylenie výroby mimo Bratislavy, okrem iného aj do Košíc. Bolo pripravených niekoľko ďalších výrobní, a zaujímavé boli aj prípravné práce na opätovné použitie vystrelených nábojníc. V tom čase to bola dôležitá fabrika a jej zánik bol v podstate logickým vývojom udalostí neskorších rokov. Dnes už Patrónku pripomína len názov lokality na Lamačskej ceste.

Ešte pred rozpadom c. a k. monarchie vznikla k 1. januáru 1918 z Rothovej bratislavskej továrne akciová spoločnosť **Pressburger G. Roth A.G.** (Bratislavská J. Roth akciová spoločnosť), ktorá bola po vzniku ČSR nostrifikovaná a premenovaná na **Bratislavská J. Roth, a.s.** Na nostrifikácii v roku 1922 sa podieľala pražská Živnobanka a malá slovenská kapitálová skupina, ale značná časť podielu zostala aj naďalej v rukách pôvodných viedenských majiteľov. Až v roku 1928 získala majoritu Zbrojovka Brno, ktorá premenovala fabriku na **Československé muničné a kovorobné závody úč. spol. Bratislava**. Bolo samozrejmosťou, že do

vedenia závodu bolo dosadené aj nové vedenie. Úplná fúzia a priame pričlenenie ku koncernu ZB (Zbrojovka Brno) sa uskutočnilo 10. decembra 1934. Výroba munície však nezostala v Bratislave, ale bola prevedená do nového závodu v Považskej Bystrici. Tým bola ukončená výroba munície v Bratislave. Tento presun mal aj svoje strategické zdôvodnenie v rokoch zvyšujúceho sa medzinárodného napätia. Ale snaha o zlikvidovanie výroby munície v Bratislave bola zaznamenaná už v roku 1918, krátko po vzniku ČSR. Bol silný tlak na preloženie výroby munície do Trenčína, v rámci deindustrializácie Bratislavy. Spočiatku táto snaha nebola úspešná, až ďalšími akciami bola Patrónka zlikvidovaná.

Z bohatého sortimentu tu uvádzame len najvýznamnejšie druhy munície, ktoré Patrónka vyrábala. Munícia určená pre vojsko a políciu:

Revolverové a pištoľové náboje: 6,35 mm Browning, 7,63 mm Mauser, 7,65 mm Parabelum, 7,65 mm Poth-Sauer, 7,65 mm Browning, 8,2 mm Roth Krnka, 9 mm Browning krátky, 9 mm Steyr, 5,6 mm Morris, 5,6 mm Velo-Dog, 8 mm Gasser, 7,62 mm Ruský Nagant a.320,.380,.450.

Puškové náboje vojenské: 7,92x57 Mauser, 8,2 mm Mannlicher vz. 93, 6,5 mm Mannlicher, 7 mm Mauser, 7,65 mm Mauser, 6,5 mm Arisaka.

Guľové náboje pre poľovníkov: Mannlicher-Schönnauer 6,5x54, 8x56, 9x56, 9,5x57, 6,5x50, Arisaka 7x57, Mauser 7x57R, 7,65x53, Peterlongo 8x57J, 8x60, 8x71, Vierling 8x57 J, 8x57JR, 8x60R, 9,4x60, 5,6xR, Mannlicher 6,5x41R, 6,5x53R, Tesching 6,8x28R, Mannlicher.360/8x57R, 8,15x46R, 8,2x50R, Wernld 10.8x32R, (.44-40 WCF), 11,15x36R, Kropatschek-Heissig 11,2x51R a 8x58R SSC,.360/8x72R, 8,2x72R, 9,1x40R,.360/9,3x57R,.360/9,3x72R,.360/9,3x82R, 400/10x60R, 450/11,6x60R,.450/11,6x65R,.500/12,7x60R

Pre úplnosť danej problematiky: v Lučenci v roku 1902 bola založená továreň na výrobu brokov, prvá svojho druhu na našom území, ktorá od roku 1907 dodávala aj tzv. šrapnely pre c. a k. delostrelectvo. V tejto fabrike sa vyrábalo aj zákopové delo vz. 15 kalibru 37 mm, konštrukcie Škoda Plzeň. A druhá Patrónka, ako štátny podnik na výrobu pechotného streľiva, vznikla v Komárne v roku 1906. V tejto fabrike pracovalo v priemere asi 200 osôb, prevažne žien. Tieto výrobné kapacity sa po roku 1918 postupne likvidovali pre ich nevhodné umiestnenie v pohraničnej oblasti.

ČS. ZBROJOVKA a. s. BRNO závod POVAŽSKÁ BYSTRICA

Pobočka viedenského arzenálu bola postavená v Brne v rokoch 1916 až 1918, ktorú koncom roka 1918 prevzal čs. štát, ako čs. štátnu zbrojovku. Závod v roku 1924 prevzala novo založená Československá zbrojovka, úč. spol. so 75 % podielom štátu. Nová zbrojovka sa postupne rozrástla na zbrojársky koncern. Spočiatku sa fabrika venovala oprave niekoľkých typov pechotných zbraní, ktoré sa nachádzali v rôznom stave v skladoch armády. V rámci modernizácie výzbroje čs. armády bola zavedená licenčná výroba pušiek a bodákov Mauser 1898 ako vz. 24 a o niečo neskôr aj výroba ľahkých guľometov vz. 26 a ťažkých guľometov vz. 35 a vz. 37. Všetky tieto zbrane mali zhodný kaliber 7,92 mm a v podstate sa používalo aj rovnaké streľivo. Značná časť výroby bola exportovaná do mnohých krajín sveta, často aj formou licencií. Okrem tzv. vojenského programu sa vyrábala aj civilná technika, mimo iného aj osobné automobily, vrtáky atď. Všetky výrobky Zbrojovky Brno sa vyznačovali prvotriednou kvalitou použitého materiálu a dielenského spracovania.

Čs. armáda zdedila po c. a k. armáde pušky typu Mannlicher 1895 kalibru 8 mm, ktoré mali niektoré charakteristiky horšie, ako nemecké Mauser 1898 kalibru 7,92 mm. Preto bo-

la zakúpená licencia na opakovačku a bodák Mauser. Výroba sa otvorila v **Zbrojovke Brno (ZB)** a prezbrotie čs. armády novou puškou vz. 24 sa začalo v roku 1926. Zbrane vyrobené v Brne sú všeobecne hodnotené ako najkvalitnejšie výrobky opakovačky typu Mauser 1898 v celosvetovom meradle. Zmluvou z roku 1928 si vtedajšie MNO ČSR zaistilo u výrobcu podstatné zvýšenie kapacity výroby, z čoho vyplynula povinnosť **ZB** postaviť nový závod na výrobu pušiek a bodákov vz. 24 v Považskej Bystrici, s dennou kapacitou 400 pušiek a bodákov vz. 24. V Brne zostala zachovaná kapacita 800 jednotiek.

Dôvodov na výstavbu nového závodu v Považskej Bystrici bolo niekoľko. V prvých rokoch existencie ČSR pechotné strelivo pre armádu dodávala **Patrónka**, na ktorú sa dňa 15. marca 1928 obrátilo MNO s požiadavkou preložiť továreň na výrobu munície zo strategických dôvodov do vnútrozemia. V tom istom čase uvažovala aj **ZB** o rozšírení programu výroby pechotnej munície výstavbou nového muničného závodu. Tento zámer sa zmenil a bolo rozhodnuté vstúpiť do rokovania s firmou **Bratislavská J. Roth a. s.** o odkúpení podniku, pretože tento závod mal vo výrobe pechotnej munície už tradíciu a jeho zamestnanci boli na vysokej odbornej úrovni. Na základe dohody kúpila **ZB** dňa 22. marca 1928 z 12 000 akcií firmy **Roth** najprv 9 000 akcií (jedna akcia mala hodnotu 1 300 Kč) a zároveň získala aj predkupné právo na ďalších 500 akcií, ktoré boli v súkromnom vlastníctve dvoch riaditeľov podniku.

ZB uvažovala od samého začiatku presťahovať **Patrónku** do Trenčína a časť výroby do Lednických Rovní, ale napokon bolo rozhodnuté vybudovať nový závod v Považskej Bystrici na ľavom brehu Váhu, na pozemku Sihot'. Aby sa získal pozemok, bolo potrebné odkúpiť Orlovské panstvo, ktoré pozostávalo z 1 000 ha lesa a 170 ha ornej pôdy. Majiteľom tohto panstva bol poľský gróf Baworovský, s ktorým o zakúpení pozemkov rokoval generálny riaditeľ **ZB** Ing. Klementin Růžička. Kúpna zmluva bola uzatvorená 2. augusta 1928, podľa ktorej **ZB** odkúpila panstvo Orlové s príslušnými pozemkami za viac ako 8 mil. Kč. Generálnemu riaditeľovi Ing. K. Růžičkovi, ktorý kúpu s grófom Baworovským vyjednával, sa **ZB** odmenila tým, že mu dňa 8. júna 1929 odpredala kaštieľ v Orlovom s pozemkami nachádzajúcimi sa na pravom brehu Váhu, za 1,2 mil. Kč.

Majiteľom pozemkov sa stala **ZB**, ale výstavbu nového závodu od roku 1928 vykonávala firma **Roth** (od roku 1929 **Československé muničné a kovorobné závody, úč. spol. Bratislava**). Projekt závodu bol schválený 8. decembra 1928 a stavba bola zadaná firme Ing. Alojz Novák. Súčasne so začatím výstavby nového závodu sa vo Švajčiarsku a v Nemecku zisťovali možnosti nákupu špeciálnych strojov, a výsledkom bola uzatvorená zmluva so švajčiarskou firmou na dodávku špeciálnych strojov v hodnote 923 035.- švajčiarskych frankov. Prvý výkop bol urobený 24. júna 1929 a 7. júla 1929 sa vykonalo slávnostné polozenie základného kameňa. Tento sa nachádza pod ľavým rohom západného múru starej správnej budovy.

Prvá etapa výstavby závodu v rokoch 1929 až 1931 bola otvorená stavbou správnej budovy, neskoršej valcovne, navádzal sa a rovnal terén, budovala sa cesta a železničná vlečka do závodu. Stavali sa komíny 50 a 60-metrové. Celková rozloha pozemkov závodu v roku 1929 bola 299 805 m², z toho v roku 1931 bolo zastavaných 11 496 m². Vďaka dostatku pomerne lacnej pracovnej sily sa podarilo prvú etapu výstavby závodu ukončiť za dva roky a päť mesiacov. V roku 1931 bola spustená výroba vo valcovni, zlievarni a lisovni. Všetky tri výroby boli v objekte neskoršej lisovne. Prvý mosadzný materiál bol odliaty 20. júna 1931.

Druhá etapa výstavby prebiehala v rokoch 1932 až 1939. Ešte pred ukončením prvej etapy výstavby sa začala výstavba kapslovky, ktorá bola daná do prevádzky v roku 1932. V rokoch 1933 a 1934 bol postavený objekt zlievarne a závodné garáže. V rokoch 1934 a 1935 sa stavali muničné objekty a objekt na výrobu pušiek vz. 24. V rokoch 1933 a 1934 bol pre-

sunutý výrobný program **Patrónky** z Bratislavy do Považskej Bystrice, s následným zavedením výroby špeciálnej munície. V roku 1935 bol obnovený strojový park a doplnený o stroje na výrobu pomôcok, nástrojov, a bola zriadená opravárenská dielňa strojov. S rastom výroby bolo potrebné rozšíriť závod o ďalšie pozemky, takže v roku 1935 už rozloha fabriky dosiahla takmer 1 km² a zastavená plocha predstavovala už 69 000 m². Okrem zbrojnej výroby sa zabezpečovala aj výroba polotovarov zo zliatin medi a hliníku valcovaním a lisovaním. Ešte je potrebné poznamenať, že plán dokončenia puškárne v roku 1934 sa nepodarilo splniť a prvé pušky vz. 24 začal závod dodávať až v auguste 1936. Plánovaný plný výkon výroby sa dosiahol až v roku 1937. Denná výroba v tej dobe predstavovala viac ako 1 mil. kusov pechotnej munície, 2 500 kusov mosadzných delostreleckých nábojníc, ďalej pušky a bodáky vz. 24 a podstavce pre ťažké guľomety vz. 37. Výstavbou nového závodu v Považskej Bystrici sa v **ZB** skompletizoval výrobný program pechotných zbraní a munície. Výrobu dennej produkcie streliva sa podarilo v tesne predvojnových mesiacoch ustáliť v Považskej Bystrici na úrovni 1,5 mil. kusov puškového streliva vz. 24 kalibru 7,92 mm. Plánovala sa ešte výstavba ďalšieho muničného závodu v Ilave, ale pre spád udalostí zostala nová fabrika len v plánoch.

Ešte stojí za zmienku skutočnosť, že výrobky **ZB** od roku 1922 smerovali z väčšej časti na export do celého sveta. Boli to štáty tak v Európe, ako v Južnej Amerike, v Afrike, na Blízkom aj Ďalekom východe. Tieto výrobky boli povestné kvalitou výroby a požitého materiálu. Napríklad u pušky vz. 24 a ľahkého guľometu bola udávaná životnosť minimálne 20-tisíc výstrelov. A tieto výrobky sa dodávali aj z Považskej Bystrice.

Výstavba závodu a začatie výroby sa uskutočnili pod názvom **Československé muničné a kovorobné závody, účastinárska spoločnosť Považská Bystrica**. V roku 1934 – zlúčením Československých muničných a kovorobných závodov s Československou zbrojovkou Brno – mal závod v Považskej Bystrici názov **Československá zbrojovka závod II Považská Bystrica**.

Vývoj zamestnanosti v rokoch 1931 až 1939

<u>Rok</u>	<u>Počet pracovníkov</u>
1931	298
1932	348
1933	423
1934	572
1935	1 950
1936	2 411
1937	6 975
1938	6 112
1939	6 142

Od roku 1937 bol zákaz donášania a distribúcie tlače – denníkov a týždenníkov do závodu s odôvodnením, aby sa zabránilo prenikaniu nevhodnej tlače. V tom istom roku bol vydaný aj zákaz štrajkov.

VOJNOVÉ ROKY 1939 AŽ 1945

V roku 1938 bol závod zaradený do zoznamu podnikov, dôležitých na obranu republiky. Závod pôvodne budovaný na obranu vlasti, napokon dodával pechotnú muníciu a zbrane Nemecku.

Dňa 23. marca 1939 o 13,35 h závod obsadilo nemecké vojsko, ktoré v krátkom čase odviezlo vyrobenú muníciu v hodnote 20 mil. Kč. Následne bol závod začlenený do koncernu **Hermann Göring Werke**. Koncern si určil pre závod v Považskej Bystrici svojho poverenika na kontrolu vojnového hospodárstva, ktorý rozhodoval o všetkom, čo sa vo fabrike robilo. Závod bol pre nemecký zbrojný priemysel dôležitou základňou, preto bola snaha čo najviac využiť kapacity a výrobné možnosti. V roku 1940 bol dostavaný objekt 44 na kontrolu výrobkov a v zlievarni ľahkých a farebných kovov bola postavená druhá hala a inštalovaná druhá pec. V roku 1943 bola postavená tretia hala a tretia pec na liatie pod tlakom V puškárni sa v rokoch 1941 až 1945 vyrábali pušky P 18 (K 98). Zaujímavá je životnosť týchto karabín, udávaná hodnotou približne 50 000 výstrelov. (Tento údaj sa zdá byť nadsadený. Pravdepodobnejší je údaj 20 000 výstrelov.) Len v roku 1944 bolo v Považskej Bystrici vyrobených 314 000 týchto karabín. (V priemere 26 166 kusov mesačne.) Okrem toho sa vo vojnových rokoch vyrobilo veľké množstvo rôznej pechotnej munície, delostreleckých nábojníč (hlavne pre závod v Dubnici nad Váhom) a iného vojenského materiálu.

VÝVOJ ZAMESTNANOSTI V ROKOCH 1940 AŽ 1944

<u>Rok</u>	<u>Počet pracovníkov</u>
1940	6 823
1941	7 741
1942	7 821
1943	9 741
1944	11 176

POVOJNOVÉ ROKY

Považská Bystrica bola oslobodená 30. apríla 1945. Závod bol v zmysle vyhlášky Ministerstva priemyslu č. 213 znárodnený a k 1. januáru 1946 bol zo závodu vytvorený samostatný národný podnik. Jeho ustanovenie koncipovala zakladacia listina ministerstva priemyslu ČSR číslo IV/4– 158 307/46 zo dňa 7. marca 1946 a jej dodatkov číslo NP/I – 355021/1947. Podľa tejto zakladacej listiny a uvedenej vyhlášky dostal podnik názov **POVAŽSKÉ STROJÁRNE národný podnik POVAŽSKÁ BYSTRICA**. Dňom 1. januára 1946 boli k Považským Strojárňam pričlenené závody v Starej Turej, Myjave a v Prahe. V roku 1948 bol pričlenený ešte závod **Göertz** Bratislava (výroba kovových hadíc) a niektoré ďalšie závody v Čechách a na Slovensku. K 1. januáru 1950 boli potom tieto závody odčlenené a podnik v Považskej Bystrici sa stal samostatným podnikom, bez pobočných závodov.

V roku 1953 bol výrobný program závodu s prihliadnutím na zmenenú situáciu ustálený

na výrobu jednostopých ľahkých motocyklov, valivých ložísk, obrábacích strojov, hutných polotovarov a špeciálnu výrobu. Podrobnejší popis tejto výroby by bol možno tiež zaujímavý, ale to je už mimo rámec zvolenej témy.

Len na upresnenie. Pechotná a športová munícia sa vyrábala v Považskej Bystrici do roku 1955, keď bola presunutá do iného závodu. A v rokoch 1951 až 1955 v spolupráci s podnikom **Závody přesného strojírenství Uherský Brod n. p.** sa zabezpečovala výroba samostatnej opakovačky vz. 52. Tým vlastne končí špeciálna výroba v Považskej Bystrici. V rámci reorganizácie bola k 1. aprílu 1958 z národných podnikov **Považské strojárne** a **Vihorlat Snina**, ku ktorým bol k 1. januáru 1959 pričlenený závod **Praha – Holešovice**, vytvorená výrobná-hospodárska jednotka, v ktorej **Považské strojárne** mali funkciu nadriadeného podniku. Od 1. júla 1965 bol podnik začlenený do výrobná-hospodárskej jednotky **Závody na výrobu ložísk (ZVL)** so sídlom v Považskej Bystrici. Od 1. januára 1981 sa podnik stal súčasťou koncernu ZVL s názvom **ZVL Považské strojárne Klementa Gottwalda, koncernový podnik Považská Bystrica**. Ešte si poznamenajme, že k 1. júlu 1988 sa koncern ZVL reorganizoval na štátny podnik a neskôr na **Považské strojárne POVZBROJ a. s.** Ale to je už najnovšia história podniku.

Ešte stručne k tzv. civilnej výrobe. Po útlme špeciálnej výroby sa rozbehla výroba malých motocyklov a skútrov, valivých ložísk, obrábacích strojov, detských kočíkov, od roku 1948 sa dodávali hutnícke polotovary, mliekárenske kanvy atď. Zo špeciálnej výroby zostali vo výrobnom programe len delostrelecké nábojnice, výroba loveckého streliva a 9 mm pištoľového streliva Luger. Bola snaha zaviesť výrobu 9 mm pištole, leteckého – prúdových motorov, ale bez podstatného úspechu.

Riaditelia podniku v rokoch 1931 až 2000

Ing. Alojz Sosnár	1931 – 1937
Ing. Jaroslav Kubík	1937 – 1949
Ladislav Černušák	1949 – 1951
Jozef Valach	1951 – 1953
Anton Beňačka	1953 – 1959
Miroslav Horníček	1959 – 1967
Ing. Miroslav Janza	1967 – 1976
Ing. Ladislav Sklenár, CSc.	1976 – 1978
Ing. Dušan Zajac, CSc.	1979 – 1988
Ing. Miloš Kraus	1988 – 1990
Ing. Jaroslav Lepiš	1990 – 1992
Ing. Jaroslav Harvánek	1992 – 1994
Ing. Afréd Richter	1994 – 1996
Ing. Igor Gubala	1996 – 2000

SLOVENSKÉ SAVOIE MARCHETTI SM-84 BIS V DOKUMENTOCH (1943-1944)

1. ČASŤ

PETER ŠUMICHRASŤ

ŠUMICHRASŤ, P.: Procurement and shipping of Italian bombardment planes Savoia Marchetti SM-84 a SM-84bis for Slovak Air forces (1943 – 1944).

Vojenská história, 4, 12, 2008, pp. 94–122, Bratislava.

Paper describes historical facts on the modernization of morally outdated Aviation fleets of the Slovak Air Forces by procurement of modern aviation technique in Italy. The work follows the historical events on the background of the commands intention and its practical realization to equip a bombardment fleet with a three-engine bombardier such as Savoia Marchetti SM-84 a SM-84bis. The material bears also the information stemming from the track record of the pilots flights that were flying over to Slovakia in the Eve of outbreak of the Slovak National Uprising. The content of the study essentially contributes to the knowledge of historical facts linked with shipment of the planes to Slovakia in the years of WWII.

Military History. Slovakia. World War Two. Italian bombardment planes supplied to Slovak Air Forces. Years 1943 – 1944.

Problém prezbrojenia a prestrojenia slovenskej armády na výzbroj a výstroj zodpovedajúcu podmienkam a potrebám modernej vojny rezonovala vo velení slovenskej armády bezmála od prvých dní jej dramatického vzniku.

Morálna zastaranosť výzbroje a výstroja jednotlivca, ako aj výzbroje a výstroja vojenských jednotiek, sa netýkala len pozemného vojska slovenskej brannej moci, ale aj jej vzdušného letectva, t. j. vzdušnej zbrane. Tak ako to bolo v prípade pozemného vojska aj slovenské letectvo bolo vyzbrojené zbraňami, v jeho prípade lietadlami, ktoré pochádzali výhradne z leteckých tovární bývalej Československej republiky. Prevažná väčšina týchto lietadiel však už dosiahla hranicu morálnej životnosti a nebola konkurencieschopná lietadlám modernej technickej konštrukcie potenciálneho protivníka.¹

1 Autor problematiku modernizácie leteckého parku vzdušných zbraní rozpracoval aj v týchto odborných prácach: ŠUMICHRASŤ, P.: Slovenské Savoie Marchetti SM-84 Bis. In: *Vojenská história*, roč. 3, čís. 4, s. 119-126; ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1939-1944*. 2. zv. Bratislava : Magnet – Press, 2000; ŠUMICHRASŤ, P. – HOCHMUTH, V. – ANĎAL, J.: *Messerschmitt Bf 109 G-6 slovenských Vzdušných zbraní 1944*. Poprad : HT model, 2001; ŠUMICHRASŤ, P. – HOCHMUTH, V. – ANĎAL, J.: *Messerschmitt Bf 109 F, G-2 a G-4 slovenských pilotov 1942 – 1943*. Poprad : HT model, 2002; ŠUMICHRASŤ, P. – ANĎAL, J.: *AVIA B-34, B-534 a Bk-534 slovenských pilotov 1939-1944*. Poprad : HT model, 2003; ŠUMICHRASŤ, P. – ANĎAL, J.: *Messerschmitt Bf 109 B, D a E slovenských pilotov 1942-1944*. Poprad : HT model, 2003; ŠUMICHRASŤ, P.: *Bojové nasadenie slovenského letectva na východnom fronte 1941-1943*.

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že najcennejší a najmodernejší letecký materiál čs. vojenského letectva sa po rozpade Československa nachádzal na území Čech a Moravy, t. j. na území novovzniknutého Protektorátu Čechy a Morava.²

Na základe analýzy dochovaných dobových dokumentov pochádzajúcich z činnosti slovenskej armády možno konštatovať, že otázky prezbrotienia slovenskej armády na modernú výzbroj a výstroj ako v teoretickej, tak v praktickej rovine, riešili okrem príslušných funkcionárov MNO SR aj významní predstavitelia veliteľského zboru slovenskej armády.

Tak napríklad plk. gšt. Augustín Malár, vtedajší veliteľ prešovskej 3. divízie, vo svojom písomnom návrhu *na výmenu výzbroja a výstroja čsl. pôvodu za výzbroj a výstroj zavedenú v nemeckej armáde* zo 6. novembra 1939, v časti zaoberajúcej sa letectvom navrhoval toto: „*Lietadlá nevymieňovať* (nevymieňať – pozn. P. Š.). *Naše stroje ponechať až do dolietania a dopĺňovať ich nemeckým materiálom. Pozorovacie stroje ponechať ako cvičné a školné a doplniť ich nemeckým materiálom, ktorý je dobrý. Lahké bombardovacie stroje doplniť nemeckým materiálom. Stíhacie lietadlá ponechať až do dolietania a dopĺňovať ich alebo i naďalej materiálom čsl. pôvodu, ktorého je dostatok, alebo najmodernejším materiálom nemeckým*“. V písomnom návrhu na záver zdôrazňoval: „...*Navrhujem, aby sa v zmysle môjho návrhu, prispôbeného daným okolnostiam a vzájomným požiadavkám ako z nemeckej (,) tak aj zo slovenskej strany, previedlo prezbrotienie slovenskej armády na výzbroj a výstroj, zavedenú v armáde nemeckej*.“³

V súvislosti so snahami velenia slovenského letectva prezbrotiť poľné letky na modernú leteckú techniku, predovšetkým nemeckú, treba konštatovať, že v prvých troch rokoch existencie slovenskej armády sa im tento ambiciózny cieľ nepodarilo dosiahnuť, resp. sa k nemu ani priblížiť, a to napriek nemeckým prísľubom. Realizáciu ich zámerov výraznejšie neposunulo vpred ani úspešné bojové nasadenie slovenského letectva v tzv. poľnom ťažení proti ZSSR v roku 1941, ktoré jednoznačne preukázalo vysokú bojovú morálku lietajúceho personálu, ale aj celkovú morálnu zastaranosť existujúceho leteckého parku.⁴ Z dôvodu odstránenia tohto značného handicapu slovenského letectva podnikali príslušné orgány MNO SR a VVZ kroky na urýchlenú modernizáciu jeho leteckého parku.

Jednou z čiastkových úloh prezbrotienia morálne zastaraného slovenského vojenského letectva modernou leteckou technikou bola i výstavba bombardovacieho letectva, ktorého stav bol katastrofálny. Jedným z takýchto neúspešných pokusov v oblasti modernizácie leteckého parku bombardovacieho letectva bol i pokus generála II. triedy Antona Pula-nicha, veliteľa Vzdušného úradu a Veliteľstva vzdušných zbraní (ďalej VÚ a VVZ – pozn.

Doktorandská dizertačná práca v HÚ SAV Bratislava. Bratislava – 2003; HLADÍK, L. – ŠUMICHRASŤ, P. – ANĎAL, J.: *Messerschmitt Bf 109 G-6*. Poprad : HT model, 2004; ŠUMICHRASŤ, P. – ANĎAL, J.: *Letov Š-328 slovenských pilotov 1939-1944*. Poprad : HT model, 2005.

- 2 Mjr. let. J. Ambruš, prvý veliteľ slovenského letectva, neskorší príslušník čs. zahraničného vojska, vo svojom spise pod názvom „*Požiadavky Slovenska na letecký materiál*“ z 12. apríla 1939 v tejto veci uvádzal: „...*Najcennejší letecký materiál bol u jednotných plukov, t. j. u 5. a 6. leteckého pluku – bombardovacieho*!/: Praha, Brno:/.“ Podrobnejšie pozri: VHA Bratislava, f. HVV, spisy dôverné 1939, šk. 3.
- 3 VHA Bratislava, f. HVV, spisy dôverné 1939, č. 211.605/dôv.4.odd.1939, šk. 76. Jeho dôvody na postupné a čo najmenšie zameňovanie výzbroje a výstroja čs. pôvodu boli racionálne a aj v dnešnej modernej dobe, keď ozbrojené sily zápasia s nedostatkom finančných zdrojov na svoju modernizáciu, celkom pochopiteľné a zrozumiteľné. O tom, že písomný návrh, resp. iniciatíva plk. gšt. A. Malára nezostala osamotená, „*vypovedajú*“ aj iné dochované dobové dokumenty.
- 4 Podrobnejšie pozri napr. ŠUMICHRASŤ, P.: *Správa pplk. let. J. Duranu o služobnej ceste do Berlína a Grove (máj 1942)*. In: *Vojenská história*, roč. 10, č. 1, s. 88-107; taktiež ŠUMICHRASŤ, P.: *Messerschmitt Bf 109 E slovenských vzdušných zbraní (1942-1944)*. In: *Vojenská história*, roč. 11, č. 2, s. 48-69; ŠUMICHRASŤ, P.: *Slovenské letectvo na východní frontě*. Cheb : Svět křídel, (ČR), 2004.

P. Š.), ktorý listom z 3. januára 1941 požiadal Reichsluftfahrtministerium (ďalej RLM – pozn. P. Š.) prostredníctvom Deutsche Luftwaffenmission in der Slowakei, „... aby láskavo povolilo nákup 4 kusov lietadiel Ju-87 B-k v najnovšom a úplnom bojovom vybavení a prevedení a 3 kusy lietadiel A-304 (Aero) taktiež v úplnom bojovom vybavení, ako i príslušný počet záložných súčiastok a motorov pre tieto lietadlá.“⁵

Napriek úsiliu, ktoré vynaložila slovenská strana, sa však plánovaný nákup požadovaných lietadiel nerealizoval. I z tohto dôvodu malo slovenské letectvo vo svojej výzbroji do konca roka 1942 len jediné bombardovacie lietadlo modernej konštrukcie zodpovedajúcej svojimi výkonmi, ako aj vyhotovením danej historickej doby. V tomto prípade išlo o dvojmotorový samonosný strednoplášnik B-71 pochádzajúci z výzbroje bývalého čs. vojenského letectva. Avšak aj jeho praktickú využiteľnosť v rámci slovenského letectva nepriaznivo ovplyvňovali opakujúce sa problémy s radovými motormi Avia 12 Ydrs.⁶

Zámerom velenia VVZ, ako aj poradcov z DLM, bolo vyzbrojiť slovenské bombardovacie letky modernými nemeckými lietadlami, predovšetkým strojmi typu Junkers Ju 87 STUKA a Heinkel He 111. Na základe obsahu listu nemeckého vyslanca v Bratislave Hansa E. Ludina zo dňa 22. septembra 1943, ktorý bol adresovaný ministrovi národnej obrany SR generálovi Čatlošovi, je zrejmé, že slovenská strana mala s nemeckými partnermi zmluvne viazané dodávky 15 kusov He 111 a 15 kusov Ju 87.

Realizácia zmluvných dodávok týchto nemeckých lietadiel však viazla. Prvé dva stroje typu Heinkel He-111 vo verzii H-10 (výr. č. 5468: trupové označenie S-82; výr. č. 5313: trupové označenie S-81) slovenská strana dostala v januári 1943. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že bojová hodnota oboch dodaných strojov bola prakticky nulová z dôvodu, že nemecká strana ich slovenskej vojenskej správe dodala bez palubných zbraní a bombových zariadení. Okrem toho dodané stroje oproti štandardu typu H-10 dosahovali nižšie výkony, pretože do nich nainštalovali letecké pohonné motory JUMO 211 A, ktoré poháňali staršie verzie Heinkelov He-111.

Velenie VVZ vzhľadom na neústretný a nekorektný prístup Nemecka pri realizácii dodávok lietadiel slovenskej vojenskej správe s veľkou radosťou privítalo ponuku vlády Talianskeho kráľovstva vo veci odpredaja lietadiel typu PA 65, SM-84 a Nardi 315, ako aj rozhodnutie MNO SR o uvoľnení prostriedkov zo slovensko-talianskeho clearingu na vybudovanie slovenského letectva.⁷

Zároveň velenie letectva, po náležitej analýze technicko-taktických dát ponúkaných typov lietadiel, vychádzajúc z najnutnejších (životných) potrieb slovenského letectva, odporúčalo zakúpiť jednu kompletnú letku trojmotorových bombardovacích lietadiel Savoia Marchetti SM-84 s potrebným materiálom (autá, špeciálne letecké vozíky, nástroje, špeciálne náradie, špeciálnu výzbroj a výstroj...). Jednoznačný zámer zakúpiť tento typ lietadla bol v písomnom stanovis-

5 ŠUMICHRASŤ, P.: Slovenské Savoie Marchetti SM-84 Bis. In: *Vojenská história*, roč. 3, č. 4, s. 119.

6 ŠOREL, V.: *Encyklopédie českého a slovenského letectví*. CP Books, 2005, s. 56.

Na jedinom bombardovacom lietadle typu B-71.19 zbehla dňa 18. apríla 1943 päťčlenná skupina príslušníkov slovenských vzdušných zbraní z letiska Trenčianske Biskupice do Turecka. Ich úmyslom bolo zapojenie sa do čs. zahraničného odboja – pozri napr. RAJNINEC, J.: *Typológia slovenského letectva 1939 – 1944*. Trenčín 1977, f. VHÚ Bratislava, s. 18; taktiež ŠOREL, V.: *Encyklopédie českého a slovenského letectví*. CP Books, 2005, s. 56.

Medzi bombardéry modernej technickej konštrukcie, ktoré mali vo výzbroji slovenské vzdušné zbrane, nie je možné započítať morálne zastaraný dvojmotorový francúzsky bombardér Marcel Bloch MB-200 pochádzajúci z výzbroje bývalej čs. brannej moci, ktorý mal taktiež problémy s motormi.

7 VHA Bratislava, MNO SR 1939-1945, spisy dôverné 1943, č.j. 254253/Dôv.1943, sign. 27 6/2-13, taktiež KAŠ-ŠÁK, P.: *Slovenské He 111*. In: *Letectví + Kosmonautika*, roč. LXX, čís. 2, s. 24-26.

ku náčelníka štábu VVZ z 28. apríla 1943 podporený argumentom, že *v prípade potreby boli by po prevedení malých adaptácií vhodné i pre civilnú leteckú dopravu*. Aj tento argument určite zavážil a MNO SR, ako aj Najvyššia rada obrany štátu (ďalej NROŠ) schválila nákup lietadiel Savoia Marchetti SM-84.⁸

VVZ, po kladnom rozhodnutí MNO SR, ako aj NROŠ, vyžiadalo si od Ministerstva talianskeho kráľovského letectva (ďalej len MTKL) jedno lietadlo SM-84 Bis za účelom jeho predbežného predstavenia na území Slovenskej republiky. Žiadosť slovenskej strany sa stretla u predstaviteľov MTKL s kladnou odozvou, a to vzhľadom na ich zámer zakúpiť predmetný typ lietadla a zaradiť ho do výzbroje slovenského letectva.

Už 14. júla 1943 prelietla talianska posádka na územie Slovenska jeden bombardér typu SM-84 Bis, výr. čís. 22.660. Následne bola na VVZ v Trenčíne dňa 19. júla 1943, podľa iných prameňov 14. – 16. júla 1943, vypracovaná objednávka na dodávku dvadsiatich kusov týchto bombardovacích lietadiel s príslušným pomocným materiálom a náhradnými súčiastkami, a to aj napriek skutočnosti, že lietadlo SM-84 Bis nebolo *po konštrukčnej stránke špičkové, ale jeho výkony zodpovedajú výkonom väčšiny lietadiel tohto typu používané v Európe*.⁹ Lietadlo pilotované npor. A. Anzanom bolo dňa 19. júla 1943 v Bratislave predstavené gen. F. Čatlošovi, ministrovi národnej obrany.

Vláda Talianskeho kráľovstva poverila realizáciou objednávky Consorzio Italiano Esportazioni Aeronautiche na účet Societa Anonima Savoia Marchetti. Obchodné rokovania vo veci realizácie objednávky trojmotorových bombardérov SM-84 Bis v mene dodávateľa vidol pán Gr. Uff. Alessandro Rossini 2 Delegato del Consorzio Italiano Esportazioni Aeronautiche per la S. A. Savoia Marchetti – Roma.¹⁰

Celková hodnota slovenskej objednávky bola vyčíslená sumou 80 miliónov lír. Z tejto finančnej čiastky bolo určených 60 miliónov na samotný nákup dvadsiatich lietadiel SM-84 Bis a 20 miliónov na úhradu pomocného materiálu a náhradných súčiastok. Takto vyšpecifikovanú, resp. vyčíslenú objednávku prevzal od predstaviteľov slovenskej strany osobne 19. júla 1943 Gr. Uff. Alessandro Rossini. Podľa verbálnej nóty Talianskeho kráľovského vyslanectva v Slovenskej republike, ktorá bola určená Ministerstvu zahraničných vecí Slovenskej republiky, mala byť objednávka talianskych bombardovacích lietadiel realizovaná za predpokladu, že vláda Slovenskej republiky zabezpečí pre Talianske kráľovstvo najmenej 6 000 ton minerálnych olejov v cene 20 miliónov lír nad kontingent minerálnych olejov uvedených v platnej slovensko-talianskej obchodnej Dohode.

Funkcionárom MNO SR bol obsah verbálnej nóty talianskeho vyslanectva známy

-
- 8 ŠUMICHRASŤ, P.: Slovenské Savoie Marchetti SM-84 Bis. In: *Vojenská história*, roč. 2, č. 4, s. 120. Stručná charakteristika lietadla SM-84 Bis: Savoia Marchetti SM-84 Bis bola modernizovanou verziou trojmotorového bombardéra SM-84, ktorého projekt vznikol v roku 1938. Bombardér bol zmiešanou konštrukcie. Kostra trupu bola zvarená z ocelových rúrok a doplnená tvarovou karosériou. Trup bol plátnom a duralovými plátni. Kridla lietadla boli vyhotovené z dreva. Podvozok sa zafahoval do motorových gondol. Za pilotnou kabínou bola umiestnená strelecká veža vyzbrojená guľometom Breda Safat kalibru 12,7 mm. Ďalší guľomet bol vo výbežku pod trupom lietadla. Štyri guľomety boli inštalované v trupových okienkach. Do bombovnice bolo možné umiestniť až 2000 kg bômb. Lietadlo poháňala trojica leteckých motorov Piaggio P. XI Bis. Bombardéry SM-84 Bis vyrábala firma Societa Italiana Aeroplani Idrovolanti Savoia Marchetti v Sesto Calende – bližšie pozri NĚMEČEK, V.: *Lietadla 1939 – 1945*. Kridla vlasti, roč. 1964, č. 22.
- 9 VHA Bratislava, f. VO-4, č. 267.921/dôv.likv.1947 – vyjadrenie špkt. Jozefa Rehuša, príslušníka leteckej hliadky SNB Bratislava – Vajnory, z 19. 7. 1947.
- 10 VHA Bratislava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1943, vl. čís. 271548. Na rokovaní o nákupe talianskych bombardovacích lietadiel 19. júla 1943, ktoré sa uskutočnilo u ministra národnej obrany SR gen. Ferdinanda Čatloša, sa okrem iných za VVZ zúčastnil i mjr. let. Július Trnka – pozri VHA Trnava, f. VVZ, Rozkaz VVZ čís. 23 z 29. júla 1943, článok 87.

z osobného rokovania mimoriadneho vyslanca Talianskeho kráľovstva v Bratislave Dr. Paola Cortesa s ministrom národnej obrany SR generálom I. triedy Ferdinandom Čatlošom.

Osobné rokovania prebehli v priestoroch Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky za prítomnosti ministra hospodárstva Gejzu Medrického a guvernéra Slovenskej národnej banky a predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie Imricha Karvaša. Pri tomto osobnom rokovaní zástupcovia slovenskej strany sľúbili vyslancovi Talianskeho kráľovstva realizovať požiadavku tlmočenú vo verbálnej note.

O jednoznačnom záujme predstaviteľov slovenskej strany, čo najrýchlejšie vybaviť verbálnu nótu talianskeho vyslanectva, svedčí i záverečná veta v písomnom stanovisku MNO SR k prípisu MZV SR čís. 63.100/43-IV. z 19. augusta 1943: „...*MNO podotýka, že potreba spomenutých lietadiel* (rozumej SM-84 Bis – pozn. P. Š.) *je prvoradá a naliehavá pre ktorú je už pripravený slovenský personál (asi 30 osôb na cestu do Talianska) k prevzatíu týchto lietadiel.*“

V auguste 1943 boli na základe potvrdenej objednávky slovenskému letectvu dodané tri bombardovacie lietadlá Savoia Marchetti SM-84 Bis. Za slovenskú vojenskú správu ich komisionálne prevzatie realizovala komisia VVZ na letisku v Trenčianskych Biskupiciach, a to 25. augusta a 31. augusta 1943.

Prvé komisionálne lety vykonali 25. augusta 1943. Na základe nariadenia VVZ čís. 43.991/Dôv. tech.1943 komisionálne prevzali prvé dve bombardovacie lietadlá SM-84 Bis, výr. č. 24.661 a výr. č. 22. 774. Na týchto lietadlách vykonali tri slovenské posádky šesť prijímacích a zalietavacích letov.¹¹

Na základe nariadenia VVZ čís. 44.090/Dôv.tech.1943 bolo 31. augusta 1943 realizované druhé komisionálne prevzatie talianskych bombardérov. V rámci neho boli vykonané dva prijímacie a zalietavacie lety lietadla SM-84 Bis. výr. č. 24. 661.¹² Prvý let vykonala talianska posádka npor. Antónia Anzana. Posádku okrem jej veliteľa npor. Antónia Anzana tvorili palubný mechanik a rádiotelegrafista. Na lete sa ako komisia za preberajúcu stranu zúčastnili npor. let. Ján Hergott npor. spoj. Pavol Ondrejovič, zvk. Rudolf Žiliak a civilný zamestnanec Smutný. Druhý let vykonala slovenská posádka v zložení: pplk. let. Karol Sojček. stot. let. Jozef Rehuš, npor. let. Ján Hergott, zvk. Ján Maďarka a civilný zamestnanec Vančo. Za taliansku stranu sa letu zúčastnili npor. Antonio Anzano a neznámy taliansky palubný mechanik.

V súlade s nariadením ministra národnej obrany SR a na základe nariadenia VVZ čís. 43.765/Dôv. let. 1943 odišla 4. septembra 1943 komisia VVZ, ktorú viedol pplk. gšt. Alojz Ballay na služobnú cestu do Talianskeho kráľovstva. Úlohou komisie boli služobné rokovania s predstaviteľmi MTKL, ako aj s predstaviteľmi Societa Anonima Savoia Marchetti a následne fyzicky prevziať lietadlá. Komisiu okrem príslušníkov VVZ a leteckého pluku tvorili i príslušníci leteckého parku: mjr. let. Pavol Dargov, por. let. zbroj. Vojtech Blaško, ako aj civilní zamestnanci Vančo a Smutný. Ich služobná cesta trvala 12 dní a na Slovensko sa jej členovia vrátili 16. až 17. septembra 1943. Súčasne s odchodom komisie VVZ do Ta-

11 Časť personálu troch talianskych posádok, ktoré preleteli bombardéry SM-84 Bis z Talianska na letisko Trenčianske Biskupice, bola 26. augusta 1943 prepravená lietadlom Caudron Cu-445. výr. č. 865, na letisko vo Vajnoroch. Z neho sa taliansky personál letecky presunul do vlasti.

12 VHA Bratislava, f. Letecký pluk. Denný rozkaz leteckého pluku čís. 158 z 23. septembra 1943, článok 6. Podľa hlásenia škpt. J. Rehuša išlo o lietadlo SM 84 Bis, výr. č. 22. 775 a nie o SM 84 Bis, výr. č. 22.661. Podľa názoru autora sú údaje poskytnuté škpt. J. Rehušom správne, nepresnosti sa dopustil pisár na veliteľstve leteckého pluku. Nebol racionálny dôvod jednu z trojice „Savori“ prebrať 2-krát (výr. č. 24.661) a druhú (výr. č. 22.775) ani raz...

lianskeho kráľovstva realizovala slovenská strana všetky opatrenia smerujúce k úhrade finančných záväzkov talianskemu dodávateľovi.

Ich talianska misia však nebola korunovaná úspechom. Uskutočneniu fyzického prevzatia zostávajúcich sedemnástich bombardovacích lietadiel Savoia Marchetti SM-84 Bis, ako aj príslušných náhradných súčiastok, zabránili zásadné vojensko-politické zmeny, ku ktorým došlo na území Talianska po vylodení Spojencov na Sicílii.¹³

Na tieto zmeny však bez vyčkávania zareagovalo nemecké velenie. Dňom 8. septembra 1943 nariadilo zabavenie všetkého majetku talianskej vojenskej správy a hneď nato ho nemecká vojenská správa previedla do svojho vlastníctva. Dňa 12. septembra 1943 nemeckí parašutisti vyslobodili Mussoliniho z jeho internácie. Ten v súlade s príkazom ríšskeho kancelára Veľkonemeckej ríše Adolfa Hitlera zostavil 15. septembra 1943 novú fašistickú vládu, ktorá bola v úplnej závislosti od fašistického Nemecka. Jej územná pôsobnosť sa obmedzovala na oblasť severného Talianska.

Za tejto situácie bolo zrejmé, že zostávajúcich sedemnást bombardovacích lietadiel SM-84 Bis a príslušný materiál zakúpený slovenskou vojenskou správou bolo možné fyzicky prevziať len po prerokovaní celej záležitosti diplomatickou cestou s predstaviteľmi RLM v Berlíne. Tento pokus slovenská strana v súčinnosti s predstaviteľmi DLM následne aj uskutočnila. Jedným z výsledkov spoločných aktivít bola aj služobná zahraničná cesta do Talianska, na ktorej sa zúčastnili stot. let. Alexander Matúš z VVZ a plk.let. Ignacius Weh, prednosta leteckého oddelenia a zástupca šéfa DLM, a to 16. novembra 1943, aby ďalej rokovali vo veci doriešenia otázok spojených s prevzatím zadržovaných 17 lietadiel SM-84 Bis patriacich slovenským vzdušným zbraňam.¹⁴

Na Slovensku boli zatiaľ lietadlá SM-84 Bis pridelené na základe rozkazu leteckého pluku cvičnej letke. Ich prelet z miesta komisionálneho prevzatia v Trenčianskych Biskupiciach k cvičnej letke v Piešťanoch vykonala v dňoch 24. – 25. septembra 1943 a 30. septembra 1943 dvojčlenná posádka v zložení: por. let. Viliam Grúň (pilot) a rtk. Michal Mamaj (palubný mechanik).

Po prilete do Piešťan sa začal s týmito, na slovenské pomery modernými strojmi, postupne oboznamovať lietajúci i pozemný technický personál leteckého pluku. Ten mal k dispozícii aj nevyhnutnú technickú dokumentáciu, ktorú im z talianskeho jazyka do slovenského jazyka preložil strel. (duch.) Ondrej Dermek.

Na lietadlách bolo urobených niekoľko technických úprav, ktoré boli následne preskúšané počas špeciálnych letov. Napríklad 3. marca 1944 vykonala posádka pilota dôst. zást. rtm. let. Eugena Čecha s bombardérom SM-84 Bis, výr. č. 24.661 jeden let za účelom preskúšania palubných prístrojov a plynových pák po ich obrátení. Jeden let za účelom preskúšania hydrauliky a stranového stabilizátora po oprave lietadla SM-84 Bis, výr. čís. 22. 775 vykonala 10. marca 1944 posádka pilota rtk. rtm. let. Bohuslava Mikotu.¹⁵

Vzhľadom na nedostatok vojenských prepravných kapacít v rámci slovenských vzdušných

13 Bojové úspechy spojeneckých vojsk donútili realisticky zmyšľajúcich členov talianskej Veľkej rady, aby sa rozišli s politikou, ktorú reprezentoval Benito Mussolini. Členovia Veľkej rady vyslovili návrh, aby hlavné velenie armády prevzal taliansky kráľ Viktor Emanuel III. Kráľ s návrhom Veľkej rady súhlasil, spojil sa s duceho odporcami a 25. júla 1943 dal ministerského predsedu Mussoliniho zatknúť a následne internovať v pohorí Abruzzo v Gran Sasso. Fašistická strana bola rozpustená. Dňa 26. júla 1943 zostavil generál Pietro Badoglio novú taliansku vládu, ktorá 8. septembra 1943 vyhlásila kapituláciu.

14 VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy dôverné 1943, č. j. 276.233.

15 Patričnej odbornej starostlivosti zo strany technického personálu slovenského letectva sa dostalo i pohonným jednotkám – motorom Piaggio P XI Bis. Napríklad v čase od 30. marca 1944 do 14. apríla 1944 sa uskutočnili komisionálne skúšky oleja Rotring v motoroch Piaggio P XI Bis. Na základe výsledkov skúšok olej Rotring nahradil v motoroch Piaggio doposiaľ používaný ricínový olej.

zbrani boli bombardovacie „*Savoie*“ využívané i ako dopravné lietadlá na prevoz vojenských osôb. Jedným z takýchto letov bol aj let posádky pilota npor. let. Jána Gerthofera na SM-84 Bis, výr. čís. 24. 661 dňa 1. apríla 1944 na trase Piešťany – Bratislava – Zohor – Nový Dvor (prist.) a späť. Počas tohto preletu previezol 9 pilotov leteckého pluku, ktorí mali na letisku Malacky. Nový dvor prevziať lietadlá Go-145 a He-72...

Vychádzajúc zo skutočnosti, že lietadlá SM-84 Bis sa používali na dopravu osôb a hrozilo ich preťažovanie, čím sa zvyšovalo riziko prípadnej leteckej havárie, nariadil veliteľ vzdušných zbrani plk. gšt. Alojz Ballay pre lietadlá SM-84 Bis maximálne zaťaženie. Pre bojový typ stanovil maximálne zaťaženie 8 osôb vrátane posádky, pre dopravný typ 12 osôb vrátane posádky, resp. tejto hmotnosti zodpovedajúci náklad.

Trojmotorové bombardovacie lietadlá boli predstavené aj širokej slovenskej verejnosti. Napríklad 14. marca 1944 sa posádka dôst. zást. rtm. let. Eugena Čecha zúčastnila na Savoii Marchetti SM-84 Bis, výr. č. 22.775, na slávnostnom defilé v Bratislave pri príležitosti 5. výročia vzniku Slovenskej republiky. Okrem už spomenutého lietadla „*Savoia*“ sa na defilé zúčastnili aj ďalšie dve lietadlá tohto typu.¹⁶

Bombardéry mali byť po dodaní všetkých objednaných kusov zaradené do výzbroje letky 41, ktorá bola zriadená 30. júna 1943 a dňom 15. decembra 1943 bola daná do podriadenosti III. peruti leteckého pluku so sídlom v Poprade. Vzhľadom na dosiahnutý stupeň leteckého výcviku príslušníkov letky 41 predpokladalo velenie slovenských vzdušných zbraní, že prechod lietajúceho i pozemného personálu letky 41 na nový typ lietadla bude hladký a letecká jednotka bude v čo najkratšom čase plne bojaschopná.¹⁷

Vzhľadom na zhoršujúcu sa celkovú vojenskú situáciu pri východných hraniciach Slovenskej republiky na jar 1944 sa mala letka 41 podľa Smernice pre postavenie osobitných jednotiek Veliteľstva vzdušných zbraní z 1. apríla 1944 presunúť do poľa ako samostatná letka v zostave leteckého pluku. Avšak zámer na odoslanie letky do poľa a jej následné bojové nasadenie sa nerealizovali z dôvodu, že zostávajúcich sedemnást bombardérov určených pre letku 41 nebolo dodaných. Letka 41 zotrvala na domácej leteckej základni v Poprade v očakávaní priletu nových lietadiel. Do priletu nových lietadiel mal lietajúci personál za úlohu naďalej pokračovať v cvičných letoch na nemeckých školných lietadlách Focke Wulf FW-58 a Junkers W-43Hi. Potom mali príslušníci letky npor. let. Gurského absolvovať praktické preškolenie na SM-84 Bis a vyčkávať, až veliteľ vzdušných zbraní rozhodne o ich bojovom nasadení.

Bezmála ročné úsilie zainteresovaných zložiek MNO SR, VVZ, ako aj DLM vo veci prevzatia a prelietnutia nemeckou vojenskou správou zadržovaných „*slovenských*“ lietadiel SM-84 Bis vyvrcholilo na prelome júla a augusta 1944.

Posledné služobné rokovania v Taliansku vykonala na základe nariadenia VVZ čís. 24.

16 Prelet trojice slovenských „*Savoii*“ na slávnostné defilé bol poznačený neúmyselným narušením vzdušného priestoru Maďarska. Narušenie vzdušného priestoru bolo zdôvodnené a ospravedlnené v spise veliteľa vzdušných zbraní takto: „...*Prelet odôvodňujem preháňkami a nízkymi mrakmi nad Malými Karpátmi, takže zákruta po defilé nemohla byť týmito lietadlami vykonaná na západ a veľkým polomerom zákruty pri letaní s týmito typmi v rojoch. Prosím, aby MNO láskave cestou ministerstva zahraničných vecí toto neúmyselné prelietnutie hraníc omluvalo na maďarskom vyslanectve*“. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy dôverné 1944, č. j. 99777.

17 Velenie slovenského letectva počítalo s tým, že väčšina príslušníkov letky 41 prešla teoretickým aj praktickým výcvikom na moderných dvojmotorových bombardéroch typu Heinkel He-111 vo výcvikovom stredisku Luftwaffe v Saki v ZSSR. Okrem toho najlepšie pripravení slovenskí piloti viacmotorových lietadiel absolvovali aj ďalší bojový výcvik na lietadlách Heinkel 111 vo Fliegerschulle 22 v Oelse v Sliezsku (2. 3. 1943 – 19. 7. 1943) a leteckej bojovej škole v Greifswalde (8. 9. 1943 – 23. 9. 1943).

172/Dôv.osôb.1944 v dňoch 15. júla – 16. augusta 1944 trojčlenná delegácia VVZ v zložení pplk. duch. Anton Lednický (tlmočník) stot. let. František Hanus a npor. spoj. Ján Jančíga. K tejto delegácii sa 20. júla 1944 pripojilo na základe rozkazu veliteľa leteckého pluku osem príslušníkov leteckého pluku.

Vzhľadom na skutočnosť, že v súčasnej dobe nie sú známe pôvodné slovenské dobové dokumenty viažuce sa k prevzatíu, preletu a zaradeniu zostávajúcich lietadiel SM 84 Bis do výzbroje slovenského letectva do vypuknutia Slovenského národného povstania a v období do konca 2. svetovej vojny, pri skladaní mozaiky tejto časti histórie slovenských lietadiel SM 84 Bis možno vychádzať z pôvodného úradného hlásenia škpt. J. Rehuša z 19. júna 1947. Tento bývalý príslušník slovenského letectva svoje hlásenie vypracoval: *„...podľa písomných dokladov, odpisy ktorých som si svojho času vo svojom služobnom zadelení robil a podľa náhľadu, aký mám na túto obchodnú transakciu“*.

Podľa jeho vedomostí počas 2. dekády augusta 1944 prevzali určení slovenskí letci na talianskych letiskách ešte ďalšie štyri bombardovacie lietadlá typu SM-84 Bis. Konkrétne išlo o lietadlá SM 84 Bis nasledovných výrobných čísel: 24.572, 24.585, 24.650 a 24.654. Tieto lietadlá prevzali s menšími technickými nedostatkami. Už na prvý pohľad bolo vidieť, že sa nejedná o stroje nové, ale o stroje opotrebované na cca 30 %, so značným počtom nalietaných hodín. Časť z nich bola poškodená náletmi spojeneckého letectva a na ich celkovom stave sa negatívne prejavil aj ich pobyt na nechránených letiskových plochách, kde boli vystavené nepriazni počasia. Zamestnanci továrne v Sesto Calende na nich pred odovzdaním slovenskej komisii vykonali len čiastočné revízie. Po ich komisionálnom prevzatí ich slovenskí letci preletli na Slovensko.

Na základe dochovaného zápisníka letov npor. let. Jána Hergotta možno s určitosťou tvrdiť, že 5. augusta 1944 prevzal npor. let. Ján Hergott na severotalianskom letisku vo Vergatte SM-84 Bis, výr. č. 22.654 a úspešne s ňou preletel na územie Slovenskej republiky. Posádku bombardovacieho lietadla tvorili npor. let. Ján Hergott (pilot) a zvk. rtm. let. Rudolf Žiliak (palubný mechanik) a slovenský palubný rádiotelegrafista. Je viac než pravdepodobné, že práve s týmto lietadlom po štarte z letiska v Piešťanoch vybočil J. Hergott zo smeru, jedna z vrtnúľ zachytila elektrické drôty a kabína lietadla presýtená benzínovými výparmi vzbĺkla. J. Hergott dokázal s horiacim lietadlom núdzovo pristáť, posádka sa zachránila. Cenný bombardér však zhorel do tla.

Trpký koniec slovenských SM-84 Bis sa nezadržateľne naplňoval. Na letisku Mokrad' ich zastihlo celonárodné vystúpenie Slovákov proti fašizmu. Dňa 31. augusta 1944 prileteli o 10. 00 h na mokradské letisko príslušníci povstaleckej Kombinovanej letky z Troch Dubov s úmyslom preletieť talianske bombardovacie lietadlá.

Na prekvapenie príslušníkov Leteckého parku však por. let. Viliam Grúň preletel len jeden z troch bombardérov SM-84 Bis. Zostávajúce dve Savoie plánovali príslušníci Kombinovanej letky preletieť až o deň neskôr, t. j. 1. septembra 1944.

Čas na ďalší prelet im však nepriateľ neposkytol, pretože ešte v ten istý deň o 18. 30 h dve nemecké lietadlá typu Junkers Ju 87 STUKA zaútočili na letisko Mokrad'. Pri tomto bombardovacom nálete vážne poškodili aj jednu Savoia Marchetti SM-84 Bis. Poškodenie lietadla bolo také vážne, že ho natrvalo vyradilo z ďalšej leteckej prevádzky.

Dňa 4. septembra 1944 o 16. 00 h sa vznieslo z letiska Tri Duby trojmotorové bombardovacie lietadlo Savoia Marchetti SM-84. Posádku lietadla tvorili pilot por. let. Viliam Grúň, palubný mechanik rtk. Ján Hatnančík a čtk. Kmeť ako rádiotelegrafista. Ich úlohou bolo bezpečne prepraviť predstaviteľov povstaleckej delegácie Turca do Kyjeva, kde mali objektívne a čo najpodrobnejšie informovať sovietske orgány o politickom poslaní, význame, cieľoch,

úsiliach, vnútropolitickom vývoji a programových postojoch vedúcich orgánov SNP. Mali rokovieť s predstaviteľmi UŠPH, ako aj s velením I. UF.

Por. let. Viliam Grúň preletel cez povstalecké územie východným smerom a medzi Košicami a Prešovom nasmeroval let na severovýchod. Tu plánoval preletieť sovietsko-nemecký front a ďalej pokračovať na Lvov a Kyjev. Využívajúc svoje bohaté skúsenosti predpokladal, že vzhľadom na výšku letu do 1000 m ľahšie unikne pozorovaniu hlásnej služby a prípadným zásahom nemeckého letectva. Pokojný let nad Slovenskom vystriedali horúce chvíle v priestore Sanok. Tu sa už povstalecká čs. „*Savoia*“, avšak stále so slovenským výsostným označením, dostala do sovietskej protiletadlovej palby. Zároveň ju prekvapila dvojica sovietskych stíhačov. Pilotovi sa našťastie podarilo presvedčiť sovietskych stíhačov o jednoznačne priateľských zámeroch, ktorí ho následne nasmerovali na letisko vo Lvove, kde po hodinovom lete bezpečne pristál. Svoju úlohu posádka „*Savoie*“ splnila a delegáciu bezpečne prepravila na územie ovládané sovietskou armádou. V. Grúň dostal 10. septembra 1944 od Sovietov rozkaz, aby so „*Savoioiu*“ preletel na kyjevské letisko, kde lietadlo odovzdá príslušníkom UŠPH. Por. let. V. Grúň rozkaz vykonal a „*Savoioiu*“ v Kyjeve odovzdal. V tomto ukrajinskom meste stopy sa po slovenskom lietadle strácajú...

Poslednú „*Savoioiu*“ preleteli z Mokrade piloti povstaleckej Kombinovanej letky v ranných hodinách 5. septembra 1944. Osud povstaleckých SM-84 Bis sa zavŕšil na letisku Tri Duby o päť dní neskôr, keď jednu „*Savoioiu*“ zničila bomba a druhú rozstrieľali sprievodní nemeckí stíhači.¹⁸

V súvislosti s vyššie uvedeným možno konštatovať, že 10. september 1944 bol tým dňom, keď Slováci posledný krát zasadli do pilotných kabín talianskych bombardovacích lietadiel Savoia Marchetti SM-84 Bis...

* * *

Vo Vojenskom historickom archíve Bratislava sa vo fonde Ministerstvo národnej obrany SR 1939-1945 a Vojenská oblasť 4 nachádzajú doposiaľ nepublikované dobové dokumenty, ktoré čitateľovi podávajú neskreslený obraz historických udalostí viažucich sa k nákupu talianskych bombardovacích lietadiel typu Savoia Marchetti SM-84 Bis slovenskou vojenskou správou. Prepis dokumentov uverejňujeme v 2 častiach, v úplnom znení, v súlade s edičnými zásadami. Jednotlivé záznamy sú radené chronologicky, v pôvodnej jazykovej a gramatickej úprave. Slová alebo ich časti, ktoré nedávajú zmysel, alebo sú skomolené, sme označili (!). Slová alebo ich časti, ktoré pri ich prepise zjavne vypadli, dávame do hranatých zátvoriek [...].

¹⁸ Bombardovací nálet na letisko Tri Duby uskutočnila kombinovaná letecká skupina, ktorú tvorili lietadlá typu Junkers Ju 87, Junkersov Ju 88 a Heinkel He 111 z letiska Malacky – Nový Dvor. Ochranní stíhací sprievod tejto skupine poskytla šesť pilotov letiacich na strojoch Bf 109 G-14, ktorí štartovali z piešťanského letiska.

Dokument č. 1

Pri odpovedi uvedte naše číslo

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ

Č. 62.087/43-IV. Odpoveď k č.

V Bratislave dňa 20. apríla 1943.

Vec: Nákup vojenských lietadiel
v Taliansku: zpráva.

Prílohy 1.

Súrne
DôvernéMinisterstvu národnej obrany (3 x z toho
/do rúk p.pluk.gen.štátu K.Pekníka/¹⁹ 2 odpisy)v Bratislave

V prílohe Vám zasielam odpis talianskej ponuky vojenských lietadiel. V tejto záležitosti Vám dávam toto vysvetlenie:

V priebehu slovensko-talianskych rokovaní vznikla otázka úhrady slovenskej pohľadávky v Taliansku /clearingovej špičky/. Taliani navrhli uhradenie tejto clearingovej špičky dodávkami lietadiel, uvedených v pripojenom sozname t.j. lietadlami bojovými, bombardovacími a cvičnými.

Medzi predsedami oboch delegácií, boli potom vymenené tajné listy, ktorými sa rezervuje Lír 30,000.000.- pre zvláštnu kompenzáciu t. j. pre nákup vyše uvedených lietadiel.

Ústne bola talianska delegácia vyrozumená o tom, že tento nákup bude urobený za predpokladu súhlasu Vlády Slovenskej republiky a príslušných nemeckých miest, keďže slovenská armáda používa doteraz lietadlá nemeckého vzoru. Samozrejme nákup týchto lietadiel by bol urobený potom podľa nákupných noriem Vášho úradu Vami.

V prípade, že potrebujete ďalšie informácie obráťte sa na IV. odbor ministerstva zahraničných vecí.

Poznamenávam, že predmetná obchodná dohoda slovensko-talianska zo dňa 9. apríla 1943 bude predložená v najbližšej dobe k schváleniu. Na stráž!

Za ministra:

**Za správnosť vyhotovenia
vedúci kancelárie IV. odboru.**
(pečiatka, nečitateľný podpis)

Ing. Ján Országh v.r.

Oddel. voj. atašé
22. IV. 1943
271.725/dôv. 5 2**Spis je zatiaľ neaktuálny. Odpisy
uložené u II. náč. štábu MNO.**Prílohy: 2
pplk. Krnáč
(vlastnoručný podpis)**Zal. 7. 6. 1943.***II. náčelník štábu ministra:*

19 Správne plukovník generálneho štábu – plk. gšt.

Dokument č. 2

Veliteľstvo vzdušných zbraní

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY

Číslo: 41.913 Dôv. tech. 1943.

Vec: Nákup vojenských lietadiel
v Taliansku – hlásenie.

Trenčín, 28. apríla 1943

Dôverné!
Veľmi súrne(2 x z toho
1 odpis)Ministerstvo národnej obrany
/: do rúk p. plk. gšt. Peknika:/
B r a t i s l a v a

Hlásim:

VVZ v zásade s veľkou radosťou prijalo Vaše rozhodnutie, že ste nám ochotní uvoľniť s taliansko – slovenského clearingu čiastku 30,000.000.- Lír na vybudovanie slovenského letectva.

Prosím, aby nám bolo vyjednané a sdelené zásadné rozhodnutie na zakúpenie lietadiel a aby bol prevedený výber vhodného typu na mieste komisiou, ktorá by bola za tým cieľom odoslaná do Talianska. Predbežne by pravdepodobne najlepšie vyhovovala typa S-84²⁰, z ktorej by bolo nutno zakúpiť jednu kompletnú letku s potrebným materiálom /: autá, špec. let. vozíky, nástroje, špec. náradie, špec. výzbroj, výstroj, atď.:/. Tieto lietadlá doporučujem zakúpiť už aj z toho dôvodu, že v prípade potreby boli by po prevedení malých adaptácií vhodné i pre civilnú leteckú dopravu.

Okrem toho prosím, aby z obnosu 30,000.000.- Lír bola vymedzená potrebná čiastka na zakúpenie výzbroja a výstroja padákových strelcov, ktorých výstroj a výzbroj z Nemecka i napriek urgenciám a intervenciám nemôžeme dostať.

D ô v e r n é
Ministerstvo národnej obrany Bratislava
Došlo dňa 29. IV. 1943
Čís. 258947,II 0 príl.

Z rozkazu:
Náčelník štábu
veliteľstva vzdušných zbraní
pplk. gšt. ALOJZ BALLAY
(*vlastnoručný podpis*)

Odpisy sú u II. náč. štábu MNO. Spis je zatiaľ neaktuálny.

Príl:

5 Zal. 7. 6. 43.

II. náčelník štábu ministra:
pplk. Krnáč
(*vlastnoručný podpis*)

20 Správne typ SM-84, resp. SM-84 Bis.

- - -

Zpráva pre J. E/ Polyaka.

3 kusy

Letecký materiál, ktorý je k dostaniu.

- a) P. A.65, bojový motor A.80, R.C.41, cena sériového kompletného lietadla asi 950.000 Lit.
- b) S.84, trojmotorové bombardovacie lietadlá, motor P.11 alebo R.C.40, 90 kusov, cena kompletného sériového lietadla asi 2,000.000 Lit.
- c) Nardi 315, školné stroje, neistý počet, cena okolo 250.000 až 300.000 Lit.

- - -

Bratislava, 9. apríla 1943.

APPUNTO PER L'ECCELLENZA POLYAK

Il materiale aviatorio che si potrebbe fornire e il seguente:

- a/ -P.A. 65, combattimento a tuffo, motore A.80, R.C.41; disponibili 41, prezzo di serie per velivolo completo circa Lit. 950.000;
- b)-S.84, bombardamento trimotore, motore P.11 bis R.C.40; disponibili 90, prezzo di serie completo circa Lit. 2.000.000;
- c) -Nardi 315, apparecchi scuola, disponibilita non precisa, prezzo di circa Lit. 250 a 300.000.

Dokument č. 3

Veliteľstvo vzdušných zbraní

Číslo: 43.470 Dôv. osob. 1943.

Vec: Komisia a posádky pre lietadlá „Savoï-Marchetti“ zakúpené z Italie – vyžiadanie cest. dokladov.

Ministerstvo národnej obrany

Prílohy: Podľa soznamu.

Trenčín, 31. júla 1943

Dôverné!
Súrne

I/1. oddelenie

B r a t i s l a v a

Z rozkazu p. ministra NO majú sa prevziať z italskej leteckej továrne „Savoï-Marchetti“ v Turine, lietadlá zakúpené pre slovenské voj. letectvo. Lietadlá prevezme komisia v tomto složení: √

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Predseda: × pplk. gšt. A. B a l l a y √ Ø
 Podpredseda: pplk. let. K. Sojček √ *nečitateľné*, 1 fot., 8Ks kolok
 členovia: ○ mjr. let. J. T r n k a, √

– mjr. let. P. D a r g o v, *nečitateľné*, 8Ks

○ stot. let. J. R e h u š, √

√ npor. spoj. P. O n d r e j o v i č, √ *pas*, 22Ks -

por. let. zbroj. √ V. B l a š k o, *nečitateľné*, 8Ks, 1 fot.

√ zvk. let. zbroj. R. √ Ž i l i a k, *pas*, 22Ks -

√ civ. zam. vyš. sl. J. √ V a n č o, motorár, *pas*, 22Ks -

√ civ. zam. vyš. sl. J. √ S m u t n ý, drakár. *pas*, 22Ks -

Prelieťnutie prvých piatich lietadiel SM-84 z celkového počtu dvadsať zakúpených lietadiel vykonajú:

Piloti I: [por. Hergott √ 8Ks, 1 fot
 [npor. Gerthofer √ 8Ks, 1 fot
 √ por. Grúň Ks 22 -
 [d. zást. Čech √ Ks 8, 1 fot.
 √ rtk. Mikota √ Ks 22 -

Piloti II: mjr. Ďumbala √ 8Ks, 1 fot
 stot. Koza √ 8Ks, 1 fot
 stot. Čakaný √ Ø
 rtk. Kollár √ Ks 22 -
 rtk. Dráb √ Ks 22 -

Pozorovatelia:

√ npor. Synak Ks 22 -
 √ npor. Vršanský Ks 22
 √ npor. Horský Ks 22 -
 √ npor. Šinglovič Ks 22 -
 √ npor. Košíkár Ks 22 -

Palub. rádiotelegrafisti:

npor. Ondrejovič √ Ø
 √ rtk. Zolvik Ks 22 -
 √ rtk. Kmeť Ks 22 -
 √ rtk. Lauko Ks 22 -
 √ rtk. Nemeč Ks 22 -

Palubní mechanici: √

√ zvk. Maďarka Ks 22 -
 √ rtk. Čillík Ks 22 -
 √ rtk. Hlobeň Ks 22 -
 √ mjr. duch. A. Lednický, ako tlmočník Ks 22 -
 √ rtk. Mamaj Ks 22 -
 ○ čat. Hatnančík. Ø

Aby mohli výkonní letci získať prehľad o technických vymoženostiach vyspelého italského letectva a svoje skúsenosti aby mohli uplatniť v slovenskom letectve, budú postupne odsielané nové posádky pre prelíetnutie ďalších lietadiel.

Pre tieto posádky cest. doklady vyžiadam dodatočne.

Dostane: MNO-I/1, VS-učtáreň a MNO-náč. štábu na vedomie.

22.21

44

22

462 -

56 -

518

22 -

Z rozkazu:
 Náčelník štábu
 veliteľstva vzdušných zbraní
 pplk. gšt. ALOJZ BALLAY
 (vlastnoručný podpis)

540.-
8 -
548 -

D ô v e r n é
Ministerstvo národnej obrany Bratislava
Došlo dňa 2. VIII. 1943
Čís. 267172,I/4 1 príl.

Ostane v koncepte

- - -

Veliteľstvo vzdušných zbraní
K čís. 43.470 Dôv. osob. 1943.

Soznam príloh:

Cestovné pasy: pplk. Ballay
 pplk. Sojček
 mjr. Trnka
 mjr. Ďumbala
 stot. Koza
 stot. Čakaný
 stot. Rehuš
 por. Blaško
 npor. Hergott
 npor. Gerthofer
 čat. Hatnančík.

Cestovné pasy mjr. Dargova a d. zást. Čecha sú na MNO.
Príslušné fotografie, fragebogeny ako i v hotovosti Ks 472.50 na zadováženie cestovných pasov pre týchto (.) ktorí pasy nemajú a sú uvedení do komisie a posádok.

Z rozkazu:
Náčelník štábu
veliteľstva vzdušných zbraní
pplk. gšt. ALOJZ BALLAY
(vlastnoručný podpis)

Ostane v koncepte

Čís. 267172-I/1.1943

Dokument č. 4

Veliteľstvo vzdušných zbraní

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY

Číslo: 43.765 Dôv. lech. 1943.

Vec: Komisia a posádky k pre-
vzatiu lietadiel Savoí
Marchetti – určenie.

Trenčín, 18. augusta 1943

Dôverné!

Ministerstvo národnej obrany
I oddelenie

B r a t i s l a v a

Z rozkazu p. ministra NO k prevzatiu lietadiel Savoí Marchetti v Talii určujem dole uvedenú komisiu a k prelietnutiu zakúpených lietadiel určujem nasledujúce posádky.

1/ Komisia:

Predseda: pplk. gšt. A. B a l l a y, zástupca veliteľa VZ,
Podpreds. : pplk. let. K. S o j č e k, vel. let. pluku,
Členovia: mjr. let. J. T r n k a, vel. LŠ,
mjr. let. P. D a r g o v, vel. LP,
stot. let. Š. Č a k a n ý, prednosta let. odd. VVZ,
stot. let. J. R e h u š, prednosta tech. odd. VZZ,
npor. spoj. O. O n d r e j o v i č, spoj. dôst. LŠ,
por. let. zbroj. V. B l a š k o, zást. hospodára LP,
zvk. let. zbroj. R. Ž i l i a k, zbroj. dôst. LŠ,
civ. zam. vyš. sl. J. V a n č o, motorár LP,
civ. zam. vyš. sl. J. S m u t n ý, drakár LP,

Tlmočník: mjr. duch. A. L e d n i c k ý, určený MNO.

Do komisie, ktorá bude prejednávať nákup automobilných vozidiel určujem stot. aut. B. P i v k a, prednostu aut. správy VVZ.

2) Posádky:

Piloti: npor. let. Hergott
npor. let. Gerthofer
por. let. Grúň
d. zást. rtm. let. Čech
rtk. rtm. let. Mikota.

Palubní rádiotelegrafisti:

rtk. rtm. spoj. Zolvík
rtk. z pov. Kmeť
rtk. z pov. Lauko

rtk. z pov. Nemeč
 čat. z pov. Margetín
 Palubní mechanici:
 zvk. rtm. let. Maďarka
 rtk. rtm. let. Čillík
 rtk. z pov. Hlobeň
 rtk. z pov. Mamaj
 čat. z pov. Hatnančík

Na rozkaz p. ministra NO cesta bude vykonaná:

- a/ komisia – tam a späť autami,
 - b/ posádky – tam autami, späť zakúpenými lietadlami.
- K preprave komisie i posádok predvídam tieto autá:
 1 osobný automobil „Steyer“ od SLeS-u i s riadičom,
 1 autobus „Sauer“ od MNO i s riadičom,
 1 nákladný automobil „Ford“ od DPLP i s riadičom.

K prejednaniu pristavenia uvedených autovozidiel a k vybaveniu cestovných pasov pre vodičov odosielam na služobnú cestu do Bratislavy stot. let. Ča k a n ý Štefana, prednostu let. oddelenia VVZ, ktorý dňa 19. 8. 1943 na MNO vybaví potrebné v uvedenej záležitosti.

K prejednaniu finančných otázok /:na MNO a u SNB:/ odosielam dňa 19. 8. 1943 na služobnú cestu do Bratislavy por. let. zbroj. Blaško Vojtecha, a por. let. zbroj. Láfa Jána.

Príslušné hospodárske správy vydajú cestovné rozkazy.

Cesta do Italie bude vykonaná v civilnom /: občianskom :/ odevu. Nariadujem, aby príslušné hospodárske správy členom komisie a posádkam vyplatili zálohove jednorázový príspevok na zaopatrenie civilného odevu vo výške 1.000.- Ks, pokiaľ niektorí z nich jednorázový príspevok ešte neobdržali.

O da(á)tumu odjazdu komisie i posádky do Italie budú menovaní včas uvedomení.

Príslušné hospodárske správy vydajú členom komisie a posádkam cestovné rozkazy na cestu do Bratislavy a späť. Cestovné rozkazy z Bratislavy do Italie a späť vydá hosp. správa MNO.

Dostane: Let. pluk, LŠ, LP, SPVZ a MNO-I ako hlásenie.

D ô v e r n é
Ministerstvo národnej obrany Bratislava
Došlo dňa 20. VIII. 1943
Čís. 268653, I 0 príl.

Z rozkazu:
 Náčelník štábu
 veliteľstva vzdušných zbraní
 pplk. gšt. ALOJZ BALLAY
(vlastnoručný podpis)

Po (nečitateľné) na vedomosť.

25. VIII. 1943
 (nečitateľný podpis)

Zal.
 26. 8. 43.

stot. nečitateľný podpis

Dokument č. 5

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ

Pri odpovedi uveďte naše číslo

Č. 63.100/43-IV.

Odpoveď k č.

V Bratislave dňa 19. augusta 1943.

Vec: Lietadlá z Taliansku.

T a j n é !

Prílohy:

1. S ú r n e ! _ D n e s ! _ P o s l o m !

1. Ministerstvu národnej obrany
do rúk p. plk Talského
2. Ministerstvu hospodárstva
do rúk p. sekč. šéfa Dr. Vyskočila
3. Najvyšší úrad pre zásobovanie
do rúk p. prednostu Dr. Staneka
4. Slovenská národná banka
do rúk p. riad. Ing. Pazmana

v _ B r a t i s l a v e _

V prílohe Vám zasielam preklad verbálnej noty talianskeho vyslanectva vo veci kúpy 20 lietadiel za podmienok stanovených v priloženej note.

Žiadam Vás, aby ste po prejednaní s príslušnými činiteľmi oznámili mi ihneď vaše stanovisko. – Na stráž!

Za ministra:
v z. Dr. Bukovský v.r

Za správnosť vyhotovenia: *nečitateľný podpis*

T a j n é	
Ministerstvo národnej obrany	
Došlo dňa 20. Aug. 1943	
Číslo: 4158 I.	Prílohy 1
Značka:	

P r e k l a d .

Č. 2.157-B.

V e r b á l n a n o t a .

Talianske Kráľovské vyslanectvo má časť z rozkazu svojej vlády oznámiť Ministerstvu zahraničných vecí Slovenskej republiky toto:

“Talianska vláda poverila dodávkou zo strany Consorzio Italiano Esportazioni Aeronautiche na účet Societa Anonima Savoia Marchetti, 20 lietadiel -S.M. 84 bis – s patričným príslušným materiálom za úhrnú cenu 80 milionov Lír, ak len Slovenská vláda zaistí pre Taliiu aspoň 6.000 ton minerálnych olejov v cene okolo 20 milionov Lír, čo by bolo nad kontingent minerálnych olejov ustanovený v platnej slovensko-talianskej obchodnej Dohode, a čo by sa malo vyčerpať v období platnosti samej Dohody.

Kráľovské vyslanectvo bude vďačné, ak Ministerstvo zahraničných vecí oznámi toto príslušným slovenským úradom, a ak v čo najkratšom čase zašle o tomto písomnú odpoveď.

Bratislava, 19. augusta 1943

Ministerstvo zahraničných vecí

L.S.

Slovenskej republiky

B r a t i s l a v a .

19. augusta 1943.

Lietadlá z Talianska- verbálna nota.

Ø

Ministerstvo zahraničných vecí
/do rúk p. Dr. Bukovinského/

B r a t i s l a v a

Na Váš prípis čí. 63.100/43-IV. zo dňa 19. augusta 1943:

Obsah verbálnej noty čí. 2157-B zo dňa 19. augusta 1943 Talianskeho vyslanectva je nám známy z osobného rokovania p. vyslanca Cortéze jednak na MNO a jednak s ministrom NO na Ministerstve hospodárstva v prítomnosti pp. ministra Dr. Medrického a guvernéra Dr. Karvaša, kde mu slúbili vyhovieť požiadavke uvedenej v horecítovanej verbálnej note.

MNO podotýka, že potreba spomenutých lietadiel je prvoradá a naliehavá pre ktorú je už pripravený slovenský personál /asi 30 osôb na cestu do Talianska/ k prevzatiu týchto lietadiel.

Prosím MZV, aby po odpovedi Min. hospodárstva vec urýchlene vybavilo.

Dokument č. 6

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY

Číslo: 267.678 Dôv.I/1.oddel.1943.

Vec: Vyžiadanie cest. pasov a povolenia k prekročeniu hraníc do Nemecka a Talianska.

Odpoveď k čí. ./.

Prílohy: 4 výkazy, 4 fotogr., 40.-Ks kolky, Ks 16.- v hotovosti.

Bratislava, dňa 20. augusta 1943.

Veľmi súrne.
Dnes

Policajné riaditeľstvo,
pasové oddelenie,

Bratislava.

Dodatkom k prípisu stejného čísla zo dňa 12. t.m. žiadam o láskavé vystavenie cestovných pasov pre

čatníka Jozefa Z e m a n a,
desiatnika Jozefa K o š e c k é h o,
desiatnika Ľudovíta N e c e l u, a
slobodníka Františka L a b a n c a,

podľa priložených výkazov.

Súčasne žiadam o láskavé rozšírenie platnosti priloženého cestovného pasu
stot. Borisa P i v k u,

pre všetky európske štáty a späť, na dobu do 31. 12. 1946.

Ďalej prosím o udelenie vycestovacích povolení do Nemecka a do Talianska jak pre všetkých uvedených, tak pre

čatníka z pov. Leopolda M a r g e t í n a,

ktorí odchádzajú za účelom preberania zakúpených lietadiel v najbližšom čase do Talianska.

N a s t r á ť !

Z rozkazu:
Náčelník štábu ministra:
pplk. Talský
(vlastnoručný podpis)

Cest. pas stot. Pivku
bolo treba i predložiť!

Dokument č. 7

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY
Číslo: 267.172 Dôv.I/1.ood.43

Bratislava, dňa 13. septembra 1943.

Vec: Preberanie lietadiel v
Taliansku – vyslanie ko-
misie.

MNO-HS / Učtareň /,

B r a t i s l a v a .

Nečitateľné
13. 9. 43

Dodatkom k nariadeniu MNO stejného čísla zo dňa 3. a 20. 8. 43 oznamujem, že preberania zakúpených lietadiel v Taliansku nezúčastnil sa

mjr. let. Ondrej Ď u m b a l a,
stot. let. Ľudovít K o z a,
stot. let. Štefan Č a k a n ý,
npor. let. Ján S y n a k,
npor. let. Ján V r š a n s k ý,
npor. let. Ladislav H o r s k ý,
npor. let. Mikuláš Š i n g l o v i č,
npor. let. Imrich K o š i k á r,
npor. let. Ján H e r g o t t,
rtk. Karol K o l l á r,
rtk. Vladimír D r á b,
rtk. Miroslav Z o l v í k,
rtk. Jozef L a u k o,
rtk. Ondrej N e m e t z,
čtk. Ján H a t n a n č í k.

Z rozkazu:
Náčelník štábu ministra:

Dokument č. 8

Veliteľstvo vzdušných zbraní

Číslo: 44.439 Dôv. tech. 1943.

Vec: 20 lietadiel SM 84 Bis –
dodávka – prosba o sprostred-
kovanie.

Prílohy: 2.

Trenčín, 21. septembra 1943

Dôverné!

Vojenský atacheé SR

B e r l í n

/ cez MNO I/1 oddel./

V prílohe predkladám odpis objednávky 20 lietadiel SM 84 Bis a prosím, aby ste splnenie dodávky týchto lietadiel na príslušných miestach v Nemecku láskave podporovali. Na úhradu účtu bola nami poukázaná čiastka Ks 61,289.965.- ako 50 % záloha vo smyslu bodu 6./ našej objednávky.

O výsledku Vášho zákroku ma láskave informujte.

Z rozkazu:

Náčelník štábu
veliteľstva vzdušných zbraní
pplk. gšt. Alojz Ballay v. r.

Ministerstvo národnej obrany
I/1 oddel.

B r a t i s l a v a

Na vedomosť ako hlásenie.

D ô v e r n é
Ministerstvo národnej obrany Bratislava
Došlo dňa 22. IX. 1943
Čís. 271397,I/1 0 príl.

Z rozkazu:
Náčelník štábu
veliteľstva vzdušných zbraní
pplk. gšt. ALOJZ BALLAY
(*vlastnoručný podpis*)

Ostane v koncepte
24. 9. 43

Veliteľstvo vzdušných zbraní

Číslo: 44.439 Dôv. tech. 1943.

Vec: 20 lietadiel SM 84 Bis –
dodávka – prosba o sprostred-
kovanie.

Prílohy: 1.

Trenčín, 21. septembra 1943

Dôverné!

Deutsche Luftwaffenmission

T r e n č í ň

Z rozkazu:

Náčelník štábu

veliteľstva vzdušných zbraní

pplk. gšt. Alojz Ballay v. r.

Dokument č. 9

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY
1943

Veliteľstvo vzdušných zbraní

Číslo: 44.395 Dôv. tech. 1943.

Vec: Zpráva o činnosti komi-
sie vzduš. zbraní v Ta-
liansku – predloženie.

Prílohy: 2.

Trenčín, 22. septembra 1943

Ministerstvo národnej obrany
I/1. oddelenie

B r a t i s l a v a

V prílohe predkladám zprávu o činnosti komisie vzdušných zbraní, určenej na prevzatie 17 lietadiel SM 84 Bis v Taliansku, ktoré boli v počte 20 kusov objednané nar. VVZ čís. 43.178 Dôv. tech. z 19. 7. 1943. Tri boli v čase zadania objednávky komisie VVZ do Talianska prevzaté na Slovensku, takže na prevzatie v Taliansku zostalo len 17 lietadiel. Tieto lietadlá nemohli byť komisiou VVZ v Taliansku prevzaté z dôvodov uvedených v priloženej správe.

Podľa informácií, ktoré som získal v Taliansku, uskutočnenie dodávky zbývajúcich 17 lietadiel a príslušných náhradných súčiastok je dnes možné len po predbežnom preroko-

vaní celej záležitosti diplomatickou cestou priamo s RLM Berlín, nakoľko všetok materiál talianskej vojenskej správy bol zhabaný a prešiel dňom 8. septembra 1943 do majetku nemeckej vojenskej správy. Kroky potrebné na ich vydanie zahájil som VVZ čís. 44.439 Dôv. tech. 1943.

Pre Vašu informáciu uvádzam krátky vývoj záležitostí, v súvislosti s objednávkou týchto lietadiel:

1./ Rokovanie o zakúpení 20 lietadiel typu SM 84 Bis bolo zahájené na základe listu Ministerstva zahraničných vecí, čís. 62.087/43-IV, podľa ktorého ponúkla nám talianská vláda k odpredajú lietadlá typu PA 65 /bojové/, SM 84 Bis /bombardovacie a Nardi 315 /školné/. Zodpovední činitelia VVZ po predbežných úvahách rozhodli sa pre zakúpenie 20 lietadiel SM 84 Bis s príslušným pomocným materiálom a náhradnými súčiastkami. Toto rozhodnutie bolo schválené MNO i Najvyššou radou pre obranu štátu. Na základe toho vyžiadalo si VVZ od Ministerstva talianskeho kráľovského letectva v Ríme jedno lietadlo SM 84 Bis

V dôsledku toho, že komisii slov. vzdušných zbraní odoslanej do Talianska na prevzatie 17 lietadiel SM 84 Bis neboli v dôsledku vojensko-politických udalostí riaditeľstvom firmy Savoia Marchetti v Sesto Calende nami objednané a z časti už zaplatené lietadlá dodané, a s ohľadom na to, že všetok vojenský materiál na území Talianska bol zabraný pre potrebu nemeckej brannej moci, prosím DLM, aby láskave prerokovala záležitosti dodávky týchto lietadiel (.) ako aj príslušných náhradných súčiastok vo smysle našej objednávky číslo 43.178 Dôv. tech.1943 s príslušnými činiteľmi v Ríši.

Odpis objednávky pre Vašu informáciu prikladám a sdeľujem Vám, že 3 z 20 objednaných lietadiel boli prevzaté na Slovensku ešte pred odchodom komisie do Talianska.

Da der Kommission der Slow. Luftwaffe, die zwecks Uebernahme vo 17 Flugzeugen SM 84 Bis in Italien war, die von uns bestellten und schon zum Teil bezahlten Flugzeuge infolge militär-politischer Ereignisse von der Direktion der Firma Savoia Marchetti in Sesto Calendo nicht geliefert wurden und mit Hinsicht darauf, dass das gesamte Militär-Material auf dem Gebiete Italiens für den Gebrauch der Deutschen Wehrmacht beschlagnahmt wurde, bitte ich die DLM in freundliche Verhandlung mit den kompetenten Stellen im Reich in der Au(s) gelegenheit der Lieferung dieser Flugzeuge, als auch der betreffender Ersatzteile im Sinne unserer Bestellung Nr. 43.178 Dôv. tech.1943.

Die Abschrift der Bestellung lege ich für Ihre Information vor, und teile Ihnen mit, dass 3 von den 20 bestellten Flugzeugen in der Slowakei, noch vor dem Kommission nach Italien, übernommen wurden.

k predvedeniu na Slovensku. Toto lietadlo priletelo k nám dňa 14. júla 1943.

2./ V dňoch 14. až 16. júla 1943 bola na VVZ napísaná objednávka na 20 ks lietadiel SM 84 Bis s príslušným pomocným materiálom a náhradnými súčiastkami /VVZ čís. 43.178 Dôv. Tech. z 19. 7. 1943 /.

Dodávateľa pri týchto rokovaniach zastupoval pán Gr. Uff. Alessandro Rossini, Delegato del Consorzio Italiano Esportazioni Aeronautiche per la S. A. Savoia Marchetti – Roma. Objednávka znela na celkovú čiastku 80,000.000.- Lir v ktorej bolo na zakúpenie lietadiel rátané čiastkou 60,000.000.- Lir a na zakúpenie pomocného materiálu a náhradných súčas-

tok čiastkou 20,000.000.- Lir. Táto objednávka bola dňa 19. 7. 1943 odovzdaná osobne pánu Gr. Uff. A. Rossinimu.

3./ Na základe tejto objednávky boli nám dodané 3 lietadlá, ktoré komisia VVZ na letišti Trenč. Biskupice dňa 25. 8. a 31. 8. 1943 prevzala do majetku slov. voj. správy. V dôsledku toho zostalo na prevzatie v Taliansku ešte 17 lietadiel.

4./ Komisia VVZ odišla do Talianska dňa 4. septembra 1943.

5./ Súčasne s odchodom komisie VVZ do Talianska boli s našej strany dané do behu všetky finančné záväzky, vyplývajúce z objednávky týchto lietadiel.

6./ Na Slovensku zostalo ešte lietadlo SM 84 Bis čís. 22.660, ktoré prelietla k nám dňa 14. júla 1943 talianska posádka. Toto lietadlo nie je nami prevzaté, je letu neschopné a je uskladnené v hangáre na letišti v Trenč. Biskupiciach.

I/1

Z rozkazu:
Náčelník štábu
veliteľstva vzdušných zbraní
pplk. gšt. ALOJZ BALLAY
(vlastnoručný podpis)

Nečitateľné
II. náč. štábu
(podpis)

D ô v e r n é
Ministerstvo národnej obrany Bratislava
Došlo dňa 24. IX. 1943
Čís. 271548,I/1 2 príl.

Videl 30. IX. 1943
pplk. Krnáč
Pridelené číslo VVZ 44.439 Dôv.tech.43-?

Trvale platné!

Založ. 1.10.43
Prednosta I/1 oddelenia
nečitateľný podpis

K čís. 44.395 Dôv.tech. 1943.

Società Italiana Aeroplani Idrovolanti “Savia Marchetti”

SAVOIA MARCHETTI
MILANO

P.T. Ministerstvo národnej obrany

Bratislava

č. 439 10. septembra 1943

Vec: SM 84 Bis

S veľkou ľútosťou Vám musím oznámiť, že v dôsledku terajších udalostí nie sme v stave odovzdať Vám objednané lietadlá SM 84 Bis z rozkazu nášho ministerstva letectva, taktiež Sdruzenia výrobcov lietadiel. Tieto lietadlá mali sme k dispozícii dať slovenskej komisii, ktorá dnes ráno prišla do našej továrne cieľom ich prevzatia.

Veliteľstvo vzdušných zbraní

Trenčín, 22. septembra 1943.
Za správnosť odpisu
prekladu:

SOC. IT. AEROPL. IDROVOL “SAVOIA
MARCHETTI”

IL CONSOGLIERE DELEGATO DIRETTORE
COMMERCIALE
/LUIGI C A P É /
nečitateľný podpis.

Mjr. duch. Anton Lednický

Odpis

K č. 44.395 Dôv. tech. 1943.

Z p r á v a

o činnosti komisie vzdušných zbraní v Taliansku, ktorej slozenie bolo nariadené VVZ č. 20.589 Taj. vel. 1943.

Zaplatené lietadlá nemohli byť prevzaté pre tieto nastalé mimoriadne okolnosti:

1./ Komisia po obdržaní víz okamžite odcestovala dňa 4. 9. 1943 do prvého miesta určenia – Benátok – stanoveného jej talianskou kráľovskou vládou. V Benátkach komisia vyčkávala 3 dni, vzdor tomu, že predseda komisie nepretržite robil nátlak na zástupcu firmy Savoia Marchetti Dr. Ing. Tramonte-ho, aby bolo okamžite prikrčené k prejímaniu lietadiel. Tento zdržovanie komisie vysvetľoval tým, že nemá talianskou kráľovskou vládou ešte pevne určené miesto, kde lietadlá majú byť prevzaté a okrem toho lietadlá ešte nemohli byť pre krátkosť času z rôznych letísk shromaždené na mieste prejímania.

2./ Predseda komisie po 2 dňovom čakaní v Benátkach nechcel v tejto situácii sotvať, rozhodol sa preto so zástupcom firmy zaísť na riaditeľstvo firmy a po zistení miesta prejímania, dirigovať komisiu na toto miesto. Toto svoje rozhodnutie predseda komisie zmenil v dôsledku nastalej vojensko-politickej situácie dňa 8. 9. večer /kapitulácia Talianska/ v tom smysle, že dňa 9. 9. 43 odcestovala celá komisia do materskej továrne Savoia Marchetti / Sesto Calende 40 km SZ od Milána /.

3./ Po príchode komisie do materskej továrne dňa 10. 9. 43 ráno bolo predsedovi komisie generálnym riaditeľom tov. SM sdelené, že 6 lietadiel bolo práve shromaždených na letišti Vergeate, avšak ich vydanie bolo podmienené súhlasom talianskeho generála, veliteľa leteckej oblasti Milano. Generálny riaditeľ továrne SM uviedol, že odovzdanie lietadiel bolo kráľovským talianskym ministerstvom letectva povolené telegramom, datovaným v Ríme dňa 5. septembra 1943, ktorý však riaditeľstvo obdržalo až dňa 8. septembra. Súhlasný telegram obdržal aj veliteľ leteckej oblasti v Milane, ktorý však v dôsledku zmeny situácie nastalej v dobe medzi podaním a doručením telegramu, nariadil gen. riaditeľovi továrne SM, lietadlá predbežne nevydávať. Na toto sdelenie riaditeľovi továrne, rozhodol sa predseda komisie pplk. gšt. Ballay s tlmočníkom komisie mjr. Lednickým, so zástupcom fy SM Dr. Ing. Tramonte a zástupcom talianskeho kráľovského letectva npor. Anzánom, odísť autom osobne vymôcť vydanie lietadiel.

4./ Cestou do Milana boli horeuvedení zadržaní hliadkou nemeckou a za sprievodu dvoch puškami ozbrojených mužov predvedení na jedno novoetablované nemecké letecké veliteľstvo, kde predsedovi komisie tamojší letecký veliteľ v hodnosti pplk. sdělil, že sa podivuje nad tým, že predseda komisie chce ísť vyjednávať o uvoľnenie lietadiel s talianskym generálom v Milane, keďže všetok voj. materiál, nachádzajúci sa na území Talianska bol nemeckou brannou mocou zhabaný a prešiel do majetku nemeckej voj. správy. Na toto oznámenie predseda komisie sdělil uvedenému nemeckému podplukovníkovi, že lietadlá sú slovenskou voj. správou už zaplatené, na čo vyševedený nemecký dôstojník sdělil, že v tejto obchodno-kúpnej veci ani on, ani iné vyššie nemecké voj. veliteľstvo na území Talianska nie je kompetentné v tejto veci rozhodnúť a doporučil predsedovi komisie, aby vydanie lietadiel bolo žiadané diplomatickou cestou RLM. V dôsledku toho, že predseda komisie nemal nijakej možnosti s územia Talianska predniesť toto rozhodnutie nemeckých veliteľstiev svojim nadriadením a nakoľko sa situácia medzi nemeckou a talianskou armádou priostrila a nakoľko aj riaditeľ firmy SM priloženým prehlásením adresovaným MNO-Bratislava potvrdil nemožnosť odovzdania lietadiel so strany továrne SM, rozhodol sa predseda komisie po porade s podpredsedom komisie a staršími členmi komisie (,) ako aj na radu nemeckého veliteľa, opustiť najkratšou cestou územie Talianska.

Brenner, dňa 13. septembra 1943

mjr. Lednický v.r.
mjr. T r n k a v.r.

stot. Rehuš v.r.
mjr. Dargov v.r.

pplk. Sojček v.r.
pplk. gšt. gšt. Ballay v. r.

Veliteľstvo vzdušných zbraní
Trenčín, 22. septembra 1943
Za správny odpis:

por. Láf Ján.
(vlastnoručný podpis)

Dokument 10

Veliteľstvo vzdušných zbraní
Číslo: 45.564 Dôv. osob. 1943.
Vec: Matúš Alexander, stot. let.
odoslanie do Talianska -
nariadenie.

Trenčín, 16. novembra 1943
Dôverné!

Ministerstvo národnej obrany
I /1. oddelenie

B r a t i s l a v a

Odosielam stot. let. M a t ú š Alexandra s plk. let. W e h Ignácom, DLM, dňa 16. novembra 1943 cez Bratislavu a Viedeň do Talianska, cieľom vyjednávania ohľadne vydania lietadiel Savoia-Marchetti SM 84, zakúpených slovenskými vzdušnými zbraňami pred kapituláciou talianskeho kráľovstva.

Prosím o dodatočné schválenie, nakoľko cesta bola neodkladná.

Dostane: MNO-I/1 a MNO-HS v rôznom znení.

Z rozkazu:
Náčelník štábu
veliteľstva vzdušných zbraní
pplk. gšt. ALOJZ BALLAY
(vlastnoručný podpis)

D ô v e r n é	
Ministerstvo národnej obrany Bratislava	
Došlo dňa 17. XI. 1943	
Čís. 276233 I/3	0 príl.

Ostane v koncepte

17.11.43

Npor. António Anzani, príslušník talianskeho letectva sa predstavuje pplk. let. Karolovi Sojčkovi, veliteľovi leteckého pluku. Letisko Trenčianske Biskupice, 3. dekáda augusta 1943

Dvojica príslušníkov slovenského letectva pred talianskym bombardovacím lietadlom SM-84.

Členovia komisie na prevzatie talianskych bombardovacích lietadiel typu SM-84. Zľava: J. Trnka, K. Sojček, M. Lisický, A. Ballay, O. Ondrejovič, neznámy. Benátky, september 1943. (Fotografie zo zbierky: Ing. Viliam Klabník)

DRUHÝ PARTIZÁNSKY ODDIEL PRVEJ ČESKOSLOVENSKEJ BRIGÁDY J. V. STALINA

EUGEN KROPILÁK

KROPILÁK, E.: 2nd Partisan division of 1st Czechoslovak brigade of J. V. Stalin. *Vojenská história*, 4, 12, pp. 123–136, 2008, Bratislava.

The author as the member of 1st Czechoslovak partisan brigade of Alexej S. Jegorov tries to summarize his memories as well as the memoirs of his fellows from the 2nd partisan division of Mečislav M. Boginsky during the Slovak National Uprising, more than 64 years thereafter. He includes a paper material of Ladislav Priesol a former commander of staff crew of the partisan division. He focuses on his intensive initiative in an illegal anti-fascist movement from 1939 in Liptov. He cooperated with 5th central leadership of Communist party of Slovakia and a member of revolutionary National council in Ružomberok. After the occupancy of the city by the Germans he decided to actively participate in the fights against them. He was considered a personality in the division. The author includes another member of the division– Oldřich Kotouč who supported Ladislav Priesol in his efforts. He was an explorer knowing the Slovak mountains thoroughly. The author emphasises the special importance of the perseverance of original pictures from the time of the active performance of the division. Some of them are attached to the study. One of the authors of these pictures was a member of the division- a student of Ružomberk grammar school and a former partisan Šindelka. The exposures of the pictures were found in one of the valleys of the mountain range Veľká Fatra.

Military History. Slovakia. World War Two. The Slovak National Uprising. The 2nd partisan division of 1st Czechoslovak brigade of J. V. Stalin. The memoirs.

S odstupom uplynulých 64 rokov od Slovenského národného povstania som sa rozhodol zosumarizovať dostupné poznatky o činnosti 2. partizánskeho oddielu Mečislava M. Boginského z 1. čs. partizánskej brigády Alexeja S. Jegorova, ktorého som bol príslušníkom. Mojmým cieľom je, aby sa pravdivý obraz o tejto malej partizánskej jednotke stal čiastkovým príspevkom do povstaleckej histórie.

Okrem vlastných zážitkov som použil písomný materiál Ladislava Priesola, bývalého veliteľa štábnej čaty nášho partizánskeho oddielu. Priesol pracoval intenzívne v ilegálnom protifašistickom hnutí od roku 1939 na Liptove. Bol spolupracovníkom V. ilegálneho ústredného vedenia KSS a členom revolučného Národného výboru v Ružomberku. Po obsadení mesta Nemcami sa rozhodol bojovať proti nim so zbraňou v ruke. V oddiele bol považovaný za osobnosť, mali sme ho radi a nakoľko bol z nás najstarší (ročník 1912), volali sme ho „otec“ alebo „starý“. Keď bol, už veľa rokov po vojne, vážne chorý, odovzdal mi písom-

ný materiál o účasti v SNP a požiadal ma, aby som ho použil na spracovanie činnosti nášho oddielu. Aj keď oneskorene, plním toto želanie.

Pri písaní práce mi veľmi pomohol tiež ďalší príslušník nášho oddielu – Oldřich Kotouč. Bol prieskumníkom, dôkladne poznal slovenské hory a je jedným z mála partizánov, ktorí s Mečislavom prežili krutú zimu a boli s ním až do jeho vážneho zranenia vo februári 1945.

Za osobitne cenné považujem zachovanie originálnych fotografií z čias nášho oddielu. Niektoré z nich pripájam k môjmu príspevku. Ich autorom je tiež bývalý partizán, niekdajší študent ružomerského gymnázia Šindelka, ktorý mal so sebou fotografický aparát. Aký osud ho postihol, neviem. Film, z ktorého sú fotografie, našli v jednej doline Veľkej Fatry neznámi turisti. Predpokladám, že ho Šindelka zahodil preto, aby sa nedostal do rúk Nemcom, keď bol nimi obklúčený a hrozilo mu zajatie.

* * *

Po maturite na gymnáziu v Zlatých Moravciach roku 1943 som chcel pokračovať v štúdiu na vysokej škole. V tom čase si ani dedinský učiteľ, najmä pri početnej rodine, nemohol dovoliť financovať štúdium na vysokej škole viacerým deťom. Otec bol veľmi rád, že aspoň najstaršiemu z piatich detí sa podarilo vyštudovať a stať sa profesorom na gymnáziu v Ružomberku. Brat dobre poznal moje záľuby v horskej turistike, a preto mi našiel miesto úradníka v ružomerskej továrni na zápalky.

V práci som sa dosť nudil, ale vo voľnom čase, po zoznámení sa s profesorami a študentmi gymnázia, som sa mohol zúčastniť turistických a lyžiarskych výletov do Nízkych Tatier a Malej Fatry. Okrem toho som navštevoval záujmové krúžky, v ktorých sa študenti zaoberali, okrem hier, literatúrou a históriou. Tu som sa presvedčil, že mesto nie je klérofašistickým hniezdom, ale je v ňom dobre rozvinuté ilegálne odbojové hnutie. Tu sa vzbúrila delostrelecká posádka proti vojne s Poľskom, pri zábavách v Hrabovskej doline vojaci zbili príslušníkov Hlinkovej gardy, často dochádzalo k sabotážam v textilke a papierni. Uskutočnilo sa tu aj veľa letákových akcií.

Študenti, medzi ktorých som chodil, patrili k Revolučnej mládeži Slovenska. Jej predstaviteľom bol Jaroslav Šolc z Lieskovej. On organizoval odbojové hnutie a neskôr partizánske hnutie na Liptove., za čo bol viackrát väznený. Keď raz začiatkom leta 1944 prišiel medzi študentov, veľmi pútavo dokázal rozobrať politickú situáciu na Slovensku a vyburcoval nás do aktívneho boja proti fašizmu. Mal veľkú zásluhu na tom, že mnohí študenti sa rozhodli dobrovoľne prihlásiť sa do partizánskych oddielov. Spomeniem mená aspoň niektorých z nich: Smrečanský, Šindelka, Rázga, Gronský, Golecký, Gross, Búroš...

V horských masívoch v okolí Ružomberka sa okolo výsadek zo Sovietskeho zväzu formovalo niekoľko partizánskych jednotiek. Predovšetkým išlo o partizánske brigády Jegorova, Jánošík a kpt. J. Nálepku, ktoré do augusta 1944 tvorili tzv. Spojené oddiely slovenských partizánov. Ešte pred vypuknutím povstania zišli z hôr a 27. augusta obsadili Ružomberok. Z Prašivej prešli do Liptovskej Osady, odtiaľ cez Podsuchú a Biely Potok k továrni Sóló. Následne sa skontaktovali s ružomerskou vojenskou posádkou na čele s mjr. Milošom Veselom, ktorá sa k nim pripojila. Odtiaľ sa partizáni rozdelili do dvoch prúdov, jeden obsadil papiereň a druhý textilku s oddelením 614, v ktorom bolo skladovaných asi tisíc delostreleckých lafiet. Malú nemeckú posádku v Ružomberku odzbrojili a moc v meste prevzal okresný Revolučný národný výbor.

Krátko po obsadení mesta, 2. septembra 1944, som sa v Liptovskej Lúžnej prihlásil do 2.

partizánskeho oddielu brigády Jegorova, ktorému velil Mečoslav Mečislavovič Boginskij. Bol jeden z najmladších veliteľov, mal len 19 rokov. Narodil sa v Osyčne v Bielorusku. Od roku 1942 bol príslušníkom sovietskeho partizánskeho zväzku Ščors. V apríli 1944 bol pridelený k organizátorskej desantnej skupine Jegorova a vysadený na Latiborskej Holi.

Keď ma komisia prijala za partizána, odovzdal som civilné šatstvo, preobliekol sa do vojenskej rovnošaty a ovešaný puškou, „ešusom“, dvoma debničkami s mínami a starým rukšakom som sa zaradil do sprievodu, ktorý odchádzal do výcvikového tábora na Prašivej. Za krásneho slnečného počasia sme išli po horskom chodníčku dookola obklopeného modrými čučoriedkami. Až na tú záťaž to bola romantika. V sprievode sa objavili aj ženy, ktoré do tábora vynášali potraviny.

Výcvikový tábor sa rozprestieral v krásnom prostredí medzi Latiborskou Hoľou a Malou Chochuľou na južnej pohronskej strane – na Močidlách. Stany zhotovené z padákov boli dobre skryté v kosodrevine a medzi menšími smrekmi. V zemľankách sa skladovali potraviny, zbrane, munícia a trhaviny. V blízkosti vyvierať výdatný horský prameň, ktorý nás občerstvoval a bol nepostrádateľným zdrojom pre poľnú kuchyňu. Veľmi som sa potešil, keď do nášho partizánskeho oddielu boli zaradení aj moji priatelia, študenti z ružomerského gymnázia a člen okresného RNV Ladislav Priesol.

Prvý týždeň v tábore sme absolvovali namáhavý výcvik. Zvýšenú pozornosť inštruktori venovali streleckému výcviku. Učili nás zaobchádzať s ručnými zbraňami, presnej strelbe z pušiek a ľahkých guľometov, ako aj hádzať ručné granáty. Taktická príprava bola zameraná najmä na prieskum v zalesnenom teréne, maskovanie a boj zblízka. Cvičiteľmi boli sovietski partizáni, ktorí ušli zo zajateckých a koncentračných táborov, ale aj vojaci slovenskej armády. Všetci boli vo výcviku veľmi trpezliví a dôslední. Ťažké podmienky výcviku sme si občas spestrovali pochodom jednotným krokom v zomknutom rade, čo, pravdu povediac, na hrboľatom teréne veľmi dobre nevyzeralo. Pri pochode sme si aj zaspievali, najčastejšie ruskú partizánsku pieseň „Po dolinam i po vzgoriam šla divízia vperiod...“ Ešte aj teraz si túto melodicky peknú pieseň občas zanôtim.

Na Prašivej som nečakane stretol generála Turanca, ktorého na príkaz pplk. Goliana vojaci zajali a načas ho skryli v našom výcvikovom tábore. Germanofil Turanec, oddaný prívrženec Tisa, bol po niekoľkých dňoch v zajatí 13. septembra 1944 gen. Čatlošom odvezený lietadlom z Troch Dubov do ZSSR. S týmto generálom ma spája malá epizóda. Môj dobrý priateľ Jožko Weissenbacher dostal od náčelníka štábu oddielu príkaz strážiť vzácneho zajatca v určenej zemľanke. Staral sa aj o jeho pravidelné stravovanie. Jožko hrešil ako pohan, keď okrem bežnej dennej dávky mu musel prinášať požadovanú dupľu. Nedobrovoľne musel prikrmovať svojho nepriateľa, ktorý mal stále hlad.

V noci sme striedavo chodili strážiť tábor a niekedy sme udržiavali ohníčky v dohovorenom tvare, aby zo sovietskych lietadiel zhodili vaky, v ktorých boli uložené ľahké pechotné zbrane s muníciou.

V tábore som bol svedkom, s akou eufóriou prichádzali na Prašivú noví mladí občania z rôznych spoločenských vrstiev a zväčšovali bojové formácie jednotlivých partizánskych oddielov brigády. Sebavedomie, hrdosť a nenávisť voči fašistom umocňovali partizáni citovaním úryvkov z básne Sama Chalúпка, najmä slovami „Mor-ho“, pričom pevne zvierali ruky v pästi.

Po skončení výcviku nás velitelia začali postupne zaraďovať do prieskumných a prepádových jednotiek. Ja som pod vedením ruských partizánov zišiel do údolia Váhu s prepádovou jednotkou trikrát. Psychicky otrasne na mňa zapôsobila hneď prvá akcia, v ktorej som sa stretol s nemeckými fašistami v otvorenom boji a videl som aj dvoch mŕtvych.

Pri obci Svätý Michal v údolí Váhu sme zaujali obranné postavenie asi v sile zosilnenej čaty. Podľa správ nášho prieskumu mala tadeťo prechádzať menšia kolóna áut s nemeckými vojakmi z Ružomberka do Liptovského Mikuláša. Po niekoľkohodinovom čakani vydal veliteľ rozkaz zrušiť postavenie. Práve vtedy sa na ceste objavilo veľké nemecké auto, z neho vyskočilo asi 12 vojakov. Zahájili palbu z ručných zbraní a súčasne nás „kropili“ strelbou z ťažkého gulometu, umiestneného na streche auta. Rýchlo sme prešli do pôvodných stanovísk a spustili strelbu na Nemcov. Naše postavenie na návrší bolo výhodnejšie, čo sa pocho-piteľne prejavilo aj na účinnosti palby. Videli sme, ako viacerých zranených nemeckých vo-jakov prenášajú do auta a poskytujú im prvú pomoc.

Zrazu som spozoroval, ako strelec z pušky vedľa mňa sklonil hlavu a ako sa mu z jej pravej strany rinie modrastá krv. Kamarát Janko Kaliský bol zasiahnutý smrtiacou gulkou nie čelne od protivníka, ale z pravej strany, pravdepodobne z veže kostola. Dvaja naši prieskumníci do kostola okamžite vnikli a vyvliekli z neho muža s ľahkým gulometom. V tom istom čase nad nami začalo krúžiť nemecké lietadlo a od Ružomberka bolo počuť hukot vozidiel. Nemci po naložení mŕtvych a ranených do auta začali ustupovať. Rozkaz na ústup vydal aj náš veliteľ. Zhromaždili sme sa na okraji obce Sv. Michal. Tu sme zákerného strelca z kostola, ktorý spô-sobil smrť nášho spolubojovníka, bez vyšetrovania, zastrelili. Mŕtveho Janka nám previezol jeden gazda z obce do Nemeckej Lupče. Jankovi kamaráti vedeli, že bol veľmi nábožný, pre-to sme mu prostredníctvom miestneho farára zabezpečili náboženský pohreb. Rozlúčili sme s ním dôstojne, zaspievali pieseň „Kto za pravdu horí“ a z pušiek vystrelili tri salvy.

V prvých septembrových dňoch som bol začlenený do prieskumného družstva s úlohou zísť z tábora k Váhu, prejsť cez rieku a dostať sa do Dolného Kubína. Veliteľovi tunajšej po-sádky sme mali doručiť písomnú správu, aby sa s vojakmi presunul k partizánom do západ-nej časti Nízkych Tatier. Pri prechádzaní cez rieku spustili z pravého brehu palbu Nemci a jedného z nás zranili. Nezostávalo nič iné, len sa vrátiť späť. Neskôr sme sa dozvedeli, že časť posádky bola zaradená do VI. taktickej skupiny a menšia časť sa dostala do Turca k par-tizánskej brigáde Petra Alexejeviča Veličku.

Ani v poslednom plánovanom prepade nemeckej kolóny na moste pri Liptovskej Teplej sme neboli úspešní. Celú noc sme vyčkávali, ale nikto z Nemcov sa neobjavil. Zdlhavé ča-kanie stále v strehu, nezdriemnuť a nezakašať bolo pre nás horšie, ako otvorený boj s ne-priateľom.

Všetky bojové akcie, ktoré náš partizánsky oddiel do 20. septembra uskutočnil, boli len malým príspevkom toho, čo už niektoré oddiely brigády Jegorova v zrážkach s Nemcami vykonali. Pritom sme mali jedného mŕtveho, dvoch ranených a dosť úrazov dolných konča-tín, ktoré vznikali pri presunoch v horskom teréne. Zostupy z Prašivej do údolia a späť, naj-mä v noci, boli náročné na fyzickú zdatnosť neskúsených jednotlivcov.

Do nášho tábora prenikali správy o urputných bojoch v priestore Vrútok. Prvý oddiel Ka-ličenka, tretí Belova, štvrtý Rylika a šiesty Ozábala mali mnohých mŕtvych a ranených. Od-diel poručíka V. Ozábala bol napokon úplne rozbitý. Padol aj jeho veliteľ. Oddiel Kaličenka, napriek stratám, bol – podľa môjho názoru, ako mienky spolubojovníkov – najschopnej-šou jednotkou brigády Jegorova. Časť tohto oddielu tvorili zajatci a utečenci zo zajateckých a koncentračných táborov, ktorí sa v chotári Liptovské Matiašovce dávali dohromady v máji až júni 1944, a v polovici augusta sa v počte 40 osôb pridali k našej brigáde.

Po správach o bojovej činnosti spomínaných oddielov sme sa začali cítiť ako menejcenná jednotka, ktorá si žije v peknom prostredí na Prašivej, ďaleko od nepriateľa. Mali sme pravi-delnú stravu, väčšinou chlieb, čiernu kávu, margarín, lekvár a guláš. Večer sa táborom čas-to ozývali veselé pesničky.

Náš čas však prišiel. Dňa 19. septembra bol vyhlásený poplach a začala sa príprava na dlhší presun. Každý z nás dostal palebný priemer streliva do pridelenej zbrane, dva ručné granáty a jednu dennú dávku potravín. Potom sa celý oddiel M. Boginského presunul do obce Hiadeľ. Tu bol odpočinok, v rámci ktorého príslušníci oddielu zložili partizánsku prísahu. Nasledoval presun na nákladných autách cez Slovenskú Lupču, Banskú Bystricu do Starých hôr a odtiaľ pešo cez pohorie Veľkej Fatry do Necpalskej doliny. Na jej konci pod Bôrišovom sme zastali a čakali, kedy prieskum vystrelí svetlice ako oznam, že v obci nie sú Nemci, a že môžeme bezpečne postupovať cez dolinu vpred.

Pri prechode dolinou sme boli šokovaní tým, čo po sebe zanechali vojaci, ktorí dostali príkaz, aby sa z Turca presunuli do priestorov blízko Banskej Bystrice. V doline poodhadzovali cenný drobný technický materiál aj muníciu do pechotných zbraní, ponechali poľnú kuchyňu, motocykel a poškodené motorové vozidlo. Stalo sa aj to, že viacerí vojaci, ktorí mali rodiny v priestore Turca, sa zachovali zbabelo, dezertovali od vojenskej jednotky a vrátili sa do svojich domovov. Väčšinu poodhadzovaného materiálu sme použili. Najmä sa nám zišla poľná kuchyňa.

Po dôkladnom prieskume obce a jej okolia sa náš oddiel usadil v obci trvalejšie. Veliteľ oddielu so svojim štábom sa usadil vo Franklinovom kaštieli na severnom okraji obce, kde sa z poľnej kuchyne vydávala strava pre partizánov.

Pokiaľ sme pôsobili v partizánskom tábore na Prašivej, nepoznali sme okrem nášho veliteľa organizačnú štruktúru jednotky. Tá sa utvárala len postupne podľa personálnych podmienok a situácií na fronte. Najmä začiatkom septembra prichádzali stále noví dobrovoľníci do tábora a po výcviku boli zaraďovaní do jednotiek, ktoré utrpeli v bojoch značné straty. Výcvik prebiehal zároveň s príslušníkmi viacerých oddielov brigády, pričom sa inštruktori často menili.

Pred odchodom do Turca sa náš partizánsky oddiel personálne doplnil a dostal pevnú organizáciu. Pokúsim sa ju priblížiť.

O veliteľovi M. Boginskom som už písal. Chcem však ešte doplniť, že Mečislava priviedla do partizánskych radov pomsta a nenávisť k nemeckým fašistom, ktorí mu vyvraždili rodinu a najbližších priateľov. Ako profesionálny míner zničil mnoho nemeckých železničných transportov a dôležitých vojenských objektov, za čo mu bola prepožičaná hodnosť kapitána. Príslušníci oddielu o tom vedeli, a preto mali k nemu rešpekt, úctu a ochotu plniť jeho príkazy. Za pobočníka si M. Boginskij vybral partizána menom Nikolaj. Pracoval na štábe a medzi nás nechodil.

Komisárom oddielu bol M. Grigorievič Labanov. V roku 1942 ho Nemci zajali a držali v zajateckom tábore, odkiaľ sa mu v máji 1944 podarilo ujsť a pridať sa k Jegorovovej brigáde. Pochádzal z Krasnojarska na Sibíri, kde pracoval ako žurnalista. Bol z nás najstarší, inteligentný, veľmi prísny a náročný na plnenie rozkazov. Vedel povzbudiť, potešiť a bez mentovania poukázať na zverstvá fašistov, ktoré postihli aj jeho najbližších.

S náčelníkom štábu Borisom Trošanským sme sa stretali len veľmi málo. Pochádzal z Krasnodaru na Kubáni. Po čiastočnom potlačení SNP ho fašisti pri Liptovských Sliačoch 6. januára 1945 ťažko zranili. Gestapáci ho potom odviezli do Ružomerských kasární a o jeho ďalšom osude sme sa nedozvedeli.

O zásobovanie sa zodpovedne starali intendanti – staršinovia Miša, profesor z Poltav a Gríša z Ukrajiny.

Na začiatku spomienok som už uviedol niektoré údaje o Ladislavovi Priesolovi, veliteľovi štábnej čaty. Po celý čas bol prostredníkom medzi partizánskym štábom a miestnymi funkcionármi v obci. Dokázal vždy šikovne vyriešiť sporné otázky pre spokojnosť oboch strán.

Veliteľom 1. partizánskej roty bol Vasil, mladý ruský partizán, ktorý tiež ušiel z nemeckého zajateckého tábora. 2. partizánskej rote velil Ján Sýkora, technický úradník zo Slavovskej papierne. Organizácia 1. a 2. roty sa často menila, a to nielen podľa počtu ich príslušníkov, ale aj podľa veľkosti a rozľahlosti pridelených obranných úsekov. Veľkou posilou pre oddiel bola čata ťažkých guľometov značky Schwarzlosse, ktorej velil príslušník armády Karol Tomčík. S trpezlivosťou a obetavosťou naučil mládencov z Horehronia manipulovať a presne strieľať s týmito zložitými zbraňami. Pri štábe bolo v trvalej pohotovosti mínerské družstvo v zložení: bulharský partizán Angel Vichrovský, Laco Časo a Valerián Rázga. Ich výcvik mal na starosti sám veliteľ oddielu.

Počet príslušníkov oddielu sa pohyboval medzi 200 až 250 osôb. Väčšinou to boli mladíci z Liptova a Horehronia, ale aj z Gemera. Ich priemerný vek bol 23 rokov. Medzi najmladších, len 16-ročných, patrili Vlado Kňazovický a Serafin Koribaňa. Okrem Slovákov a 12 sovietskych partizánov boli v oddiele aj štyria Česi a traja Bulhari. Pokiaľ sa týka sociálneho zloženia, vo väčšine išlo o robotníkov, roľníkov a študentov. Najmenej príslušníkov oddielu bolo z úradníckych profesií. V zostave jednotky sme mali tiež 5 žien, a to Boženu Hromádkovú z Rybárpola, Zlaticu Bullovú z Donoval, Milku Mrvovú z Liptovských Sliačov, Julku z Liptovskej Lúžnej a Helene, poľskú herečku z Varšavy. Pracovali ako ošetrovatelky a pomáhali pri zásobovaní.

Výzbroj oddielu, okrem spomenutých ťažkých guľometov, tvorilo množstvo pušiek čs. výroby, 15 sovietskych samopalov a každý príslušník štábu mal aj pištoľ. Z ďalších palebných prostriedkov sme mali jeden mínomet, o ktorý sa staral vojak Fereje a jednu protitankovú pušku PTRS. Munície a ručných granátov sme mali dostatok.

Keď sme prišli do Necpál, veľké úsilie sme museli venovať zásobovaniu potravinami, ako aj drobným technickým prostriedkom. Obilie, zemiaky a dobytok sme zaobstarávali u okolitých veľkostatkárov, ale pomáhali nám v tom tiež statoční miestni občania. Keď nebolo možné obilie zomlieť pre zničené mlyny, za našej pomoci ich opravili a dali do prevádzky. Zásobovanie bolo veľmi sťažené tým, že v okolitých obciach, napríklad v Žabokrekoch, Príbovcich a inde, boli nemecké jednotky SS. K dispozícii sme mali dva nákladné automobily a jeden osobný hegmotor. Núdzová nemocnica bola na lesnej správe v hornom kaštieli, kde poskytoval pomoc raneným a chorým MUDr. Pajtáš. Aj na Uhliskách bolo pripravené miesto pre nemocných.

Hlavnou úlohou nášho oddielu bolo brániť obec Necpaly a jej dolinu, dlhú 14 km, pred vstupom nemeckých jednotiek, a tak im zabrániť prístup z Turca do B. Bystrice. Podobné úlohy mali aj ostatné oddiely brigády Jegorova na západných svahoch a v dolinách Veľkej Fatry. Telefónne spojenie sme mali s Danilenkovým oddielom v Belánskej doline, Kuznecovovým v Gaderskej, Belovovým v Jasenskej, Kirijevojým v Sklabinskej a Nikolajevovým v Blatnickej. Cez telefónnu ústredňu v Liptovskej Revúcej fungovalo spojenie s väčšinou povstaleckého územia.

Nakoľko medzi južným susedom a nami bola väčšia medzera, zriadili sme pozorovateľňu a telefónnu ústredňu v odľahlej osade Folkušová. V dome gazdu bolo umiestnené spojovacie zariadenie a na okraji stavby vytvorené palebné stanovisko. Veliteľom tu bol ruský partizán Viktor, ktorý úlohu plnil spolu s tromi striedajúcimi sa členmi oddielu. Žiaľ, Nemci túto usadlosť prepadli. Rozpútal sa krutý boj, v ktorom sa vyznamenal Viktor. Palbou z ľahkého guľometu zadržal nemeckých útočníkov a zatiaľ gazda s rodinou zadným vchodom opustil dom. Jeden z partizánov bol zranený, ale nakoniec sa všetkým podarilo prejsť cez horu k nášmu oddielu. Neskôr sme sa dozvedeli, že príslušník povstaleckej armády Dvorský

z Michaloviec pri ústupe vojakov z Turca dezertoval, a keď ho chytili Nemci, tak im prezradil, čo sa vo Folkušovej nachádza.

Veľa síl sme venovali budovaniu obranného postavenia v predhorí a na prístupových miestach do obce. Kopať zákopy v kamenistom teréne nebola maličkosť. Aj pri tejto práci nám pomáhali občania a deti nám nosili občerstvenie a pitnú vodu. Necpalčania už pred povstaním, v jarných mesiacoch, vynášali do horárne Ladislava Frimmela pod Straňami potraviny pre sovietskych vojenských zajatcov, ktorí ušli z nemeckého zajatia a pre slovenských vojakov, ktorí sa v horách skrývali pred odoslaním na východný front.

Predstavitelia obce, napr. riaditeľ miestnej ľudovej školy, notár Glenda, evanjelický farár Holý a ďalší, veľmi aktívne podporovali povstanie. Profesor Jeršov založil v obci ilegálny Revolučný národný výbor už 15. mája 1944. Jeho členovia na čele s predsedom Žalmanom po vyhlásení SNP organizovali nástup všetkých schopných mužov do armády v kaštieli Dr. Justa a do 2. čs. partizánskej brigády M. R. Štefánika v kaštieli statkára Franklina. Keď po ťažkých bojoch prechádzali cez obec do Čremošného francúzski partizáni, pripojili sa k nim ako tlmočníčky dcéry Dr. Justa Mária a Rozália.

Nakolko sme počítali s tým, že Nemci budú útočiť s tankmi a obrnenými transportérmi, pripravovali sme sa na ich ničenie. Vyrábali sme „handgranáty“ obtočené trhavinami tak, aby pri výbuchu pod pásy vozidiel tieto pretrhli. Ťažkú bojovú techniku však Nemci pri útoku na našom úseku nenasadili.

Silné ohniská odporu so štyrmi ľahkými guľometmi sme vybudovali na cintoríne. Tento priestor so stálou pozorovateľňou na veži kostola mal na starosti partizán Ján Kadlec. Miestny farár nám vychádzal v ústrety a povolil striedajúcim pozorovateľom prespávať v kostolných priestoroch. Niektorí nábožne orientovaní partizáni sa cez nedele zúčastňovali aj na bohoslužbách. Ak si splnili stanovené úlohy, nikto im v tom nebránil. V tejto súvislosti zdôrazňujem, že počas môjho pobytu v oddiele, som nebol svedkom žiadnej politickej agitácie so straníckym zameraním. Nikto nezisťoval, akého je kto vierovyznania alebo straníckej príslušnosti.

Okrem hlavnej úlohy zabrániť Nemcom preniknúť z Turca cez Necpalskú dolinu na Banskú Bystricu sme zamínovali železničnú trať, mosty a prekážky v doline. Prieskumom sme zisťovali dislokáciu útvarov SS v Martine a okolí, odhaľovali špiónov a pomocníkov fašistov.

V polovici septembra sa našim mínerom stala nepríjemná vec. Pri zamínovaní železničnej trate Košťany – Príbovce sa zrazu objavila nemecká hliadka. Veliteľ Nikola, bratia Franta a Pepo Krátky, Angel Vichrovský, Laco Časo a Valo Rázga sa s ňou pustili do boja. Na nešťastie však Nikolovi vyšla zo samopalu len jedna rana. Druhý náboj sa vzpriečil, čo využili SS-mani na mohutnú paľbu po našich. Pri prestrelke bol ťažko ranený do brucha Franto Krátky, ktorého sa nám podarilo dostať na ošetrovňu, poskytnúť mu prvú pomoc a potom preniesť cez hory do nemocnice v Korytnici. Nemecká hliadka akosi na míny zabudla a na druhý deň vyletel do vzduchu nemecký vojenský transport, z čoho sme mali nezvyčajnú radosť.

Pamätám sa na kontrolu nášho oddielu vykonanú veliteľom brigády Jegorovom. Prišiel k nám dvakrát, pričom ho sprevádzal poradca partizánskych oddielov Vsevolod Ivanovič Klovov. Spolu s našim štábom kontrolovali, aké máme možnosti obrany pri útoku nepriateľa. Na základe rekognoskácie obranného priestoru vykonali inštrukcií, poradili čo vylepšiť a povzbudili nás v našom protifašistickom boji. Jegorov mal v tom čase štáb v osade Turecká, učupenej pod vrcholmi Krížnej.

Začiatkom októbra členovia prieskumu zistili, že v susedných obciach si Nemci počína-

jú oveľa živšie a pravdepodobne sa chystajú na prepád. Uskutočnili ho 8. októbra o 14.00 h, keď nepriateľská rojnica v sile čaty vyrazila zo smeru obce Belá – Dulice k severnému pásmu našej obrany a zahájila palbu zo samopalov. Ich útok sme odrazili strelbou zo štyroch ľahkých guľometov.

Zo strany Nemcov však išlo len o klamný manéver, ktorým chceli odpútať našu pozornosť od skutočného útoku silami dvoch čiat zo západu od obce Žabokrek. Dostali sa až na okraj Necpál a podarilo sa im zapáliť humná Mateja Skuhru, Ondreja Blahušiaka a Jána Šípku. Oheň sa začal šíriť na ďalšie staveniská a občania ho začali hasiť. Medzitým sa snažil jeden z Nemcov priplaziť k nášmu ľahkému guľometu, aby ho mohol ručným granátom umlčať. Obrancovia dediny ho však spozorovali a zastrelili. Údajne to bol veliteľ útočiackej jednotky v hodnosti poručíka. Po jeho smrti útočná aktivita Nemcov klesla. Nemeckí vojaci pozbierali mŕtvych a ranených a stiahli sa. Pri ústupe vzali so sebou Jozefa Feju s matkou robiacich na poli. Matku prepustili a Feju si zobrali ako rukojemníka. Ich padlého veliteľa však museli v rohu cintorína pochovať obyvatelia Necpál.

Pri vyhodnocovaní nemeckého prepádu sme usúdili, že to bola akási predohra pred generálnym útokom na naše obranné postavenie. Velitelia preto prijali rad opatrení na zvýšenie jeho odolnosti, zaktivizovali prieskum a pozorovanie. Aj v Necpalskej doline, dlhej 14 km, sme na ceste vybudovali pevné zátarasy zosilnené trhacími náložami.

Počas nášho pobytu v Necpaloch a najmä po odrazení nemeckého prepádu sa medzi nami a občanmi obce vytvorilo pevné priateľstvo, príkladná spolupráca a pomoc. Mal na tom najväčšiu zásluhu veliteľ štábnej čaty Laco Priesol, ktorý vedel s každým taktne jednať a presadiť často aj nemožné. Miestny obuvník nám zadarmo opravoval topánky a Mečislavovi zhotovil a daroval krásne čizmy. V rodinách Kňazka a Voštu som si pochutnal 2-krát na bryndzových haluškách.

Od polovice októbra 1944 zintenzívnal nepriateľský prieskum a zosilnel aj pohyb nemeckých vozidiel na cestách pri Martine. Nemci boli zrejme po prvom bojovom neúspechu rozhodnutí pomstiť sa nám a Necpaly, ktoré sme ovládali štyri týždne, obsadiť za každú cenu.

19. októbra som bol určený do strážnej služby na západnom okraji obce pri ceste vedúcej do Žabokriek. Predpolie som pozoroval z malého maštalného okienka, pri domčeku s veľkým stohom slamy. Mali sme ho dobre osvetlený elektrickými lampami, nakoľko nemecké hliadky využívali často pre postup potôčik s husto porastenými vrbinami. Pozorovacie miesto bolo naozaj veľmi nebezpečné, veď necelé 4 km od neho „bačovali“ príslušníci SS-oddielov.

Počas výkonu strážnej služby ma v noci nikto neprišiel vystríedať a ja vyčerpaný som si postojacky občas zdriemol. Telo sa klátilo k zemi a chcelo spať a spať. Zrazu pri brieždení nastal veľký hukot, strelba od Príboviec a Belej – Dulice, vo vzduchu svištali míny a pri dopadoch sa trieštili na všetky strany. V diaľke som zbadal, ako k obci postupujú husté rojnice v šedých a čiernych uniformách. Palbou z našich guľometov a z mínometu boli prinútení robiť prískoky a plaziť sa. Sám som strieľal dobre skrytý z okienka puškou. Či bola moja strelba účinná, to sa neodvážim povedať. Keď sa Nemci k okraju obce priblížili a videl som už aj do ich tvárí, ruky sa mi začali chvieť a obával som sa o svoj život.

Z našich som nemal kontakt s nikým, a preto som sa rozhodol ustúpiť. Prehodil som batož na chrbát, vybehol z maštale a bežal som kľučkujúc medzi domami, dvormi a humnami nazad. Zem sa chvela od výbuchov mín, a keď jedna dopadla vedľa mňa, reflexívne som sa šmaril na zem pokrytú hnojiskom. Črepiny z mín sa mi vyhli, bežal som ďalej, pretože nikoho zo spolubojovníkov som nevidel. Až za stredom obce stál nebojácne náš veliteľ Mečislav s pištoľou v ruke a kričal „neustupať“. Ani pri ňom som žiadneho partizána nevidel. Až

na hornom okraji obce boli v obrannom postavení príslušníci 1. roty, ktorí chceli nepriateľovi zabrániť vo vstupe do Necpalskej doliny. Rozpálený, spotený, totálne fyzicky a psychicky vyčerpaný, močovkou zasmradený, som sa zaradil medzi nich. Zúrivý tlkot srdca ustal, napätie povolilo a bol som rád, že sa mi z toho pekla podarilo uniknúť.

Do zotmenia fašisti obsadili takmer celú obec. Nám patrilo len jej horný okraj s Franklínovým kaštieľom. Prieskumné hliadky, ktoré sme vyslali do okolia, hlásili, že do Necpálu prichádzajú ďalšie jednotky nepriateľa, nemeckí vojaci vnikajú do hospodárskych objektov a chytajú v nich hydinu a že obsadená fašistami je aj obec Belá – Dulice.

Po relatívne pokojnej noci pri brieždení zaútočili Nemci silou asi dvoch práporov na naše obranné postavenie. Ich hustá mínometná paľba nám spôsobovala straty aj v hluchých priestoroch. Na základe správ o nepriaznivom vývoji situácie v susedných dolinách – Bélianskej a Gaderskej, kde partizáni nekládli taký odpor ako my, začal náš oddiel ustupovať. Hrozilo nebezpečenstvo, že budeme obklúčení a zajatí.

Urputné boje s nepriateľom v Necpaloch a v jeho doline trvali 8 – 10 dní. Fašisti útočili prevažne vo dne a zaujímavé je to, že v lese používali taktiku výkrikov, aby nás psychicky podlomili. Z ich slov som si najviac zapamätal slovíčka, ktorými nás titulovali „schweine partizanen“.

V Necpalskej doline sú veľmi husté lesy a pre obmedzenú viditeľnosť bolo veľmi sťažené udržať spojenie medzi menšími jednotkami. Často sme nevedeli, kde sú naši velitelia, a preto sme boli odkázaní na samostatné rozhodovanie. Nemali sme prehľad ani o tom, kde sa nepriateľ nachádza a z ktorej strany môže na nás zaútočiť. Pri hustej nepriateľskej paľbe sme museli často prebehovať cez úrodnú cestu z jedného svahu na druhý ako splašené zajace. V lesných prestrelkách položili životy viacerí naši spolubojovníci, z ktorých som si zapamätal najmä tých, ktorí padli vedľa mňa. Môj dobrý priateľ, výborný gulometník Ondrejka dostal guľku presne do stredu čela asi od nemeckého ostreľovača, a podobne padol aj húževnatý mladý chlapík Rybák z Liptovských Sliachov.

V týchto bojoch sme nemali žiadny prísun potravín a mohli konzumovať len to, čo sme mali so sebou v batohoch. Priznám sa aj k prípadom vandalizmu, keď sme do zátočín horskej bystriny hádzali ručné granáty. Omráčené pstruhy sme vylovili a v príhodný čas upiekli na ohni.

Naše posledné záchytné obranné pásmo bolo na úpätí Ploskej a Suchého Vrchu vo Veľkej Fatre. Nešlo však o súvislú obranu, bránili sme sa len v jednotlivých ohniskách odporu. Bolo to asi po 8 dňoch od generálneho fašistického útoku – 27. októbra, keď som nášmu veliteľovi roty Vasilovi pomáhal naplňať a podávať zásobníky do ľahkého gulometu. Pálili sme na nepriateľské rojnice postupujúce od Bôrišova. Obaja sme dobre videli ako fašisti s krátkymi samopalmi robia prískoky od jednej kopy kamenia k druhej. Keď boli blízko nás, prosil som Vasila, aby prestal strieľať a ťahal som ho za nohu, aby sme rýchlo opustili stanovisko. Dal si povedať, zdvihli sme sa a určite v osobných rekordoch sme prekonalí 100 m vzdialenosť na návršie, z ktorého sme doslova leteli smerom na Revúcu. Náš ústup z návršia do údolia bol sprevádzaný hustou nepriateľskou paľbou zo samopalov. Doposiaľ si veru neviem vysvetliť skutočnosť, že nás ani jedna guľka nezasiahla.

Nemci po dosiahnutí návršia Veľkej Fatry prestali útočiť, nakoľko sa blížila noc. Žiaľ, Vasil si pri prudkom behu po kameňoch podvrhol členok a začal krívať. Mal bolesti, išiel pomaly, odovzdal mi gulomet a nariadil mi, aby som odišiel k svojej jednotke. On sa vraj o seba postará. Kde sa potom podel, a či sa dožil konca vojny, neviem.

Až po oslobodení som sa dozvedel, že na nás útočila 1. brigáda SS Dirlewanger. Pred príchodom na Slovensko sa podieľala na potlačení povstania vo Varšave. V radoch Wehrmach-

tu a SS mala „húf trestancov a zločincov“, ktorí si mali na fronte vyslúžiť odpustenie trestu. Rýchlo sme spoznali, že sa jedná o mimoriadne odvážnych, profesionálnych bojovníkov, ktorí sa často až hazardne vrhali do bojových akcií.

Do obce Revúca som došiel za tmy a pri jeho domčekoch som nestretol žiadneho občana. Vyhliadol som si najskromnejší príbýtok a vošiel dnu. Bojazlivo, ale pritom veľmi vlúdne, ma privítala babička, ponúkla mi mlieko s chlebom a povolila vyspať sa na povale v sene. Pritom nariekala, žehnala sa a vyslovovala obavy, že nás Nemci všetkých vyvražia. Ráno, dobre vyspatý, som sa s babičkou rozlúčil, poďakoval jej a šiel som hľadať príslušníkov nášho oddielu.

Veľmi som sa potešil, keď medzi roztrúsenými vojakmi som stretol spolubojovníka Jožka Sýkoru so Slovenskej Lupče. Dohovorili sme sa, že nás už nikto nesmie rozdeliť, a že spoločne v dobrom či zlom prežijeme nastávajúce obdobie. Medzitým nejaký veliteľ v hodnosti poručíka rozmiestňoval vojakov do obranného postavenia na návrší východne od hradskej. Aj nás zaradil do svojej jednotky a určil nám palebné stanovisko. Ešte sme si ani nestačili určené miesto v skalnatom teréne vhodne upraviť pre vedenie palby, keď sa zrazu nad nami objavili nemecké lietadlá – Messerschmidty a začali na nás zhadzovať bomby. Tie dopadali blízko nás a trieštili skaly, ktorých úlomky sa rozlietali na všetky strany. Nepriateľské lietadlá útočili v troch vlnách. V tomto pekle každý obranca hľadal záchranu v priehlbínach a skalných dierach. Obranné postavenie bolo úplne spustošené. Pre mňa bolo ale najhoršie to, že môjho dobrého priateľa som stratil z dohľadu a viac som sa s ním do konca vojny nestretol.

Osamotený a bez akýchkoľvek informácií o situácii som šiel starohorskou cestou smerom na Banskú Bystricu. Ďaleko som však nezašiel, nakoľko od centra povstania sa valil prúd vojakov, povozov, civilov s batohmi na chrbte, motorových vozidiel, ale aj žien s deťmi. Až vtedy som sa dozvedel, že nemeckí fašisti už Bystricu obsadili. Na ustupujúcich útočili nemecké lietadlá zhadzovaním bômb a palbou z guľometov. Po každom nálete všetko z cesty zmizlo a zachraňovalo sa v lesnom priestore. Nárek a výkriky ranených pôsobili strašidelne. Mne nezostávalo nič iné, len sa otočiť a zachrániť sa v horách.

Na tomto mieste končia moje osobné spomienky na pobyt v partizánskom oddiele M. Boginského. Ďalšie osudy oddielu a jeho príslušníkov som spracoval na základe spomenutých písomných spomienok L. Priesola a s pomocou môjho spolubojovníka Oldřicha Kotouča.

Pri opisovaných bojoch v Nécpskej doline oddiel odolával Nemcom desať dní a nocí, pričom im spôsobil veľké straty. Počet mŕtvych a ranených príslušníkov oddielu pre ťažký, zalesnený terén nebolo možné zistiť. V dôsledku nepretržitých útokov nepriateľa, nepriaznivého počasia a narastajúcich problémov so zásobami munície a najmä jedla, výrazne klesla morálka a disciplína partizánov. Najmä u tých najmladších silnel pocit bezmocnosti a zúfalstva. Viacerých „obalamutil“ aj obsah Tisových a nemeckých letákov.

V zásobovaní potravinami a tiež pitnou vodou boli skutočne veľké problémy. Priesol v spomienkach uvádza, že v posledných dňoch bojov dokázal zabezpečiť len štyri vrecia suchárov, ktoré po dohode s veliteľom rozdelil medzi partizánov. Neskôr sa im podarilo zabiť ovce, ale mäso nemohli upiecť pre veľký dážď so snehom, ktorý uhasil oheň hneď v zárodku. Nepomohlo ani drevo z rozobratého triangulačného bodu. Niektorí vyhladnutí partizáni s dobrým žalúdkom jedli aj surové mäso.

Po vytlačení oddielu z doliny sa jeho časť vedená Priesolom na príkaz veliteľa brigády Jegorova sústredila na jednu noc do chaty na Kráľovej Studni. Tu sa partizáni mohli ohriať, usušiť, zajedli si polievku, varené volské mäso, dostali cigarety a do „ešusov“ trochu masti. Ich nálada sa veľmi zlepšila. Rýchlo však zosmutneli, keď sa dozvedeli, že náš míner Bulhar

Angel Vichrovský bol zákernou guľkou usmrtený. Okrem neho v blízkosti chaty padol aj sovietsky partizán, príslušník organizátorskej desantnej skupiny Jegorova a veliteľ 9. partizánskeho oddielu Vološin. Nad jeho hrobom prehovoril Jegorov a rozlúčili sa s ním Klokov, Boginský, Lobanov, ako aj ďalší velitelia. Jegorov v prejave okrem iného kritizoval velenie 1. ČSA, že partizáni museli na príkaz viesť pozícnú vojnu a obranný boj, čo z taktického hľadiska nebolo správne. Veď partizáni majú bojovať v tyle nepriateľa prepadávaním, deštrukciami a podobne. Zdôraznil, že odteraz budú bojovať na vlastnú päsť a s pomocou Červenej armády nakoniec zvíťazia. Toto sa podľa záznamov Priesola odohralo 30. októbra 1944.

V tomto čase už štáb brigády Jegorova s predstaviteľmi Hlavného štábu partizánskeho hnutia mal dohodnuté, že niektoré prápory (oddiele sa premenovali na prápory) brigády odídu pod vedením Klokova a kpt. Alexejenka cez Malú Fatru na Moravu. Dňa 29. októbra na Kráľovej Studni sa rozhodlo, že s Klokovom odídu prápory Boginského, Kuznecova, Kozačoka, Slavkina, Rylina a zástupcu padlého Vološina, spolu asi 500 partizánov. Odchod bol stanovený podľa rozkazu veliteľa brigády Jegorova na nasledujúci deň. Na Malú Fatru sa určená jednotka síce dostala už 31. októbra, ale na Moravu prejsť nemohla, nakoľko v okolí boli silné nemecké jednotky. Prešla preto 12. novembra do priestoru Valaskej Belej v Strážovských vrchoch k partizánskej brigáde Jána Žižku a spolu vytvorili Partizánsky zväzok Jána Žižku.

Netrvalo dlho a Nemci sa rozhodli zväzok zlikvidovať. S podporou ťažkých zbraní ho obklúčili a bolo len otázkou času, kedy ho zničia. Boginský, ktorý v tom čase bol veliteľom 3. práporu, s časťou svojej jednotky a tiež s príslušníkmi práporov Slavkina a Kozačeka, prerazil z obklúčenia v priestore Valaskej Belej a Okrúhleho Vrchu. Po vydarenom vyjdení z nemeckej obruče však stratili kontakt s brigádou J. Žižku, a preto sa rozhodli prejsť do Nízkych Tatier. Po strastiplnej ceste cez pohorie Veľkej Fatry sa dostali do oblasti Liptovská Lúžna – Železnô.

Do pôvodného tábora na Prašivej sa už začiatkom novembra presunuli prápory Mojsejeva, Kaličenka, Belova a Kirijeva. Tie sa však dlho na Prašivej nezdržali a podľa príkazu veliteľa HŠPH plk. Asmolova zaujali iné operačné priestory. Všetky jednotky brigády Jegorova boli veľmi preriedené. Mnoho bolo padlých, zajatých a tí, ktorí boli ľahšie ranení či nemocní, odchádzali do svojich domovov. V pôvodnom zložení nebola žiadna jednotka brigády.

Po opätovnom príchode do oblasti Prašivej Boginský vytvoril základňu na Latiborskej Holi a obsadil so svojimi príslušníkmi bunkre na pohronskej strane. Do Liptovskej Lúžnej vyčlenil 5-člennú skupinu, ktorej velil sovietsky partizán – staršina. Skupina mala na starosti zásobovanie, spravodajskú činnosť, styk s Revolučným národným výborom a telefonické spojenie s veliteľom. Pri telefóne bola stála služba v dome občana Pažitku, staršina býval u Jakuba Tišťana a sklad proviantu bol v objektoch vdovy Serafínovej. Jednotka bola zásobovaná z miestnych zdrojov dediny, najmä z družstva Včela a platilo sa im v hotovosti. Bohinský na novej základni spolupracoval so susediacim 4. partizánskym plukom A. Cipricha a tiež s partizánskym oddielom Pobeďa, ktorému velil Makarenko.

Na začiatku roka 1945 sa nemeckí okupanti rozhodli potrestať občanov Liptovskej Lúžnej za pomoc poskytovanú partizánom. Dňa 8. februára do obce vnikla viac ako 200-členná jednotka Sonderkommando z Ružomberka. Jej príslušníci vykonávali domové prehliadky, zavraždili deväť obyvateľov a dvoch partizánov, vypálili šesť domov a hospodárskych budov a z obce odvliekli okolo 200 mužov.

Boginský so skupinou spolubojovníkov, medzi ktorými bol aj Oldo Kotouč, pozerali z okraja lesíka ako fašisti postupujú cez obec a mohutne pália z pechotných zbraní. Zrazu Mečislav vykrikoval od bolesti, ktorú mu spôsobila zblúdila guľka či črepinka nepriateľa. Zasiahla mu nohu a rozdrvila kosť chodidla tak, že nemohol spraviť ani krok. Trpel veľkou bo-

lesťou a hrozila mu amputácia nohy. Prvú pomoc mu poskytol lekár 4. partizánskeho pluku MUDr. Tibor Gross. Nepodľahol nátlaku, aby nohu amputoval, nakoľko na takýto zákrok nemal potrebné nástroje. Volil preto konzervatívnu liečbu a príkladne sa staral o raneného.

V ťažkých zimných podmienkach partizáni Boginského preniesli za front a odovzdali do lekárskej starostlivosti Sovietskej armády. Z ťažkého zranenia sa napokon vyliečil, ale zasiahnutá noha zostala kratšia. Mená záchrancov sa nepodarilo zistiť, ale patrila medzi nich celkom určite partizánska ošetrovatelka Božena Hromádková z Rybárpoľa.

Časť partizánov na čele s Priesolom po zranení Boginského odišla smerom na Kyšky, kde ich Nemci obklúčili a zajali. Priesola spolu s inými účastníkmi povstania odtransportovali do zajateckého tábora Fallingbostel, odkiaľ ich v máji 1945 oslobodila Červená armáda.

* * *

Cez pôvodný zámer venovať svoj príspevok len činnosti oddielu Boginského, som sa rozhodol stručne opísať aj pokračovanie mojej partizánskej cesty. Je neoddeliteľnou, aj keď už nepriamou súčasťou jeho histórie. Veď strasťami a peripetiami, o ktorých sa chcem zmieniť, som neprešiel len ja. Rovnaké alebo podobné prežili aj iní príslušníci oddielu.

Keď som osamotený a vyčerpaný stál na konci októbra 1944 na starohorskej ceste, vystala mi v hlave dilema čo ďalej? Zísť cez hory do údolia a nájsť dočasný úkryt v niektorej horskej osade alebo preniknúť hlbšie do pohoria Nízkyh Tatier, kde sa pripojím k niektorej životaschopnej partizánskej skupine. Zvolil som druhý variant, nakoľko pri prvom hrozilo väčšie riziko zajatia. Zo starohorskej cesty som odbočil na chodník, po ktorom už kráčal zástup povstalcov smerom na Hiadelské sedlo. Pri presune nás nemilo prekvapilo počasie. Začalo husto pršať, vo vyšších polohách bola hmla, dážď sa zmenil na drobný kryštálový sneh a silnel mráz. Pritom nás neustále sprevádzala strelba a výbuchy granátov z priľahlých údolí.

Po príchode do pôvodného výcvikového tábora na Prašivej sme tu našli zemlianky plné povstalcov a Židov. Stretol som tu aj členov angloamerickej misie, ktorí vo veselej nálade smerovali, rovnako ako my, po horskom hrebeni ďalej na východ. Pochod bol stále namáhavejší, pretože pribúdalo snehu a mráz silnel. Pod Chabencom som uvidel, ako sa skupina povstalcov usiluje poskytnúť pomoc zoslabnutému a podchladenému civilistovi. Do úst mu liali nejakú tekutinu, aby sa vzbodil a postavil na nohy. Až po oslobodení som sa dozvedel, že týmto človekom bol Ján Šverma, ktorý krátko potom v dôsledku útrap podľahol.

Na Chabenci sme už boli od zimy a hladu – v podstate jedinou našou potravou bolo konšké mäso, ktoré sme bodákmi vyrezávali zo zastrelených zvierat, opekali na ohni a žuvali a z mastných kúskov varili, za pomoci „ešusov“ s roztopeným snehom, akúsi polievku – umorení na smrť. Na prejdienie cez Dereše, Chopok a Ďumbier k 1. čs. armádnemu zboru nebolo síl. Uvedomovali sme si, že pokus o ďalšie smerovanie na východ by bol veľký hazard so životom. Rozhodli sme sa preto zostúpiť do liptovského priesmyku, kde sme stretli príslušníkov 1. partizánskeho oddielu brigády Jegorova. Pripojili sme sa k nim.

V snahe zaobstarať pre oddiel potraviny vydal jeho veliteľ Kaličenko rozkaz postúpiť Kľačianskou dolinou do niektorej liptovskej osady. Akcia sa však skončila neúspešne. Narazili sme na silnú nemeckú jednotku, ktorá strelbou z ťažkého guľometu dvoch partizánov zabila. Nasledujúci deň začali Nemci dolinu vyčisťovať. V prestrelkách s nimi väčšina príslušníkov oddielu stratila medzi sebou kontakt. Skupina desiatich partizánov, medzi ktorými som bol aj ja, sa rozhodla prejsť na juh cez Nízke Tatry, Kremnické hory a Vtáčnik do Inoveckých hôr, bližšie k rodinám.

Pri zostupe z hrebeňa Nízkych Tatier celú skupinu zajali nemeckí vojaci. Odviedli nás do Korytnice a vypočúvali. Vydávali sme za vojakov povstaleckej armády, čo nám zrejme v danej chvíli zachránilo život. Po niekoľkých dňoch ma vojenská eskorta odviezla do Ružomberka. V tunajších kasárňach som bol zavretý v remíze preplnenej ďalšími zajatými vojakmi, ktorých tu Nemci sústreďovali pred transportom do koncentračného tábora. Pred týmto osudom mňa spolu so šiestimi inými zajatcami pôvodom z Ružomberka zachránili dve sestry Slovenského červeného kríža. Pochádzali tiež z tohto mesta a intervenovali za nás u miestneho vládneho zmocnenca, o ktorom vedeli, že si rôznymi spôsobmi snaží zabezpečiť alibi pre povojnové obdobie. Na jeho zásah nás Ružomberčanov bezprostredne pred odchodom transportu nemeckí vojaci prepustili. Ostatní zajatci takéto šťastie nemali...

Po skončení vojny som sa dozvedel, že väčšine príslušníkov nášho oddielu sa podarilo prežiť. V rokoch 1953 – 1964 sme zorganizovali tri stretnutia, a to dve v Necpaloch a jedno v rámci zrazu členov Jegorovovej brigády pri 20. výročí SNP v Lomnistej doline. Žiaľ, viacerí z rôznych dôvodov neprišli. Užšie kontakty doteraz udržiava asi 55 spolubojovníkov z partizánskeho oddielu M. Boginského.

Obr. 1 – Partizáni 2. oddielu partizánskej brigády Jegorova s ťažkými gulometmi. Veliteľ ťažkých gulometov Karol Tomčík stojí vzadu, tretí sprava.

Obr. 2 – Veliteľ 1. roty Vasil Zajcev

Obr. 3 – Komisár 2. partizánskeho oddielu M. Grigorievič Labanov

Obr. 4 – Veliteľ 2. partizánskeho oddielu M. Mečislavovič Boginskij

Obr. 5 – Zlava Laco Priesol – veliteľ štábnej čaty, šofér Frgele, Boginskij, zástupca vel. partiz. oddielu Nikolaj a veliteľ spravodajskej jednotky VLK 1. ČSA na Slovensku.

NOVÉ ASPEKTY VÝVOJA VOJENSKEJ SYMBOLIKY PO ROKU 2004

IMRICH PURDEK

PURDEK I.: New aspects of the development of military symbolism after 2004. *Vojenská história*, 4, 12, 2008, pp. 137–159. Bratislava.

The author stems from the fact that military symbolism of The Armed Forces of Slovakia after 2004 has been reviewed in accordance with the rules and norms implemented in the new directives of Ministry of Defense of Slovakia in 2005, 2006. He notices the unification of the rules of creation in various types of military symbolism, mainly the kind of a sign, as well as the creative motifs of military metals, e. g.: various badges. He deals with the meaning of various signs in the symbols and other symbols of military symbolism in line with the education on national traditions in (OS) Slovakia. Military symbolism, Slovak republic, Contemporary history.

1. ZÁSADY A PRAVIDLÁ TVORBY VOJENSKEJ SYMBOLIKY PO ROKU 2004

Od vzniku vojenskej symboliky v roku 1994¹, keď sa vytvorili vnútrorezortné podmienky na jej tvorbu vychádzajúce zo všeobecne platných zákonov a právnych noriem², prešlo už takmer 15 rokov. Na základe postupne prijímaných jednotlivých interných noriem uplatňovania zásad a kritérií vojenskej symboliky, zohľadňujúc skúsenosti pri jej spracovávaní a posudzovaní, môžeme celé toto obdobie rozdeliť to troch tzv. vývojových etáp:

1. Od roku 1994 (prijatie RMO č. 28/1994¹) do konca roka 1998;
2. Rok 1999 (prijatie interných noriem na tvorbu vojenskej symboliky – RMO č. 3/1997, RMO č. 22/1977, RMO č. 70/1977)³ do konca roka 2004;
3. Rok 2005 (smernice MO SR č. 11/2005, smernice MO SR č. 10/2006)⁴ do súčasnosti.

V praxi sa uvedené normy, ktoré určovali zásady a kritériá tvorby vojenskej symboliky,

-
- 1 RMO č. 28/1994 Príloha 1 Smernice na výber názvov, sviatkov, symboliky a na utváranie tradícií vojenských zväzkov, útvarov, škôl a zariadení Armády SR.
 - 2 Zákon č. 3/1992 Z. z. o zriadení Armády Slovenskej republiky.
Zákon č. 63/1993 Z. z. o štátnych symboloch SR a ich používaní v znení zákona č. 240/1994 Z. z.
 - 3 RMO č. 22/1997 Konceptia využívania národných a vojenských tradícií v rezorte ministerstva obrany. RMO č. 70/1997, Príloha 1 Smernice na výber a priznávanie názvov vojenským telesám a ich symbolika. RMO č. 3 o zriadení a zavedení vojenských zástav v rezorte ministerstva obrany.
 - 4 Smernice Ministerstva obrany SR č. 11/2005 o vojenskej symbolike. Smernice Ministerstva obrany SR č. 10/2006 o vojenskej symbolike.

tak ako boli pomenované v jednotlivých vývojových etapách, postupne novelizovali, upresňovali a doplňovali o nové získané skúsenosti a postupne skvalitňovali. Zásady a kritériá prijaté v rezorte ministerstva obrany na tvorbu vojenskej symboliky vychádzali z niektorých princípov heraldiky⁵, faleristiky⁶ ako aj vexilológie⁷.

Na prelome rokov 2000 a 2001, v tzv. druhej vývojovej etape vojenskej symboliky, sa začali postupne uplatňovať v oblasti vojenskej symboliky určité zásady, ktoré vychádzali zo všeobecne platných pravidiel a zásad heraldiky, pri tvorbe znakov; faleristiky, pri tvorbe vojenských vyznamenaní (medailí), ako aj vexilológie, pri výtvarnom spracovávaní bojových zástav vojenských útvarov a vojenských zväzkov. Tak napríklad v oblasti tvorby znakov vojenských útvarov, zväzkov, zväzov (zariadení, ústavov a pod.) sa začali postupne uplatňovať nasledovné **heraldické pravidlá**:⁸

Pravidlo pravej a ľavej strany – na znak (erb) sa hľadí ako na človeka, jeho pravú stranu vidíme vľavo a naopak. Preto sú strany pri v znaku (erbu) akoby vymenené.

Pravidlo heraldických tinktúr – v znaku používame (podľa možnosti) len heraldické kovy (zlato a striebro) a len heraldické farby (červenú, modrú, čiernu a zelenú), ktoré sa spolu niekedy nazývajú aj tinktúrami. Zlato a striebro možno nahrádzať žltou a bielou, opisujú sa však vždy ako zlato a striebro.

Pravidlo farby a kovu – v znaku (erbe) sa kladie kov na farbu a farba na kov, nikdy kov na kov či farba na farbu. Porušenie tohto pravidla musí mať vážny dôvod.

Pravidlo jednoduchosti obsahu – znak (erb) má mať čo najmenej figúr alebo znamení a čo najmenej farieb. Ideálny znak (erb) má jedno znamenie alebo figúru a dve farby, z nich jeden kov.

Pravidlo jednoduchosti kresby – heraldické znamenia alebo figúry musia byť štylizované, nie realistické. Musia byť zobrazené plošne, nie v perspektíve. Nesmú byť tieňované ani zdobené. Musia byť aj bez slovného vysvetlenia zrozumiteľné.

Pravidlo zobrazovania figúr a vyobrazení – kreslia sa v zhode s heraldickou konvenciou. Orol má vždy rozťahnuté krídla, lev vždy vykračuje pravou nohou, ruža má vždy päť lupeňov, ľalia má vždy podobu troch prstencov obopätých lupeňov. Meč je na štíte možné použiť len vztýčený. Prípadné odchýlky od konvenčného zobrazovania uvedených figúr v znakoch musia mať vážny dôvod.

Pravidlo veľkosti znamenia – znamenia a figúry sa nesmú dotýkať okraju štítu (ak z okraja štítu nevyrastajú), musia byť však zároveň čo najväčšie a vyplňať celé pole štítu.

Na základe skúseností pri tvorbe vojenskej symboliky, realizácii uvedených zásad a pravidiel v jednotlivých jej druhoch bol v roku 2005 prijatý interný normatívny akt – smernice Ministerstva obrany SR v oblasti vojenskej symboliky⁹. Tento dokument bol o to významnejší, že komplexnejšie ustanovoval zásady a pravidlá uplatňujúce pri výbere a tvorbe vojenskej symboliky, postupy pri jej zapožičiavaní a priznávaní vojenským zväzom, zväzkom, útvarom, úradom a zariadeniam Ozbrojených síl Slovenskej republiky a vojenským ško-

5 Heraldika: pomocná vedná disciplína skúmajúca a hodnotiaca znaky (erby) ako historické pramene, umenie tvoriť erby podľa heraldických zásad.

6 Faleristika: pomocná historická veda zaoberajúca sa opisom, výkladom a historickým hodnotením radov a vyznamenaní.

7 Vexilológia: pomocný vedný odbor historickej vedy zaoberajúci sa vznikom a vývojom všetkých druhov zástav a vlajok.

8 VRTEL, L.: *Osem storočí Slovenskej heraldiky*. Martin : Matica slovenská, 1999. s. 13-14.

9 Smernice Ministerstva obrany SR č. 11/2005 o vojenskej symbolike.

lám.¹⁰ Jeho význam bol najmä v tom, že na kvalitatívne vyššej úrovni a komplexnejšie riešil problematiku všetkých druhov vojenskej symboliky.¹¹ Vážnym nedostatkom citovaných smerníc bolo, že uvedené zásady a pravidlá vojenskej symboliky sa vzťahovali len na Ozbrojené sily SR. Preto boli prijaté v roku 2006 nové smernice Ministerstva obrany SR o vojenskej symbolike¹².

Nové smernice majú za úlohu ujednotiť pravidlá tvorby jednotlivých druhov vojenskej symboliky, najmä druhy znaku, ako aj ďalšie jej hlavné druhy. Ustanovujú zásady a pravidlá tvorby a výberu vojenskej symboliky a postupy pri jej zapožičiavaní a priznávaní. Vymenúvajú tie subjekty, ktoré môžu mať priznaný znak a zároveň stanovujú komu a aké ďalšie druhy vojenskej symboliky môžu byť priznané (zriadené), resp. zapožičané. Konkrétne ide o tieto subjekty a druhy vojenskej symboliky¹³:

1. SUBJEKTY, KTORÝCH SA VŠEOBECNE DOTÝKA OBLASŤ VOJENSKÁ SYMBOLIKA:

- a) Ministerstvo obrany SR,
- b) Vojenské spravodajstvo a Vojenská polícia,
- c) rozpočtové organizácie a príspevkové organizácie v pôsobnosti MO SR,
- d) Generálny štáb Ozbrojených síl SR,
- e) náčelník Generálneho štábu Ozbrojených síl SR,
- f) veliteľstvo pozemných síl, veliteľstvo vzdušných síl, veliteľstvo síl výcviku a podpory a veliteľstvo vojenského zdravotníctva,
- g) zväzky a útvary Ozbrojených síl SR,
- h) úrady a zariadenia Ozbrojených síl SR,
- i) vyšší vojenský súd a vojenské obvodové súdy,
- j) hlavná vojenská prokuratúra vyššia vojenská prokuratúra a vojenské obvodové prokuratúry.

2. SUBJEKTY, KTORÝM MÔŽE BYŤ PRIZNANÝ ZNAK:

- a) Ministerstvo obrany SR,
- b) Vojenské spravodajstvo a Vojenská polícia,
- c) rozpočtové organizácie a príspevkové organizácie v pôsobnosti Ministerstva obrany SR,
- d) Generálny štáb Ozbrojených síl SR,
- e) náčelník Generálneho štábu Ozbrojených síl SR,
- f) veliteľstvo pozemných síl, veliteľstvo vzdušných síl, veliteľstvo síl výcviku a podpory a veliteľstvo vojenského zdravotníctva.

3. SUBJEKTY, KTORÝM MÔŽE BYŤ ZAPOŽIČANÁ BOJOVÁ ZÁSTAVA, ČESTNÉ A HISTORICKÉ NÁZVY¹⁴ A PRIZNANÉ ZNAKY:

- a) vojenský útvar,
- b) vojenský zväzok.

10 Boli zrušené: RMO č. 3/1997 Zriadenie a zavedenie vojenských zástav v rezorte ministerstva obrany, RMO č. 70/1997 Symbolika vojenských telies a výber ich názvov.

11 Poznámka: v čl. 13 citovaných smerníc boli uvedené heraldické pravidlá na tvorbu znaku.

12 Smernice Ministerstva obrany SR č. 10/2006 o vojenskej symbolike, z 12. decembra 2006.

13 Tamže, čl.1.

14 § 7 ods. 3 písm. e) a d) zákona č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

4. GENERÁLNEMU ŠTÁBU MÔŽU BYŤ ZRIADENÉ INSÍGNIE GENERÁLNEHO ŠTÁBU¹⁵.

Smernice ustanovujú zásady zapožičania bojovej zástavy prezidentom SR, ktoré rieši osobitný predpis¹⁶, zároveň určujú, že návrh na jej zapožičanie predkladá náčelník generálneho štábu vedúcemu Služobného úradu ministerstva, ktorý po odporučení Radou pre vojenskú symboliku¹⁷ predkladá návrh ministrovi obrany SR. Minister obrany predkladá návrh prezidentovi Slovenskej republiky. Okrem týchto zásad sú stanovené ostatné procedurálne otázky spôsobu zapožičiavania zástavy, postupy pri zrušení, resp. reorganizovaní vojenských útvarov a pod.

ČESTNÉ A HISTORICKÉ NÁZVY

Smernice v čl. 8, 9 a 10 stanovujú prísne zásady zapožičiavania čestného a historického názvu pre zväzok a útvar, ktorý im môže byť na návrh ministra obrany SR zapožičaný prezidentom SR v súlade s osobitným predpisom¹⁸. Presne sú definované pojmy: čestný názov a historický názov. Zároveň riešia formu predkladania návrhov, spôsob posudzovania a spracovávanía dokumentov Radou pre vojenskú symboliku, ako aj iné otázky spojené s riešením pri zmene názvu útvaru a pod.

Čestný názov je ocenením zväzku a útvaru za dosahovanie trvalo výborných a dobrých výsledkov pri plnení úloh. Vyjadruje spätosť zväzku a útvaru s významnými udalosťami, obdobiami alebo osobnosťami v dejinách Slovenska.

Historický názov vyjadruje historickú spätosť zväzku alebo útvaru so zväzkami alebo útvarmi, ku ktorým sa hlási pri rozvíjaní ich novodobých tradícií. K historickému názvu sa viaže názov obce (posádky) alebo historická príslušnosť k regiónu, kde zväzok alebo útvar po 1. januári 1993 vznikol.

Všeobecné kritériá: pri tvorbe návrhov čestných názvov a historických názvov sa vychádza z danej definície uvedených pojmov a z hľadania obsahu, ktorý sa musí stať vlastným pre vojenský útvar alebo vojenský zväzok, resp. pre jeho príslušníkov. Obsahom týchto pojmov sú zdroje a kritériá tradícií novodobých Ozbrojených síl SR¹⁹, ktoré predstavujú objektívny obraz skutočného poznania svojich dejín. Tieto zdroje majú jednoznačnú úlohu spájať príslušníkov Ozbrojených síl SR pre ich predurčenosť, stanovenou Ústavou Slovenskej republiky na plnenie úloh, vyplývajúcu z medzinárodných zmlúv a zo záväzkov, ktoré SR má z hľadiska členstva v Severoatlantickej aliancii, ako aj iných, napríklad v oblasti medzinárodného krízového manažmentu a v zabezpečení jej obrany a bezpečnosti.

Na základe uvedeného, zdroje národných a vojenských tradícií predstavujú spektrum významných historických a vojensko-historických udalostí a slovenských vojenských osobností vo vojenských dejinách Slovenska.

15 Nariadenie ministra obrany SR č. 4/2006 o zriadení insígnií Generálneho štábu Ozbrojených síl SR.

16 Tamže.

17 Rada pre vojenskú symboliku, ktorý je poradným orgánom ministra obrany SR pre uvedenú oblasť. Zriadená nariadením ministra obrany SR č. 92/2008, ktorým sa mení nariadenie ministra obrany SR č. 2/2006 o zriadení Rady pre vojenskú symboliku.

18 § 7 ods. 3 písm. d) zákona č. 321/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov.

19 RMO č. 22 z roku 1997: Konceptia využívania národných a vojenských tradícií v rezorte ministerstva obrany, Príloha č. 1, s. 6-7.

Znak

V štvrtej časti „Znak“, smernice v čl. 11 až 15 stanovujú komu môže byť priznaný znak, stanovujú formu a obsah spôsobu predkladania a posudzovania návrhu na priznanie znaku, a ako sa môže priznaný znak používať. Zároveň určujú požiadavky a heraldické pravidlá na tvorbu znaku, požiadavky a spôsob umiestňovania štátneho znaku SR, ako aj spôsob a možnosti používania priznaného znaku.

POŽIADAVKY A HERALDICKÉ PRAVIDLÁ NA TVORBU ZNAKU²⁰

Tak napríklad:

- veliteľstvo, zväzok a útvar vytvárajú svoje znaky na gotickom štíte,
- Vojenské spravodajstvo, Vojenská polícia, právnická osoba, úrad, zariadenie, vojenský súd a vojenská prokuratúra na štíte oválneho tvaru,
- ministerstvo, generálny štáb a náčelník generálneho štábu vytvárajú svoj znak na štíte kruhového tvaru,
- veliteľstvo vojenského zdravotníctva, veliteľstvo pozemných síl, veliteľstvo síl výcviku a podpory a ich zväzky a útvary používajú na štíte spravidla zelenú farbu; veliteľstvo vzdušných síl a jeho zväzky a útvary používajú modrú farbu. Výnimku možno povoliť pri delenom štíte, v ktorého dolnej časti sa môže použiť farba mesta (obce), v ktorom je veliteľstvo, zväzok, útvar, úrad alebo zariadenie dislokované. Vojenské spravodajstvo, Vojenská polícia a právnická osoba použijú v štíte niektorú z heraldických farieb podľa vlastného výberu,
- lemovanie štítov znakov vojenských útvarov, úradov, zariadení a letiek čierne, zväzkov a vojenských škôl strieborné, veliteľstvá a vysoké vojenské školy majú lemovanie zlaté,
- štátny znak SR sa používa v súlade so zákonom²¹ a v odôvodniteľných prípadoch sa môže umiestňovať v znaku, ale musí mať dominantné postavenie v rámci použitých prvkov (symbolov): môže sa umiestniť do znaku vojenského subjektu len vtedy, ak ide o subjekt v širšom rozsahu v rámci rezortu ministerstva (napr. MO SR, Generálny štáb OS SR, jednotlivé sily OS SR, vojenské školy a pod.).

POŽIADAVKY NA POUŽÍVANIE ZNAKU²²

Znak je možné v priznanej podobe používať:

- a) na bojovej technike a dopravnej technike – zväzku, útvaru (Vojenské spravodajstvo, Vojenská polícia, generálny štáb, náčelník generálneho štábu, úrad, zariadenie),
- b) na obaloch kroník, pamätných kníh a na významnejších dokumentoch a písomnostiach ministerstva, zväzku, útvaru (Vojenské spravodajstvo, Vojenská polícia, generálny štáb, náčelník generálneho štábu, úrad, zariadenie), vojenského súdu a vojenskej prokuratúry,

20 Čl. 12 smerníc Ministerstva obrany SR č. 10/2006 o vojenskej symbolike.

21 Zákon č. 63/1993 Z. z. o štátnych symboloch SR a ich používaní v znení zákona č. 240/1994 Z. z. a zákona č. 273/1996 Z. z.

22 Čl. 15 smerníc Ministerstva obrany SR č. 10/2006 o vojenskej symbolike.

c) nosiť vo forme rukávového znaku, na gombíku ľavého náprsného vrečka košeľa a blúzy vojenských rovnošiat²³ vo forme odznaku. Maximálna výška textilného rukávového znaku je 100 mm a kovového náprsného odznaku je 50 mm.

Skúsenosti z oblasti vojenskej symboliky ukázali, že tvorba jej základných druhov bola úzko spätá s prebiehajúcou reformou rezortu ministerstva obrany. V rámci tejto reformy dochádzalo k rôznym reorganizačným zmenám a vznikali nové organizačné štruktúry. Pri reorganizovaní alebo zrušení veliteľstva, zväzku, útvaru, úradu, zariadenia (Vojenského spravodajstva, Vojenskej polície, právnickej osoby) nie je možné používať pôvodný znak, a preto môže veliteľ (náčelník, riaditeľ, rektor) reorganizovaného veliteľstva, zväzku, útvaru, úradu a zariadenia požiadať o priznanie nového znaku.

Subjekty, ktorým môže byť priznaný znak, a popríklad zapožičaný čestný alebo historický názov²⁴, si môžu na základe vlastných grafických návrhov (je prípustné aj voľné výtvarné spracovanie) zhotoviť **plaketu**, ktorá je kombináciou spravidla zapožičaného čestného alebo historického názvu a znaku. Lícna strana plakety obsahuje priznaný znak a rubová strana môže obsahovať zapožičaný čestný alebo historický názov. Taktiež si môžu zhotoviť **odznak** vo voľnom výtvarnom spracovaní, obsahom ktorého je spravidla priznaný znak (znamenie) a názov.

2. REALIZÁCIA PRAVIDIEL TVORBY JEDNOTLIVÝCH DRUHOV VOJENSKEJ SYMBOLIKY PO ROKU 2004

Tvorba, vývoj a celková kvalita jednotlivých druhov vojenskej symboliky (znakov, čestných a historických názvov, bojových zástav, ako aj ostatných jej druhov) prešla po roku 2004 pozitívnymi zmenami. Ako sa podarilo za toto tzv. tretie vývojové obdobie uplatňovať pravidlá heraldiky (faleristiky, vexilológie), ako aj prijaté špecifické zásady pri jej tvorbe, je ukázané nasledujúcimi výstupmi, ktoré sú prezentované na jednotlivých obrázkoch, ako aj v niektorých dokumentoch.

a) Znak: od roku 2005 do súčasnosti bolo priznaných spolu 54 znakov vojenským subjektom, ktoré svojou formou a obsahom zodpovedajú požiadavkám, heraldickým pravidlám a princípom na tvorbu znaku.

Zoznam vojenských subjektov, ktorým minister obrany SR priznal znak od roku 2005 do súčasnosti je v prílohe č. 1.

Pre názornú ilustráciu sú vyobrazené niektoré priznané znaky od roku 2005, kde je možné porovnať praktickú realizáciu niektorých požiadaviek, heraldických pravidiel a princípov.

23 Výnos Ministerstva obrany Slovenskej republiky z 9. decembra 2008 č. SEOPMVL-92-172/2008-OdL, ktorým sa ustanovuje poskytovanie proviantných náležitostí, výstrojových náležitostí a prepravných náležitostí, používanie a nosenie vojenskej rovnošaty, výstrojových súčiastok a špecifických znakov vojenskej rovnošaty a nosenie vojenských medailí a vojenských odznakov.

24 Čl. 1 ods. 1 a 3 smerníc Ministerstva obrany SR č. 10/2006 o vojenskej symbolike.

1. PRIZNANÉ ZNAKY PODĽA TVARU ŠTÍTU:

a) **gotický štít**

– veliteľstvo, zväzok a útvar,

Veliteľstvo logistiky Trenčín

*2. mechanizovaná brigáda
Prešov*

*11. mechanizovaný
prápor Martin*

b) **štít oválneho tvaru**

– Vojenské spravodajstvo, Vojenská polícia, právnická osoba, úrad, zariadenie, vojenský súd a vojenská prokuratúra,

Vojenská polícia

Vojenská prokuratúra

*Vojenské obranné
spravodajstvo*

c) **štít kruhového tvaru**

– ministerstvo, generálny štáb a náčelník generálneho štábu.

Znak náčelníka GŠ Ozbroyených síl SR

2. POUŽÍVANIE FARIEB A LEMU PRIZNANÉHO ZNAKU:

- a) veliteľstvo vojenského zdravotníctva, veliteľstvo pozemných síl, veliteľstvo síl výcviku a podpory a ich zväzky a útvary používajú na štíte spravidla zelenú farbu,

*Veliteľstvo pozemných síl
(zelené pole štítu)*

*Zmiešaný samohybný
delostrelecký oddiel Michalovce
(zelené pole štítu)*

*Multifunkčný prápor
Hlohovec
(zelené pole štítu)*

- b) veliteľstvo vzdušných síl a jeho zväzky a útvary používajú modrú farbu,

*Veliteľstvo vzdušných síl
(modré pole štítu)*

*Dopravné letecké krídlo
Kuchyňa
(modré pole štítu)*

*Prápor rádiolokačného
prieskumu Zvolen
(modré pole štítu)*

c) **lemovanie štítov znakov:**

- vojenských útvarov, úradov, zariadení a letiek čierne,
- zväzkov a vojenských škôl strieborné,
- veliteľstvá a vysoké vojenské školy majú lemovanie zlaté,

*Prápor podpory velenie
Trenčín
(čierny lem)*

*Základná výcviková
škola Martin
(strieborný lem)*

*Spojovacie veliteľstvo
Trenčín
(zlatý lem)*

3. ŠTÁTNY ZNAK SR V ZNAKU:

- a) jeho umiestnenie vo vojenskej súčasťi, zložky (daného subjektu) musí mať dominantné postavenie v rámci použitých prvkov (symbolov).
- b) umiestňuje sa vo vojenskej súčasťi, zložky (daného subjektu) len vtedy, ak ide o vojenskú súčasť, zložku v širšom rozsahu v rámci rezortu (ozbrojených síl) (napr. Ministerstvo obrany SR, Generálny štáb Ozbrojených síl SR, pozemné sily, vojenské školy a pod.).
- c) pre označenie príslušnosti vojenskej zložky alebo súčasťi k rezortu obrany (Ozbrojeným silám SR) v znaku sa umiestňuje buď štátny znak SR alebo slová „Ozbrojené sily SR“.

a), b)

Veliteľstvo pozemných síl

c)

*Akadémia ozbrojených síl
gen. M. R. Štefánika L. Mikuláš*

b) Čestné a historické názvy: prezident SR od roku 2005 zapožičal 10 vojenským útvarom a vojenským zväzkom čestný názov a 5 vojenským útvarom a zväzkom historické názvy.

Zoznam vojenských útvarov a vojenských zväzkov Ozbrojených síl SR, ktorým prezident SR zapožičal čestné názvy a historické názvy od roku 2005 do súčasnosti, je v prílohe č. 2.

ČESTNÉ NÁZVY

Zapožičané čestné názvy vojenským útvarom a vojenským zväzkom vo všeobecnosti sú ocenením za dosahovanie výborných výsledkov v bojovej príprave a zodpovedné plnenie povinností. Taktiež predstavujú ocenenie za príkladnú reprezentáciu Ozbrojených síl SR doma i v zahraničí, za príkladné plnenie úloh v zahraničných misiách pri zabezpečovaní mieru a stability vo svete, ako aj za aktívny podiel na odstraňovaní následkov živelných pohrôm a ekologických katastrof v jednotlivých regiónoch Slovenska.

Čestné názvy útvarom a zväzkom boli zapožičané na základe poznania našej vojenskej histórie a potrieb ich príslušníkov, ktorí sa s hrdosťou prihlásili k významným udalostiam a osobnostiach, stelesňujúce charakterové, morálne a vôľové vlastnosti, nevyhnutné pre rozvíjanie národných a vojenských tradícií profesionálov Ozbrojených síl SR. Tak napríklad ide o nasledujúce významné udalosti a osobnosti:

- Ladislav Gábriš-Škultéty,²⁵ „najstarší“ vojak – poddôstojník, Slováč, ktorý v sedle slú-

25 DANGL, V. – SEGEŠ, V.: *Vojenské dejiny Slovenska III. 1711 – 1914*. MO SR Bratislava 1996, s. 48, 53; SEGEŠ,

žil 81 rokov, zúčastnil sa na 22 ťaženiach a posledných 41 rokov bol zástavníkom 8. husárskeho pluku.

- plukovník Ján Lipský²⁶, slovenský rodák zo Sedličnej (dnes časť Trenčianskych Strakoviec), priekopník uhorskej kartografie, vojak, plukovník, vojenský teoretik a vynálezca. Bol uznávaným kartografom európskeho významu, ako aj pozoruhodným dôstojníkom. Pôsobil ako kartograf a geodet v rakúsko-uhorskej armáde na prelome 18. a 19. storočia.
- Juraj Langsfeld²⁷, rodák zo Sučian a učiteľ z Martina, organizátor a veliteľ turčianskych dobrovoľníkov, ktorý sa aktívne podieľal na organizovaní oddielov Slovenského dobrovoľníckeho zboru z historického obdobia revolučných rokov 1848 – 1849. Po potlačení revolúcie pokračoval aj so svojimi spolubojovníkmi vo vojenských akciách. V apríli 1849 sa so svojím oddielom zúčastnil bojov pri Prešove a Košiciach.
- kapitán Ján Francisci²⁸, dobrovoľnícky kapitán, slovenský národný buditeľ, politik, spisovateľ, jeden z organizátorov a vodcov slovenského dobrovoľníckeho zboru z obdobia meruôsmych rokov,
- generál Milan Rastislav Štefánik²⁹, vedec, politik, vojak, letec a diplomat, organizátor čs. zahraničného vojska, jeden z hlavných zakladateľov československého štátu a prvý minister vojny čs. vlády,
- generál Rudolf Viest³⁰, významný politik, vojak, príslušník čs. légii v Rusku, veliteľ 1. čs. armády na Slovensku v období SNP, organizátor protifašistického odboja, aktívny účastník v boji za slobodu, ktorý sa výnimočným spôsobom zaslúžil o obranu našej vlasti.
- divízny generál Mikuláš Markus³¹, vysoký dôstojník slovenskej armády v rokoch 1939 – 1944, patril medzi najbližších spolupracovníkov ilegálneho Vojenského ústredia a podieľal sa na bezprostredných prípravách SNP,
- brigádny generál Jozef Martin Kristin³², rodák z Nemšovej, príslušník čs. légii, československej a slovenskej armády, účastník prvého i druhého odboja, ktorý bol v rokoch 1940 – 1945 väznený. Po skončení 2. svetovej vojny sa podieľal na budovaní po vojnovéj čs. armády na demokratických a nadstraníckych princípoch. V októbri 1946 povýšený do hodnosti brigádneho generála a po februári 1948 postavený mimo vojenskú službu. Bol väznený, v septembri 1952 odsúdený na 4,5 roka väzenia. V roku 1990 rehabilitovaný a bola mu vrátená hodnosť brigádneho generála in memoriam.
- generálmajor in memoriam Jozef Marko³³, v roku 1940 sa zapojil do protifašistické-

V.: Najstarší vojak na svete. In: *Obrana*, roč. 13, 2005 č. 2/2005, s. 17; SÁFÁRY, Endre – ZACHAR, József: *Nyolevan nyár nyeregben. Skultéty László huszár zásalotará élete*. Budapest 1992.

26 PŘÍKRYL, L. V.: *Vývoj mapového zobrazenia Slovenska*. Bratislava 1997, s. 221-244, passim. Lipského vlastnoručný životopis publikoval REISZ, T. Csaba: *Egy elveszhetnek hitt önéletírás – Lipszky János emlékirata*. In: *FONS*, 1994/1, s. 52-78.

27 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)* III. zväzok K-L. Martin: Matica slovenská, 1989, s. 351.

28 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)* II. zväzok E-J. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 115.

29 *Generál dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat*. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. – 5. mája 1999. VHÚ MO SR, Bratislava, 1999, s. 7-8.

30 Kol. aut.: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*. VHÚ Praha a VHÚ Bratislava, Praha, 2005, s. 317.

31 Tamže, s. 189.

32 Tamže, s. 152.

33 Tamže, s. 188.

ho odboja a aktívne sa podieľal na vojenských prípravách SNP a po jeho vypuknutí sa stal veliteľom spojovacieho vojska 1. čs. armády na Slovensku a členom Rady na obranu Slovenska. Po vojne v Československu v rokoch 1945 – 1948 vykonával funkciu veliteľa spojovacieho vojska na Hlavnom štábe MNO v Prahe. Po vzniku po februári 1948 prenasledovaný a perzekvovaný a prepustený z armády. V roku 1968 ho zbavili obvinenia z velezrady a čiastočne rehabilitovali. V roku 1991 v plnej miere rehabilitovaný a bola mu priznaná hodnosť generálmajor in memoriam.

HISTORICKÉ NÁZVY

Historické názvy, ktoré boli od roku 2005 zapožičané vojenským útvarom a vojenským zväzkom, vyjadrujú dejinnú prepojenosť na predchádzajúce útvary alebo zväzky a hlásia sa k nim pri rozvíjaní ich novodobých tradícií v rámci Ozbrojených síl SR. Boli zapožičané aj také historické názvy, ktoré sa viažu na názvy miest a obcí, resp. posádok, alebo na historickú príslušnosť k regiónu, alebo oblasti, tieto vznikli po 1. januári 1993.

Príslušníci týchto útvarov alebo zväzkov sa hrdo hlásia k svojim predchodcom, potvrdzujú historickú prepojenosť na predchádzajúce útvary alebo zväzky, ako aj na ďalších ich pokračovateľov, čím tak rozvíjajú tradície pri plnení úloh pri zabezpečovaní obrany a suverenity SR.

Charakteristickým znakom je aj dlhodobé miesto, t. z. mesto alebo obec (posádka), resp. región alebo oblasť ich dislokácie. Príslušníci týchto útvarov alebo zväzkov s odhodlaním pokračujú v rozvíjaní a obohacovaní národných a vojenských tradícií miest, obcí (posádkach), resp. v regiónoch alebo oblastiach, v ktorých plnia úlohy svojho predurčenia.

Útvary a zväzky úzko spolupracujú s orgánmi štátnej správy a miestnej samosprávy a aktívne sa zapájajú do občianskeho a kultúrno-spoločenského života v miestach dislokácie.

Od roku 2005 v súlade uvedenými kritériami bol zapožičaný historický názov štyrom vojenským útvarom. Len vojenský útvar – raketometný oddiel Rožňava (Jaslovský raketometný oddiel) v organizačnej štruktúre 1. mb Topoľčany sa prihlásil k bojovým tradíciám delostrelcov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, ktorí sa zúčastnili bojov pri poľskom meste Jaslo, čím bola potvrdená ich historická spätosť s čs. delostrelcami. Je to jeden z prvých útvarov Ozbrojených síl SR s priamou historickou prepojenosťou s delostrelcami, aktívnymi účastníkmi bojov v druhej svetovej vojne, čím rozvíjajú ich novodobé tradície.

BOJOVÉ ZÁSTAVY

Bojová zástava vojenského útvaru je symbolom cti a statočnosti³⁴. Od roku 2005 prezident SR, ktorý je hlavným veliteľom Ozbrojených síl SR, na návrh ministra obrany SR zapožičal bojovú zástavu svojím rozkazom č. 2/2005 z 15. júna 2005 Mechanizovanému práporu Michalovce (pozri obr. č. 1)³⁵.

34 Čl. 4 Vnútorneho poriadku Armády SR, Zákl-3, Bratislava 2001.

35 Od vzniku Armády SR 1. 1. 1993 (od 1. 7. 2002 Ozbrojené sily SR) prezident SR zapožičal bojové zástavy týmto vojenským útvarom a zväzkom:

- 5. pluku špeciálneho určenia Žilina (rozkaz prezidenta SR č. 5 z 30. januára 1997,
- Vojenskej leteckej akadémie gen. M. R. Štefánika v Košiciach (rozkaz prezidenta SR č. 49 z 9. júla 1997),
- 37. protiletadlovej a raketovej brigáde Pezinok (rozkaz prezidenta SR č. 61 z 27. augusta 1997),

Lícna strana

Rubová strana

Obr. č. 1 Bojová zástava Mechanizovaného práporu Michalovce (foto P. Zelizňák).

Bojovú zástavu 22. mpr prezident SR zapožičal za zodpovedné plnenie úloh bojovej prípravy, kvalitné zabezpečovanie a vykonávanie výcviku a aktívny podiel na odstraňovaní následkov živelných pohrôm, ako aj ekologických katastrof vo východoslovenskom regióne, za vzornú reprezentáciu ozbrojených síl SR v zahraničí, a to najmä pri plnení úloh v mierových misiách, ako aj za úzku spoluprácu s orgánmi štátnej správy a miestnej samosprávy mesta Michalovce.

V súlade s Dlhodobým plánom rozvoja rezortu ministerstva obrany s výhľadom do roku 2015 boli dňom 1. októbra. 2006 premenované alebo pridelené otvorené čísla zväzkom a útvarom pozemných síl Ozbrojených síl SR. V rámci uvedených zmien bolo doplnené číslo 22. mechanizovanému práporu Michalovce a bol premenovaný Prápor okamžitej reakcie Martin na 11. mechanizovaný prápor. Práporu okamžitej reakcie v roku 2003 zapožičal prezident SR bojovú zástavu a vzhľadom na to, že sa zmenil názov vojenského útvaru, mu bola bojová zástava v súlade s ods. 2 čl. 4 Zákl-3 vnútorného poriadku Ozbrojených síl SR ponechaná, a táto zmena bola zapísaná do jej Kmeňovej knihy.

Pretože na rube bojovej zástavy bol uvedený pôvodný názov vojenského útvaru „Prápor okamžitej reakcie“, nový názov vojenského útvaru 11. mechanizovaný prápor bol uvedený na červenej stuhe prezidenta SR, ktorou bola v októbri 2006 dekorovaná.

Prezident SR svojím rozkazom č. 3/2007 z 3. mája 2007 zapožičal 11. mpr Martin čestný a historický názov: MECHANIZOVANÝ PRÁPOR – PRÁPOR OKAMŽITEJ REAKCIE KAPITÁNA JÁNA FRANCISCIHO. V súlade so smernicami³⁶ bola bojová zástava dekorovaná bielou stuhou prezidenta SR s čestným a historickým názvom.

-
- Vojenskej akadémii v Liptovskom Mikuláši (rozkaz prezidenta SR č. 94 z 22. decembra 1997),
 - 23. tankovej brigáde Kežmarok (rozkaz prezidenta SR č. 73 zo 6. októbra 1998),
 - Slovenskej jednotke spoločného 1. čs. práporu KFOR (rozkaz prezidenta SR č. 1 zo 17. januára 2002)
 - Vojenskému útvaru 1084 Nitra – ženijnej jednotke ozbrojených síl SR (rozkaz prezidenta SR č. 1 z 24. februára 2003),
 - Vojenskému útvaru 1086 Nitra – jednotke radiačnej, chemickej a biologickej ochrany Ozbrojených síl Slovenskej republiky, pri príležitosti jej vyslania na výkon vojenskej služby mimo územia Slovenskej republiky (rozkaz prezidenta SR č. 4 z 10. júla 2003),
 - Vojenskému útvaru 2370 Martin – Práporu okamžitej reakcie kapitána Jána Francisciho, od 1. 10 2006 11. mpr Martin (rozkaz prezidenta SR č. 3 z 18. júna 2003),
 - Vojenskej spravodajskej služby (rozkaz prezidenta SR č. 7 zo 6. októbra 2004),
 - 22. mechanizovanému práporu Michalovce (RPSR č.2/2005).

36 Čl. 3 ods. 7 smerníc Ministerstva obrany SR č. 10/2006 o vojenskej symbolike.

Na rube bojovej zástavy Mechanizovaného práporu Michalovce³⁷ nebolo uvedené číslo 22, preto bola v septembri 2007 dekorovaná červenou stuhou prezidenta SR s názvom 22. mechanizovaný prápor. Súčasne bola dekorovaná aj bielou stuhou prezidenta SR, pretože útvaru zapožičal čestný názov MECHANIZOVANÝ PRÁPOR GENERÁLA MIKULÁŠA MARKUSA.

INSÍGNIE³⁸ GENERÁLNEHO ŠTÁBU OZBROJENÝCH SÍL SR

Koncom roka 2005 Rada pre vojenskú symboliku posúdila a schválila výtvarné návrhy insígnií Generálneho štábu Ozbrojených síl SR, ktoré pozostávajú s nasledujúcich symbolov: blatnický meč, slovanský obranný štít a dve bradatice – historické bojovej sekery³⁹. Na základe odporúčania rady minister obrany SR zriadil insígnie Generálneho štábu OS SR⁴⁰. V súlade s čl. 2 nariadenia ministra obrany SR bol vypracovaný návrh **Pravidiel na používanie insígnií Generálnym štábom Ozbrojených síl SR**, ktoré rada odporučila a náčelník GŠ Ozbrojených síl SR 5. mája 2006 schválil.

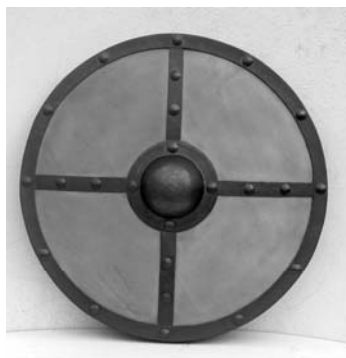
Blatnický meč, dvojica slovanských sekier – bradatic a slovanský obranný štít sú prvkami vojenskej dobovej výzbroje našich predkov, a sú historickým vyjadrením rešpektu a vojenskej sily. Sú to vojenské symboly a majú pre súčasnosť svoju historickú opodstatnenosť. Boli prijaté medzi hlavné symboly Ozbrojených síl Slovenskej republiky, čím tak nadväzujú na tradície prvého slovanského štátneho celku na našom území, *Insígnie Generálneho štábu Ozbrojených síl Slovenskej republiky (pozri obr. č. 2).*

Blatnický meč

Historická bojová sekera – bradatica

Slovanský obranný štít

Obr. č. 2 Insígnie Generálneho štábu Ozbrojených síl Slovenskej republiky. (Foto P. Zelizňák).

37 Bojová zástava Mechanizovanému práporu Michalovce zapožičaná RPSR č. 2/2005.

38 Insígnie predstavujú určité znaky a odznaky moci, znaky a odznaky čestných alebo stavovských hodností. Sú to prijaté alebo stanovené historické symboly, ktoré navonok prezentujú inštitúciu, úrad, orgán a pod., ktorého právomoci a zodpovednosť oficiálne zastupuje alebo je delegovaná na určenú (menovanú, zvolenú) osobu.

39 Čl. ods. 4 smerníc Ministerstva obrany SR o vojenskej symbolike.

40 Nariadenie ministra obrany SR č. 4/2006 o zriadení insígnií Generálneho štábu SR.

VOJENSKÉ MEDAILY A ODZNAKY

Významnú úlohu na morálnom oceňovaní príslušníkov Ozbrojených síl SR a ostatných zamestnancov rezortu ministerstva obrany mali od roku 2005 aj nové zriadené a zavedené vojenské vyznamenania (medaily) a vojenské odznaky.

Rada pre vojenskú symboliku posudzovala výtvarné návrhy vojenských medailí a vojenských odznakov, ktoré boli po zapracovaní jej pripomienok navrhované na ich zriadenie a zavedenie.

ROK 2005:

K 60. výročiu víťazstva nad fašizmom a ukončenia 2. svetovej vojny bola zriadená a zavedená **Pamätná medaila ministra obrany SR k 60. výročiu ukončenia 2. svetovej vojny** (obr. č. 3).

Lícna strana medaily so stuhou a stužkou

Rubová strana

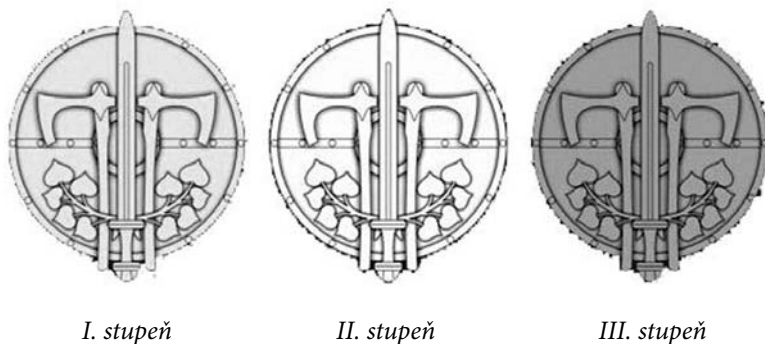
Obr. č. 3 Pamätná medaila ministra obrany SR k 60. výročiu ukončenia 2. svetovej vojny. Autor výtvarného návrhu Peter Valach. (Foto P. Zelizňák).

Medaila je pozlátená. Na lícnej strane medaily pred položeným a obráteným mečom je zobrazená štylizovaná šesťlistová lipová ratolesť s dvoma trojkvetmi. V pravej časti medaily je umiestnená arabská číslica 60. Po obvode medaily je nápis *Výročie ukončenia druhej*

svetovej vojny a letopočet 2005 s dvoma päťramennými hviezdami. Stuha je trojfarebná biele-modro-červená. Na stužke je miniatúra dvoch skrížených ratolestí – šesťlistovej lipovej a šesťlistovej olivovej. Autorom medaily je Peter Valach⁴¹.

ROK 2006:

Odznak náčelníka Generálneho štábu Ozbrojených síl SR (obr. č. 4) je kruhového tvaru. Lícna strana odznaku je z hľadiska použitého motívu vyvážená a esteticky zladená. Farby kovov, vyjadrujúce odstupňovanie významu ocenenia, t. z. I. stupeň – zlatistý, II. stupeň – striebřistý a III. stupeň – bronzový.

Obr. č. 4 Odznak náčelníka Generálneho štábu Ozbrojených síl SR

ROK 2007:

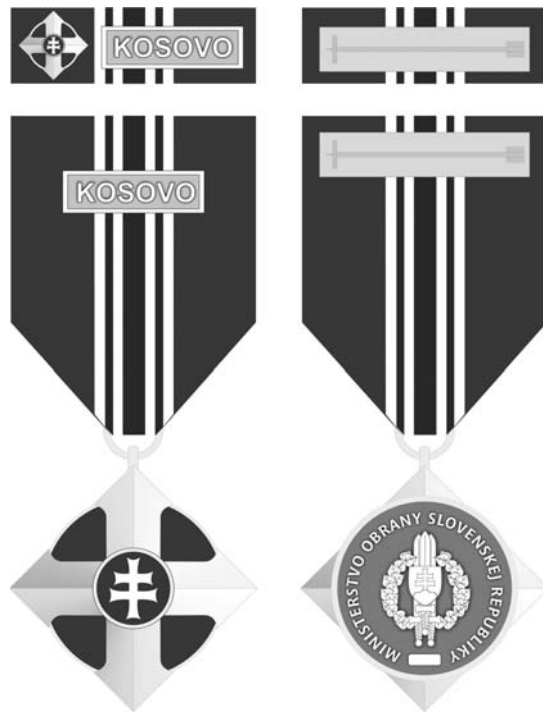
– **Pamätná medaila za účasť vo vojenskej operácii** (obr. č. 5), ktorá bola zriadená zákonom č. 346/2005 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov Ozbrojených síl SR a o zmene a doplnení niektorých zákonov a v roku 2007 bol výtvarný návrh schválený Radou pre vojenskú symboliku a v roku 2008 bola zavedená.

Lícna strana – na červený kruh strieborne olemovaný je položený kónusový grécky šípkovite zaostrený kríž. V strede kríža je červený kruhový medailón strieborne lemovaný s vyobrazeným strieborným dvojkřížom.

Rubová strana – šedý kruh so strieborným lemom, na ktorý je položený strieborný znak Ozbrojených síl SR s kruhovým strieborným textom Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, s miestom na matričné číslo.

Stuha – červenej farby so štyrmi 2mm bielymi pruhmi, dvomi 1,5mm červenými pruhmi a jedným 3mm červeným pruhom. Na stužke rovnakej farby je miniatúra averzu medaily na ľavej strane. Na stuhe a stužke umiestnený kovový štítok s nápisom krajiny (AFGANIS-TAN) alebo miesta operácie (KOSOVO).

41 PURDEK, I. – ZELIŽŇÁK, P. a kolektív: *Vojenská symbolika Slovenskej republiky*. Bratislava : Magnetpress Slovakia, 2006. s. 107.

Lícna strana

Rubová strana

Obr. č. 5 Pamätná medaila za účasť vo vojenskej operácii. Autor výtvarného návrhu Peter Valach.

– **Pamätná medaila k 15. výročiu vzniku Ozbrojených síl Slovenskej republiky** (obr. č. 6) bola schválená Radou pre vojenskú symboliku v júni 2007 a odporučená na realizáciu. Bola zriadená Služobným predpisom hlavného služobného úradu pre štátnu službu profesionálnych vojakov č. 29/2008.

POPIS MEDAILY

Lícna strana – puška bez bodáku, vľavo od nej v hornej časti umiestnený kruhový text VÝROČIE VZNIKU OS SR a letopočty v dvoch riadkoch 1993 a 2008. Vpravo od priečne položenej pušky (pod puškou) je umiestnená lipová ratolesť.

Rubová strana – znak Ozbrojených síl SR s kruhovým textom Ministerstvo obrany Slovenskej republiky s miestom na matričné číslo.

Farba kovu strieborná (biela).

Stuha – zelenej farby s bielymi 1 mm širokými prúžkami. Okraj stuhy zelený pásik šírky 3 mm. Na stužke rovnakej farby v jej strede je miniatúra averzu medaily.

Lícna strana

Rubová strana

Obr. č. 6 Pamätná medaila k 15. výročiu vzniku Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Autor výtvarného návrhu Peter Valach.

V novembri 2007 Rada pre vojenskú symboliku posúdila výtvarné návrhy:

- a) medaily Vojenskej polície,
- b) odznaku na označenie tried vycvičenosti a odznaku „Majster“ a „Zaslúžilý majster“ Ozbrojených síl Slovenskej republiky,
- c) odznaku „Najlepší vojak“,
- d) odznaku „Najlepší poddôstojník“.

Na základe odporúčenia Radou pre vojenskú symboliku sa realizovali výtvarné návrhy, a to: medaila Vojenskej polície, odznakov na označenie tried vycvičenosti a odznakov „Majster“ a „Zaslúžilý majster“ Ozbrojených síl SR, t. z. boli zriadené a v roku 2008 zavedené.⁴²

Vo februári, júni a novembri 2008 Rada pre vojenskú symboliku prerokovala, posúdila a po určitej úprave odporučila na zriadenie a ich zavedenie nasledujúce výtvarné návrhy medailí:

⁴² Výnosom Ministerstva obrany Slovenskej republiky z 9. decembra 2008 č. SEOPMVL-92-172/2008-OdL, ktorým sa ustanovuje poskytovanie proviantných náležitostí, výstrojových náležitostí a prepravných náležitostí, používanie a nosenie vojenskej rovnošaty, výstrojových súčiastok a špecifických znakov vojenskej rovnošaty a nosenie vojenských medailí a vojenských odznakov.

- medaily Stálej delegácie Slovenskej republiky pri NATO,
- medaily Stálej delegácie Slovenskej republiky pri EÚ,
- kríž vzdušných síl Ozbrojených síl Slovenskej republiky.

Taktiež boli posúdené výtvarné návrhy vojenských odznakov, ktoré rada po určitej úprave odporučila na zriadenie a ich zavedenie. Ide o nasledujúce výtvarné návrhy:

- odznak absolventa medzinárodného veliteľsko-štábného kurzu (ISOC),
- odznak absolventa práporčického kurzu vojenského obranného spravodajstva,
- odznak absolventa veliteľsko-štábného kurzu vojenského obranného spravodajstva,
- odznak absolventa vyššieho veliteľsko-štábného kurzu vojenského obranného spravodajstva,
- absolventský odznak kurzu štábnych dôstojníkov EOD,
- absolventský odznak výcviku štábnych dôstojníkov EOD.

V novembri 2008 boli posúdené výtvarné návrhy nového **loga** Ozbrojených síl SR.

Pri posudzovaní nového loga Ozbrojených síl Slovenskej republiky sa vychádzalo z potrieb účelu na používanie nového loga.

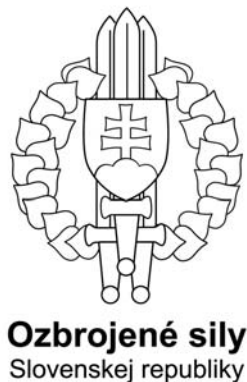
Za základ loga bol vzatý upravený znak Ozbrojených síl SR s vypustením vnútornej štruktúry kresby lístkov venca a rukovätí mečov,

Logo v základe biele, vykreslené čiernou linkou.

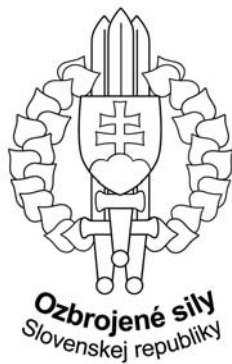
Nové logo Ozbrojených síl SR sa bude používať v troch variantoch podľa toho, na aký účel, poprípade na aký tvar predmetu a pod. bude použité. Farebnosť loga sa môže meniť a prispôbovať podľa aktuálnych potrieb a použitia.

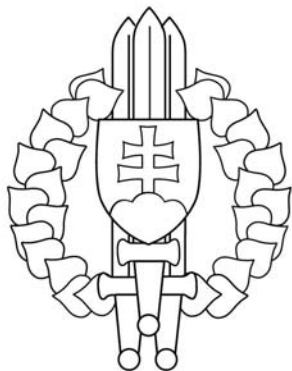
Obr. č. 7 Nové logo Ozbrojených síl Slovenskej republiky

Variant č. 1

Variant č. 2

Ozbrojené sily Slovenskej republiky

Vychádzajúc z kompetencií Rady pre vojenskú symboliku⁴³, od roku 2005 do súčasnosti posúdila množstvo materiálov. Za uvedené obdobie rada prerokovala 4 grafické výtvarné návrhy bojových zástav na zapožičanie vojenským útvarom Ozbrojených síl SR; 13 návrhov na zapožičanie čestných názvov a 7 návrhov na zapožičanie historických názvov vojenským útvarom a vojenským zväzkom Ozbrojených síl SR; 64 návrhov na priznanie znakov vojenským útvarom, zväzkom, veliteľstvám, ako aj ostatným úradom a zariadeniam rezortu ministerstva obrany; 20 návrhov na výtvarné riešenie vojenských medailí a vojenských odznakov; na historické heraldické a výtvarné aspekty návrhov rozlišovacích znakov druhov vojsk a služieb, ako aj návrhov ďalších špecifických znakov vojenskej rovnošaty bolo riešených 7 žiadostí a 6 návrhov všeobecne záväzných právnych predpisov a interných normatívnych aktov týkajúcich sa vojenskej symboliky.

Opísané obdobie bolo charakteristické prijatím spomínaných nových pravidiel a zásad, zakotvených vo vnútorných normách a ich uplatňovaním v oblasti jednotlivých druhoch vojenskej symboliky, čím došlo k podstatnému skvalitneniu jej symbolov, k ich lepšej výpovednej hodnote.

Pri tvorbe vojenskej symboliky, najmä znakov sa postupne zjednotil názor na tvar znaku (štítu), ktorý vychádza z historických dobových štítov. Na základe doterajšej činnosti pri tvorbe vojenskej symboliky zaujal svoje „dominantné postavenie“ meč a štít, čo potvrdilo, že tieto národné a zároveň aj vojenské symboly, majú svoju historickú výpovednú a výchovnú hodnotu. Používané štíty, v ktorých sa objavuje (meč), ako jeden z ich hlavných symbolov Ozbrojených síl SR vyjadruje obranu pred nebezpečenstvom, ochranu zdravia a majetku občanov SR.

Uvedené dohodnuté a praxi realizované pravidlá a zásady sa podarilo realizovať aj v oblasti tvorby výtvarných návrhov vojenských medailí a odznakov. V spomínanom období bol vytvorený ich väčší počet, ktoré boli zriadené a zavedené v podmienkach rezortu ministerstva obrany. Výsledky tvorby vojenskej symboliky majú pozitívny ohlas vo vojenskej verejnosti a sú kladne prijímané aj v spoločnosti.

43 Čl. 2 nariadenia ministra obrany SR č. 2/2006 o zriadení Rady pre vojenskú symboliku.

Príloha č. 1

ZOZNAM VOJENSKÝCH SUBJEKTOV, KTORÝM MINISTER OBRANY SR
PRIZNAL ZNAK OD ROKU 2005 DO SÚČASNOSTI

Rozkaz ministra obrany (RMO) č. 17/2005

- a) Centru riadenia vzdušných operácií Zvolen,
- b) Práporu podpory velenia pozemných síl ozbrojených síl Slovenskej republiky Trenčín,
- c) Práporu rádiolokačného prieskumu Zvolen,
- d) pozemným silám ozbrojených síl Slovenskej republiky,
- e) Stredisku riadenia a prevádzky komunikačných a informačných systémov Trenčín,
- f) veliteľstvu pozemných síl ozbrojených síl Slovenskej republiky,
- g) Vojenskej hudbe Banská Bystrica,
- h) Vojenskému zdravotníckemu ústavu Liptovský Mikuláš,
- i) Vojenskému vysokošpecializovanému ústavu pre choroby pľúcne Nová Polianka,
- j) Zmiešanému samohybnému delostreleckému oddielu Michalovce.

Nariadenie ministra obrany SR (NMO) č. 3/2006

- a) Akadémii ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
- b) Multifunkčnému práporu Hlohovec,
- c) Vojenskému SIGINT centru Prešov,
- d) Veliteľstvu logistiky Trenčín,
- e) Výcvikovému zariadeniu Kežmarok,
- f) Zásobovacej základni materiálu triedy 3 Zemianske Kostolany,
- g) Ženijnému práporu Sereď.

NMO č. 13/2006

- a) Práporu radiačnej, chemickej a biologickej ochrany Rožňava,
- b) Správe vojenskej dopravy Východ Košice,
- c) Veliteľstvu logistickej podpornej skupiny Hlohovec,
- d) Úradu národného vojenského predstaviteľa.

NMO č. 15/2006

- a) Vojenskej polícii.

NMO č. 8/2007

- a) 1. mechanizovanej brigáde Topoľčany,
- b) 2. mechanizovanej brigáde Prešov,
- c) 11. mechanizovanému práporu Martin,
- d) Veliteľstvu vojenského zdravotníctva Ružomberok.

NMO č. 43/2007

- a) náčelníkovi Generálneho štábu ozbrojených síl Slovenskej republiky,
- b) 13. mechanizovanému práporu Levice,
- c) 21. mechanizovanému práporu Trebišov,

- d) 22. mechanizovanému práporu Michalovce,
- e) Základni logistickej podpory RCHBO Čereňany.

NMO č. 74/2007

Vojenskému archívu – centrálnej registratúre Trnava.

NMO č. 19/2008

- a) 12. mechanizovanému práporu Nitra,
- b) Raketometnému oddielu Rožňava,
- c) Centru výnimočnosti pre oblasť EOD,
- d) Vojenskému útvaru 2020 – Riaditeľstvu Vojenskej polície Trenčín,
- e) Vojenskému útvaru 2220 – Útvaru Vojenskej polície Banská Bystrica,
- f) Vojenskému útvaru 2225 – Útvaru Vojenskej polície Bratislava,
- g) Vojenskému útvaru 2215 – Útvaru Vojenskej polície Prešov,
- h) Vojenskému útvaru 2210 – Útvaru Vojenskej polície Topoľčany,
- i) Vojenskému útvaru 1054 – Výcvikovému centru Vojenskej polície Liptovský Mikuláš,
- j) Správe vojenskej dopravy ZÁPAD Bratislava,
- k) Stálej delegácii Slovenskej republiky pri NATO,
- l) Stálej delegácii Slovenskej republiky pri Európskej únii,
- m) Vojenskej prokuratúre,
- n) Základni mobilných komunikačných informačných systémov Ružomberok,
- o) Zdravotníckej zásobovacej základni Liptovský Mikuláš.

NMO č. 65/2008

- a) Dopravnému leteckému krídlu Kuchyňa,
- b) Multifunkčnej zásobovacej základni Východ Poprad,
- c) Zásobovacej základni zásobovacej triedy 5 Martin,
- d) Spojovaciemu veliteľstvu Trenčín.

NMO č. 95/2008

Vojenskej kancelárii prezidenta Slovenskej republiky.

NMO č. 96/2008

veliteľstvu vzdušných síl.

Príloha č. 2

ZOZNAM VOJENSKÝCH ÚTVAROV A VOJENSKÝCH ZVÄZKOV OZBROJENÝCH
SÍL SR, KTORÝM PREZIDENT SR ZAPOŽIČAL ČESTNÉ NÁZVY A HISTORICKÉ
NÁZVY OD ROKU 2005 DO SÚČASNOSTI

ČESTNÝ NÁZOV

2007

Rozkaz prezidenta Slovenskej republiky (RPSR) č. 3/2007 o zapožičaní čestného názvu
– 11. mechanizovanému práporu Martin – MECHANIZOVANÝ PRÁPOR KAPITÁNA
JÁNA FRANCISCIHO.

RPSR č. 5/2007 o zapožičaní čestného názvu
– Vojenskému útvaru 9994 – Multifunkčnej zásobovacej základni Západ
Nemšová – MULTIFUNKČNÁ ZÁSOBOVACIA ZÁKLADŇA ZÁPAD BRIGÁDNE-
HO GENERÁLA JOZEFA MARTINA KRISTINA.

RPSR č. 6/2007 o zapožičaní čestného názvu
– Vojenskému útvaru 1300 – Základnej výcvikovej škole Martin – ZÁKLADNÁ VÝ-
CVIKOVÁ ŠKOLA JURAJA LANGSFELDA.

RPSR č. 7/2007 o zapožičaní čestného názvu
– Vojenskému útvaru 1303 – Odbornej výcvikovej škole pozemného vojska Martin –
ODBORNÁ VÝCVIKOVÁ ŠKOLA POZEMNÉHO VOJSKA SLOVENSKÝCH DOB-
ROVOLNÍKOV Z ROKU 1848.

RPSR č. 8/2007 o zapožičaní čestného názvu
– Vojenskému útvaru 1077 – Poddôstojníckej akadémii Martin – PODDÔSTOJNÍCKA
AKADÉMIA LADISLAVA GÁBRIŠA ŠKULTÉTYHO.

RPSR č. 12/2007 o zapožičaní čestného názvu
– 2. mechanizovanej brigáde Prešov – MECHANIZOVANÁ BRIGÁDA GENE-RÁLA
RUDOLFA VIESTA.

RPSR č. 13/2007 o zapožičaní čestného názvu
– 22. mechanizovanému práporu Michalovce – MECHANIZOVANÝ PRÁPOR GENE-
RÁLA MIKULÁŠA MARKUSA.

2008

RPSR č. 2/2008 o zapožičaní čestného názvu
– Vojenskému útvaru 1201 – Dopravnému leteckému krídlu Kuchyňa – DOPRAVNÉ
LETECKÉ KRÍDLO GENERÁLA MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNKA.

RPSR č. 3/2008 o zapožičaní čestného názvu

- Vojenskému útvaru 1117 – Stredisku riadenia a prevádzky komunikačných a informačných systémov Trenčín – STREDISKO RIADENIA A PREVÁDZKY KOMUNIKAČNÝCH A INFORMAČNÝCH SYSTÉMOV GENERÁLMAJORA JOZEFA MARKA.

RPSR č. 8/2008 o zapožičaní čestného názvu

- Vojenskému útvaru 2735 – Topografickému ústav Banská Bystrica – TOPOGRAFICKÝ ÚSTAV PLUKOVNÍKA JÁNA LIPSKÉHO.

HISTORICKÝ NÁZOV

2006

RPSR č. 5/2006 o zapožičaní historického názvu

- 22. mechanizovanému práporu Michalovce – MICHALOVSKÝ MECHANIZOVANÝ PRÁPOR.

2007

RPSR č. 2/2007 o zapožičaní historického názvu

- Raketometnému oddielu Rožňava – JASLOVSKÝ RAKETOMETNÝ ODDIEL.

RPSR č. 3/2007 o zapožičaní historického názvu

- 11. mechanizovanému práporu Martin – MECHANIZOVANÝ PRÁPOR – PRÁPOR OKAMŽITEJ REAKCIE.

RPSR č. 4/2007 o zapožičaní historického názvu

- Práporu logistickej podpory Prešov – ŠARIŠSKÝ PRÁPOR LOGISTICKEJ PODPORY.

RPSR č. 13/2007 o zapožičaní historického názvu

- 22. mechanizovanému práporu Michalovce – MICHALOVSKÝ MECHANIZOVANÝ PRÁPOR.

VOJENSKÁ NORMOTVORBA A JEJ NAPREDOVANIE V SÚČASNOM OBDOBÍ

JAROSLAV NIŽŇANSKÝ

NIŽŇANSKÝ, J.: Military rulemaking and its development nowadays.

Vojenská história, 4, 12, 2008, pp. 160–165, Bratislava.

The published study deals with an establishment of independent professional analyses, doctrines, directives and standards in General Staff of AF SR, its more than a year-long profile, results and development to the nearest future. The author states that the system of creating visions, conceptions, military doctrines, professional studies, directives and aids in the recent years has not met the requirements. The divided effort amongst more organizational units of several levels brought about roadblocks in practice of its management. The communication with international organizations on the issue of revision and establishment conceptions, standards, doctrines and experience from military operations was decentralized. There was a lack of a uniting factor in order to solve the issue.

The Department of professional analyzes, doctrines, directives and standards of General Staff of AF SR (J-7), subordinated to the Chief of General Staff of Armed Forces Slovakia was established to increase the quality of the work in the field on 1st Aug 2007.

Military Rulemaking. Slovakia. Present times.

System spracovávanía vízií, koncepcií, vojenských doktrín, odborných štúdií, predpisov a služobných pomôcok v posledných rokoch nevyhovoval požiadavkám, ktoré boli na túto oblasť kladené. Úsilie tu bolo roztrieštené medzi viaceré organizačné prvky rôznych úrovní, čo v praxi prinášalo komplikované a sťažené riadenie. Komunikácia s medzinárodnými organizáciami v problematike revízií a tvorby koncepcií, štandardov, doktrín a skúseností z operácií bola riešená decentralizovane. Absentoval zjednocujúci prvok, ktorý by transparentne riešil celú túto oblasť.

S cieľom skvalitniť prácu v tejto oblasti bol vytvorený k 1. augustu 2007 samostatný odbor – Odbor analýz, doktrín, predpisov a štandardov GŠ OS SR (J-7), podriadený náčelníkovi Generálneho štábu ozbrojených síl Slovenskej republiky. Očakávalo sa, že jeho zriadenie prinesie zjednotenie procesu tvorby koncepcií, vízií, vojenských doktrín, predpisov a služobných pomôcok. Tiež vytvorenie podmienok pre efektívne využívanie skúseností nadobudnutých našimi vojakmi z činnosti v zahraničných operáciách a skúseností a poznatkov z iných členských krajín a ich priebežné zapracovávanie do doktrín, služobných pomôcok a vojenských predpisov. Zároveň aj vytvorenie podmienok pre prospešnú spoluprácu so zahraničnými pracoviskami a organizáciami pôsobiacimi v tejto oblasti.

Poslaním odboru teda bolo a je:

- sústrediť kompetencie a zodpovednosť za riadenie, koordináciu a realizáciu spracovania, vydávania, distribúcií koncepcií, vojenských doktrín, predpisov a služobných pomôcok a plnenie úloh obrannej štandardizácie,
- a vytvoriť podmienky na systematickú analýzu, zber, hodnotenie a využívanie skúseností a poznatkov z reálneho pôsobenia síl v súčasných vojenských operáciách.

Hlavné úlohy odboru preto boli nadefinované nasledovne:

- riadenie procesu zberu, analýzy, spracovania, archivovania, implementácie a distribúcie, zverejňovania požadovaných informácií z operácií, činností a udalostí,
- riadenie procesu tvorby vojenských doktrín,
- riadenie procesu tvorby predpisov a služobných pomôcok,
- spracovávanie vízií, odborných štúdií a koncepcií,
- spracovávanie doktrín pre strategickú a operačnú úroveň,
- spolupráca s Inštitútom strategických štúdií Národnej akadémie obrany maršala Andreja Hadika (od 1. septembra 2008 s Ústavom bezpečnosti Akadémie ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika) v Liptovskom Mikuláši,
- spracovávanie predpisov a služobných pomôcok s pôsobnosťou pre celé OS SR,
- garancia vertikálnej a horizontálnej koexistencie vojenských doktrín, služobných pomôcok a predpisov,
- účasť na experimentálnych programoch a ich overovaní v praxi (CD&E Concept Development and Experimentation),
- zovšeobecňovanie skúseností z vojenskej praxe (z činnosti OS SR, z vojenských operácií, cvičení),
- aplikácia princípu využívania skúseností (Lesson Learned) s odporúčaniami ich zapracovania do doktrinálnych dokumentov, služobných pomôcok a vojenských predpisov,
- koordinácia a zabezpečovanie procesu prijímania a implementácie štandardizačných dokumentov,
- spolupráca s medzinárodnými organizáciami pracujúcimi v oblasti tvorby doktrín, štandardov a pod. (NATO, EÚ, OSN – Štandardizačná agentúra NATO – NSA, Európska obranná agentúra –EDA, Spoločné veliteľstvo pre transformáciu – ACT Staff Element – Belgicko, Spoločné vojnové stredisko – Joint Warfare Centre – Stavanger – Nórsko, Spoločné výcvikové stredisko – Joint Force Training Centre – Bydgoszcz – Poľsko, Joint Analysis and Lessons Learned Centre – Monsanto – Portugalsko, vybrané Centrá výnimočnosti – Centres of Excellence a s ďalšími partnermi),
- v súčinnosti so súčasťami GŠ OS SR a veliteľstvami síl zabezpečovať zastupovanie OS SR pri rokovaní orgánov, pracovných skupín a výborov NATO zaoberajúcich sa tvorbou štandardov, doktrín a realizáciou projektov ovplyvňujúcich operačné použitie a výcvik ozbrojených síl,
- prijímanie a implementácia štandardov NATO do doktrín, vojenských predpisov a služobných pomôcok v pôsobnosti OS SR.

Hore uvedené úlohy samostatný odbor začal plniť s počtom ľudí desať k 1. augustu 2007 (5/5) a od 1. januára 2008 šestnásť príslušníkov (5/11). Pritom na operačných veliteľstvách pozemných síl, síl výcviku a podpory, vzdušných síl a veliteľstve vojenského zdravotníctva

boli ponechané rovnomenné organizačné celky – odbory s nasledujúcimi hlavnými úlohami:

- spracovávanie analýz platných vojenských predpisov a služobných pomôcok vo svojej pôsobnosti,
- koordinácia spracovávanie koncepcií rozvoja a spôsobilostí síl,
- riadenie spracovateľských tímov a vlastná tvorba vojenských doktrín, služobných pomôcok a vojenských predpisov v pôsobnosti síl,
- novelizácia doktrín, vojenských predpisov a služobných pomôcok vo svojej pôsobnosti,
- analýza a spracovávanie stanovísk k prijímaniu štandardizačných dokumentov NATO vo svojej pôsobnosti,
- podiel na administratívnej implementácii prijatých štandardizačných dokumentov vo svojej pôsobnosti,
- prekladateľská činnosť súvisiaca s tvorbou doktrín, štandardov, vojenských predpisov a služobných pomôcok.

Po roku činnosti bolo a je zrejmé, že v nasledujúcich oblastiach bol navedený systém a koordinácia pri plnení úloh:

- vykonávanie legislatívno-technického posudzovania a redakčnej úpravy vojenských predpisov, ktorých schvaľujúcim funkcionárom je náčelník GŠ OS (v zmysle „Plánu tvorby vojenských predpisov a služobných pomôcok na rok 2008“ bolo posúdených 12 vojenských predpisov pripravených na schválenie, ako aj 20 metodických pokynov vo forme služobnej pomôcky, výcviková smernica i doktríny J-1 a J-3),
- vedenie celkovej databázy vojenských predpisov v rezorte ministerstva obrany (k dnešnému dňu ich je 1 955) a pridelovanie im evidenčnej značky,
- vedenie metodických pokynov vo forme služobnej pomôcky (k dnešnému dňu ich je 638),
- koordinovanie činnosti odborov tvorby doktrín, predpisov a štandardov operačných veliteľstiev (OMZ, porady, kontroly spojené s pomocou a odstraňovaním zistených nedostatkov na mieste, práca v komisiách...) a každoročné spracovávanie plánu tvorby vojenských predpisov a metodických pokynov ozbrojených síl Slovenskej republiky na dva roky dopredu, ako i úzka spolupráca s Oddelením vnútornej normotvorby Organizačného odboru SÚ MO SR, so štábmi GŠ OS SR a s rezortnou vysokou vojenskou školou, no najmä s jej Inštitútom strategických štúdií a teraz Ústavom bezpečnosti,
- spracovanie analýz vojenských predpisov a služobných pomôcok s výsledkom zrušenia, novelizácie, alebo ponechania v celkovej databáze (k dnešnému dňu bolo vykonaných 176 analýz),
- stanovenie noriem v tvorbe vojenských predpisov a metodických pokynov v ozbrojených silách Slovenskej republiky (evid. zn. Vševojsk-15-1) a vojenskej terminológie (Vojenský terminologický slovník, 1. terminologická konferencia – zborník vystúpení, práca v rezortnej terminologickej komisii),
- podiel na spracovávaní nariadenia ministra obrany SR na rušení a znižovaní stupňa utajenia vojenských predpisov a metodických pokynov (celkovo bolo zrušených 143),
- zabezpečenie dodržiavania stanovených zákonných noriem v implementácii štandardizačných dokumentov v oblasti obrannej štandardizácie, ktorá sa vykonáva v súla-

de so zákonom č. 11/2004 Z.z. o obrannej štandardizácii, kodifikácii a štátnom overovaní kvality výrobkov a služieb na účely obrany, Smernicami Ministerstva obrany Slovenskej republiky č. 31/2007 o zabezpečení obrannej štandardizácie a Nariadením ministra obrany Slovenskej republiky č. 32 o obrannej štandardizácii. Hlavné úsilie sa tu zameriava na operačnú oblasť a vychádza z požiadaviek na interoperabilitu ozbrojených síl Slovenskej republiky s dôrazom na sily a prostriedky vyčleňované pre celý rozsah operácií pod vedením Severoatlantickej aliance,

- plánovitý postup v oblasti prijímania a implementácie štandardizačných dokumentov NATO v podmienkach ozbrojených síl SR. K tomu sa ročne spracováva „Čiastkový plán prijímania a implementácie štandardizačných dokumentov NATO v podmienkach OS SR v roku....“. Do neho sú začleňované dokumenty, ktoré vychádzajú predovšetkým z požiadaviek prijatých Cieľov síl. Súbežne s prijatým plánom sa priebežne vykonávajú analýzy štandardizačných dokumentov, ktoré sú požadované jednotlivými štandardizačnými výbormi NATO štandardizačnej agentúry. Pri plnení týchto požiadaviek je dôležitá činnosť určených delegátov v pracovných skupinách, ktorí v predstihu dostávajú informácie o plánovaných tvorbách nových štandardizačných dokumentov a revíziách už platných dokumentov. Z uvedeného vyplýva, že neoddeliteľnou úlohou v oblasti obrannej štandardizácie je zabezpečovanie účasti na rokovaní výborov a pracovných skupín NATO štandardizačnej agentúry. Účasť zabezpečujú jednotlivé odborné zložky Generálneho štábu OS SR a veliteľstva síl OS SR v rámci pridelených finančných prostriedkov. Aktívna účasť na pracovných rokovaní je dôležitá z dôvodu priebežného a včasného zabezpečovania požiadaviek činnosti v súlade s platnou spojeneckou publikáciou AAP3 (I) Smernica pre vývoj a tvorbu štandardizačných dohôd a spojeneckých publikácií,
- samostatný odbor úzko spolupracuje s Úradom pre obrannú štandardizáciu, kodifikáciu a štátne overovanie kvality MO SR, a to hlavne s odborom obrannej štandardizácie a spolupodieľa sa na príprave novelizácie zákona č. 11/2004 Z.z., novelizácie určenia riadiacich funkcionárov pracovných výborov a skupín NSA. Ďalej úzko spolupracuje s Úradom vojenského predstaviteľa pri NATO pri plnení úloh a komunikácii týkajúcej sa pracovných výborov a skupín NATO štandardizačnej agentúry a je rozhodujúcim pripomienkovateľom jednotlivých stanovísk na prijatie a ??????implementačných hlásení v rámci OS SR. Celkovo možno hodnotiť, že úlohy obrannej štandardizácie sa plnia a napomáhajú postupnej integrácii ozbrojených síl SR do štruktúr NATO, ako i s ďalšími s partnermi v zahraničí,
- je tu i podiel na spracovaní rôznych dokumentov, z ktorých by bolo dobré spomenúť „Prevzatie velenia v MNTF (C) KFOR, Analýzu vojenských aspektov“ (materiál bol spracovaný na základe požiadavky sekcie obrannej politiky, medzinárodných vzťahov a legislatívy MO SR s možnosťou prevzatia pozície vedúcej krajiny v Multinational v Multinational Task Force Centre v KFOR v roku 2010).

Po vyše ročnej činnosti je tiež zrejmé, že zavádzanie systému a koordinácia pri plnení úloh intenzívne prebieha aj v:

- evidencii doktrín v OS SR (k dnešnému dňu evidujeme 45 vojenských doktrín, z toho jedna je hlavná doktrína OS SR, 7 vojenských doktrín zložiek GŠ OS SR (J-1 – J-6 a doktrína CIMIC), 4 vojenské doktríny zložiek síl, z toho 1 je v štádiu štúdia a rozpracovania (ide o doktrínu veliteľstva vojenského zdravotníctva), 32 vojenských doktrín zložiek síl (ide o taktické doktríny) a jednu doktrínu MO SR (ide o doktrínu Vo-

- jenskej polície), z dôvodu novelizácie AJP-01 (C) prechádza evidencia doktrín kontrolou, pri ktorej sa zameriavame i na definovanie novej hierarchie doktrín, inováciu metodiky ich tvorby a na novelizáciu tých vojenských doktrín v OS SR, ktorých sa to v nevyhnutnej miere dotýka, dňa 29. januára 2008 vydaný dokument „Nariadenie náčelníka GŠ OS SR na zabezpečenie vývoja, vypracovania, novelizácie spoločných vojenských doktrín a vojenských doktrín v ozbrojených silách Slovenskej republiky a Metodické pokyny vývoja, vypracovania a novelizácie spoločných vojenských doktrín v ozbrojených silách Slovenskej republiky“ a „Metodika označovania vojenských doktrín v ozbrojených silách Slovenskej republiky“ schválený N GŠ OS SR dňa 25. júna 2008, budú teda novelizované na základe už vedenej odbornej diskusie a po vykonaní dňa 29. októbra 2008 rovnomeného seminára, ktorý sme pripravili v spolupráci s veliteľom – rektorom AOS gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši,
- cieľom budovaní databázy v rámci Lessons Learned z dôvodu získavania poznatkov a využívania skúsenosti v OS SR (tu treba spomenúť napr. materiál „Využitie skúsenosti (LL) z aktivácie OHQ a prípravy operácie EÚ v Čade a R.C.A.“, kde výstupným materiálom bude spracovaná analýza a odporúčania pre prípadné aktivovanie a nasadenie CZE-SVK EÚ BG),
 - príprave dokumentu: „Smernica náčelníka Generálneho štábu ozbrojených síl Slovenskej republiky na uplatňovanie procesov v oblasti získavania poznatkov a využívania skúseností (Lessons Learned)“ s predpokladom na schválenie náčelníkom GŠ OS SR v mesiaci december 2008. Veľmi dôležitá bola v tejto súvislosti účasť kompetentných osôb na výročnej konferencii „LL“, ktorá sa konala v dňoch 21. – 23. októbra 2008 v Portugalsku,
 - profilovaní účelovej tlačoviny „Líder 21“, ktorej jednotlivé čísla budú distribuované výhradne do OS SR a monotematicky zamerané. Tento rok vyjde prvé číslo venované skúsenostiam z misií.

Neoddeliteľnou súčasťou každodennej práce je i priebežná aktualizácia nami vytvorenej a sprístupnenej intranetovej stránky Odboru analýz, doktrín, predpisov a štandardov GŠ OS SR, ktorá bola oficiálne daná do prevádzky pri príležitosti kontrolného dňa náčelníka GŠ OS SR dňa 26. augusta 2008. Na nej prezentujeme svoju vyše ročnú činnosť, dokumenty, materiály a ďalšie výstupy, ako aj doplnujúce informácie s cieľom umožniť ich využívanie všetkým príslušníkom rezortu ministerstva obrany.

Prax potvrdila, že činnosť samostatného odboru bude aj v budúcnosti nenahraditeľná a nezastupiteľná žiadnou inou súčasťou našich ozbrojených síl, najmä v takých oblastiach, akými sú:

- tvorba koncepcie, metodická činnosť a plánovanie v oblasti prípravy a vydávania vojenských doktrín v ozbrojených silách,
- tvorba a revidácia Doktríny ozbrojených síl SR,
- vedenie centrálnej evidencie vojenských doktrín v ozbrojených silách a pridelovanie evidenčných značiek,
- zhromažďovanie a systematická analýza informácií, poznatkov a skúseností získaných z pôsobenia ozbrojených síl vo vojenských operáciách a z činnosti ozbrojených síl,
- tvorba a aktualizácia databázy využívania poznatkov a skúseností ozbrojených síl (Lessons Learned – LL),

VOJENSKÁ HISTÓRIA

- garantovanie spolupráce v rámci programu CD&E (Concept Development and Experimentation),
- zastupovanie a reprezentácia ozbrojených síl v orgánoch, pracovných skupinách a výboroch NATO zaoberajúcich sa implementáciou štandardov, tvorbou doktrín, LL, CD&E a realizáciou projektov ovplyvňujúcich operačné použitie ozbrojených síl,
- vykonávanie legislatívnotechnickej a redakčnej úpravy vojenských predpisov, ktorých schvaľujúcim funkcionárom je NGŠ OS SR,
- vykonávanie redakčnej úpravy metodických pokynov, ktorých schvaľujúcimi funkcionármi sú náčelníci štábov a samostatných odborov GŠ OS SR,
- vydávanie predpisov a smerníc v oblasti systému tvorby vojenských predpisov a metodických pokynov,
- pridelovanie evidenčnej značky vojenských predpisov v rámci rezortu ministerstva obrany,
- vedenie centrálnej databázy vojenských predpisov v rámci nášho rezortu a metodických pokynov v OS SR,
- plnenie úloh zabezpečenia koncepcie, metodického a koordinačného riadenia obrannej štandardizácie v pôsobnosti OS SR,
- koordinácia spolupráce so zložkami MO SR, Úradu pre obrannú štandardizáciu, kodifikáciu a štátne overovanie ako orgánu štátnej správy a Úradu vojenského pridelenca v Bruseli,
- vedenie centrálnej databázy prijatých a implementovaných štandardizačných dokumentov NATO v rámci OS SR.

Poznámka: Táto informácia neobsahuje množstvo štandardných a operatívnych úloh už splnených alebo plnených aj v ďalších oblastiach činnosti, ktorými je zabezpečované všestranné a komplexné fungovanie a chod samostatného odboru GŠ OS SR.

RECENZIE

FERRERO BLANCO, M. D.: *LA REVOLUCIÓN HÚNGARA DE 1956. EL DESPERTAR DEMOCRÁTICO DE EUROPA DEL ESTE.* (Maďarská revolúcia 1956. Demokratické prebudenie východnej Európy.) Huelva 2002, 425 s.

Pred dvoma rokmi Kalligram vydal k výročiu maďarskej revolúcie Gatiho *Stroskotané ilúzie*, podľa prof. Kramera z Davisovho Centra pre ruské a euroázijské štúdie Harvardovej univerzity, „najlepšiu prácu, ktorá vyšla v angličtine, maďarčine, ruštine, nemčine i francúzštine“. Gati si medzinárodné renomé odborníka na maďarskú otázku definitívne získal už v polovici 80. rokov, a keď písal *Stroskotané ilúzie*, mohol sa oprieť nielen o výsledky svojho predchádzajúceho výskumu, ale ako prvý sa dostal k odtajneným dokumentom CIA, okrem toho čerpal z ruských archívov vrátane archívu KGB a predovšetkým zo šiestich ústredných maďarských archívov. Prácu spomíname najmä preto, že je ľahko dostupná slovenskému čitateľovi.

Kniha Marie Dolores Ferrero Blanco vyšla o štyri roky skôr v španielčine. Autorka je profesorkou histórie 20. storočia na univerzite v andalúzskej Huelve. Je zaujímavé sledovať ako sa vysporiadala s jazykovým handicapom – na rozdiel od Gatiho nevie totiž po maďarsky a rozsiahlejšie nevyužila pomoc kolegov–rezidentov v krajine, o ktorej píše, takže súčasná poprevratová maďarská literatúra nie je v knihe vyťažaná, rovnako sa to týka aj archívnych materiálov uložených v Maďarsku. Jej kniha je postavená na rozsiahlej a dovtedy málo alebo vôbec nevyužitej dokumentácii z archívu španielskeho MZV, archívu Španielskej republiky v exile, archívu predsedníctva vlády, štátnej administratívy, národného archívu periodickej tlače, ako aj internetového portálu Wilsonovho archívu a na prevažne monografických prácach z anglofónnej zóny, a francúzskej a nemeckej proveniencie, vrátane prác maďarských exilových autorov (prevažne vydaných v angličtine).

V Španielsku o maďarskej revolúcii v '56-om vyšiel v roku 1983 preklad Fehérovho a Hellerovho spoločného diela *Hungary 1956 (Análisis de la revolución húngara)*. Čo sa týka produkcie španielskych autorov, okrem ojedinelých prác dotýkajúcich sa témy maďarskej revolúcie čiastočne alebo v širšom kontexte (Claudínove práce z konca 70. a začiatku 80. rokov o krízových javoch v sovietskom bloku), rovnako zriedkavých časopiseckých štúdií (Gutiérrez Álvarez, Saldaña, Ruiz de Azúa) vyšla pred Ferrerovej knihou iba celkom útlá práca posledne menovaného (Ruiz de Azúa, E.: *Budapest 1956*. Madrid 1997, 96 s.). Až v roku 2006 vyšla v Madride spoločná španielsko-maďarská práca Ricarda Martína de la Guardiá, Guillerma Péreza Sáncheza a profesora Pannónskej univerzity (vo Veszpréme) Istvána Szilágyiho *La batalla de Budapest. Historia de la insurrección húngara de 1956*. (Bitka o Budapešť. História maďarskej vzbury 1956. 295 s.)

Kniha M. D. Ferrero je z tohto pohľadu prvým (a vydareným) španielskym pokusom čo najkomplexnejšie prezentovať históriu maďarskej revolúcie 1956 a zodpovedať otázky s ňou spojené. Je to o to významnejšie, že ani ďalšie témy z najnovších dejín stredovýchodnej Európy nepatria v Španielsku k frekventovaným, a vo všeobecnosti informovanosť Španielov o našich zemepisných šírkach nie je najlepšia. Pravdaže, kniha má vyššie ambície. Prezentuje aj to, čo v záplave celosvetovej produkcie o Maďarsku 1956 akosi unikalo pozornosti historikov – nóvum je predovšetkým spracovanie úlohy Španielska pri posudzovaní uda-

lostí v Maďarsku v medzinárodnom rámci, keď frankistický režim svojou aktivitou v OSN a v bilaterálnych vzťahoch ďaleko prevýšil váhu, akú jeho krajina v medzinárodnej politike vtedy mala.

Kniha je rozdelená do siedmich kapitol so zrejmu snahou zachovať si proporcionálnosť rozsahu, s pochopiteľnou výnimkou, ktorou je 1. kapitola. Tá je venovaná priebehu revolty až do druhej ruskej intervencie (*Povstanie v októbri 1956*). Autorka najprv stanovuje rámec, v ktorom sa vývoj v sovietskom bloku mohol pohybovať a súčasne pramene nespokojnosti – sociálne aj ekonomické, náznakovo (s prihliadnutím na španielskeho čitateľa) rozoberá problematiku na širšom území následníckych štátov monarchie od Parížskej mierovej konferencie a potom už s dôrazom na vývoj v Maďarsku nemožnosť stalinizácie bezprostredne po druhej svetovej vojne, uchopenie moci komunistami, kopírovanie sovietskeho hospodárskeho a politického modelu a katastrofálny výsledok tejto schémy. Ten bol o to horší, že nešlo o slovanský štát, kde boli vždy (okrem Poľska) isté pozitívne psychologicko-historické aspekty, o ktoré sa rusifikácia životného a politického štýlu v najširšom či najhoršom zmysle mohla oprieť. Nešlo ani o oslobodený štát. V Maďarsku bolo všetko inak. María Dolores Ferrero venuje pozornosť okolnostiam pádu Rákosiho a politickej dráhe Imre Nagya, väčšmi v návaznosti na jeho pozitívnu úlohu a rast popularity v 50. rokoch, než sústreďením sa aj na temnejšiu stránku jeho minulosti (ako to robí Gati). Zobrazuje vývoj v krajine v rokoch po Stalinovej smrti a hovorí o vplyve predchádzajúcich udalostí v Poľsku na budapeštiansky október, vôbec komparácia a širší záber autorky (smerom k Poľsku a na iných miestach aj na Pražskú jar) patrí k neprehliadnuteľným kladom práce. Podrobne a veľmi plasticky zobrazuje prerastanie plánovanej študentskej manifestácie v Budapešti do spontánneho ľudového vystúpenia a jeho reťazové rozšírenie po celom meste a krajine. Hovorí o medznom vplyve udalostí pri rozhlase, keď podľa nej členovia ÁVO (politickej polície) preliali prvú krv (v tomto posudzovaní je oveľa jednoznačnejšia ako Gati), a o hysterickú reakciu Rusov po zničení Gruzíncovej sochy. Väčší priestor než Gati venuje vývoju postojov Pála Malétera, veliteľa Kiliánových kasární a neskôr ministra obrany v Nagyovej vláde, a úlohe maďarskej armády v povstaní.

Autorka na týchto miestach zaradila rozsiahlu pasáž z nepublikovaných pamätí priameho účastníka udalostí – študenta, neskôr exulanta, čo je pomerne neobvyklé, ale vzhľadom na autenticitu pohľadu z čitateľského hľadiska prínosné (Manifestácia I. Szilágyiho, s. 52-57). V snahe o čo najvernejší obraz zachytáva paralelné Nagyove rozhovory so Sovietmi, ktorí prišli do Budapešti v neobvykle reprezentatívnej zostave, podrobne sa venuje vývinu Nagyových postojov, v rozhodujúcich okamihoch zásadne ovplyvnených radikalizáciou ruského postoja. Samostatne potom rozoberá pouličné boje, vývoj rokovania povstalcov s Nagyovou vládou, a prínosom mimo chronológie je aj posúdenie ideologických východísk revolúcie – predovšetkým na základe Nagyových a Bibóových politických názorov. V tejto analytickej línii pokračuje potom rozborom jednotlivých požiadaviek, pre revolúciu relevantných sociálnych vrstiev a skupín, prirodzene s vyvodením príslušných záverov. Dôslednosť v tomto postupe je pre autorku – profesorku v celej knihe charakteristická.

2. kapitola je venovaná reakcii zahraničia na revolučný vývoj v Maďarsku. Podľa dôležitosti – Sovietsky zväz, USA, Európa (západná aj východná), je to komplexnejší prístup ako si zvolil Gati aj keď ten bol v prípade supervelmocí podrobnejší. Ferrero píše o previazanosti kľúčových maďarských politikov na klany, resp. osobnosti sovietskej politiky a o závislosti ich postavenia od vnútrostraníckych mocenských bojov v Moskve. Uvádza argumenty pre pokojnú ruskú reakciu aj (ruské) dôvody pre zmenu. Z polovice Chruščovovej argumentácie nezostal kameň na kameni, je príkladom manipulácie s faktami, účelovej časovej

zámeny jednotlivých maďarských a sovietskych aktivít. Ak zavádzanie vlastnej verejnosti (v ZSSR) nikoho neprekvapí, kuriózne pôsobia pokusy Kremľa dodatočne upokojovať Londýn a Washington.

Čo sa týka USA, je autorka rovnako jednoznačná v posudzovaní a pomenovaní ich oportunistizmu, keď obetovali svoj pestovaný imidž ochrancov demokracie v mene udržania priateľných vzťahov s Moskvou a pre domáce predvolebné kalkulácie. Rovnako kritická je M. D. Ferrero voči západnej Európe, predovšetkým v súvislosti s pôsobením Edenovej vlády a so suezskou krízou. Poukazuje na variabilitu reakcií v jednotlivých štátoch, rozdiely v postojoch verejnosti a oficiálnej politiky a vtedy ešte hromadný prosovietsky postoj západoeurópskych komunistických strán, pre ktoré dozrel čas na zmenu orientácie a stratili trpezlivosť s ruskými excesmi až po pražskej jari, resp. po okupácii ČSSR. V pasážach venovaných socialistickému bloku najväčšiu pozornosť zasluhujú Juhoslávii, potom najmä Poľsku a vzhľadom na maďarskú menšinu aj ČSR, inak cítiť istú rezignáciu autorky na možnosť nájsť v servilite postojov moskovských satelitov prvok vhodný na zaznamenanie. V 3. kapitole – *Potlačenie revolúcie* autorka zvolila retrospektívny rámec. Východiskom pre rozbor problematiky sa jej stalo vyhlásenie ministra Pozsgayho začiatkom roka 1989, prevratné kvalifikovanie maďarských udalostí v '56. roku ako ľudového povstania, nie kontrarevolúcie, čo všetci počúvali tridsať rokov.

Profesorka Ferrero ponúka periodizáciu represálií, keď jednotlivé medzníky tvoria akcie cudzích interventov alebo neskôr kolaborantskej Kádárovej vlády. Rozlišuje represálie za ozbrojený a neskorší „neozbrojený“ odpor, charakterizuje ich podstatné znaky, sektory najväčšmi zasiahnuté represáliami – to je v práci dôležité už z toho dôvodu, že tak (aj na ďalších miestach) kompletizuje sociologický aspekt svojej práce. Prínosom nie je len to, čo píše, ostatne opiera sa tiež už o napísané práce, ale dôslednosť analýzy, ktorú prezentuje pri každej príležitosti.

Predmetom 4. kapitoly je *Súd a poprava Nagyovej skupiny*. M. D. Ferrero vychádza predovšetkým z Dornbachovej štúdie *The Secret Trial of Imre Nagy*. Východiskom jej bola už v prvých rokoch diktatúry realizovaná deformácia súdnictva a jeho zneužitie na politické ciele, charakteristický prvok diktatúry proleteriátu, ale – keďže kniha bola napísaná pre Španielov – aj pre frankizmus (predovšetkým pre prvý frankizmus, ktorý periodizačne zodpovedá maďarským 50. rokom). Ukazuje príznačnú vierolomnosť, s akou KGB a kádárovci pozatýkali hlavných predstaviteľov vlády revolúcie, vrátane tých, čo požívali azyl na juhoslovanskom veľvyslanectve. V tejto súvislosti však nemožno nepoložiť otázku, prečo na inom mieste nevenovala rovnako konkrétnu pozornosť aj lynčovaniu členov ÁVO a ďalších komunistov, ktorých dav usmrtil bez súdu, pretože aj to patrí k plnému obrazu maďarskej revolúcie v roku 1956. Autorka zaznamenáva priebeh súdu, zahraničnopolitické faktory ovplyvňujúce jeho priebeh aj vládnu dezinformačnú a diskreditačnú kampaň proti reprezentantom maďarskej revolúcie aj jej samotnej a po prvý raz v Španielsku ponúka (možno trochu priestorovo skromne) aj syntézu revízie procesu s Imre Nagyom hneď po páde komunistického režimu v Maďarsku. 5. kapitola *Ohlas poprav vo svete* je svojím spôsobom analógiou kapitoly druhej, zaujme však už svojou prvou časťou o podiele zodpovednosti Maďarov a Moskvy za represálie a popravy po rokoch (určujúci podiel prisudzuje Kádárovi). Po USA, východnej a západnej Európe, Latinskej Amerike sa venuje vo zvýšenej miere zástoju, ktorý voči udalostiam v Maďarsku zaujalo geograficky a kultúrne vzdialené Thajsko (z toho titulu, že jeho predstaviteľ bol menovaný za predsedu XI. VZ OSN v roku 1957) a India (pre jej dominantné postavenie medzi rozvojovými krajinami s väzbami aj na ZSSR). V prípade západnej Európy zaujme aj vedľajší produkt – v súvislosti s reakciami

svojprávnych komunistických strán náhľad do prenatálneho štádia (Togliattiho teória polycentrizmu) a rodného listu eurokomunizmu.

Minucióznym spôsobom je spracovaná 6. kapitola *Maďarská otázka v OSN*, ktorá je de facto tematickým pokračovaním predchádzajúcej časti. Je postavená takmer výlučne na dokumentačnej báze (rovnako aj siedma, záverečná kapitola), autorka v nej postupne analyzuje prerokúvanie maďarskej problematiky na XI. až XVII. zasadaní VZ OSN, úlohy, ktoré postupne zohrávali tie-ktoré štáty, pozornosť venuje vypracúvaniu správy Vyšetrovacej komisie OSN, témam a otázkam, ktoré boli postupom rokov nastolované. V druhej časti sa venuje otázkam spojeným s poskytovaním humanitárnej pomoci utečencom primárne v Rakúsku a Juhoslávii a márnej činnosti Medzinárodnej organizácie práce v prospech maďarských odborárov.

Výsledkom základného výskumu v španielskych archívoch je aj rozsiahla štúdia *Španielska verzia maďarských udalostí a pomoc poskytnutá Španielskom*, ktorá tvorí záverečnú siedmu kapitolu. Hovorí o informačných zdrojoch madridskej vlády (interesantné sú napríklad informácie, že Sovietsi vedeli, že Eden počíta s ich angažovaním v Maďarsku, čo im do určitej miery rozväzovalo ruky), o jej motiváciách – tu je dobré si uvedomiť, že pomoc španielskej vlády nebola pomocou maďarskej revolúcií, ale boju proti Rusom. V tom bol rozdiel medzi jej postojom a postojom španielskeho demokratického exilu, pretože vonkajším prejavom, solidaritou s povstaním sa nelíšili. V Španielsku zakódovaná obsesia režimu sovietskym Ruskom viedla k tomu, že sa uvažovalo o vyslaní dobrovoľníkov vo forme novej Modrej divízie do Maďarska. Muñoz Grandes, veliaci generál División Azul na východnom fronte dal dokonca k dispozícii svoj ministerský post, len aby mohol opäť viesť vojakov proti Červenej armáde a záujem vo verejnosti bol (10-tisíc prihlásených v čase mieru je viac ako dosť a vypovedá mimochodom tak o účinnosti frankistickej propagandy, ako aj o zlých sociálno-ekonomických pomeroch v krajine). Následná menej kompromitujúca Francova predstava počítala s vyslaním troch lietadiel so zásielkou protitankových granátov – všetko zakázal Eisenhower. Ferrero považuje za relevantný Czilchertov názor, že zavážili prezidentovi židovskí príbuzní a tradične veľký výskyt Židov v sovietskom vedení. Je zaujímavé, že aj Gati síce v inej súvislosti (s. 177) poukazuje na význam židovskej etnicity vo vývoji udalostí.

Druhá časť „španielskej“ kapitoly hovorí o humanitárnej a politickej pomoci poskytovanej v dvoch rovinách – utečencom a obyvateľom Maďarska. *Konečné hodnotenia* – záverečný autorkin text je vzorovou ukážkou zodpovedania základných charakteristík maďarskej revolúcie, od príčin revolty, cez hodnotenia základných požiadaviek zúčastnených, čo dáva podklady pre jej typologické posúdenie, až po úlohu, akú zohrali medzinárodné organizácie a veľmoci.

Knihu dopĺňa fotopríloha, ako aj dokumentačná a štatistická príloha mapujúca priebeh samotnej revolúcie a jej potlačenie.

Nakoniec ešte dve poznámky – naozaj neviem, prečo by sa mal tvorivý duch Loly Ferrero zaťažovať takými detailami, ako je rozdielne znenie kapitol a podkapitol v obsahu a v texte, ale redaktori to mohli ustrážiť. Tiež sa môže všeličo stať, keď človek nepreverí svoje zdroje informácií – v medailóne plk. Pála Malétera (s. 51) potom (v španielčine) nájdeme „(1917 – 1958), narodený v Eperjés (momentálne v Československu), vyrastal na Félvidéku...“.

Reáliou tiež je, že v Španielsku má o tomto kombinovanom faux pas len veľmi málo predstavu.

Čo dodať na záver? Gati je skutočne výborný, ale aj María Dolores Ferrero Blanco ponúka naozaj príťažlivé dielo „klasických tvarov“. Napriek zjavnej nerovnosti v porovnaní s pra-

mennou a bibliografickou bázou Gatiho knihy a z toho vyplývajúcich odlišností v charaktere práce, výsledný efekt posudzovaného španielskeho diela tento handicap výrazne zmažáva. Veľmi silnou stránkou Ferrerovej práce je jej jasná štruktúra, výborná kombinácia prezentovania udalostí a ich analytického hodnotenia ako aj záber ponúkajúci úplný pohľad na problematiku vrátane jej zahraničnej dimenzie.

Peter Száraz

HISTORICKÉ ROZHĽADY IV. Zostavovatelia PhDr. Martin Lacko, PhD., PhDr. Michal Duchoň a Mgr. Ivan Varšo. Bratislava, Historické rozhľady o.z., 2008, 264 s.

Občianske združenie Historické rozhľady vydalo IV. číslo svojho zborníka. Ide rozhodne o neobvyklého editora aj o neobvyklý prístup v oblasti historického bádania, ak za účelom „aktívnej participácie na udržaní plurality vedeckých postupov a názorov v slovenskej historiografii“ (ako hovoria stanovy) vzniklo takéto združenie profesionálnych historikov, ktorých cieľom je „*pravidelne a nestranne reflektovať vedecké aj populárno-naučné výstupy aktuálnej slovenskej historiografie*“. Imanentné tejto premise je však zjavne presvedčenie, že metodológia aj výsledky slovenskej historiografie vyžadujú akéhosi supervízora, schopného viac-menej dokonalej objektivity, teda ideálneho prístupu *sine ira et studio*. To je síce snom každého seriózneho historika, na mieste je však otázka, či prirodzená a svojím spôsobom nevyhnutná spätosť s myšlienkovým pohybom v spoločnosti skutočne umožňuje úplne nezaujatý prístup k dejinám alebo vedie iba k inej forme metodologickej závislosti. V každom prípade je však zborník výrazom odvahy a odhodlanosti, čo je dané už aj problematikou finančnej stránky neziskového združenia.

Zborník je súborom siedmich štúdií, dvoch materiálov, reflexie, recenzií a anotácií. Štúdie siahajú od XVII. storočia do druhej polovice XX. storočia. Úvodná štúdia, *Štyri konfesie, tri jazyky: Etnická a konfesijná pluralita na Zemplíne v 17. a 18. storočí* od Petra Šoltésa, sa zaoberá špecifickými prejavmi rozsiahlej vieroučnej plurality na Zemplíne ako hraničnej oblasti severovýchodného Uhorska, súčasne sa vyznačujúcej najvyššou mierou etnickej rozvrstvenosti. Z hľadiska konfesijného šlo o hranicu prelínania sa východného kresťanstva a šírenia gotiky, neskôr s prijímaním niektorej formy protestantizmu. Etnicky sa Zemplín skladal z obyvateľstva pôvodu slovenského, rusínskeho a maďarského, pričom autor poukazuje na stotožňovanie viery a etnicity, na etnické zmeny v 19. storočí a s nimi súvisiace posilňovanie postavenia maďarskej zložky v rímskokatolíckej cirkvi, zatiaľ čo slovenský aspekt bol oslabovaný procesom identifikácie s uhorským vlastenectvom, čo sa premietlo až do prvých desaťročí 20. storočia. Štúdia *Žiadne zlaté obdobie: Sociálno-ekonomická situácia na Kysuciach v medzivojnovom období* od Moniky Zvarďonovej analyzuje Kysuce ako jeden z ekonomicky najzaostalejších regiónov Slovenska, odkázaný na poľnohospodárstvo s vysokým podielom sezónnych prác v iných regiónoch, na lesné a základné drevospracujúce hospodárstvo a pod. Poukazuje na nedostatočnú surovinovú základňu, ktorá sa mohla stať základom budovania priemyslu ako za monarchie, tak aj v ČSR. Rozoberá vystaňovalecťvo do zámoria, hospodársku krízu v rokoch 1921 – 1923, otázku skutočných výsledkov konjunktúry v rokoch 1924 – 1929, alkoholizmus, dopad maďarského a poľského revizionizmu a dôsledky veľkej hospodárskej krízy v tridsiatych rokoch. Konštatuje na základe porovnania so slovenským vývojom v medzivojnovom období, že Kysuce prakticky prechádzali nepretržitou hospodárskou krízou až do obdobia povojnovej industrializácie. Vojtech Kárpáty sa v štúdiu *Slovenský červený kríž 1939 – 1945* venuje formovaniu SČK od vyhlásenia

nia autonómie. Rozoberá organizačné a personálne otázky činnosti SČK, jeho aktivity, ako napr. jeho angažovanosť v Malej vojne či stanovenie a plnenie hlavných cieľov organizácie aj s ohľadom na vojnový vývoj. Uvádza početné stavy, spôsob výpomoci v nemocniciach, záchranársku činnosť, legislatívne problémy aj medzinárodnú spoluprácu. Špecifickou činnosťou bola potom identifikácia mŕtvych v oblastiach bojov a tvorba zoznamov. Z hľadiska vojenskej histórie je prínosná štúdia Tomáša Kluberta *Bojová činnosť nemeckého pancierového vlaku č. 62 na Slovensku*, ktorá však svojím obsahom prekračuje rámec daný názvom, a okrem prehľadu činnosti vlaku proti povstaleckým silám prináša aj zasvätený pohľad na technickú stránku, t. z. na stavbu pancierových vlakov typu BP 42 v rokoch 1942 – 1943, ich zostavenie, výzbroj, kamufláž, sprievodné tylové zabezpečenie a modernizáciu počas roka 1944. Pre regionálnych vojenských historikov Liptova a SNP je zvlášť prínosný súhrn informácií o nasadení improvizovaného pancierového vlaku a jeho zničení na obrannom podúseku Kosatec a o následnom nasadení vlaku č. 62. Štúdia je doplnená fotografiami s detailnými popisami. *Život obce na frontovej línii: Kozárovce na konci druhej svetovej vojny* od Petra Ivaniča opisuje udalosti v (vtedy) hraničnej obci od potlačenia SNP do oslobodenia. Venuje sa otázkam ubytovania utečencov z Ukrajiny, Poľska a Ruska v obci, opevňovacím prácam pre Nemcov, nebezpečenstvu sankcií na základe udania z partizánskeho charakteru obce a odvráteniu mužského obyvateľstva do zajateckých táborov. Záverečné časti opisujú súvislosti zmarenej evakuácie obce v marci 1945 a oslobodzovacie boje vojsk 2. ÚF, vrátane strát na životoch a majetku. Záverečné dve štúdie, *Kolakovič a československá ŠtB* od Miroslava Klobučníka a *Osudy kňaza prenasledovaného totalitným komunistickým režimom* od Ivana Varša, sa venujú cirkevným osobnostiam. Prvá z uvedených profesorovi Tomislavovi Kolakovičovi Poglajenovi, chorvatsko-slovenskému katolíckemu kňazovi, ktorý bol od januára 1946 tri mesiace v rukách Štátnej bezpečnosti – možno v dôsledku ostrého stretu s V. Širokým. Kolakovič počas SNP spolupracoval s povstalcami s cieľom dostať sa do ZSSR a ovplyvniť proticirkevnú politiku. V ČSR bol potom obvinený zo založenia ilegálnej organizácie pracujúcej pre Vatikán (a pravdepodobne aj uskutočnil kroky na zabezpečenie ilegálneho vysielania osôb do ZSSR). Na základe neujasneného zásahu bol však prepustený a opustil ČSR. Druhá štúdia sa venuje radovému kňazovi zo Štósu Matejovi Litvinovi – jednak jeho životnej dráhe kňaza aj robotníka, jednak jeho antikomunistickým a protiateistickým postojom, za ktoré sa aj v rokoch 1950 – 1953 dostal do väzenia.

V dokumentoch sú uverejnené dva materiály viažuce sa k vojenskej (resp. k vojnovej) histórii. Je to *Denník príslušníka Domobrany Vendelína Krajčoviča (22. marca – 5. mája 1945)* s úvodným slovom publikujúceho Daniela Hupku a *Rozhovor s Františkom Matovičom (1920, Ompitál), bývalým zbrojárjom 13. letky* od Martina Lacka. Obidva materiály, napriek rozdielnosti v čase aj spôsobe vzniku, patria do kategórie, ktorá bola neprímerane dlho zanedbávaná, „vďaka“ čomu sa história vyludňovala. Je preto potrebné každý pokus o zachytenie *oral history* uvítať.

Reflexia – *Historická revizionistická literatúra posledných let (se zřetelem na německojazyčnou oblast)* od autora Petra Kubíka sa zaoberá literatúrou, zameranou na prehodnotenie viny Nemecka na druhej svetovej vojne – stačí citovať: „*Obrana Wehrmachtu a racionální zdůvodňování jeho činů se tak stalo významnou částí revizionistického úsilí...*“, pričom však aj zaradenie Viktora Suvorova do kategórie dôveryhodných historikov tu spochybňuje oveľa viac ako iba jeho samotného.

Súčasťou zborníka sú dve recenzie a tri anotácie.

ANOTÁCIE, GLOSÝ

COWAN, R.: *ŘÍMSKÁ BOJOVÁ TAKTIKA 109 PŘED N. L. – 313 N. L.* Praha : Grada, 2008. 64 s. Ilustroval Adam Hook. Preložili Ing. Karel Lokaj a Martin Lokaj.

Rímska armáda prešla za takmer 1300 rokov existencie Rímskej ríše rozličnými premenami. Od vojska založeného na princípe rodu bratrance k žoldnierskemu vojsku a nakoncom k vojsku germánskych federátov, menila sa výzbroj i zloženie jednotiek (či už veľkých – légii až po menšie – tzv. pomocné oddiely – auxilia), ale aj taktika a vojenská stratégia Rímskej ríše. Práve na časť taktiky rímskych légii v dlhom časovom období sa zamerl anglický autor Ross Cowan. Jeho práca vyšla pôvodne vo vydavateľstve Ospray, v edícii Elita ako 155. zväzok. České vydavateľstvo Grada vo svojej edícii Militaria doposiaľ vydalo asi päťdesiat zväzkov pre záujemcov vojenských dejín, o výzbroji a výstroji, organizovania vojsk v rôznych časových obdobiach či iných problémoch vojenských dejín. Ak by vydali aj predchádzajúcich 154 zväzkov o Elite, potom čitatelia a záujemcovia o vojenské dejiny sa majú na čo tešiť!

Hoci je publikácia pomerne útlá, jej obsah je veľmi bohatý a pestrý – obsahuje textové informácie, ktoré sú doplnené množstvom obrázkov, perokokresieb či rekonštrukcií. Textové a obrazové informácie sú v súlade a jedna skupina doplní druhú.

Základom publikácie je rozbor bojovej taktiky rímskeho vojska v rokoch 109 pred n. l. až do roku 313 n. l. Je to pomerne dlhé časové obdobie, ale pretože autor sa venuje jednej ucelenej problematike, dokonale využil rozsah publikácie a čitateľovi priblížil jednu stránku bojového umenia starovekého Ríma. Jeho predmetom je bojová taktika uzavretej vojenskej jednotky – légie. Na základe údajov antických autorov sleduje podrobne

jednotlivé bojové akcie rímskych légii či už v zahraničnopolitických vzťahoch alebo dokonca aj v období občianskych vojen v 1. storočí pred n. l. Opisuje organizačnú štruktúru rímskych légii od kohort a manipulov, ktorá sa udržala počas štyroch storočí, ktoré sú predmetom záujmu autora. Od organizačnej štruktúry presúva svoju pozornosť na taktické zostavy, rozostupy jednotlivých častí légii pri presunoch a pred bojom.

Hlavnú pozornosť však autor venuje využitiu bojových šíkov v podobe jednoduchého, dvojitého, trojnásobného či štvornásobného šíku alebo jednotlivým obranným formáciám (cuneus – kruhová zostava, testudo – korytnačka a pod.). Svoje opisy opiera o podrobný rozbor jednotlivých vojenských konfliktov, do ktorých sa rímske vojsko zapojilo či už v bojoch pri dobýjaní nových území (bitka pri Bibracte proti Galom, bitka pri Tigranokerte proti arménskemu kráľovi Tigranovi), alebo i vo vzájomných bojoch silných politikov rímskej republiky v období občianskych vojen (boj medzi Caesarom a Pompeiom pri Farsale, bitka pri Filippách, bitka pri Thaspe, bitka pri Illerde). Oporu pri opisoch jednotlivých vojenských udalostí mu poskytujú údaje antických autorov – Tita Livia, C. Iulia Caesara a jeho pokračovateľov, Appiana, Kassia Diona, Plutarcha a ďalších.

Pri sledovaní vývoja taktiky rímskeho vojska si všíma aj taktiku nepriateľských jednotiek, kde dokonca poukazuje na to, že aj súper Ríma si osvojovali jeho taktiku a často ju účinne použili v bojoch proti Rímu.

Jeden obrázok údajne povie viac ako tisíc slov. Preto je zvykom jednotlivých zväzkov edície Militaria, že text je doplnený množstvom obrázkov, ktoré majú rovnakú funkciu ako textové informácie. V tomto prípade sú opisy jednotlivých bitiek a taktické zmeny doplnené schémami rozmiestnenia jednotlivých bojových jednotiek a ich presunmi počas bojov. Tieto schémy dopĺňajú perokokresby druhov rôznych vojsk a vojakov ako sa zachovali na rôznych historických reliéfoch (Trajanov stĺp, stĺp Marka Aurélia)

či náhrobkoch vojakov. Tieto perokresby sú veľmi názorné a oveľa lepšie čitateľné ako samotné originály. Ale aj pre tieto originály sa našlo miesto a v publikácii je dvadsať fotografií, na ktorých sú zobrazení vojaci, výjavy z bitiek či vojenská zbraň a výstroj. Tieto fotografie dopĺňajú fotografie a perokresby významných vojenských veliteľov – Gnaea Pompeia, C. Iulia Caesara, L. Licinia Lucula či cisárov Maximina Tráka, Alexandra Severa a Maximiana.

Osobitnú časť obrazového materiálu predstavuje osem malieb vložených do stredu publikácie, pričom komentár k nim sa, žiaľ, nachádza až v závere publikácie. Komentár je podrobný a čitateľovi približuje obrazovú informáciu. Tieto maľby sú dielom Adama Hooka, ktorý sa podieľal už na príprave viacerých zväzkov tejto edície. Jednotlivé tabule zobrazujú zostavy rímskeho pešieho i jazdeckého vojska, detaily výzbroje a výstroje vojakov, zostavy a bojové útvary (korytnačka), spôsob boja. Autor jednotlivých tabúl má už bohaté skúsenosti pri tvorbe takýchto obrazov a pre čitateľa sú veľmi atraktívne.

Hoci je táto publikácia, podobne ako ostatné zväzky edície, určená predovšetkým bežným čitateľom, nechýbajú mu však nástroje, ktoré umožňujú čitateľovi dobrú orientáciu v diele. Jednak je to register osobných, geografických i vecných názvov či vysvetlivky skratiek autorov (antických), z diel ktorých autor vychádzal pri spracovaní svojho diela. Pozitívne hodnotíme i skutočnosť, že prekladatelia Ing. Karel Lokaj a Martin Lokaj vložili do textu i údaje o českých a slovenských prekladoch diel antických autorov, čím získava čitateľ možnosť ďalšieho čítania a doplnenia si informácií.

V zozname odbornej literatúry sú uvedené predovšetkým diela anglických autorov (prípadne dve diela v nemčine), ktoré sú však u nás prakticky nedostupné.

Prekladatelia dôkladne využili všetok priestor, a tak sa im podarilo vložiť na voľné miesto aj vysvetlenie zemepisných názvov, ktoré sa spomínajú v texte.

Uvedenú publikáciu (ale aj celú edíciu vydavateľstva Grada) môžeme len odporúčať čitateľom, ktorí tak dostávajú do rúk kvalitné publikácie vyvážené textovými i obrazovými informáciami a záujemcom poskytujú overené a hodnotné informácie z vojenských dejín.

P. Valachovič

CARTLEDGE, P.: ALEXANDR VELIKÝ. HISTORIK LOVCEM NOVÉ MINULOSTI. Praha : Academia 2007. 308 s. Preložili: Helena a Lubomír Synkovi.

V krátkom časovom rozpätí vyšli v českom preklade dve monografie, venované najväčším politickým a vojenským osobnostiam staroveku. Prvú venoval taliansky historik Luciano Canfora Gaiovi Iuliovi Caesarovi (pozri recenziu vo Vojenskej histórii 12, 2008, č. 1, s. 128-132), druhú anglický historik Caesarovmu závideniahodnému vzoru, gréckemu politikovi a dobyvateľovi Alexandrovi Veľkému.

Obe monografie sa zhodujú v tom, že v oboch prípadoch bolo o týchto osobnostiach napísaných toľko diel, že pomerne ťažko objaviť niečo nové, čo by ešte nebolo napísané. Preto anglický historik postupoval tak, ako taliansky historik, a rozhodol sa pozrieť novým pohľadom na viaceré problémy z Alexandrovho života.

Aby autor nemusel stále upozorňovať na známe údaje z Alexandrovho života, po úvode vložil hneď šesťstranový prehľad historických dátumov, v ktorých sa snaží rekonštruovať udalosti v jednotlivých rokoch, mesiacoch či dňoch. Úvodnú časť tvoria aj štyri mapky a šesť plánov z významných bitiek, ktoré zvidol Alexander na svojej ceste za svetovou slávou. Čitateľ sa tak vopred oboznamuje s chronologickým záberom a geografickým priestorom, v ktorom sa autor bude pohybovať.

Nasleduje dvanásť kapitol, jeden dodatok a doslov, ktoré mapujú život Alexandra Veľ-

kého od jeho narodenia až po smrť, resp. aj po smrti – či už v staroveku alebo vzťah Alexandra Veľkého a českých krajín, kde preklad vyšiel.

Osobitnú prílohu tvorí kapitola nazvaná *Dramatis personae*, v ktorom je uvedených 86 osôb priateľov, nepriateľov či historikov Alexandrovho života a ďalšia pod názvom *Slovníček*, v ktorom je uvedených ďalších 75 hesiel, vysvetľujúcich vecné či geografické pojmy Alexandrovho obdobia.

Svoj výklad o Alexandrovi a o hľadani verného obrazu o ňom začína autor netradične – od obrazu, ktorý sa o Alexandrovi v priebehu stáročí vytvoril v rôznych kultúrach, náboženstvách či literárnych dielach. Príčinu toho, že mnohé stránky Alexandrovho života dnes nepoznáme v plnej šírke, vidí Peter Cartledge aj v tom, že sa prakticky nezachovali žiadne dobové pramene, hoci z dejín literatúry sú známe desiatky autorov, ktorí o Alexandrovi písali už za jeho života alebo krátko po jeho smrti, či už to boli jeho priatelia, súputníci, profesionálni historici. Dve hlavné diela, ktoré sa zachovali – Arriánov a Plutarchov životopis – pochádzajú z obdobia oveľa neskoršieho. Aj táto skutočnosť prispela k dnešnej podobe Alexandrovho života.

V jednotlivých kapitolách, ktoré nemožno v plnom rozsahu komentovať, sa autor zaoberá mnohými otázkami, ktorých samotné sformulovanie vyvolávalo a dodnes vyvoláva mnohé protesty „helenofilov“, ktorí by chceli vidieť v Alexandrovi najväčšiu osobnosť gréckych dejín. Pritom už v druhej kapitole sa píše o vzťahu Grékov k svojim „chudobnejším“ príbuzným v Macedónii. Súhlasili síce s ich prítomnosťou a účasťou na olympijských hrách, ale stále sa na nich pozerali „cez prsty“ a neubránili sa ani znevažujúcich výrokov na ich stranu. Alexander im to vrátil už v prvých mesiacoch svojho vzostupu na politickom nebi, keď dal neľútostne zničiť vzbúrenecké Théby, pričom ušetril len dom básnika Pindara a chrámy bohov. O Alexandrovom vzťahu ku Grékom svedčí ich pod-

radné postavenie v jeho vojsku či krutý postup voči gréckym žoldnierom v perzských vojenských oddieloch po víťazstve pri Graniku to ale malo kontraproduktívny účinok, pretože v ďalších bojoch práve grécki žoldnieri bojovali až do úplného konca, len aby sa nedostali do Alexandrovho zajatia).

So vzťahom Grékov a Macedóncov súvisel aj ďalší problém: vzťah Alexandra k jeho najväčšiemu súperovi – Perzskej ríši. Napriek tomuto nepriateľskému pomeru mal – podľa autorových slov – bližší vzťah k starobylej východnej civilizácii, v ktorej Gréci od Herodotových čias videli len „barbarov náchylných k otroctvu“. Po veľkých výbojoch Alexander preberal pre svoju veľkú ríšu organizačnú štruktúru svojich východných predchodcov, do štátnej správy začal presadzovať popri Macedóncoch a Grékoch aj orientálcov, sám si vzal za manželky orientálne princezné. Aj formálne zdôrazňovanie svojho postavenia – proskynézis, orientálny odev, symboly panovníckej moci – to všetko poburovalo viac Grékov ako Macedóncov a vnášalo do ich vzťahov disharmóniu, ktorá našla svoj odraz aj v tom, že Alexander dal viacerých svojich sprievodcov vo fáze vzostupu popraviť pre podozrenie z pripravovaneho sprisahania.

Autor venuje veľkú pozornosť Alexandrovmu vojenskému umeniu. Venoval mu celú siedmu kapitolu, okrem opisov čiastkových bojov už v predchádzajúcich kapitolách. Snaží sa zistiť, v čom bola Alexandrova veľkosť, čím vynikal a vyniká vo vojenskom umení tak, že mu nielen dejiny dali titul „Veľký“, ale že dodnes vojenský odborníci (na ktorých sa Peter Cartledge odvoláva) študujú a analyzujú jeho jednotlivé vojenské bitky, stratégiu a taktiku. Všima si detaily jeho života už v mladosti, keď si vytváral dôležité vzťahy k svojim druhom i vojakom, dôkladne sleduje jeho veliteľské schopnosti i osobné vlastnosti, ktorými si získal (až na ojedinelé výnimky) svojich vojakov. V tejto súvislosti nás napadá myšlienka o tom, že asi nepoznáme dostatočne detailne aj mys-

lenie a správanie sa macedónskych, gréckych a neskôr aj orientálnych vojakov, ktorí ho boli ochotní nasledovať aj v tých najťažších podmienkach a mali najväčší podiel na jeho (a svojich) víťazstvách na Východe.

Popri Alexandrových vojenských schopnostiach sú dôležité aj osobné – ľudské vlastnosti veľkej historickej osobnosti. Aký bol Alexander ako človek? Ako oddeliť tieto jeho osobné charakteristiky od osoby, ktorá sa už za svojho života cítila byť oveľa vyššie postavená, ako mu to tvrdili Amónovi kňazi v oáze Siva, alebo aký obraz o Alexandrovi vytvorili neskoršie doby? Ako sa pozeráť na osobnosť, ktorá dokázala spojiť a spájať rozdielne národy (Macedónci, Gréci, orientálcovia – súhrnne) i rozdielne civilizácie? Ako oddeliť Alexandrovu „civilnú“ osobnosť od osobnosti, akú z neho vytvorili moderní historici 19. a 20. storočia? To sú provokatívne otázky, ktoré Peter Cartledge predkladá čitateľovi, aby sa – aj s jeho pomocou – pokúsil na ne odpovedať.

Záver práce tvoria dve zaujímavé kapitoly. Jednu napísal Peter Cartledge, pre druhú poskytol priestor vydavateľ, a Vlastimil Drbal napísal druhú. V oboch ide o to isté: aký obraz si vytvorili jednotliví autori o Alexandrovi Veľkom. Zaujímavá je najmä druhá kapitola, ktorá zhrňa úlohu Alexandra Veľkého v českej kultúre. Všimá si kultúrne vplyvy starovekého Alexandrovho životopisu na vznik rôznych Alexandreíd, ale aj českých odborníkov, ktorí sa nimi zaoberali (A. Vidmanová, F. Šmahel).

Práca Petra Cartledgeho určite nebude poslednou prácou, ktorá sa venuje životu a činom Alexandra Veľkého. Pre bádateľov a pokračovateľov v skúmaní Alexandrovho života anglický autor postavil latku skutočne vysoko, ale zároveň začínajúcim autorom poskytol aj určitý návod a pomocnú ruku, ktoré sa skrývajú v záverečných dvoch častiach jeho práce. Jednou je tzv. Dodatok, v ktorom sa podrobnejšie zaoberá stratenými historickými dielami staroveku, charakterizuje ich autorov a ukazuje na ich význam

pri poznaní Alexandrovho života. V texte na mnohých miestach aj cituje z už spomenutého diela Arriana a Plútarcha, ale aj fragmenty, zachované z diel iných antických autorov.

Druhou dôležitou kapitolou je zoznam literatúry. Peter Cartledge ju uvádza podľa jednotlivých kapitol, pričom v každej časti si vyberá aspoň jedno dielo alebo jedného autora, ktoré podrobnejšie rozoberá a poukazuje, čím sú tieto diela dôležité. Tak ako vydavateľ poskytol priestor pre kapitolu o vplyve Alexandra Veľkého v českej kultúre, aj v tejto časti sú zobrazené diela v češtine a slovenčine, ktoré sa týkajú danej problematiky. Je to už úctyhodný zoznam, zaberajúci viac ako dve strany.

Súčasť diela tvorí aj takmer štyridsať farebných fotografií na vložených kriedových stranách. Približujú predmety, nájdené v hrobke v starovekej Vergine, ktorá sa pokladá za hrobku Alexandrovho otca Filipa II., snímky zachovaných budov z perzských miest, ktoré Alexander dobyl, či vyobrazenia mincí, vydaných Alexandrom a jeho nástupcami. Tieto fotografie nevypĺňajú len priestor publikácie, ale autor sa na ne odvoláva v texte a aj popisné texty k fotografiám rozširujú informácie z Alexandrovho života.

Práca Petra Cartledgeho je dôležitým prekladateľským činom vydavateľstva Academia v Prahe. Záujem, ktorý sa prebudil po uvedení veľkofilmu Alexander Veľký medzi záujemcami o starovek všeobecne a o Alexandra Veľkého zvlášť, určite uspokojí toto dielo, pretože kvalitný Alexandrov životopis na českom a slovenskom trhu sme dlho nemali. Preklad Arrianovho diela vyšiel pred takmer tridsiatimi rokmi, Plutarchov súbor Životopisov významných Grékov a Rimánov (v ktorom sa nachádza aj Alexandrov životopis ako paralela so životopisom C. Julia Caesara), vychádza v tomto roku v druhom vydaní. Určite bude zaujímavé porovnať životopis, napísaný Petrom Cartledgeom, so životopisom Alexandra Veľkého, ktorý napí-

sal iný anglický historik Peter Green, a ktorý vyšiel v tomto roku vo vydavateľstve Slovart (*Peter Green: Alexander Veľký a helenistické obdobie*. Bratislava, Slovart 2008).

P. Valachovič

SUVOROV, V.: *DEN M – KDY ZAČALA DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA*. Praha : Naše vojsko 2008, 411 s.

Na slovenský knižný trh sa v roku 2008 dostala v českom preklade ďalšia kniha známeho ruského autora Viktora Suvorova zaoberajúca sa ofenzívnymi prípravami Sovietskeho zväzu v období pred vypuknutím vojny s národnosocialistickým Nemeckom. Možno povedať, že anotované dielo je akýmsi voľným pokračovaním jeho prvej knihy *Icebreaker* (v českom preklade *Všetchno bylo jinak aneb kto začal druhou světovou válku*. Praha 2001), v ktorej rozpracoval tézu, že Sovietsky zväz chystal ofenzívnu vojnu proti Nemecku už v roku 1941 a Hitler ho svojím útokom 22. júna 1941 predišiel len o pár dní, a tým zmenil beh svetových dejín ako ich naplánoval Stalin. Hoci treba povedať, že Suvorov nie je jediným autorom, ktorý s touto tézou vystupuje, je určite jedným z najznámejších a najfundovanejších. Jeho dielo sa dočkalo v historickej obci širokej publicity a vyvolalo veľa polemických diskusií. Jednou z vecí, ktorá bola autorovi vyčítaná, je skutočnosť, že s teóriou Hitlerovej „preventívnej vojny“ prišla ako prvá nemecká vojnová propaganda ešte v roku 1941 (čo ale v nijakom prípade neznamená, že by to nemohla byť pravdivá) a navyše sám autor mal byť podľa tzv. mainstreamových historikov obyčajný klamár. Na druhej strane ale existuje aj početná skupina renomovaných autorov, ktorá rozpracovala niektoré jeho argumenty na vedeckej báze, podložila ich archívnymi dokumentmi a dokázala jeho názory podporiť.

Svoju knihu *Den M* Suvorov štruktúroval podobne ako prvé dielo na niekoľko samo-

statných kapitol (v tomto prípade 25), v ktorých poukazuje na mnoho Stalinových čínov a rozkazov, ktoré všetky sledovali jeden cieľ – pripraviť Sovietsky zväz na misiu, ktorá mu bola vytýčená poprednými predstaviteľmi svetového komunistického hnutia v jeho rannom období, totiž rozšíriť komunizmus do všetkých kútov sveta a vytvoriť jeden svetový komunistický štát. Tento cieľ proklamovali už predáci Veľkej októbrovej revolúcie, a hoci sa od neho dočasne v 30. rokoch upustilo, predsa len nebol Stalinom celkom zabudnutý, ako to dokazuje aj toto dielo.

Sám autor v úvode tvrdí, že k napísaniu knihy ho viedli reakcie na jeho prvé dielo, hlavne množstvo listov, ktoré dostal od veteránov II. svetovej vojny, ako aj od ich potomkov a údajne všetky tieto listy obsahujú svedectvo o tom, že začiatok nemecko-sovietskej vojny prebehol inak ako ho opisovala oficiálna sovietska historiografia. Faktom ale je, že v samotnom diele sa na tieto listy odvoláva iba minimálne, pramennú základňu pre toto dielo opäť predstavujú hlavne memoáre bývalých sovietskych vysokých dôstojníkov.

Keby sme mali prejsť do roviny autorových dôkazov, rozdelil ich na niekoľko sfér. V knihe nájdeme 6 kapitol venovaných vývoju a mobilizácii sovietskeho letectva, ktoré zvyšovaním svojej leteckej a ľudskej kapacity jednoznačne zahájilo prípravy na svetovú vojnu oveľa skôr, ako sa to pred rokom 1989 v historickej spisbe tvrdilo. Autor približuje, ako Sovietsi (na Stalinov pokyn) investovali veľa prostriedkov do zdokonalenia bojovej leteckej techniky a do výučby pilotov, ktorá od tridsiatych rokov prebiehala doslova v masovom meradle. Ďalším zo znakov príprav na vojnu bola ohromná mobilizácia priemyselných zdrojov Sovietskeho zväzu, vrátane neustáleho zvyšovania záťaže robotníkov v mamutích továrňach na výrobu zbraní, munície, tankov či lietadiel. Podobne to bolo aj s mobilizáciou Červenej armády, ktorej bojová sila sa začala prudko

zvyšovať ešte pred podpísaním Paktu Molotov – Ribbentrop.

Popritom autor nezabúda poukázať ani na súvislosť medzi prípravami sovietskej ofenzívy na rieke Chalchyn proti Japoncom v roku 1939 a na vojenské prípravy na sovietskych západných hraniciach v roku 1941, pričom vidí až nápadne mnoho podobností. V záverečnej kapitole potom ponúka čitateľom svoje závery, z ktorých najdôležitejší je ten, že II. svetovú vojnu rozpútal Stalin 19. augusta 1939. Tým rozhodujúcim činom malo byť zahájenie tajnej mobilizácie Červenej armády, po ktorej sa už vojna nedala odvrátiť. Mobilizácia sa mala skončiť 6. júla 1941 útokom na Nemecko a Rumunsko.

Kniha obsahuje aj obrázkovú prílohu s fotografiami popredných sovietskych vojenských veliteľov vrátane Stalina. Ako príloha je českým vydavateľstvom uvedený prehľad Červenej armády a jej vyšších veliteľov z júna roku 1941. Kniha je vybavená bohatým poznámkovým aparátom, ktorým autor dokazuje, že sa pri písaní tohto diela odvolával zväčša na memoáre sovietskych činiteľov vydané ešte počas komunizmu. Dopĺňa ju zoznam literatúry, v ktorom sú uvedené aj české preklady niektorých kníh memoárového charakteru. Hoci Suvorov ponúka aj v tomto diele čitateľovi niekoľko zamyslenia hodných faktov revidujúcich názory na Sovietsky zväz a jeho vojenskú politiku, nemožno sa ubrániť dojmu, že jeho prvá kniha má oveľa silnejšiu argumentačnú aj vedec-kú úroveň.

P. Jašek

MICHL, J.: *CIZINCI V RAF (1941 – 1945). STÍHAČI Z OKUPOVANÉ EVROPY OD OBRANY K VÍŤEZSTVÍ.* Praha : NAŠE VOJSKO, 2008, 216 s.

Slovenskému čitateľovi je pôsobenie Britského kráľovského letectva v druhej svetovej vojne známe predovšetkým z prác českého leteckého historika Jiřího Rajlichy, kto-

rý sa venuje najmä osudom českých a slovenských letcov. Kniha Jana Michla *Cizinci v RAF (1941 – 1945)* s podtitulom *Stíhači z okupované Evropy od obrany k víťezství* má obdobný, ale širší záber. Popri osudoch českých a slovenských letcov opisuje aj pôsobenie letcov z okupovaného Poľska, Francúzska, Nórska, Belgicka, Holandska, Dánska, Grécka a Juhoslávie. Kniha je voľným pokračovaným autorovej predchádzajúcej práce *Cizinci v RAF – Stíhači z okupované Evropy v bitvě o Británii*. Spočiatku, po obsadení západnej Európy Nemeckom, tvorili cudzinci takmer polovicu lietajúceho personálu stíhacích oddielov RAF. Ich počty sa však v priebehu vojny znižovali z dôvodov strát, postupne ubúdalo aj utečencov z Európy. Preto sa uskutočnili pokusy získať dobrovoľníkov z USA, ktoré však neboli úspešné.

Kniha je rozdelená na kapitoly podľa jednotlivých národností. Osobitná kapitola je venovaná operácii Jubilee. Záver tvoria prílohy s tabuľkami zostrelov a strát niektorých jednotiek. Autor sa sústreďuje predovšetkým na stíhacie esá (piloti s 5 a viac zostrelmi), pretože o tých existuje najviac prameňov a opis leteckých bojov. V úvode jednotlivých kapitol je stručne popísaný aj vznik a organizácia národnostných jednotiek.

Letectvo Slobodných Francúzov Forces Aériennes Françaises Libres (FAFL) nebolo formálne súčasťou RAF, v praktickej rovine však áno. FAFL bolo založené 1. júla 1940 na základe zmluvy medzi generálom de Gaullom a britskou vládou. Francúzski piloti nosili francúzske uniformy, mali francúzske hodnosti a neskôr používali na lietadlách aj francúzske výsostné znaky. V skutočnosti však podliehali britskému hlavnému veleniu a lietali na britských strojoch zo základní RAF. Koncom roka 1941 vo FAFL slúžilo 205 Francúzov, ich počet sa zvýšil po obsadení južného Francúzska nemeckou armádou a tiež po oslobodení Francúzska v roku 1944. Najznámejším francúzskym stíhačom bol Pierre Clostermann, ktorý sa narodil 28. februára 1921 v Brazílii. Bol synom francúz-

skeho diplomata. Po porade so svojím otcom odišiel do Veľkej Británie a prihlásil sa do letectva. Po výcviku bol zaradený k francúzskej 341. peruti, ale keď bol zostrelý veliteľ perute, ktorého mal P. Clostermann chrániť, bol prevelený k 602. stíhacej peruti. Vzhľadom na enormnú únavu bol v júli 1944 odvolaný z aktívnej služby. Po návraťe v decembri 1944 sa stal veliteľom 274. stíhacej peruti, lietajúcej na strojoch Hawker Tempest Mk. V. Dovedna mu bolo oficiálne uznaných 18 istých zostrelov, 4 z nich získal v spolupráci s iným pilotom. Päť nárokov mu bolo uznaných ako pravdepodobné zostrely, ďalších 10 lietadiel mal poškodiť.

Najpočetnejšou légiou v RAF boli Poliaci. Zostavili 9 stíhacích perutí a 1 nočnú stíhaciu peruť. Táto bola raritou, lebo bola v RAF jedinou národnostnou peruťou. Poľské letectvo bolo formálne ustanovené poľsko-britskou zmluvou, prakticky sa však poľské perute od britských príliš nelíšili. Koncom roku 1941 v RAF slúžilo 1 813 poľských letcov, k 1. januáru 1942 v RAF slúžilo 1 635 dôstojníkov a 8 076 radových vojakov. Popri stíhacích letcoch autor venuje pozornosť aj histórii 303. poľskej stíhacej peruti. Táto dosiahla viac ako 200 overených zostrelov. Bola tak najúspešnejšou národnostnou stíhacou jednotkou v RAF. Väčšinu zostrelov získala už v bitke o Britániu. Od začiatku roku 1941 sa peruť zúčastňovala náletov na okupované územia, ktoré sa nazývali Mosquito, neskôr Rhubarb. Za rok 1941 získala peruť 43 istých zostrelov pri strate dvadsiatich vlastných stíhačiek. V roku 1942 to bolo 19 istých zostrelov pri strate desiatich pilotov. V roku 1943 sa peruť prezbrojila na moderné lietadlá Spitfire Mk. IX a peruť dosiahla 14 istých zostrelov. Celkové skóre 203 istých zostrelov a 40 pravdepodobných sa nezmenilo až do konca vojny.

Najvyšší stupeň autonómie zo všetkých okupovaných národov v RAF mali Nóri. Prispelo k tomu viacero príčin: Nóri a Briti spoločne bojovali proti Nemcom už od apríla 1940 a nórsky kráľ Haakon VII. aj s vlá-

dou emigroval do Anglicka. Hlavnou príčinou však bola flotila obchodných lodí, ktorá prešla na stranu Spojencov. Prvý nórsky zostrel v RAF zaznamenal 4. júla 1941 Helge Mehre. Celkovo si Nóri nárokovali 240 istých zostrelov, väčšinu získali v roku 1943. Nórske straty boli 276 letcov vrátane letcov bombardovacích perutí.

Osobitnú kapitolu venuje autor operácii Jubilee, ktorá bola poslednou akciou s veľkou účasťou cudzincov v RAF. Cieľom bolo zničenie pobrežných batérií delostrelectva, likvidácia prístavných zariadení. Vzdušného krytia sa zúčastnilo 48 perutí Spitfirov, z toho 7 kanadských, 5 poľských, 3 americké, 2 nórske, 2 československé, 1 francúzska, 1 belgická, 1 novozélandská. Operácia sa začala 19. augusta 1942. V bojoch Luftwaffe stratila 48 lietadiel, na britskej strane bolo zničených alebo zrušených 65 Spitfirov. Najúspešnejším stíhačom RAF bol nórsky seržant Marius Eriksen z 332. perute, ktorému boli uznané 2 isté zostrely a 2 poškodené nepriateľské lietadlá.

Československí letci mali najmenší stupeň suverenity. V rámci RAF žiadne Czechoslovak Air Force neexistovalo. Letci bojovali ako členovia československých, poľských alebo britských perutí. Bol to dôsledok britského chápania Mníchovskej dohody, na základe ktorej Briti nepokladali Čechov a Slovákov za členov okupovaného národa. K odvolaniu Mníchovskej dohody došlo až v roku 1942. Navyiac českí a slovenskí letci nemali záujem, aby sa odlišovali od radových britských perutí, lebo v prípade zostrelu nad okupovaným územím im hrozila poprava za vlastizradu. Ako styčný orgán medzi britským ministerstvom letectva a exilovým československým Ministerstvom národnej obrany bol zriadený Inšpektorát čs. letectva. Výstroj a výzbroj sa hradila z úveru, ktorý si dohodla čs. exilová vláda s britskou vládou. Koncom mája 1942 vznikla v Exeteri jediná československá stíhacia skupina (wing), zložená z 310., 312. a 313. stíhacej perute. Jej prvým veliteľom bol W/C Alois Vašátko.

Za celú vojnu v RAF slúžilo 358 pilotov, prevažne českej národnosti, ktorí zostrelili približne 200 lietadiel Luftwaffe. Najúspešnejším pilotom bol Karel Kuttelwascher, ktorý dosiahol v RAF 18 zostrelcov.

Holandskí piloti sa začali zhromažďovať v 167. britskej peruti. V priebehu roka 1943 ich počet stúpol do tej miery, že holandský princ Bernhard navrhol vytvorenie holandskej perute. Tak vznikla zo 167. perute 322. holandská stíhacia peruť. Štatútu stíhacieho esa s piatimi zostrelmi nedosiahol žiadny Holanďan. Spolu slúžilo v RAF 76 Holanďanov, ktorí zostrelili 11 lietadiel a 108 bezpilotných striel V1.

Účasť letcov Belgicka bola pôvodne malá, lebo belgický kráľ Leopold III. zostal v okupovanom Belgicku. Belgická vláda nariadila, aby sa armáda vrátila späť do Belgicka. Niektorí letci tento príkaz neposlúchli a utiekli do Británie. Až 4. júna 1942 bola podpísaná zmluva upravujúca postavenie belgických pilotov v RAF. Boli vytvorené dve belgické perute – 349. a 350. Dovedna v RAF slúžilo 521 pilotov a navigátorov, z ktorých 128 zahynulo. Najznámejším pilotom bol gróf de Bergendal, ktorý zostrelil osem lietadiel isto a tri pravdepodobne.

Dánskych pilotov slúžilo v RAF tak málo, že nevytvorili ani jednu národnostnú peruť. Najúspešnejším dánskym stíhačom bol podplukovník Kaj Birksted, ktorý slúžil v nórskej 331. peruti a dosiahol 9 istých zostrelcov.

Grécki piloti bojovali v RAF v rámci 335. gréckej stíhacej perute, ktorá bojovala v Egypte. Založená bola 10. októbra 1941. Druhou gréckou peruťou bola 336., založená vo februári 1943.

Juhoslovanskí letci vytvorili svoju stíhaciu peruť až v apríli 1944. Išlo o 352. juhoslovanskú peruť, lietajúcu na zastaraných strojoch. Neskôr bola založená aj 351. peruť. Väčšinou útočili na pozemné ciele a dosiaholi len jeden zostrel.

Kniha J. Michla je ďalším príspevkom k dejinám 2. svetovej vojny. Autor sa v nej

venuje najmä opisu bojov, z čoho možno usúdiť, že je určená predovšetkým širšiemu okruhu čitateľov, čo však nevylučuje, že sa môže stať zdrojom cenných poznatkov aj pre historika.

P. Bezunk

KALNÝ, S.: *BOMBARDOVANIE APOLKY*. Bratislava : Albert Marenčin PT, s.r.o., 2007, 151 s., fotogr.

Ďalšiu nevelkú publikáciu z príťažlivej edície Bratislava – Preßburg predstavuje širšej verejnosti publicista a spisovateľ Slavo Kalný. Priebeh a dôsledky spojeneckého bombardovania známej bratislavskej rafinérie nesprostredkováva len v širšom kontexte udalostí vojnového slovenského štátu, ale využívajúc životopisné fragmenty hlavných aktérov, rodinných kroník, citácie z dobovej tlače, oficiálne dokumenty a rozsiahlu výpovednú fotografickú dokumentáciu púta vo predkladá aj širší obraz mestskej vojrovej každodennosti – spoločenskej a kultúrnej a nezabúda ani na povojnovú kontinuitu osudov osobností, ktoré v protifašistickom odboji riskovali nielen vlastné životy, ale i životy svojich blízkych.

Životná cesta najmladšej priemyselnej špiónky v Európe Beatrix Pospíšilovej, aj vďaka šikovnosti a inteligencii ktorej boli strategické nálety spojencov na rafinériu úspešné, sa začína v Bratislave. Jej otec sa musel ako Čech vysťahovať zo Slovenska a Beatrix sa počas gymnaziálnych štúdií v Prahe postupne oboznamovala s jeho odbojovou činnosťou, s aktivitami tety Františky Hrubíškovej a mnohých ďalších, ktorí pracovali pre Obranu národa, neskôr Flóru a Justíciu. Postupne zapadala do súkolia nebezpečnej hry, pomáhala židovským rodinám, spoznávala filmový svet pražského Barrandova, kde Nemci vyprodukovali počas protektorátu vyše 80 ríšskych filmov. Trixi bola postupne uvedená do spoločnosti nemeckého štátneho tajomníka, ostrieľaného spravodajcu Heinza Klacka, prostredníc-

tvom ktorého intervenovala za viacerých ľudí. Po zhoršení situácie, prerušení stykov so slovenským odbojom a spoznajúc precíznu mašineriu gestapa pri vlastnom zatknutí počas heydrichiády sa jej podarilo prostredníctvom slovenského konzula Rovnianka dostať do Bratislavy. Tu bývala u svojej, do odboja aktívne zapojenej, tety Františky Hrubíškovej, nazývanej Biela pani, ktorá pracovala ako dobrovoľná ošetrovatelka Medzinárodného červeného kríža a bola známa ako konšpiratívna prevádzka vojakov z Čiech a neskôr, v čase SNP, najmä Francúzov.

Sedemnástočná špiónka v atmosfére mesta, ktoré až do náletu na Apolku nepoznalo zblízka vojnu, si naplno uvedomovala, že ilegálne hnutie na Slovensku pracuje spontánne, dôveryhodne, že občianske organizácie Flóra a Justícia sa prekrývajú a svojich členov majú v školách i úradoch, na polícii i vo väzniciach. Veľmi rýchlo si osvojila formu ich práce a zblížila sa najmä s profesorom Karolom Kochom, ktorý medzi prvými pomáhal českým dôstojníkom prechádzať cez hranice do emigrácie. Po zatknutí doktora Kocha žiadalo pražské gestapo aj vydanie Beatrix Pospíšilovej. Zachránil ju krátky pobyt vo Vysokých Tatrách, kde sa zoznámila aj s budúcim manželom JUDr. Vojtechom Čelkom. Keď z Londýna požadovali konkrétnejšie informácie o Apolke, ktorá bola svojou strategickou polohou predurčená zásobovať najmä nemecké jednotky na východnom fronte, rozhodnutie padlo na odvážnu Trixi. Personálny direktor doktor Hudec ju umiestnil v oddelení technickej a finančnej kontroly, a tak mohla získať prehľad o dodávkach a množstve spracovanej ropy. Fotografovala objekty závodu, tajné výkazy o výrobe a informovala spojencov o ropných tankeroch na Dunaji. V jej správach pre Londýn boli dokonca aj informácie o ďalších závodoch patriacich do veľkokoncernu IG Farben. Údaje dokazovali, že rafinéria je priemernou ročnou produkciou 150-tisíc ton ropných produktov pre nacistické Nemecko nesmierne

dôležitá. Vďaka postúpeným informáciám a strategickým snímkom špiónážneho lietadla uskutočnilo americké strategické letectvo 16. júna 1944 na rafinériu Apollo sústredený útok. Hoci lietadlá výstražne krúžili nad mestom, nainštalované poplachové sirény sa rozozvučali až vtedy, keď na Apollo začali padať bomby. Bomby liberátorov prvej útočnej vlny zasiahli strojovňu, termálny krak, destiláciu, sklady, administratívnu budovu, rozmetali prístavné žeriavy, kolajnice potopili lode a tankery. Autor opisuje skazu rafinérie obrovským požiarom, zničenie okolitých ulíc, zásahy dunajského nábrežia, múzea, divadla a ďalších významných objektov. V štvrtej útočnej vlne už bola rafinéria úplne zrovnaná so zemou. Tragický výsledok bombardovania predstavoval 118 mŕtvych, 585 ťažko ranených, 711 nezvestných. V septembri a októbri sa konali ďalšie dva spojenecké nálety na rozbombardovanú Apolku. Posledný nálet Sovietov v marci 1945 bol už viac-menej na výstrahu, keďže zničené bolo takmer všetko. Čitateľ sa dozvie o tragických následkoch bombardovania na celé mesto, o ohrození života v ňom, následnej evakuácii, ťažkej Trixinej traume, v prekonávaní ktorej jej mal pomôcť pobyt vo Vysokých Tatrách. Keď však Slobodný vysielateľ vyzýval do Povstania, Trixi sa vrátila na príkaz Justície z Tatier do Bratislavy, aby spracovávala zoznam členov nacistickej strany od roku 1936. Po oslobodení zazneli pre Trixi sobášne zvony a manželia Čelkovci sa usadili v Trenčíne. Ponuku na emigráciu a podporu od britského konzulátu nevyužili a Trixi od väzenia a odsúdenia zachránilo len tehotenstvo. Osudy jej niektorých spolupracovníkov boli po vojne tragicky späté s akciou Monako, pre niektorých bez definitívneho úniku a pre niektorých zase boli rozsudky Štátneho súdu z roku 1951 zrušené až v marci 1991.

V záverečnej časti publikácie sa autor venuje priblíženiu mesta Trenčín vo vojnových rokoch a jeho osobností z oblasti kultúrneho, spoločenského, športového i cirkevného

života, prináša niekoľko informácií o rodine Čelkovej v povojnových rokoch a celý príbeh uzatvára stručným výberom spomienok synov na odvážnu matku.

B. Šeďová

FENOMÉN HOLOKAUSTU. Zborník z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie konanej dňa 27. – 28. marca 2008 pod záštitou podpredsedu vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny Dušana Čaploviča. Bratislava : Ševt, 2008, 173 s.

Zborník pod uvedeným názvom zorganizovali Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, SNM – Múzeum židovskej kultúry, Múzeum SNP, Vojenský historický ústav, Trenčianske múzeum, Trenčiansky samosprávny kraj, mesto Trenčín.

V úvodnom vystúpení podpredseda vlády SR Dušan Čaplovič pri 66. výročí prvého transportu trenčianskeho židovského obyvateľstva do Osvienčimu pripomenul tragické súvislosti holokaustu ako prejavu zlyhania európskej civilizácie. Poukázal tiež na to, že je zároveň históriou hrdinstva jedincov odmietajúcich barbarstvo doby. A zdôraznil závažnosť programového vyhlásenia vlády SR, a to: „ *viesť permanentný zápas proti diskriminácii, rasizmu, antisemitizmu, xenofóbii, extrémnemu nacionalizmu a šovinizmu...*“ Príhovor vo forme morálneho odkazu zaznel aj z prejavov Pavla Sedláčka, predsedu Trenčianskeho samosprávneho kraja, Miroslava Mečára, rektora Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka, a napokon doc. Ing. Karola Pitku, CSc., predsedu Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov (dnes už, žiaľ, zosnulého), ktorý poukázal na potrebu individuálnej a kolektívnej katarzie. Ideovými zdrojmi holokaustu sa zaoberala Prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc., z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. Východiskom príspevku bolo hľadať odpoveď na otázku: bol holokaust špecif-

kým produktom modernej doby, alebo bol len jedným z mnohých príkladov genocíd, ktoré existovali dávno pred príchodom modernej doby a budú existovať aj v budúcnosti? Právnymi normami a ich praktickým dosahom v slovenskom štáte sa zaoberal emeritný prof. Dr. Ladislav Hubenák z Bratislavy. Politický režim a celý systém Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945 autor vymedzil do troch etáp vývoja, v ktorom sa menilo politické zriadenie, ale aj jeho metódy, čiže politický režim. Jednotlivé etapy sa markantne odrazili v normotvorbe orgánov štátu a fašizácii právneho systému. Ťažisko protižidovskej normotvorby spadalo do obdobia rokov 1939 – 1942. Arizačným procesom ako súčasťou „riešenia židovskej otázky“ na Slovensku venoval pozornosť Mgr. Ján Hlavinka z Ústavu pamäti národa v Bratislave. Zameral sa hlavne na súvislosti: židovský problém všeobecne a problém židovského majetku; arizáciu podnikového majetku, domov a bytov, arizáciu poľnohospodárskeho majetku, vklady Židov v peňažných ústavoch, ako aj dôsledky arizačného procesu. PhDr. Katarína Hradská, PhD., z Historického ústavu SAV v Bratislave v úvode svojho vystúpenia skonštatovala, že výrazným medzníkom vo vzťahu slovenského štátu k otázke židovskej boli salzburské rokovania. Ďalej sleduje jednotlivé etapy riešenia židovskej otázky, všima si úlohu Ústredne Židov – jedinej verejnoprávnej korporácie, ktorá mala navonok obhajovať záujmy slovenského židovstva a tiež otázku: ako vedúci zástupcovia slovenského židovstva narábali s informáciami, resp. čo urobili, aby zabránili tragédii. PhDr. Dezider Tóth z Múzea SNP v Banskej Bystrici venoval pozornosť Židom v protifašistickom odboji na Slovensku. V jej intenciách konštatuje, že mladí Židia už pred povstaním vytvorili odbojové organizácie v internačných táboroch Nováky a Sereď, ktoré sa už v prvých dňoch zapojili do povstaleckých bojov. Do povstania sa prihlásili aj oslobodení Židia z tábora vo Vyhniach. Veľký počet mladých Židov,

ktorí sa zachránili pred deportáciami núteným pobytom vo vojenských pracovných táboroch, boli príslušníkmi známeho VI. robotného práporu. Mnohí zaradenci tohto práporu bojovali v SNP, a po ústupe do hôr v rôznych partizánskych jednotkách a v 1. ČSA na Slovensku.

Postavením Židov vo vzťahu k slovenskej brannej moci v rokoch 1939 – 1941 sa zaoberal PhDr. Igor Baka, PhD. z Vojenského historického ústavu v Bratislave. Autor sa pritom snažil analyzovať vplyv protizhidských legislatívnych právnych noriem na zmenu postavenia Židov v slovenskej armáde počas tohto obdobia. Druhou vlnou „riešenia židovskej otázky“ na Slovensku po okupácii nacistickým Nemeckom sa bližšie zaoberal Mgr. Stanislav Mičev z Múzea SNP. Poukázal na to, že jednou z prioritných úloh v tomto smere bolo aj konečné riešenie židovskej otázky. Konečné riešenie židovskej otázky realizovali deportáciami do vyhladzovacích táborov, alebo krutým zaobchádzaním, čo v podstate znamenalo likvidáciu na mieste. V septembri 1944 obnovili zberný tábor pre Židov v Seredi, odkiaľ ich postupne transportovali do táborov smrti. Transporty najskôr smerovali do tábora Auschwitz – Birkenau v Osvienčime, neskôr do iných táborov v Ríši. Posledný tábor bol evakuačný a smeroval do Terezína. Mgr. Martin Korčok zo Slovenského národného múzea – Múzea židovskej kultúry sa tematicky zamerl na Knižnicu zachránených pamätí. Priblížil činnosť a úsilie použiť moderné technológie vytvoriť nový spôsob nazerania na židovskú kultúru v 20. storočí prostredníctvom medzinárodnej židovskej historickej inštitúcie CENTROPA so sídlom vo Viedni, ktorá s materskou slovenskou inštitúciou úzko spolupracuje, ako aj inými múzeami v celej strednej a východnej Európe. PhDr. Tomáš Sniegoň, PhD. zo švédskej univerzity Lund sa zamýšľal nad

holokaustom v českej a slovenskej historickej kultúre, pričom sa sústredil na analýzu úlohy pamäti holokaustu v českej a slovenskej historickej kultúre v takzvaných „dlhých 90. rokoch“ 20. storočia, čiže v období vymedzenom pádom komunizmu a koncom studenej vojny na jednej a pričlenením Česka a Slovenska k Európskej únii na strane druhej. Poukazuje pritom na snahu európskych inštitúcií o vymedzenie genocídy Židov, Rómov a niektorých ďalších skupín ako jedného z najzákladnejších kameňov pri tvorbe novej európskej identity, spájajúcej do spoločnej budúcnosti bývalých nepriateľov z východu a západu európskeho kontinentu.

Utrpením slovenských Rómov sa zaoberal PhDr. PaedDr. Karol Janas, PhD., z Trenčianskej univerzity A. Dubčeka v Trenčíne. *Svetonázorovými príčinami antisemitizmu na Slovensku* sa zaoberal prof. PhDr. Pavol Mešťan, DrSc. zo Slovenského národného múzea – Múzea židovskej kultúry, Bratislava. Pritom sa bližšie zaoberal antisemitizmom a slovenskou inteligenciou v 19. storočí, zamýšľal sa nad tým, čo sa zmenilo na Slovensku vo svetonázorovej oblasti, rozoberal vzťah antiseminizmu a komunizmu. *Stanovisko odbojových zväzov k procesu s Dr. Jozefom Tisom a s ďalšími politickými predstaviteľmi Slovenského štátu 1939 – 1945* bolo témou pre doc. Ing. Karola Pitku, CSc., predsedu Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov. *Niekoľko poznámok k perzekúcii Židov na území Slovenska obsadenom Maďarskom v rokoch 1938 – 1945* mal Dr. Petr Švanda, CSc. z organizačného útvaru kancelárie ÚR SZPB, ktorý sa zároveň zaoberal aj *službou Židov a Rómov vo vojenských pracovných jednotkách slovenskej brannej moci v rokoch 1940 – 1943*.

Anotovaný zborník je cenným vkladom k problematike holokaustu počas druhej svetovej vojny.

M. Stanová

KRONIKA

INFORMÁCIA O MEDZINÁRODNEJ KONFERENCII *MATEJ KORVÍN A JEHO DOBA*

V dňoch 23. – 26. októbra 2008 sa konala v rumunskej Kluži (Cluj-Napoca, Klausenburg, Kolozsvár) medzinárodná konferencia pri príležitosti 550. výročia nástupu na uhorský trón kráľa Mateja Korvína Huňadyho (1443 – 1490) a zároveň 565. výročia jeho narodenia. Medzi jej hlavných usporiadateľov patrili inštitúcie v Kluži: Univerzita Babeş-Bolyai, Centrum pre sedmohradské štúdium Rumunskej akadémie, Historický inštitút Georgea Bariŕa, ako aj Spoločnosť pre dedičstvo v Sedmohradsku v spolupráci s mnohými ďalšími domácimi i zahraničnými vedeckými pracoviskami.

Konferencie sa zúčastnilo okolo 100 prednášajúcich z takmer všetkých európskych krajín, čo nesporne súvisí s významom tohto renesančného panovníka žijúceho na sklonku stredoveku a s dopadom jeho politiky a vplyvu najmä na strednú a juhovýchodnú časť Európy. Hlavnou myšlienkou podujatia bolo pripomenúť si túto osobnosť na základe najnovších vedeckých výsledkov, ale aj zhodnotiť dobu v širších súvislostiach a v kontexte dejinného vývoja od roku 1400 až po rok 1500. Na konferenciu bolo vybraných šesť základných tematických okruhov:

1. Neskoršie križiacke výpravy a turecká otázka: Európske vzťahy po páde Byzantskej ríše.
2. Renesancia a humanizmus v porovnávacom znázornení: Grécke a latinské súvislosti v miestnych kontextoch.
3. Spoločenské štruktúry a zmeny: Neskorostredoveké centrum a juhovýchodné európske modely štátov a organizácia obchodu a hospodárstva.
4. Cirkev a koniec stredoveku: Únia, herézia a predzvesť reformácie.
5. Kráľovské predstavy a jeho prijatie: Stredoveké a moderné predstavenie kráľa Mateja Korvína.
6. Mecéni a umelci: Patronát, propaganda a umenie v priebehu celého 15. storočia.

Náročnosť organizačne zvládnuť takéto veľkolepé podujatie si vyžiadalo paralelné časové rozdelenie prednášok do viacerých blokov, ktoré obsahovo vzájomne súviseli, príp. nadväzovali na seba, a kde sa poskytlo dostatok priestoru i pre diskusiu. V prvý a posledný deň pri uvádzacom ceremoniáli odzneli sumarizujúce prednášky pred celým osadenstvom. Načrtávali cestu kráľa Mateja Korvína z Kluže do Viedne. Išlo o prednášky o Matejovi Korvínovi a križiactve (Norman Housley), o Korvínovi a Skanderbergu (Oliver Jens Schmitt) a vo vzťahu k Žigmundovi Jagelovskému aj voči tureckému nebezpečenstvu v druhej polovici 15. storočia (Krzysztof Baczkowski). Nasledovali referáty o soľnom monopole v Uhorskom kráľovstve (István Draskóczy), o chorvátskej šľachte – v spolupráci a konfrontácii s kráľom Matejom (Borislav Grgin) a o vzťahu kráľa a Otomanskej ríše v roku 1484 v súvislosti s benátskymi perspektívami (Ovidiu Cristea – Şerban Papacostea).

Väčšina príspevkov odznela v rámci rokovaní v jednotlivých odborne zameraných blokoch, ktoré boli ďalej zoskupené podľa obsahovej príbuznosti. V bloku „A – Propaganda, kultúra a umenie“ sa predstavili kráľ Matej a kráľovná Beatrix, ich erby, relikvie i kráľovnej portréty na Regiomontanovom kódexe (Iván Bertényi, Raluca Betea, Ileana Tozzi). Obdo-

bie Mateja Korvína sa považuje za obdobie nástupu renesancie a humanizmu v Uhorsku (Florentina Udrea), čomu nesporne predchádzali vplyvy myšlienok laicizujúcej zbožnosti „Devotio moderna“ (Dana Marcu Istrate). Príspevky zaoberajúce sa Korvínovým vzťahom k rodnému mestu (Tudor Sălăgean), rozborom politickej stratégie podľa Antonia Bonfiniho (Manuela Martellini) a spomienkami na Korvína v cestopisoch S. Schweiggera a R. Lubenau (Mihailo Popović) vystriedali ďalšie o symbolike v 19. a 20. storočí – Korvín v saskom dejepisectve (Loránd Mádly) alebo v gréckej historiografii (Ariadni Moutafidou). Kultúrnou percepciou sa zaoberali prednášky o Viedenskej univerzite (Kurt Mühlberger), o politickom a kultúrnom prostredí v Bratislave (Eva Frimmová), o slovinskej kultúre v Sedmohradsku (Marius Tăriță) či o astronómii tejto doby (Csaba Szabó). Nechýbali príspevky o historiografii Korvínovej doby a o kráľovskej propagande (László Veszprémy, Florin Dimitru Soporan), o novom vydaní diela Jana Pannonia (Gyula Meyer) a o inkunábulách z Teleki-Bolyaiovej knižnice (Szidonia Weisz). Z oblasti knižnej kultúry boli aj ďalšie referáty o Korvínovi *Hypereides* a o humanistickom slovníku *Vocabularium* (László Horváth, Zsuzsana Ötvös).

Druhý blok „B – Sociálne a hospodárske vplyvy a zázemie“ zaplnili najskôr príspevky o hornouhorských mestách (Ján Lukačka), osobitne o Korvínovi vo vzťahu k Viedni a Kluži (Ferdinand Oppl, Enikő Rűsz-Fogarasi) a všeobecne o jeho mestskej politike (István Petrovics). Nasledovali analýzy o gilde pre výrobu výzbroje a o prvých fraternitách v Sedmohradsku (Ian Marian Țiplic, Lidia Gross), o vojvodstve Štefana Bátoriho a o ortodoxných a katolíckych veriacich v Moldave (Zoltán Kordé, Flavius Salomon). Významné boli obchodné aktivity v regionálnom kontexte (Sabine Florence Fbijanec, Balász Nagy), konjunktúre napomáhali aj rozličné poplatky, ako napr. od Sasov v Sedmohradsku (Zsolt Simon). Pohyb stredovekých etníc ovplyvňovala aj Korvínova náboženská politika (Petar Rokai, Géza Hegyi). Cestám, komunikácii a regionálnym záujmom sa venovali napr. príspevky o Korvínovom itinerári (Richard Horváth) a o stolici sedmohradských Sasov (Liviu Cîmpeanu), nasledovali o rodine a šľachte (Ligia Boldea, Adrian Magina, Marija Karbić), ako aj o okolí Hunedaru (Radu Lupescu, Constantin Rezachevici).

Tretí „C“ blok príznačne nazvaný „Križ a kráľ“ veľmi dobre vystihuje Korvínovu politiku náboženskú i vojenskú. Taktika, stratégia a vojenské umenie bolo náplňou referátov o Korvínovom „čiernom pluku“ (Emanuel C. Antoche), o jeho výbojoch voči Turkom (Gilles Veinstein, Sergiu Iosipescu, Alexandru Simon), o konfliktoch a vzťahoch s Valašskom, Bosnou, Chorvátskom a Moldavskom, ale aj s Ruskom (Guillaume Durand, Castilia-Lumiņa Manea-Grgin, Ivan Jurković, Eugen Cernenchi a Marius Diaconescu, Matei Cazacu). Väčšinou však išlo o „spravodlivú vojnu“ a „večný mier“, ako napr. v spojitosti s Karolom Smelým (Jacques Paviot). Patria sem analýzy doplnujúce pohľad na celkovú politickú situáciu: O svadobnom projekte Ladislava V. Pohrobka, o tureckej diplomacii (Attila Györkös, Güneş İşiksel), o pápežskej podpore Korvína voči Turkom (Benjamin Weber, Aurel Plasari), heretickým Čechám (Ileana Căzan, Antonin Kalous), ale aj o Korvínovom diplomatovi a sekretárovi Petrovi Váradim (János Véber). V oddieli „Na okraji kresťanstva“ nechýbal priestor Grékovi, arcibiskupovi nicejskému, patriarchovi Konštantínopola, hlavnému obrancovi náboženskej jednoty a križiackej protitureckej výpravy (Dan Ioan Mureșan) alebo neznámym rukopisným dokladom o Matejovi Korvínovi vo florentínskej knižnici (Gianluca Masi) a predstaveniu Korvína ako významného európskeho monarchu (Csaba Csorba).

Pred všetkými účastníkmi odzneli záverečné príspevky rovnako ako úvodné, kde sa hodnotilo dnešné miesto, poslanstvo a tradície stredovekého kráľa. Príspevky pojednávali o osobitostiach rumunských vlastníkov pôdy v prvej dekáde Korvínovej vlády (Ioan-Aurel Pop),

o gréckych rukopisoch z Korvínovej knižnice vo viedenskej národnej knižnici (Christian Gastgeber), o otomanských „krvavých vzťahoch“ Mateja Korvína (Alexandru Simon), o Korvínovi ako veliteľovi a o jeho vojenských zákonoch (Vladimír Segeš), o sedmohradských mestách za Korvínových čias (Konrad Gündisch) a nakoniec o itinerári Gréka Georgia z Trapezuntu z Konštantínopola do Budína (Michel Balivet).

Súčastou konferencie bolo otvorenie výstavy v Historickom múzeu Sedmohradska, kde sa sprístupnili Korvínove listiny týkajúce sa hospodárskeho i spoločenského života krajiny a privilégií jednotlivých miest, ktoré boli vlastnoručne podpísané „*Mathias rex manu propria*“. Zároveň sa sprístupnili niektoré predmety z jeho osobného života, taktiež sošky a medaily pripomínajúce si Mateja Korvína. Účastníci si mali možnosť prezrieť Korvínov rodný dom v Kluži a rodinné sídlo na hrade v Hunedoare.

Všetky skrátené referáty vo forme téz a abstraktu vyšli tlačou a pripravuje sa aj veľký štvordielny zborník, ktorý ich sprístupní v plnom znení. Vďaka ich interdisciplinárnemu a hodnotiacemu prístupu bude nesporne významným príspevkom k výskumu európskych dejín na sklonku stredoveku, kde zohrával práve Matej Korvín jednu z kľúčových úloh. Vzhľadom na okolnosť, že v slovenskej historiografii nie je osobnosť Mateja Korvína, ani jeho politiky a kultúrneho vplyvu, komplexne zhodnotená, možno považovať príspevky z uvedenej konferencie za obohacujúce a v mnohom i metodologicky podnetné pre výskum našich národných dejín. Zároveň možno oceniť prednášky slovenských bádateľov, ktorí sa snažili priniesť nový pohľad a analýzu Korvínovho konania vo vzťahu k územia dnešného Slovenska, čo sa týka politického, hospodárskeho a kultúrneho rozvoja jeho slobodných kráľovských miest (Ján Lukačka, Katedra histórie FFUK Bratislava a Eva Frimmová, Historický ústav SAV Bratislava) alebo celkovo vojenskej politiky či vojenských zákonov a výbojov Mateja Korvína voči Turkom, Čechom, bratříkom a cisárovi Fridrichovi III. Habsburskému (Vladimír Segeš, Vojenský historický ústav Bratislava).

E. Frimmová

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA O PRVEJ SVETOVEJ VOJNE V BELEHRADE

V dňoch 12. až 16. novembra 2008 sa v hlavnom meste Srbskej republiky Belehrade konala medzinárodná konferencia zameraná na problematiku 1. svetovej vojny pod názvom *Prvá svetová vojna a Balkán – po 90. rokoch*. Usporiadateľom konferencie, na ktorej sa zúčastnili bádatelia a vojenski historici z Francúzska, Kanady, Rakúska, Slovinska, Srbska, Čiernej Hory, Bulharska, Rumunska, Grécka a Turecka bol Výskumný strategický inštitút patriaci pod srbské Ministerstvo obrany. Za slovenskú stranu sa konferencie zúčastnil pracovník Odboru vojensko-historických výskumov Vojenského historického ústavu v Bratislave a zároveň aj autor tejto správy. Ohlásený bol aj albánsky zástupca, ale nakoniec sa ospravedlnil. Vedecký program konferencie pozostával z dovedna 25 príspevkov a jednej prezentácie v siedmich blokoch, rozložených na dva dni, 13. a 14. novembra 2008. Oficiálnymi jazykmi konferencie boli angličtina a srbčina. Na posledný deň, t. j. na 15. novembra organizátori pripravili pre účastníkov konferencie poznávací výlet. Začiatok konferencie načasoovaný tak, aby pripadol na 90. výročie rozhodujúceho prielomu vojsk Dohody na solúnskom fronte (13. novembra 1918).

Konferencia sa konala v Dome srbskej armády (*Dom Vojske Srbije*) v centre Belehradu,

a otváral ju osobne srbský minister obrany Dragan Šutanovac, ako aj riaditeľ Výskumného strategického inštitútu plukovník Mihajlo Basara, PhD. Po úvodných príhovoroch a oficiálnom privítaní všetkých zúčastnených, ktorým bola venovaná veľká pozornosť zo strany srbských médií, začala sa pracovná časť programu. Napriek tomu, že téma historickej konferencie bola definovaná pomerne voľne, väčšina príspevkov bola spracovaná tak, aby v nich vynikla spojitosť dejín konkrétnej krajiny s dejinami Srbska počas 1. svetovej vojny. Podľa slov usporiadateľov išlo najmä o snahu osvetliť rozdiely a špecifiká balkánskeho bojiska, ktorému sa doteraz ako vedľajšiemu frontu 1. svetovej vojny venovala len pomerne malá pozornosť (najmä pri porovnaní s množstvom vedeckej literatúry venovanej západnému či východnému frontu). Najviac príspevkov sa dotýkalo úvodnej fázy vojny a vojenského kolapsu srbského frontu v novembri 1915, ako aj obnovením bojaskopnosti srbskej armády počas jej pobytu na ostrove Korfu a jej pôsobenia na solúnskom fronte.

Zaujímavo vyzneli najmä príspevky bulharskej a tureckej delegácie (za Bulharsko plukovník Stančo Stančev, PhD., a za Turecko Prof. Esat Arslan, PhD.), t j. reprezentantov štátov, ktoré sa na konci 1. svetovej vojny ocitli v tábore porazených. Nové prístupy vo vnímaní problematiky okupácie Srbska rakúsko-uhorskými a bulharskými jednotkami priniesol príspevok rakúskej historičky Tamary Scheerovej (Scheer), PhD. Z hľadiska celkovej problematiky bol prínosný príspevok francúzskeho archívára Emmanuela Pennicaut (Pennicaut), MA, ktorý veľmi detailne opísal fondy a dokumenty súvisiace so srbsko-francúzskymi vzťahmi počas prvej svetovej vojny, nachádzajúce sa v súčasnej dobe vo Vojenskom oddelení francúzskych štátnych archívoch v zámku Vincennes pri Paríži. Oživujúco zapôsobil prednes kanadského historika Yvesa Raica (Raic), PhD. pôsobiaceho na Kráľovskej kanadskej vojenskej škole osvetľujúci zložitý proces emancipácie Kanady v rámci Britského impéria na pozadí prebiehajúcej 1. svetovej vojny. Autor správy predniesol príspevok informujúci o vojenskej, politickej a diplomatickej činnosti gen. Milana Rastislava Štefánika v Srbsku na jeseň roku 1915. Vojenských dejín Slovenska sa priamo dotýkal aj príspevok kapitána Dalibora Dendu, PhD. o vzbure slovenských vojakov v Kragujevci v júni 1918 a o následnom propagandistickom využití jej odkazu v nasledujúcich desaťročiach. Ďalším príspevkom majúcim vzťah k slovenským dejinám bol prehľad o problematike rakúsko-uhorských vojnových zajatcov v Srbsku prednesený majorom Slobodanom Đukićom, MA. zo Srbskej vojenskej akadémie.

Priebeh konferencie bol vhodne dopĺňaný aj spoločenskou časťou, ktorej cieľom bolo umožniť bližšie zoznámenie sa a nadviazanie formálnych aj neformálnych kontaktov medzi jej účastníkmi. Srbskí organizátori, medzi ktorými je potrebné menovite spomenúť Dimitara Tasića, PhD., Milana Terzića, PhD., kapitána Miljana Milkića, PhD. a kapitána Dalibora Dendu, PhD., sa v tomto smere snažili vykonať maximum. Popri vedeckej časti programu tak zvýšil čas aj na dva koktaily (uvítací a rozlúčkový), srbské folklórne predstavenie, spoločnú večeru všetkých účastníkov vo vynikajúcej behradskej reštaurácii „*Ima Dana*“ a už vyššie spomínaný výlet, počas ktorého mali účastníci konferencie možnosť zhliaďnúť kostol v Lazarevaci (a súčasne pamätník všetkým srbským vojakom, ktorí padli v priebehu 1. svetovej vojny) a v Oplenaci (v ktorom sa nachádza mauzóleum srbskej kráľovskej rodiny Karadjordjevičovcov). Zaujímavá bola najmä prehliadka kostola v Oplenaci, v ktorého krypte je pochovaný aj známy juhoslovanský kráľ Alexander I., ktorý sa v novembri 1934 stal v Marseille obeťou atentátu. V blízkosti kostola sa nachádza aj malé múzeum, ktoré vystavuje rôzne predmety (obrazy, šperky, predmety dennej potreby, atď.) z vlastníctva srbskej kráľovskej rodiny. Výlet uzatvárala návšteva vínnej pivnice „Aleksandrović“, ktorá bola spojená s obedom a ochutnávkou miestnych vybraných odrôd vína. V deň výletu bolo krás-

ne jesenné počasie, ktoré iba podčiarklo malebnosť srbskej krajiny a jej prírodné krásy. Bohatý program konferencie síce neponechával príliš veľa času na prechádzky po belehradských uliciach, avšak aj napriek tomu väčšina účastníkov mala možnosť navštíviť starú belehradskú pevnosť Kalemegdan vypínajúcu sa nad sútokom Sávy a Dunaja. Z hľadiska slovenských vojenských dejín je isto zaujímavý fakt, že medzi bojovou technikou a kanónmi je v areáli pevnosti vystavený aj československý ľahký tank LT-35.

Medzinárodnú konferenciu *Prvá svetová vojna a Balkán – po 90 rokoch* možno zhodnotiť ako veľmi úspešný pokus srbskej strany o prekonanie medzinárodnej izolácie, do ktorej sa dostala vďaka známym udalostiam v prvej polovici 90. rokov minulého storočia. Bola vnímaná ako nový začiatok intenzívnej spolupráce v oblasti vojenskej histórie. Charakterizovala ju ústretovosť a priateľivosť všetkých jej usporiadateľov, priateľská a uvoľnená atmosféra, vďaka ktorej sa všetci účastníci cítili v Belehrade veľmi príjemne. Zároveň však všetci vystupujúci vzorne dodržiavali rozvrh pracovnej časti programu. Niektoré príspevky podnietili pomerne rozsiahle diskusie, ktoré však nenarušovali plynulý beh konferencie. K jej úspechu nemalou mierou prispelo zabezpečenie simultánneho prekladu do oboch oficiálnych rečí – angličtiny a srbčiny. Konečným výstupom konferencie bude zborník štúdií, ktorý bude isto významným prínosom v oblasti bádania prvej svetovej vojny.

M. Meško

Skupinová fotografia z otvorenia konferencie dňa 13. októbra 2008. V strede sa medzi účastníkmi konferencie nachádza srbský minister obrany Dragan Šutanovac (foto via Výskumný strategický inštitút, Belehrad).

BIBLIOGRAFIA

ZLOMOVÉ MEDZNÍKY V DEJINÁCH SLOVENSKA 20. STOROČIA (1918 – 1938 – 1948 – 1968)

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA PUBLIKOVANÝCH PRÁC V ROKOCH 1998 – 2008

V spoločných československých a slovenských dejinách je zapísaných nemálo udalostí, ktoré si v tomto roku 2008 pripomínáme ako jubilujúce. V 20. storočí sa osudné zvraty a mimoriadne udalosti odohrali práve v rokoch symbolicky končiacich číslovkou osem – 1918, 1938, 1948, 1968. Všeobecne možno konštatovať, že priniesli zásadné politické, spoločenské, ekonomické a ďalšie výrazné zmeny, čím ovplyvnili a poznačili aj mnohé individuálne osudy. I pád komunistického režimu v roku 1989 predznamenal dôležité udalosti v roku 1988. V prvom osmičkovom roku nového tisícročia prinášame historiografiu posledného desaťročia, v ktorom boli k týmto zlomovým udalostiam najnovších československých a slovenských dejín publikované viaceré monografie, memoáre, zborníky i množstvo štúdií, statí a článkov.

Primárnym kritériom výberu literatúry pri zostavovaní bibliografie bol slovenský aspekt udalostí, ktoré sa odohrali v týchto obdobiach, a vojenský aspekt slovenských, resp. československých vojenských dejín, keďže previazanosť slovenských dejín s českými je obzvlášť výrazná v spoločných dejinách čs. armády. Do bibliografie nebolo možné zahrnúť syntézy, edície dokumentov a monografie mapujúce širší časový úsek, ako aj biografie významných aktérov udalostí, ktoré by si v prípade kľúčových dejateľov zasluhovali samostatné spracovanie.

V rámci roku 1918 nie je v bibliografii obsiahnutá anabáza čs. légii, keďže literatúra je pomerne rozsiahla, a bolo by značne problematické vyčleňovať tento rok zo širšieho kontextu diania predchádzajúcich vojnových rokov a roku nasledujúceho. Časť z publikovanej tvorby k tejto problematike sa premietne aj v bibliografii k M. R. Štefánikovi, ktorá bude publikovaná v roku 90. výročia jeho tragickej smrti. Do výberu k roku 1938 sme nezahrnuli rozsiahlu produkciu o mníchovskej kríze, ktorá je obsiahnutá v českých bibliografických zdrojoch. Bibliografický výber k roku 1948 neobsahuje problematiku politických perzekúcií, represívnu politiku voči cirkvám a jej predstaviteľom, prerastanie „národnej a demokratickej revolúcie do socialistickej 1945-48“ a pod. Posledná časť – rok 1968 je síce v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi najrozsiahlejšia, ale tiež neprináša napríklad ekonomické aspekty reformy, spoločenské premeny, príčiny obrodného a reformného procesu v širšom kontexte vývoja. V rámci každej časti bibliografie sú najskôr uvedené monografie, za ktorými nasleduje selektovaný súpis štúdií, článkov, správ a spomienok.

ČORNEJ, Petr – POKORNÝ, Jiří, eds.: Osudové osmičky – prelomové roky v českých dejinách. Praha : Lidové noviny, 1999. – 443 s., fotogr., reg.

Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Ved. red.: Beňko, Ján; Hronský, Marián; Marsina, Richard; Pekník, Miroslav – Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998. – 591 s., reg.

KALVODA, Josef: Z bojů o zítřek. 3. díl. Beroun : Díl, 1998. – 271 s.

KRYSTLÍK, Tomáš: Zamlčené dějiny. 1918 – 1938 – 1948 – 1968. / Odp. red.: Kroutilová, Lenka. Praha : Alfa, 2008. – 183 s., reg.

STEHLÍK, Milan – LUKEŠ, Michal – JUNEK, Marek: Naše osmičky. Československé dějiny 20. století v osmičkových předělech (eseje 1908 – 1988 nielen k osmičkovým rokom). Praha : Radioservis, 2008. – 98 s., fotogr., 1 CD

1918

HRONSKÝ, Marián: Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998. – 327 s., fotogr., mp.

HRONSKÝ, Marián: The struggle for Slovakia and the treaty of Trianon 1918 – 1920. Bratislava : Veda, 2001. – 407 s., dok., fotogr., mp.

HRONSKÝ, Marián: Mikulášska rezolúcia 1. mája 1918. Slovenská sociálna demokracia v procese národnooslobodzovacieho zápasu / Zodp. red.: Borčín, Emil – Bratislava : Veda, 2008. – 133 s., obr. príl.

HRONSKÝ, Marián – PEKNÍK, Miroslav: Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska / Zodp. red.: Borčín, Emil – Bratislava : Veda, 2008. – 383 s., fotogr.

CHOVANEC, Ján: Martinská deklarácia. Muži deklarácie. Banská Bystrica : Metodické centrum, 1998. – 23 s.

KALVODA, Jan: Genese Československa. Praha : Panevropa, 1998. – 607 s., fotogr., reg.

KLIMEK, Antonín: Říjen 1918. Vznik Československa. Praha – Litomyšl : Paseka, 1998. – 279 s.

KOVÁČ, Dušan a kol.: Muži deklarácie. 2. vyd. Bratislava : Veda, 2000. – 221 s., fotogr.

LACKO, Martin: Prevrat 1918 v obci Modrová. B.m.v. : 2001. – 35 s.

NURMI, I.: Slovakia – a Playground for Nationalism and National Identity. Manifestations of the National Identity of the Slovaks 1918 – 1920. Helsinki : Suomen Historiallinen Seura, 1999.

ŠROBÁR, Vavro: Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920, 2. zv. Bratislava – Praha : Academic Electronic Press – Masarykův ústav AV ČR, 2004. – 220 s.

TOMÁŠEK, Dušan: Nevyhlášená válka. Boje o Slovensko 1918 – 1920. Praha : Epoque, 2005. – 260 s., fotogr.

ZRUBEC, Laco: Pobuna u Kragujevcu / Sa slovačkog orig. preveo: Matux, Pavel. Logos : Bačka Palanka, 2008. – 126 s., fotogr.

* * *

ALEXANDER, Manfred: Německá říše a vznik Československa. In: Československo 1918 – 1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, díl 1. / Zost.: Valenta, Jaroslav; Voráček, Emil; Harna, Josef – Praha : Historický ústav AV ČR, 1999, s. 521-525.

BARTLOVÁ, Alena: Misia Dr. Milana Hodžu v Budapešti. In: Historické štúdie 43. Problematika hraníc 1. ČSR v medzivojnovom období (historické, etnické, geografické a komunikačné aspekty ich formovania). Bratislava : Veda, 2004, s. 53-63.

- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Štyridsaštyri popravených v Kragujevci. In: Obrana. – Roč. 16, č. 8 (2008), s. 38-39 : fotogr.
- DEÁK, Ladislav:** Ešte raz o 28. a 30. októbri 1918. In: Historická revue. – Roč. 11, č. 3 (2000), s. 30.
- DEÁK, Ladislav:** O dvoch dňoch v kalendári slovenskej pamäti s Ladislavom Deákom. In: Historická revue. – Roč. 10, č. 10 (1999), s. 20-21, fotogr.
- DUIN, Pieter van:** Die deutschen Bratislavas und ihre Einverleibung der ČSR 1918 – 1919. In: Historické štúdie 43. Problematika hraníc 1. ČSR v medzivojnovom období (historické, etnické, geografické a komunikačné aspekty ich formovania). Bratislava : Veda, 2004, s. 167-181.
- DULOVIČ, Erik:** Spomienky na jeseň roku 1918. Košice v rukách dobrovoľníkov. In: Historická revue. – Roč. 10, č. 9 (1999), s. 25.
- HERTEL, Maroš:** Situácia v Bratislave koncom roka 1918 na stránkach denníka Nyugatmagyarországi Híradó. In: Historické štúdie 43. Problematika hraníc 1. ČSR v medzivojnovom období (historické, etnické, geografické a komunikačné aspekty ich formovania). Bratislava : Veda, 2004, s. 183-188.
- HRONSKÝ, Marián:** Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919 (prvá časť). In: Vojenská história. – Roč. 2, č. 3 (1998), s. 29-46; druhá časť: roč. 5, č. 2 (2001), s. 20-40; tretia časť: roč. 6, č. 3-4 (2002), s. 26-43; štvrtá časť: roč. 7, č. 3 (2003), s. 12-36; piata záverečná časť: roč. 8, č. 1 (2004), s. 19-44.
- HRONSKÝ, Marián:** Hnutie odporu slovenských vojakov v rakúsko-uhorskej armáde, 1.-3. Zelené kádre; Vojenské vzbury; Vzbury frontových jednotiek. In: Obrana. – Roč. 6, č. 30 – 32 (1998), s. 9, fotogr.
- HRONSKÝ, Marián:** K pôsobeniu talianskej vojenskej misie na Slovensku (december 1918 – máj 1919). In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú...“ / Zodp. red.: Borčín, Emil; Drličková, Marta – Bratislava : Veda, 2005, s. 44-74.
- HRONSKÝ, Marián:** K strategickým aspektom utvárania južnej hranice Slovenska v rokoch 1918 – 1919 z hľadiska česko-slovenských požiadaviek na mierovej konferencii. In: Historické štúdie 43. Problematika hraníc 1. ČSR v medzivojnovom období (historické, etnické, geografické a komunikačné aspekty ich formovania). Bratislava : Veda, 2004, s. 79-89.
- HRONSKÝ, Marián:** Správny menoslov je na svete. Ministerstvo obrany reaguje na článok Laca Zrubca o poprave vojakov „drotárskeho regimentu“ v Kragujevci. In: Slovenská republika. – Roč. 6, č. 143 (23. 6. 1998), s. 13.
- HRONSKÝ, Marián:** Tragické udalosti 31. októbra – 1. novembra 1918, 1.-2. Búrlivý východ; Otrasná exekúcia. In: Obrana. – Roč. 6, č. 33 – 34 (1998), s. 9, fotogr.
- HRONSKÝ, Marián:** Vojenské obsadzovanie Slovenska v rokoch 1918 – 1919. In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 5, č. 1 (1998), s. 13-20.
- HRONSKÝ, Marián:** Vznik ČSR. 80. rokov Martinskej deklarácie. In: Literárny týždenník. – Roč. 11, č. 44 (1998), s. 13, fotogr.
- HRONSKÝ, Marián:** Vznik a činnosť druhej Slovenskej národnej rady (1918 – 1919). In: Slovenské národné rady / Zost.: Pekník, Miroslav – Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 45-72.
- HRONSKÝ, Marián:** Vznik a krátka činnosť druhej Slovenskej národnej rady. In: Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitika – Slovenské národné rady – čechoslovakizmus. / Zost.: Pekník, Miroslav – Bratislava : Veda, 2000, s. 353-465.
- HRONSKÝ, Marián:** Vznik Česko-Slovenska. Vojenské obsadzovanie územia Slovenska a utváranie jeho hraníc (1918 – 1920). In: Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitika –

- Slovenské národné rady – čechoslovakizmus. / Zost.: Pekník, Miroslav – Bratislava : Veda, 2000, s. 112-133.
- JELINEK, Yeshayahu Andrej:** Prevrat v rokoch 1918 – 1919 a Židia (poznámky a úvahy). In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú...“ / Zodp. red.: Borčín, Emil; Drličková, Marta – Bratislava : Veda, 2005, s. 29-43.
- JUNEK, Marek:** Slovensko v plánoch českých politikov pred vznikom Československa. In: Historická revue. – Roč. 19, č. 10 (2008), s. 21-25 : fotogr.
- KAČÍREK, Ľuboš:** Utváranie slovensko-maďarskej hranice. In: Historická revue. – Roč. 19, č. 10 (2008), s. 32-37 : fotogr.
- KÁZMEROVÁ, Ľubica:** Stanovenie hraníc v oblasti Tatranskej Javoriny v rokoch 1918 – 1924. (Problém vo svetle fondov Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky). In: Historické štúdie 43. Problematika hraníc 1. ČSR v medzivojnovom období (historické, etnické, geografické a komunikačné aspekty ich formovania). Bratislava : Veda, 2004, s. 105-113.
- KŇAŽEKOVÁ, Eva:** Tri jubileá Deklarácie slovenského národa. Významná historická udalosť a politika. In: Historická revue. – Roč. 11, č. 5 (2000), s. 14-15, fotogr. [1928, 1938, 1948]
- KOVÁČ, Dušan:** Rok 1918 v slovenských dejinách. In: Českoslovenství, středoevropanství, evropanství 1918 – 1998. Úvahy, svědectví a fakta. / Red.: Kučerová, Stanislava – Brno : Konvoj, 1998, s. 106-115.
- KOVÁČ, Dušan:** 28., alebo 30. október? In: Historická revue. – Roč. 11, č. 2 (2000), s. 29.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália:** Politické kroky Slovenska 1918 – 1919. In: Historická revue. Roč. 8, č. 3 (2002), s. 30-31, fotogr.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália:** Začleňovanie Slovenska do Československej republiky (1918 – 1920). In: Slovensko v Československu (1918 – 1939) / Ed.: Zemko, Milan; Bystrický, Valerián – Bratislava : Veda, 2004, s. 57-94.
- KRASNOVSKÝ, Branislav:** Kragujevská vzbura slovenských vojakov. In: Kultúra. – Roč. 1, č. 6 (1998), s. 6, fotogr.
- KRASNOVSKÝ, Branislav:** Štyridsaťštyri. Pred 80-timi rokmi sa vzbúrili slovenskí vojaci v Kragujevci. In: Obrana. – Roč. 6, č. 23 (1998), s. 9, fotogr.
- KUČERA, Martin:** Pokus o vymezení úlohy československých dobrovolníků 1918 – 1919 v bojích o celistvosť republiky. In: Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny / Usp.: Harna, J.; Prokš, P. – Praha : Historický ústav AV ČR, 2001, s. 239-270.
- KVAČEK, Robert:** Ke vzniku Československa. In: Československo 1918 – 1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, díl 1. / Zost.: Valenta, Jaroslav; Voráček, Emil; Harna, Josef – Praha : Historický ústav AV ČR, 1999, s. 30-40.
- KVAČEK, Robert:** Ke vzniku Československa. In: Český časopis historický. – Roč. 96 /5/, č. 4 (1998), s. 717-735.
- LUKEŠ, Michal:** K úloze českého četnictva na Slovensku v roce 1918. In: Historie a vojenství. – Roč. 47, č. 2 (1998), s. 53-64.
- MÁČE, Jan:** Formování armády a první boje v pohraničí. 90. výročí vzniku Československa a jeho armády. In: ATM – Armády, technika, militaria. – Roč. 39, č. 3 (2008), s. 72-75 : fotogr.
- MÁČE, Jan:** Obsazování Slovenska. 90. výročí vzniku Československa a jeho armády. In: ATM – Armády, technika, militaria. – Roč. 39, č. 4 (2008), s. 70-73 : fotogr.

- MAJERIKOVÁ, Milica:** Vojna na Spiši. Ako sme prišli o 13 spišských dedín?. In: Historická revue. – Roč. 15, č. 4 (2004), s. 32-33, mp.
- MINÁR, Imrich:** Americkí Slováci a vznik Česko-Slovenska. Hlavný reprezentant slovenských záujmov. In: Historická revue. – Roč. 10, č. 5 (1999), s. 19-21 : fotogr.
- MURCKO, Michal:** Utváranie severných hraníc Slovenska na Spiši a územie okresu Stará Lubovňa. In: Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918 / Zost.: Švorc, Peter; Harbuľová, Ľubica – Prešov; Bratislava; Wien : Universum, 1999, s. 316-322.
- PAULÍČEK, Igor – VALENT, Jaroslav:** Zomrela monarchia, nech žije republika! In: Historická revue. – Roč. 19, č. 10 (2008), s. 6-9 : fotogr.
- ŠEDIVÝ, Ivan:** Vznik Československa (Možné roviny pohľadu). In: Československo 1918 – 1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, díl 1. / Zost.: Valenta, Jaroslav; Voráček, Emil; Harna, Josef – Praha : Historický ústav AV ČR, 1999, s. 509-512.
- [**ŠVANDA, Petr**]: Stručná história 71. pešieho pluku a jeho účasť na bojiskách prvej svetovej vojny. Vydané pri príležitosti 90. výročia vzbury a popravy. Trenčín : Kultúrne a meto-
dické centrum OS SR, 2008. – [14] s.
- ŠVORC, Peter:** Prouhorské integračné snahy na území Slovenska na konci roku 1918. In: Historický časopis. – Roč. 47, č. 1 (1999), s. 44-55.
- TAJTÁK, Ladislav:** Revolučné roky 1848/1849 a 1918 v historickom oblúku a so zreteľom na východné Slovensko. In: Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918 / Zost.: Švorc, Peter; Harbuľová, Ľubica – Prešov; Bratislava; Wien : Universum, 1999, s. 76-86.
- VOJÁČEK, Ladislav:** Vavro Šrobár – ministr s plnou mocí pro správu Slovenska (1918 – 1920). In: Historický obzor. – Roč. 12, č. 3-4 (2001), s. 81-89.
- ZRUBEC, Laco:** Po stopách popravy vojakov „drotárskeho regimentu“ roku 1918, 1.-4. Osudná kragujevská nedeľa; Zrada a porážka; Našu smrť draho zaplatíte! Kragujevské výkriky! In: Slovenská republika. – Roč. 6, č. 125-128 (2.-4. 6. 1998).

1938

- ARON, Lubomír a kol.:** Československé opevnění 1935 – 1938. 2. opr. vyd. Dvůr Králové nad Labem – Náchod : Fort print – Okresní museum, 1998. – 194 s., fotogr., tabl.
- BENEŠ, Jaroslav:** Stráž obrany státu 1936 – 1939. Dvůr Králové nad Labem : Jan Škoda – Fort print, 2007. – 367 s., fotogr., tabl.
- BYSTRICKÝ, Valerián:** Od autonómie k vzniku Slovenského štátu. Výber zo štúdií. Bratislava : HÚ SAV vo vyd. Prodama, 2008. – 301 s.
- DEÁK, Ladislav:** Viedenská arbitráž. „Mníchov pre Slovensko“. Bratislava : Nadácia Korene, 1998. – 72 s., fotogr. príl., mp.
- DEÁK, Ladislav, zost.:** Viedenská arbitráž – 2. november 1938 : Dokumenty I. 20. september – 2. november 1938. Martin : Matica slovenská, 2002. – 253 s., reg.
- DEÁK, Ladislav, zost.:** Viedenská arbitráž – 2. november 1938. Dokumenty II. Okupácia (2. november 1938 – 14. marec 1939). Martin : Matica slovenská, 2003. – 304 s., reg.
- DEÁK, Ladislav, zost.:** Viedenská arbitráž – 2. november 1938 : Dokumenty III. Rokovania (3. november 1938 – 4. apríl 1939). Martin : Matica slovenská, 2005. – 453 s., reg.
- DEJMEK, Jindřich – NĚMEČEK, Jan, eds.:** Československá zahraniční politika v roce 1938, I.-II. Dokumenty československé zahraniční politiky. Praha : Ústav mezinárodních vztahů; Historický ústav AV ČR – Karolinum, 2000 – 2001.

- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan:** Druhá republika 1938 – 1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. – 315 s., fotogr., reg.
- HOENSCH, J. K.:** Slovensko a Hitlerova východná politika. Hlinkova slovenská ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938 – 1939. Bratislava : Veda, 2001. – 231 s., reg.
- JOHN, Miloslav:** Září 1938. Role a postoje spojenců ČSR. Olomouc : Votobia, 2000. – 443 s., fotogr., tabl.
- LÁŠEK, Radan:** Jednotka určení SOS 1. Praha : Radan Lášek – Codyprint, 2006. – 302 s., fotogr.
- MAJEWSKI, Piotr M.:** Nierozegrana kampania. Możliwości obronne Czechosłowacji jesienia 1938 roku. Warszawa : Wydawnictwo TRIO, 2004. – 500 s.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard,** ed.: Holokaust na Slovensku. Obdobie autonómie (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939). Dokumenty. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2001, 391 s.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard:** Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenských štátom v stredoeurópskom kontexte. Prešov : Universum, 1999, 293 s.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard:** Židovská komunita na Slovensku. Obdobie autonómie. Porovnanie s vtedajšími udalosťami v Rakúsku. Bratislava : Inštitút judaistiky, 2000, 142 s.
- SAMUŠ, Pavel – BADZIAK, Kazimierz – MATWIEJEW, Giennadij:** Akcja „Łom“. Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP. Warszawa 1998.
- STRAKA, Karel:** Souvislosti vědy a výzkumu s obranou Československé republiky. Vědecký ústav vojenský v letech 1936 – 1938. Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2006. – 95 s.
- ŠRÁMEK, Pavel** a kol.: Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938. Brno : Společnost přátel českoslov. opevnění, 1998. – 134 s., fotogr., mp., tabl., reg.
- TISO, Jozef:** Prejavy a články, zv. II. (1938 – 1944) / Eds.: Fabricius, Miroslav; Hradská, Katarína – Bratislava : AE Press – Historický ústav SAV, 2007. – 696 s.

* * *

- ARPÁŠ, Róbert:** Od autonómie k samostatnosti. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005 / Eds.: Šmigel, Michal; Mičko, Peter – Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 8-19.
- BAKA, Igor:** Mechanizmus, ciele a metódy pôsobenia ľudáckej propagandy v rokoch 1938 – 1939. In: Historický časopis. – Roč. 51, č. 2 (2003), s. 277-294.
- BAKA, Igor:** Vznik, organizácia a činnosť Hlinkovej mládeže v rokoch 1938 – 1940. In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 3 (2004), s. 21-40.
- BORÁK, Mečislav:** Boje československé armády na Slovensku a Podkarpatské Rusi (říjen 1938 – březen 1939). In: Mezníky československé státnosti a armáda. Brno : Vojenská akademie, 1999, s. 123-128.
- BORÁK, Mečislav:** Československo-polská „malá válka“ u Čadce 25. listopadu 1938. In: Historie a vojenství. – Roč. 47, č. 4 (1998), s. 65-90.
- BORÁK, Mečislav:** Incident pod Tatrami 27. listopadu 1938 a delimitace hranic mezi Polskem a Česko-Slovenskem. In: Historie a vojenství. – Roč. 47, č. 5 (1998), s. 3-24, mp.
- BYSTRICKÝ, Valerián:** Der Abschub der tschechischen Staatsangestellten aus der Slowakei 1938 – 1939. In: Heimat und Exil / Hrsg.: P. Heumos – München 2001, s. 111-131.

- BYSTRICKÝ, Valerián:** Dohoda o autonómii Slovenska. Žilina 6. októbra 1938. In: Historická revue. – Roč. 10, č. 8 (1999), s. 18-20, fotogr.
- BYSTRICKÝ, Valerián:** Problém záruk bezpečnosti Česko-Slovenska po Mnichovskej dohode. In: Hľadání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století / Eds.: Beneš, Zdeněk; Kováč, Dušan; Lemberg, Hans – Ústí nad Labem : Albis International, 2006, s. 171-193.
- BYSTRICKÝ, Valerián:** Slovensko a Mnichov. In: Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě. / Usp.: Němeček, Jan – Praha : Univerzita Karlova – Karolinum, 2004, s. 164-191.
- BYSTRICKÝ, Valerián:** „Slovensko Slovákovi!“ Sonda do česko-slovenských vztahov v období slovenskej autonómie. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 8, č. 3 (2008), s. 29-30.
- BYSTRICKÝ, Valerián:** Slovensko v roku 1938 (východiská a perspektívy). In: Československo 1918 – 1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, díl 1. / Zost.: Valenta, Jaroslav; Voráček, Emil; Harna, Josef – Praha : Historický ústav AV ČR, 1999, s. 201-215.
- BYSTRICKÝ, Valerián – PÍSECKÁ, Barbara:** Žilinská dohoda 6. októbra 1938. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 4 (2006), s. 77-108.
- BYSTRICKÝ, Valerián – SEGEŠ, Dušan:** Posledné dni slovenských Košíc. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 4 (2007), s. 103-123.
- ČAPLOVIČ, Dušan:** K otázke počiatkov doby neslobody v slovenských dejinách 20. storočia. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 1, č. 1 (2005), s. 4-7.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Československí dôstojníci – Slováci v službách Hlinkovej gardy (november 1938 – marec 1939). In: Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000. – Bratislava : VHÚ, 2000, s. 105-116.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Návšteva prezidenta Dr. Emila Háchu na Slovensku 26. – 31. decembra 1938. In: Vojenská história. – Roč. 3, č. 3 (1999), s. 82-102.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Nerozhodnosť spojencov vyústila do osudového roku 1938, 1.-2. In: Obrana. – Roč. 6, č. 43 – 44 (1998), s. 9, fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Prvá i posledná návšteva. Prezident Emil Hácha na Slovensku. In: Historická revue. – Roč. 11, č. 1 (2000), s. 14-16, fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Septembrová mobilizácia čs. armády 1938 s dôrazom na Slovensko. In: Slovensko vo vojnách a konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002 / Ed.: Štefanský, Michal; Purkek, Imrich – Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 75-116.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** 1938 – Twilight of the Czechoslovak Republic. In: Slovak Army Review. – Spring/Summer 2003, s. 26-27 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Tri dokumenty k slovensko-poľským vzťahom z jari 1938. In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 2 (2000), s. 340-348.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Vpád na Kysuce. In: Obrana. – Roč. 8, č. 23 (2000), s. 17.
- DABROWSKI, Darius:** Medzi Tešínskom a Podkarpatskou Rusou. K niektorým aspektom poľskej diverzie na Slovensku v rokoch 1938 – 1939. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II. Zborník príspevkov z druhého sympózia Katedry histórie FF UCM Trnava, Lúka 9. – 10. apríla 2003 / Zost.: Lacko, Martin – Trnava : Merkur, 2003, s. 83-95.
- DEÁK, Ladislav:** Slovensko v strednej Európe – od autonómie po vyhlásenie samostatnos-

- ti (1938 – 1939). In: Slovenská republika (1939 – 1945) / Zost.: Bobák, Ján – Martin : Matica slovenská, 2000, s. 9-18.
- DEJMEK, Jindřich:** Československá diplomacie v době druhej republiky (říjen 1938 až březen 1939). In: Pocta profesorovi Janu Kuklíkovi. Praha 2000, s. 9-26.
- DESZCZYŃSKI, Marek Piotr:** Czynniki polski w przygotowaniu obronnych Czechosłowacji w 1938 R. In: Kwartalnik Historyczny. – Roč. 107, č. 3 (2000), s. 91-112.
- DESZCZYŃSKI, Marek Piotr:** Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938 – 1939. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2003, 597 s., príl.
- FRIEDL, Jiří – ŠRÁMEK, Pavel:** Pokus o československo-polské vojenské sblížení v březnu 1938. In: Vojenská história. – Roč. 9, č. 4 (2005), s. 92-101.
- HAUNER, Milan:** Zrada, sovětizace, nebo historický lapsus? Ke kritice dvou dokumentů k československo-sovetským vztahům z roku 1938. In: Soudobé dějiny. – Roč. 6, č. 4 (1999), s. 545-571.
- CHORVÁT, Peter:** Maďarské kráľovské honvédsťvo verzus československé opevnenia – k problémom interakcie. In: Vojenská história. – Roč. 12, č. 1 (2008), s. 47-69.
- CHORVÁT, Peter:** Vojenská zrážka pri Jesenskom 5. októbra 1938. In: Vojenská história. – Roč. 8, č. 3 (2004), s. 79-90.
- JANAS, Karol:** K problematike hraničných sporov s Nemeckou ríšou v rokoch 1938 – 1943 v Bratislave a okolí. In: Bratislava XVI. Zborník Mestského múzea. Bratislava : Mestské múzeum v Bratislave, 2004, s. 121-128 : fotogr.
- JUNEK, Marek:** Zánik Československa v roku 1939. Deníkové záznamy a dopis Antona Štefánka z let 1938 – 1939. In: Studia Historica Nitriensia X. Nitra : Katedra histórie a Katedra archeológie FF UKF, 2002, s. 173-191.
- KARLICKÝ, Vladimír:** Mobilizace 1938 aneb osobní výzbroj našich vojáků. In: Střelecký magazín. – Roč. 6, č. 10 – 12, č. 1 (2001-2002), s. 26-27, fotogr.
- KATUNINEC, Milan:** Dilemy Karola Sidora (1938 – 1939). In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 4 (2000), s. 636-649.
- KOKOŠKA, Stanislav:** Československé vojenské zpravodajství v roce 1938. In: Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C-D, 1999, č. 2, s. 97-103.
- KOKOŠKA, Stanislav:** Několik poznámek k československé částečné mobilizaci v květnu 1938. In: Pocta profesorovi Janu Kuklíkovi. Praha 2000.
- KÖNÖZSYOVÁ, Lucia:** Deportácie Židov z Nitry za autonómie Slovenska 4. – 5. 11. 1938 v dokumentoch. In: Studia Historica Nitriensia VIII. Nitra : FF Univerzity Konštantína Filozofa, 2000, s. 241-298.
- KÖNÖZSYOVÁ, Lucia:** Zásahy proti Židom počas autonómie Slovenska v okrese Nitra. Nitra : Katedra histórie FF UKF, 1999.
- KREDÁTUS, Juraj:** Politicko-vojenské akcie II. Rzeczpospolity na Podkarpatskej Rusi a východnom Slovensku na prelome rokov 1938 – 1939. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005 / Ed.: Šmigel, Michal; Mičko, Peter – Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 303-316.
- KURIC, Jozef:** Predohra Viedenskej arbitráže. Komárňanské rokovania 9. – 13. októbra 1938. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 6 (2005), s. 9-10 : fotogr.
- LACKO, Martin:** Piešťany na prelome autonómie a samostatnosti (1938/1939). In: Historické rozhľady III. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost.: Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan – Trnava : Vyd. Michala Vaška, 2006, s. 311-333.
- LIČKO, Roman:** Vznik autonómie a vyhlásenie Slovenského štátu v rokoch 1938 a 1939

- z pohľadu americkej diplomacie. In: *Acta Historica Neosoliensia* 6. Ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied UMB. Banská Bystrica : FHV UMB, 2003, s. 82-92.
- MÁČE, Jan:** Rok 1938. 90. výročí vzniku Československa a jeho armády. Přípravy na konflikt; Na prahu války; Krize v září 1938 a mobilizace armády. In: *ATM – Armády, technika, militaria*. – Roč. 40, č. 9 – 11 (2008), s. 69-73, 69-73, 75-79 : fotogr.
- MAJERIKOVÁ, Milica:** Poľský záujem o Slovensko od Mníchova po vypuknutie druhej svetovej vojny. In: *Historické rozhľady III. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave / Zost.: Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan – Trnava : Vyd. Michala Vaška, 2006, s. 169-183.*
- MICHNOVIČ, Imrich:** Prejavý antisemitizmu v okresoch Zemplína v období autonómie Slovenska (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939). In: *Ročenka Katedry dejín FHPV Prešovskej univerzity 2002 / Zost.: Pekár, Martin – Prešov : Katedra dejín FHPV PU, 2002, s. 62-70.*
- MINAŘÍK, Pavel:** Reorganizace armády ve 2. polovině 30. let a vytvoření operační sestavy vojsk po vyhlášení mobilizace. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C-D, 1999, č. 2, s. 65-90.*
- MINAŘÍK, Pavel:** Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Anketa „Armáda v roce 1938“ – vyšší velitelství. In: *Historie a vojenství*. – Roč. 47, č. 2 (1998), s. 103-136. [1. část: č. 6/1997; Operační dokumentace vyšších velitelství, č. 1/1997; Rozkazy Hlavního velitelství, č. 5/1996]
- MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel:** Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Anketa „Armáda v roce 1938“ – velitelství divizí a vojskových těles zbraní. In: *Historie a vojenství*. – Roč. 47, č. 6 (1998), s. 94-124.
- MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel:** Československé vojenské letectvo v době vyvrcholení mnichovské krize. In: *Historie a vojenství*. – Roč. 57, č. 2 (2008), s. 43-52 : fotogr., tabl.
- MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel:** Doplnění vojsk mobilizačními zálohami a jejich připravenost na vedení boje. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C-D, 1999, č. 2, s. 35-46.*
- MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel:** Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize [Vojsková tělesa]. In: *Historie a vojenství*. – Roč. 48, č. 1 (1999), s. 154-177, příl., tabl.
- MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel:** Představy velení československé armády o obraně Slovenska za mnichovské krize na podzim 1938. In: *Vojenská historie*. – Roč. 2, č. 3 (1998), s. 77-103.
- MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel:** Průvodce po mobilizované čs. branné moci v době mnichovské krize na území Slovenska a Podkarpatské Rusi. In: *Vojenská historie*. – Roč. 4, č. 2 (2000), s. 89-106.
- MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel:** Slovensko v anketě „Armáda v roce 1938“. In: *Vojenská historie*. – Roč. 3, č. 1 (1999), s. 91-118.
- MOROZOV, Stanislav Vasilovič:** Kogda Polša napadet na Českoslovakiyu. Dejatel'nost' poľskich diversionnyh otrjadov vo vremja Českoslovackogo krizisa v sentjabre 1938 goda. In: *Vojenno-istoričeskij žurnal*. – Roč. 67, č. 2 (2006), s. 16-19.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard:** Česká komunita na Slovensku a voľby do snemu Slovenskej krajiny v roku 1938. In: *Moderní dějiny 7. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 1999, s. 231-267.*
- NIŽŇANSKÝ, Eduard:** Deportácie Židov v novembri 1938 zo Slovenska v hláseniach styčných dôstojníkov. In: *Studia Historica Nitriensia VII. / Ed.: Nižňanský, Eduard – Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 259-285.*

- NIŽŇANSKÝ, Eduard:** Dvojnásobné zmocnenie sa vlády na Slovensku v rokoch 1938/39 v porovnaní s „Machtergreifung“ v rokoch 1933/34 v Nemecku. In: *Nacionálno-socialistický systém vlády. Ríšska župa Sudety, Protektorát Čechy a Morava, Slovensko* / Ed.: Glettler, M.; Lipták, L.; Míšková, A. – Bratislava : Academic Electronic Press, 2002, s. 185-211.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard:** K problému vzťahu Slovákov a Čechov v období II. ČSR. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Fakultatis Philosophica. Historica* 27-1996. Olomouc 1998, s. 189-204.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard:** Voľby do snemu Slovenskej krajiny v roku 1938. In: *Studia Historica Nitriensia VII.* / Ed.: Nižňanský, Eduard – Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 1998, s. 163-203.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard:** Zásahy do samosprávnych orgánov (najmä mestských a obecných zastupiteľstiev a rád) v období autonómie Slovenska 1938/39. In: *Studia Historica Nitriensia IX.* – Nitra : Katedra histórie a katedra archeológie UKF, 2001, s. 121-151.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard – SLNEKOVÁ, Veronika:** Die Deportationen der Juden in der Zeit des Autonomen Landes Slowakei am 4. – 5. 11. 1938. In: *Bohemia.* – Roč. 39, č. 1 (1998), s. 33-51.
- PEKÁR, Martin:** Región Šariša v čase medzi Mníchovom a 14. marcom 1939. In: *Veľká politika a malé regióny.* / Zost.: Švorc, Peter – Prešov : Graz, 2002, s. 220-228.
- PEKÁR, Martin:** Východné Slovensko v druhej republike 1938 – 1939. In: *Acta Historica Neosoliensia. Ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied UMB* 7. Banská Bystrica : FHV UMB, 2004, s. 87-97.
- PETRAŠKO, Ľudovít:** Exodus. Dráma rakúskych utečencov na hraniciach do ČSR v roku 1938. In: *Historická revue.* – Roč. 16, č. 11 (2005), s. 34-35 : fotogr.
- PODOLEC, Ondrej:** Snem Slovenskej krajiny. Atribút slovenskej štátnosti v rokoch 1938 – 1939. In: *História. Nová revue o dejinách spoločnosti.* – Roč. 1, č. 3 (2001), s. 18-20, fotogr.
- SALLAI, Gergely:** Az első bécsi döntés diplomáciai és politikai előtörténete. In: *Századok.* – Roč. 134, č. 3 (2000), s. 597-631.
- SOKOLOVIČ, Peter:** Národný výbor v Trnave a jeho vzťahy k Hlinkovej garde v roku 1938. In: *Historické rozhľady II. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave* / Zost.: Lacko, Martin; Duchoň, Michal; Varšo, Ivan – Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2005, s. 157-174.
- STEHLÍK, Eduard:** Československé opevňovací programy 1936 – 1938, I.-II. *Historie a vojenství.* – Roč. 54, č. 1 – 2 (2005), s. 4-29, 50-59.
- STRAKA, Karel:** Nejvyšší rada obrany státu a československý zbrojný průmysl v letech 1936 – 1938. In: *Historie a vojenství.* – Roč. 55, č. 2 (2006), s. 4-24.
- SUK, Pavel:** Prezident Emil Hácha na Slovensku v prosinci 1938. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005* / Ed.: Šmigel, Michal; Mičko, Peter – Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 20-28.
- SUŠKO, Ladislav:** Miesto autonómneho Slovenska v politike Nemeckej ríše (september 1938 – marec 1939). In: *Historický časopis.* – Roč. 47, č. 3 (1999), s. 420-431.
- ŠEMŠEJ, Matej:** Bratislava od autonómie po vyhlásenie samostatného štátu. In: *Historická revue.* – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 44-47 : fotogr.
- ŠIMONČIČ, Jozef:** Denník Dr. Františka Hrušovského, predsedu Delimitačnej komisie

- československo-poľskej v roku 1938. In: *Studia Historica Tyrnaviensia III. K životnému jubileu Dr. H.C. univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. / Ed.: Šimončíč, J. – Trnava : Katedra histórie Fakulty humanistiky Trnavskej univerzity, 2003, s. 305-333.*
- ŠIMUNIČ, Pavel:** Viedenská arbitráž – Mníchov pre Slovensko, 1.-2. In: *Obrana. Roč. 6, č. 45 – 46 (1998), s. 9, fotogr.*
- ŠRÁMEK, Pavel:** Boje o československé hranice v roce 1938. In: *Armády, technika, militaria. – Roč. 1, č. 11 (2003), s. 36-37.*
- ŠRÁMEK, Pavel:** Československé stále opevnění z let 1935 až 1938. In: *Armády, technika, militaria. – Roč. 3, č. 12 (2005), s. 70-72.*
- ŠRÁMEK, Pavel:** Dobrovolníci v čs. armádě za mobilizace v září 1938. In: *Vojenské rozhledy. – Roč. 7, č. 2 (1998), s. 158-161.*
- ŠRÁMEK, Pavel:** Mobilizace na podzim 1938. In: *Armádní technický magazín. – Roč. 34, č. 10 (2002), s. 40-41.*
- ŠRÁMEK, Pavel:** Obranyschopnost Československa v roce 1938. Poznámky k názorům o nepřipravenosti na válku. In: *Český časopis historický. – Roč. 103 /12/, č. 1 (2005), s. 128-139.*
- ŠRÁMEK, Pavel:** Odhodlání versus lojalita. Názory a postoje velení československé armády v roce 1938. In: *Soudobé dějiny. – Roč. 11, č. 1-2, (2004) s. 56-87 : fotogr.*
- ŠRÁMEK, Pavel:** Rašice – sídlo hlavního velitele čs. branné moci v září 1938. In: *Historie a vojenství. – Roč. 47, č. 5 (1998), s. 86-90.*
- ŠRÁMEK, Pavel – MINAŘÍK, Pavel:** Zabezpečení válečné armády výzbrojí, technikou a materiálem. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C-D, 1999, č. 2, s. 35-46.*
- ŠTEMBERA, Milan:** Předmnichovská armáda a památný rok 1938. In: *Vojenské rozhledy. Roč. 7, č. 3 (1998), s. 141-146.*
- ŠUCHOVÁ, Xénia:** Ako Karol Sidor čakal na dohodu. Týnistá cesta do vlasti. In: *Historická revue. Roč. 9, č. 8 (1998), s. 14-15, fotogr.*
- TEJCHNAN, Miroslav:** Czechoslovakia, Romania and the Little Entente in 1938. In: *Czechoslovakia and Romania in the Versailles System. Praha 2006, s. 173-177.*
- ZAVACKÁ, Katarína:** Likvidácia Masarykovho diela počas slovenskej autonómie a Slovenského štátu. In: *T. G. Masaryk a česká státnost. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4. – 5. září 2007 v Brně. Praha : Ústav T. G. Masaryka, 2008, s. 161-174.*

1948

- BÍLEK, Jiří:** Československá armáda a únor 1948. In: *Summaries z Medzinárodnej historickej konferencie s názvom Československý „únor“ 1948, predpoklady a dôsledky doma a ve světě. Praha 1998.*
- Fevraľ 1948 – Moskva i Praga. Vzgljad čerez pověka. Moskva :** Institut slavjanovedenija i balkanistiky, 1998.
- HANZLÍK, František – VONDRÁŠEK, Václav:** Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945 – 1948. Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2006. – 399 s., fotogr., dok.
- HOFFMANNOVÁ, Jaroslava:** Provolání k československé veřejnosti z 21. února 1948. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003. – 127 s., obr. příl.
- KALVODA, Josef:** Role Československa v sovětské strategii. Kladno : Dílo, 1999. – 426 s., fotogr.

KAPLAN, Karel – KOSATÍK, Pavel: Gottwaldovi muži. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. – 333 s., fotogr.

PEŠEK, Jan a kol.: Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 : 1989. Personifikácia politického vývoja. Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2003. – 389 s.

VEBER, Václav: Osudové únorové dny / Odp. red.: Urban, Jan – Praha : Nakl. Lidové noviny, 2008. – 426 s. : fotogr., reg.

* * *

BARNOVSKÝ, Michal: Prvé voľby v totalitnom režime 30. mája 1948. In: Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe. / Ed.: Barnovský, Michal; Ivaničková, Edita – Bratislava : Veda, 1998, s. 170-182.

BARNOVSKÝ, Michal: Slovenská otázka a cesta k februárovému prevratu 1948. In: Historik v čase a priestore. Laudatio Ľubomírovi Liptákovi. Bratislava : Veda, 2000, 253-268.

BÍLEK, Jiří: Armáda jde s lidem. K úloze československé armády ve dnech února 1948. In: Historie a vojenství. – Roč. 57, č. 1 (2008), s. 59-74 : fotogr.

BÍLEK, Jiří: Československý „únor“ 1948. In: Vojenská história. – Roč. 2, č. 3 (1998), s. 135-136.

FABŠIČOVÁ, Marta – VALIŠ, Zdeněk: Zákon č. 231/1948 Sb. a obranné zpravodajství Čs. armády. Aplikace zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidové demokratické republiky v představách 5. oddělení hlavního štábu. In: Securitas Imperii 2. Sborník k problematice bezpečnostních služeb / Ed.: Žáček, Pavel – Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování činnosti StB, 1994, s. 271-279.

GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa: Dopad politických a spoločenských zmien na maďarské obyvateľstvo Slovenska v prelomovom roku 1948. In: Pešek, Jan a kol.: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, 2006, s. 144-158.

GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav: Rusíni (Ukrajinci) na Slovensku a parlamentné voľby v rokoch 1946 a 1948. In: Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe. / Ed.: Barnovský, Michal; Ivaničková, Edita – Bratislava : Veda, 1998, s. 192-200.

HLAVOVÁ, Viera: Rok 1948 – rok zlomu v agrárnej politike štátu. In: Pešek, Jan a kol.: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, 2006, s. 131-143.

IVANIČKOVÁ, Edita: Slovensko-český vzťah v mocenskom zápase v ČSR 1945 – 1948 z pohľadu britskej diplomacie. In: Soudobé dějiny. – Roč. 5, č. 2-3 (1998), s. 275-280.

KREJČÍ, Jaroslav: Tři diagnózy jednoho uchopení moci komunisty. Státní převrat, vývoz revoluce, střet civilizací. In: Soudobé dějiny. – Roč. 5, č. 2-3 (1998), s. 203-207.

KRUŽLIAK, Imrich: Februárové víťazstvo a socialistický humanizmus. (Prvá konfrontácia slovenských spisovateľov s komunistickou mocou.) In: Most, č. 3-4 (1998), s. 57-63.

MICHÁLEK, Slavomír: Osemnásty Brumaire Klementa Gottwalda. Február 1948 očami Američanov. In: Historická revue. – Roč. 9, č. 3 (1998), s. 18-19 : fotogr.

PEŠEK, Jan: Februárový prevrat 1948 na Slovensku. In: Soudobé dějiny. – Roč. 5, č. 2-3 (1998), s. 266-274.

PEŠEK, Jan: Februárový prevrat 1948 a uchopenie moci; Štátna bezpečnosť a februárový prevrat 1948. In: Pešek, Jan – Letz, Róbert: Štruktúry moci na Slovensku 1948 : 1989. Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2004, s. 13-27, 122-130.

PEŠEK, Jan: Ludové milície. Súkromná armáda komunistickej moci. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 2 (2005), s. 16-18.

- PETRUŤ, Pavol:** Správa francúzskeho generálneho konzula v Bratislave E. M. Manac´ha o kľúčových politických udalostiach na Slovensku počas československej vládnej krízy vo februári 1948. In: Pešek, Jan a kol.: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Pro-dama, 2006, s. 89-114.
- PREČAN, Vilém:** Loewensteinovo „Zúčtování“ z roku 1948. Dobový pramen a dokument k dejinám českého dějepiscetví. In: Soudobé dějiny. – Roč. 6, č. 4 (1999), s. 589-616.
- ROKOSOVÁ, Šárka:** Zásah jednotek SNB proti studentům 25. 2. 1948. In: Securitas Imperii 12. Sborník k problematice 50. let. – Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, s. 41-52.
- ŠIMUNIČ, Pavel:** Február 1948 a armáda. In: Obrana. – Roč. 9, č. 4-5 (2001), s. 14, fotogr.
- ŠTAIGL, Jan:** K otázke zastúpenia Slovákov v dôstojníckom zbore československej armády po februári 1948. In: Česko-slovenská historická ročenka 1998. Brno : Masarykova univerzita, 1998, s. 123-130.
- ŠTAIGL, Jan:** Ludové milície na Slovensku – ich vznik a organizačný vývoj do polovice šesťdesiatych rokov. In: Vojenská história. – Roč. 3, č. 2 (1999), s. 41-70 : tabl.
- ŠTAIGL, Jan:** Ludové milície na Slovensku In: Štaigl, Jan – Štefanský, Michal: Vojenské dejiny Slovenska, VI. zväzok 1945 – 1968. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2007, s. 206-211 : fotogr.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Prevrat vo februári 1948 a ozbrojené zložky. In: Štaigl, Jan – Štefanský, Michal: Vojenské dejiny Slovenska, VI. zväzok 1945 – 1968. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2007, s. 295-330 : fotogr.
- TEJCHMAN, Miroslav:** Československý rok 1948. (Očima britských diplomatů). In: Slovenský přehled. – Roč. 84, č. 2 (1998), s. 205-210.
- ŽATKULIAK, Jozef:** Problémy reorganizácie štátnej správy na Slovensku po voľbách roku 1948. In: Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe. / Ed.: Barnovský, Michal; Ivaničková, Edita – Bratislava : Veda, 1998, s. 201-209.

1968

- BABNIČ, Vladimír:** Na večné časy. Spomienky na august 1968. Bratislava : Vyd. Spolku slovenských spisovateľov, 1998. – 191 s., fotogr.
- BENČÍK, Antonín:** Rekviem za Pražské jaro. Důvěrná informace o přípravě a provedení srpnové intervence varšavské pětky v Československu 1968. Třebíč : Tempo, 1998. – 269 s., obr. příl., mp.
- BENČÍK, Antonín:** V chapadlech kremelské chobotnice / Odp. red.: Richter, Karel – Praha : Mladá fronta, 2007. – 514 s., fotogr.
- BENČÍK, Antonín – PAULÍK, Jan – PECKA, Jindřich:** Vojenské otázky československé reformy 1967 – 1970, 2. sv.: Vojenská varianta řešení čs. krize, srpen 1968 až květen 1971. Ediční řada: Prameny k dějinám československé krize 1967 až 1970, díl 6. Praha – Brno : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Doplněk, 1999. [1. sv. 6. dílu: Vojenská varianta řešení čs. krize 1967 – 1968, vyd. 1996] [1. díl: Spontánní projevy Pražského jara 1968 – 1969, vyd. 1993; 2. díl: Pecka, Jindřich – Belda, Josef – Hoppe, Jiří: Občanská společnost 1967 – 1970, vyd. 1998; 3. díl: Cigánek, František – Felcman, Ondřej: Národní shromáždění, vyd. 2002; 4. díl: Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, vyd. 1995; 5. díl: Žatkuliak, Jozef: Federalizácia československého štátu 1968 – 1970, vyd. 1996; 7. díl: Koudelka, František – Suk, Jiří: Ministerstvo vnitra a bez-

- pečnostní aparát v období Pražského jara 1968 (leden – srpen 1968), vyd. 1996; 8. díl: Felcman, Ondřej a kol.: Vláda a prezident, vyd. 2000; 9. díl: Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír: Komunistická strana Československa, vyd. 1999.]
- BENČÍK, Antonín – PECKA, Jindřich – PAULÍK, Jan:** Varšavská čtyřka proti Československu 1968. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. – 163 s.
- BLAŽEK, Petr – KAMIŇSKI, Lukasz – VÉVODA, Rudolf,** eds.: Polsko a Československo v roce 1968. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference připravené Úřadem veřejného vzdělávání IPN a jeho vatislavskou pobočkou, Ústavem pro soudobé dějiny AV a Úřadem dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKP ČR ve Varšavě 4. – 5. září 2003. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Dokořán, 2006. – 361 s., fotogr., reg.
- BYSTRICKÝ, Valerián a kol.:** Rok 1968 na Slovensku a v Československu. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, s.r.o., 2008. – 308 s.
- CÍSAŘ, Čestmír:** Čestmír Císař, člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah. Praha : ETC Publishing, 1998.
- CÍSAŘ, Čestmír:** Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara. Ed.: Štefl, Svatopluk – Praha : SinCon, 2005. – 1285 s.
- ELIÁŠ, Štefan:** Čas naší úzkosti. Denník 100 dní roku 1968. Námestovo : Solitudo, 1999. – 96 s., fotogr.
- FAJMON, Hynek:** Sovětská okupace Československa a její oběti / Odp. red.: Balík, Stanislav; Hloušková, Kateřina. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. – 131 s., fotogr.
- FIDLER, Jiří:** Okupace Československa 21. 8. 1968. Bratrská agrese. Praha : Havran, 2003. – 195 s.
- HOPPE, Jiří:** Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky. Prameny k dějinám československé krize 1967 – 1970. Díl 11. Praha – Brno : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Doplněk, 2004. – 441 s., příl., chronolg., reg.
- HUSZÁR, Tibor:** 1968 – Prága – Budapest – Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció. Budapest : Szabad Tér, 1998. – 303 s., reg.
- JANÝR, Přemysl:** Neznáma kapitola roku 1968. Zápas o obnovení československé sociální demokracie. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 1998.
- KALVODA, Josef:** Role Československa v sovětské strategii. Kladno : Dílo, 1999.
- KAPLAN, Karel:** Kořeny československé reformy 1968. I.-II. Reforma trvale nemocné ekonomiky; Změny ve společnosti.. Brno : Doplněk, 2000, 2002. – 326 s.
- KOŘÍNEK, Otakar:** Pozývací list 1968. Bratislava : Albert Marenčin – Vyd. PT, 2006. – 109 s.
- KUN, Miklós:** Prague Spring – Prague Fall. Blank Spots of 1968. Budapest : Akademiai Kiadó, 1999. – 252 s.
- KURLANSKY, Mark:** 1968. Rok, ktorý otriasol svetom. Bratislava : Slovart, 2006.
- KWAPIS, R.:** Praska wiosna. Toruń 2003.
- LATYŠ, N. V.:** „Pražskaja vesna“ 1968 goda i reakcija Kremlja. Moskva : Obščestvennyj naučnyj fond, 1998. – 381 s.
- Lauk, okupantai! :** Sovietinė karinė invazija i Čechoslovakija 1968 metais lietuviu dalyviu akimis. Vilnius : Lietuvos ir Čekijos draugija, 1999. – 225 s.
- LEONCINI, F. – TONINI, C.,** eds.: Primavera di Praga e dintorni: Alle origini dell `89. San Domenico di Fiesole, 2000.
- LONDÁK, Miroslav:** Rok 1968 a ekonomická realita Slovenska. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama s.r.o., 2007. – 177 s., fotogr., reg., příl.

- MACÁK, Milan:** Tváří v tvář okupaci. Příběh čs. vojenské rozvědky v srpnu 1968. Věnováno všem zapomenutým hrdinům osmašedesátého roku. Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2008. – 157 s., fotogr.
- MAJOROV, Aleksandr Michajlovič:** Vtorženije. Českoslovakija 1968. Svidetelstva komandarma. Moskva : Prava čeloveka, 1998. – 348 s., 16 s. obr. příl., fotogr.
- MICHÁLEK, Slavomír:** Rok 1968 a Československo. Postoj USA, Západu a OSN / Zodp. red.: Jaksicsová, Vlasta – Bratislava : HÚ SAV – Ústav pro studium totalitních režimů vo vyd. Prodama, 2008. – 286 s., fotogr., dok., chronolg., reg., příl.
- NAVRÁTIL, Jaromír:** The Prague Spring 1968. A National Security Archive Documents Reader. Budapest : Central European University Press, 1998. – 596 s.
- NEDBÁLEK, Vinek:** Jaro skončilo v srpnu. Brno : Vojenské sdružení rehabilitovaných, 2004. – 90 s.
- NOVOTNÍK, J. – CHRASTIL, Sylvestr:** Vojáci, kteří neztratili svou čest. Sborník vzpomínek československých vojáků na srpen 1968 a následná léta normalizace československé armády. Brno 2002.
- PAJÓREK, Leszek:** Polska a „Praska wiosna“. Udzial Wojska Polskiego w interwencji zbrojnej w Czechoslowacji w 1968 roku. Warszawa : Agencja Wydawnicza Egros – Wojskowy Instytut Historyczny AON, 1998. – 254 s., fotogr., mp., tabl.
- PÁSTOR, Zoltán – ŠTEFANSKÝ, Michal,** ved. red. a zost.: Pokus o reformu v roku 1968. Historicko-politologické pohľady. Banská Bystrica : Trian pre Inštitút vzdelávania odborov SR, 1999. – 236 s.
- PAUER, Jan:** Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení. Praha : Argo, 2004. – 358 s.
- POVOLNÝ, Daniel:** Vojenské řešení Pražského jara I. Invaze armád Varšavské smlouvy / Odp. red.: Polívka, Michal – Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2008. – 167 s., fotogr., příl., mp.
- PŮČÍK, Miloslav:** Rok 1968 a armáda na Slovensku. Súvislosti a dôsledky / Zodp. red.: Nižňanský, Jaroslav – Bratislava : TIS MO SR, 1999. – 194 s., příl. fotogr., dok.
- RAGAČ, Radoslav,** zost.: August '68. Okupácia a občiansky odpor na Slovensku v obrazových dokumentoch Archívu Ústavu pamäti národa : Occupation and Civil Resistance in Slovakia in Photo Documents from the Archives of the Nation's Memory Institute. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008. – 159 s. fotogr.
- ŠTĚPÁNEK, Karel – MINAŘÍK, Pavel:** Československá lidová armáda na Rýnu. Praha : Naše vojsko, 2007. – 348 s., fotogr., mp., dok.
- ZALOGA, S. J.:** Modré barety. Brno : Books – Jota Military, 1998, 338 s.
- ŽATKULIAK, Jozef – LALUHA, Ivan,** eds.: Alexander Dubček. Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory. Výber 1963 – 1992. Bratislava : Veda, 2002. – 599 s.

* * *

- BENČÍK, Antonín:** Srpnová intervence a role intervenčních armád v systému velmocenského nátlaku Moskvy a varšavské pětky v plánech na porážku reformního hnutí. In: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. II. / Sest.: Kárník, Zdeněk; Kopeček, Michal – Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Dokořán, 2004, s. 228-270.
- BOLLINGER, Stefan:** „Prager Frühling“ – unverstandene Chance und zerstörte Hoffnung. Tschechoslowakische Reformer probten einen demokratischen Socialismus. In: Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung. – Roč. 40, č. 3 (1998), s. 31-46.

- BOROS, Ferenc:** Rok 1968 a kádárovská politika. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú...“ / Zodp. red.: Borčín, Emil; Drličková, Marta – Bratislava : Veda, 2005, s. 228-246.
- CIGÁNEK, František:** Šejnova aféra a Národní shromáždění. In: Historické studie. K sedmdesátinám Milana Otáhalu. Praha : ÚSD, 1998, s. 35-47.
- CYSAŘOVÁ, Jarmila:** „... stát tvrdošijně na svém...“ Neznámý projev Václava Havla z listopadu 1968. In: Soudobé dějiny. – Roč. 8, č. 1 (2001), s. 166-182.
- ČERVENÝ, Ondrej – KMEŤ, Norbert:** Hľadanie príčin obrodného procesu. In: Vojenská história. – Roč. 2, č. 3 (1998), s. 137-138.
- DUBÁNEK, Martin:** Pěchotní srub B-S 13 na bratislavském předmostí a jeho poškození sovětskými vojáky v srpnu 1968. In: Vojenská história. – Roč. 12, č. 1 (2008), s. 118-126 : fotogr.
- FARKAŠOVÁ, Michaela:** Nádej pod pásmi tankov: In: Obrana. – Roč. 16, č. 8 (2008), s. 10-11 : fotogr.
- FOJTEK, Vít:** Uplatňovat zdrženlivost. Reakce Washingtonu na československou krizi v roce 1968. In: Český časopis historický. – Roč. 106 /15/, č. 3 (2008), s. 562-597.
- FREI, Norbert – IVANIČKOVÁ, Edita:** Pražské jaro mezi Východem a Západem. „1968“ ve Spolkové republice Německo. SED a Pražské jaro. In: Dějiny a současnost. Roč. 20, č. 3 (1998), s. 36-41.
- GINDL, Eugen:** Ladislav Bielik. August 1968. In: Historická revue. – Roč. 19, č. 9 (2008), s. 73.
- HASLINGER, P.:** Zásur oder Iritation? Der Prager Frühling und die österreichisch-ungarischen Beziehungen. In: Slovanské štúdie 1997 [vyd. 1999], s. 27-34.
- HOFFENAAR, Jan:** The Czechoslovakian Injection. The Netherlands and the 1968 Invasion to Czechoslovakia. In: Case Studies of the Cold War. International Seminar 17 – 22. 4. 2001 Bucharest. [Washington] : Department of the Army U. S. Army Center of Military History – Institute for Political Studies of Defence and Military History, [2001], s. 118-123.
- HOPPE, Jiří:** Britský pohled na „pražské jaro“. In: Soudobé dějiny. – Roč. 7, č. 3 (2000), s. 338-356.
- IANAKIEV, Nikolai:** Several bulgarian secret records from 1968 concerning the position of Romania toward the invasion in Czechoslovakia. In: On Both Sides of the Iron Curtain. Acta of the International Conference / Coord.: Otu, P.; Vartic, G.; Macuc, M. – B.m. : Military Publishing House, 2001, s. 118-121.
- IVANIČKOVÁ, Edita:** Svet a Československo roku 1968. In: Slovanské štúdie 1997 [vyd. 1999], s. 75-90.
- KALOUS, Jan:** Generál Jan Šejna – předmět zájmu vojenské kontrarozvědky. In: Sborník Securitas Imperii 8. Praha : ÚDV, 2000.
- KOPECKÝ, Peter:** Možná záchrana pred okupáciou? Československo roku 1968. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 4, 2004, č. 5/6, s. 48-49, fotogr.
- KOŠICKÝ, Patrik:** My prišli vas spasit... Obete augusta 1968. In: Paměť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 1, č. 3 (2005), s. 62-64 : fotogr.
- KOŠICKÝ, Patrik:** Obete okupácie 1968. In: Moc verzus občan. Úloha represie a politického násillia v komunizme. Zborník z medzinárodného seminára / Zost.: Žáček, Pavel; Košický, Patrik; Guldanová, Eva – Prešov : Vyd. Michala Vašku pre Ústav pamäti národa, 2005, s. 209-218.

- KOŠICKÝ, Patrik:** Odškodňovanie obetí okupácie. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 1 (2006), s. 62-64.
- KOZLOV, Andrej Valerjevič:** Informacionnoje obespečenije vvoda vojsk stran Varšavskogo dogovora v Českoslovakiju v auguste 1968 goda. In: Vojenno-istoričeskij žurnal. – Roč. 68, č. 7 (2007), s. 15-16.
- KRAMER, M.:** The Czechoslovak Crisis and the Brezhnev Doctrine. In: 1968. World Transformed. / Fink, C.; Gassert, Ph.; Junker, D. – New York 1998, s. 122-123.
- KURAL, Václav:** K polemice kolem roku 1968 na stránkách Soudobých dějin. In: Soudobé dějiny. – Roč. 10, č. 3 (2003), s. 394-400.
- LESŇÁK, Rudolf:** O troch osmičkových výročiach, no najmä o jednom z nich (o auguste 1968 a o osobných následkoch po ňom). In: Listy, č. 4 (1998), s. 12-13.
- MAJOROV, Aleksandr:** Dupneme na Švejkov. Z pamäti generála Alexandra Majorova. In: OS, č. 10 (1998), s. 41-48.
- Memorandum.** Formulovat a konstituovat čs. státní zájmy v oblasti vojenství. In: Mezinárodní politika. – Roč. 15, č. 12 (1991), s. 27.
- McGINN, John G.:** The Politics of Collective Inaction. NATO's Response to the Prague Spring. In: Journal of Cold War Studies. – Roč. 1, č. 3 (1999), s. 111-138.
- ODOBIŇÁKOVÁ, Jana:** Udalosti roku 1968 v Československu a ich odraz v banskobystrickom rozhlase. In: Acta Historica Neosoliensia 6. Ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied UMB. Banská Bystrica : FHV UMB, 2003, s. 148-157.
- PATAKY, Iván – BALLÓ, István:** Die Einbeziehung der Ungarischen Volksarmee in die Besetzung der Tschechoslowakei im Jahre 1968. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. – Roč. 36, č. 6 (1998), s. 683-688, fotogr., mp.
- PATAKY, Iván:** Podiel maďarskej ľudovej armády na obsadení Československa v roku 1968. In: Vojenská história. – Roč. 3, č. 4 (1999), s. 72-92.
- PECKA, Jindřich:** Spontánní prameny k dějinám československé krize 1968 – 1969. In: Historické studie. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, s. 140-152.
- PELIKÁN, Jan:** Jugoslávie a okupace Československa v srpnu 1968. Pět dokumentů k srpnovým událostem. In: Soudobé dějiny. – Roč. 7, č. 4 (2000), s. 711-749.
- PELIKÁN, Jan:** Jugoslávie a počátek pražského jara (leden – březen 1968). In: Slovanský přehled. – Roč. 92, č. 4 (2006), s. 567-590.
- PEŠEK, Jan:** Štátna bezpečnosť na Slovensku v období pokusu o spoločenskú reformu a jeho likvidácie (1968 – 1970). In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 3 (2000), s. 478-494.
- PETRUŤ, Pavol:** Le Printemps tchéco-slovaque dans le contexte du monde bipolaire et de la détente. In: Le Printemps tchécoslovaque 1968. Bruxelles : Éditions Complexe 1999, s. 271-274.
- PETRUŤ, Pavol:** Osudy jednej reformy. Čo priniesla politika détente. In: Historická revue. – Roč. 9, č. 9 (1998), s. 24-25, fotogr.
- PFEIL, Ulrich:** SED, PCF a „Pražské jaro“. In: Soudobé dějiny. Roč. 8, č. 1 (2001), s. 58-75.
- PIOTROWSKI, Paweł:** Účast polské armády na intervenci v Československu. In: Polsko a Československo v roce 1968. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Varšava, 4. – 5. září 2003. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR; Dokořán, 2006, s. 139-155.
- POLAK, Barbara:** Za waszą i naszą niewolę. O interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji w 1968 r. In: Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej nr. 8-9, 2003.
- POVOLNÝ, Daniel:** Velitelskoštábní cvičení Šumava (červen – srpen 1968). In: Sborník VA

- v Brně, zvl. č. Sovětizace armád střední a jihovýchodní Evropy po 2. světové válce. Sborník příspěvků z konference. Brno : Vojenská akademie, 2004, s. 161-186.
- PREČAN, Vilém:** K interpretaci Zorinovy pražské korespondence s Moskvou v únoru 1948. In: Soudobé dějiny. Roč. 6, č. 1 (1999), s. 89-106.
- PŮČIK, Miloslav:** Die militärische Besatzung der Slowakei im August 1968 im Kontext der Bedeutung der Tschechoslowakei für den Warschauer Pakt. In: Case Studies of the Cold War. International Seminar 17 – 22. 4. 2001 Bucharest. – /Washington/ : Department of the Army U. S. Army Center of Military History – Institute for Political Studies of Defence and Military History, [2001], s. 47-67.
- RADIČ, Alexandar:** Cvičení „Avala“. Přípravy JRV i PVO na obranu v roce 1968. In: Lectví + kosmonautika. – Roč. 82, č. 6 (2006), s. 68-73 : fotogr.
- RAŠEK, Antonín:** Dvě dramatická období, dva příběhy armády. In: Vojenské rozhledy. – Roč. 15 /47/, č. 4 (2006), s. 159-164.
- RETEGAN, Mihai:** In the Shadow of the Prague Spring. Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia 1968. Iasi : The Center for Romanian Studies, 2000. – 248 s.
- RETEGAN, Mihai:** 1968. Ve stínu Pražského jara. Črta k rumunské zahraniční politice / Z rum. přel.: Lukešová, Jitka; odp. red.: Vacek, Jindřich – Praha : Argo, 2002. – 233 s., příl.
- SEGEŠ, Vladimír:** 1968 – anketa. In: Historická revue. – Roč. 9, č. 6-7 (1998), s. 24-25, 22-23.
- SERHIJČUK, Volodymyr:** Pražské jaro, Ukrajinci a Ukrajina. In: Dějiny a současnost. – Roč. 22, č. 5 (2000), s. 24-28.
- SIKORA, Stanislav:** Rok 1968. Rok nádejí a sklamaní. In: História. Nová revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 1, č. 1 (2001), s. 18-21, obr.
- SIKORA, Stanislav:** Rozdielne vnímanie Pražskej jari v českej a slovenskej spoločnosti. In: Pešek, Jan a kol.: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, 2006, s. 261-279.
- SKILLING, H. Gordon:** 1968 – přerušená revoluce? In: Soudobé dějiny. Roč. 5, č. 4 (1998), s. 485-489.
- SPIŠIAK, Peter:** Vojenské spomienky na pohnuté chvíle roku 1968, 1.-2. Šumperská jar. Od Moravy k Tatrám. In: Obrana. Roč. 7, č. 4 – 5 (1999) s. 9 : fotogr.
- STEIGER, Andreas:** „Es brennt zwar nicht der Hut, aber es glost die Jacke!“ Der Einsatz des österreichischen Bundesheeres während der CSSR-Krise 1968. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. – Roč. 43, č. 5 (2005), s. 615-624 : fotogr., mp.
- STEIGER, Andreas:** „... zum Schutz der Grenze bestimmt?“ Das Bundesheer und die CS-SR-Krise 1968. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. Roč. 36, č. 5 (1998), s. 535-544, mp.
- ŠEMŠEJ, Matej:** August 1968 – začiatok konca Pražskej jari. In: Historická revue. – Roč. 19, č. 9 (2008), s. 68-72 : fotogr.
- ŠEMŠEJ, Matej:** Prejavy odporu slovenskej verejnosti proti okupácii vojsk Varšavskej zmluvy (1968 – 1969). In: Historický zborník 17, č. 2 / Zost.: Bobák, Ján. – Martin : Matica slovenská, 2007, s. 87-101.
- ŠPORKOVÁ, Alena:** Poučena z krízového vývoje. Obraz „pražského jara“ v „normalizační“ próze. In: Soudobé dějiny. – Roč. 12, č. 2 (2005), s. 309-333.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** August 1968 a jeho dôsledky. In: Armáda. – Roč. 10, č. 8 (2002), s. 26-27 : fotogr.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Danube Operation in 1968. In: Exiting War. Post Conflict Military

- Operations. 6th International Conference Military History Working Group Bratislava 3 – 7 April 2006 / Eds.: Čaplovič, Miloslav; Stanová, Mária; Rakoto, André – Bratislava – Chateau de Vincennes : VHÚ – SHD, 2007, s. 314-321.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Falošná hra na priateľstvo. Obroda neprijateľná pre sovietsky blok. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti.* – Roč. 2, č. 5 (2002), s. 28-31 : fotogr.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Il 1968 in Cecoslovacchia: l'anno della speranza. In: *Primavera di Praga e dintorni / A cura: Leoncini, Francesco; Tonini, Carla.* B. m. : Edizioni Cultura della Pace, 2000, s. 55-65.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Kruté rozhodnutie Kremľa. Moskovský protokol 1968. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti.* Roč. 3, č. 5 (2003), s. 15-16 : fotogr.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Politické prípravy vojenskej intervencie 21. augusta 1968. In: *Vojenská história.* – Roč. 2, č. 3 (1998), s. 47-58.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Rokovania o rozmiestnení sovietskych vojsk na území Československa (august – október 1968). In: *Vojenská história.* – Roč. 12, č. 1 (2008), s. 93-107.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Spoločenské organizácie a prevrat. In: *Summaries z Medzinárodnej historickej konferencie s názvom Československý „únor“ 1948, predpoklady a následky doma a ve světě.* Praha 1998.
- ŠTEFANSKÝ, Michal:** Vnútropolitická kríza v Československu. Vojenská intervencia v auguste 1968. In: *Štaigl, Jan – Štefanský, Michal: Vojenské dejiny Slovenska, VI. zväzok 1945 – 1968.* Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2007, s. 295-330 : fotogr.
- TEJCHMAN, Miroslav:** Rumunsko a „pražské jaro“ 1968. In: *Slovanský přehled.* – Roč. 84, (1998), s. 375-383.
- TÍŽIK, Miroslav:** Dubčekova éra a občania. Zo sociologických výskumov roku 1968. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti.* – Roč. 7, č. 4 (2007), s. 33-37 : fotogr.
- UHER, Ján:** Slovenská národná rada v roku 1968. In: *Slovenské národné rady / Zost.: Pekník, Miroslav – Bratislava : NLC, 1998, s. 163-187 : fotogr.*
- VILÍMEK, Tomáš:** Walter zrádce, ať žije Dubček! : Pražské jaro a východoněmecké obyvatelstvo. In: *Dějiny a současnost.* – Roč. 30, č. 1 (2008), s. 34-36.
- VONDROVÁ, Jitka:** „Die sozialistische Tschechoslowakei werden wir nie aufgeben“. Der Warschauer Vertrag und der Reformkurs der KPTsch 1968. In: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft.* – Roč. 46, č. 8 (1998), s. 685-698.
- VONDROVÁ, Jitka:** Pražské jaro 1968 a Moskva. In: *Polsko a Československo v roce 1968. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Varšava, 4. – 5. září 2003.* Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR; Dokořán, 2006, s. 64-82.
- WENZKE, Rüdiger:** NDR a její Národní lidová armáda během krize v Československu 1968 / Z něm. přel.: Láník, Jaroslav. In: *Historie a vojenství.* – Roč. 55, č. 3 (2006), s. 4-22 : fotogr., mp.
- WILLIAMS, Kieran:** Nové zdroje o sovietskom rozhodovacom procese v priebehu československej krízy 1968. In: *Vojenská história.* Roč. 2, č. 1 (1998), s. 69-80.
- ZAHRADNÍČEK, Tomáš:** Zvláštní výprava na jih. Intervence 1968 ve vzpomínkách polských důstojníků. In: *Dějiny a současnost.* – Roč. 30, č. 1 (2008), s. 37-39.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica:** Cesta k pokusu o společenskú reformu roku 1968. In: *Historie a vojenství.* – Roč. 47, č. 5 (1998), s. 150-152.
- ŽATKULIAK, Jozef:** 1968 et la question nationale: entre démocratisation et fédéralisation. In: *Le Printemps tchécoslovaque 1968.* Bruxelles : Éditions complexe, 1999, s. 100-112.

OBSAH ROČNÍKA VOJENSKEJ HISTÓRIE 2008

ŠTÚDIE

BAKA, I.: Účast Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov.....	3/2008/47
BALLA, T.: Vnútorne a zahraničné pôsobenie rakúsko-uhorskej armády a vzťah uhorskej spoločnosti k armáde (1867 – 1914).....	2/2008/53
BARTL, J.: Stavovské povstania uhorskej šľachty v 17. a na začiatku 18. storočia v kontexte slovenských dejín.....	2/2008/28
BOBOKOVÁ, J.: Bezpečnostný systém v Európe v 19. storočí. Od Metternicha k Bismarckovi.....	1/2008/ 38
CSIKÁNY, T.: Uhorské jednotky v bitke pri Slavkove.....	1/2008/28
HURBANIČ, M.: Historické súvislosti a príčiny avarského útoku na Konštantínopol roku 626	3/2008/3
HURBANIČ, M.: Obrana Konštantínopola počas avarského útoku roku 626	1/2008/3
CHORVÁT, P.: Maďarské kráľovské honvédsťvo verzus československé opevnenia – K problémom interakcie	1/2008/47
KLEIN, B.: Hodnota prvého vojenského mapovania (1769 – 1785) pre vojenské dejiny Slovenska.....	4/2008/3
KÓNYA, P.: Veliteľské pôsobenie generála Juraja Ottlyka v povstaní Františka II. Rákócziho.....	3/2008/24
MEŠKO, M.: Niektoré technické aspekty obliehania a dobytia Konštantínopola križiakmi (1203 – 1204)	2/2008/3
MIČIANIK, P.: Improvizovaný pancierový vlak Zaisťovacej divízie „Orol“	4/2008/10
MICHELA, M.: Maďarská politika a plány ozbrojenej akcie na Slovensku v rokoch 1919 – 1920.....	2/2008/64
PEJS, O.: K existenci internačného tábora pro válečné zajatce v Humenném (1942 – 1944).....	1/2008/70
SEGEŠ, D.: Vzťahy Slovákov a Čechov v západnom vojenskom odboji a postoje poľskej exilovej vlády v rokoch 1939 – 1943.....	3/2008/66
SEGEŠ, D.: Memorandum slovenských vojakov 1. Československej samostatnej obrnenej brigády vo Veľkej Británii pre poľského ministra národnej obrany z roku 1943. (Slovensko-poľské vojenské kontakty za 2. svetovej vojny).....	4/2008/35
SORBY, K.: Britsko-iracká vojna v roku 1941	3/2008/87
SZÁRAZ, P.: Plán D — zmena kurzu španielskej zahraničnej politiky v druhej svetovej vojne	4/2008/20
ŠTAIGL, J.: Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945 – 1947	2/2008/84
ŠTEFANSKÝ, M.: Rokovania o rozmiestnení sovietskych vojsk na území Československa (august – október 1968).....	1/2008/93

VANĚK, O.: Tretí prapor 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR 4/2008/63

DOKUMENTY A MATERIÁLY

BAGI, Z.: Dva listy ostrihomského provizóra z roku 1541	4/2008/75
DUBÁNEK, M.: 4. pevnostní prapor Malacky.....	3/2008/116
DUBÁNEK, M.: Pěchotní srub B-S 13 na Bratislavském přemostí a jeho poškození Sovětskými vojáky v srpnu 1968.....	1/2008/118
DUBÁNEK, M.: Československé pevnostní kanóny v období po druhé světové válce.....	2/2008/150
CHORVÁT, P.: Z denníka 2. batérie hipomobilného delostreleckého oddielu 2/I „Józsefa Bema“.....	2/2008/108
KOZOLKA, J.: Stáž predstaviteľov slovenskej Vysokej vojenej školy v Nemecku (I./1941)	3/2008/105
KROPILÁK, E.: Druhý partizánsky oddiel Prvej československej brigády J. V. Stalina.....	4/2008/123
NIŽŇANSKÝ, J.: Vojenská normotvorba a jej napredovanie v súčasnom období.....	4/2008/ 160
PURDEK, I.: Nové aspekty vývoja vojenskej symboliky po roku 2004	4/2008/133
ŠUMICHRAST, P.: Letecké jednotky a protiletadlové delostrelectvo Slovenskej Armády v poľskej vojne (september 1939)	2/2008/113
ŠUMICHRAST, P.: Slovenské Savie Marchetti SM-84 bis pre slovenské vzdušné zbrane (1943 –1944)	4/2008/94
ZUPKO, Š.: Krátky pohľad do histórie výroby pechotnej munície na Slovensku ..	4/2008/87
ZUPKO, Š.: Pevnostný kanón vz. 44/59 kalibru 85 mm	1/2008/108

RECENZIE

CANFORA, L.: Gaius Iulius Caesar. Demokratický diktátor. (P. Valachovič)	1/2008/128
DANGL, V.: Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia. (R. Holec).....	1/2008/135
DUBÁNEK, M. – LAKOSIL, J. – MINAŘÍK, P.: Utajená obrana železné opony. (J. Štaigl).....	3/2008/134
FERRERO BLANCO, M. D.: La Rrevolució Húngara de 1956. El despertar democratico de Europa del este. (Maďarská revolúcia 1956. Demokratické prebudenie východnej Európy.) (P. Száraz).....	4/2008/ 166
Historické rozhľady IV. (S: Chytka).....	4/2008/170
MANN, J.: Attila – barbársky kráľ, ktorý vyzval na súboj Rím.(P. Bystrický).....	1/2008/132
MAREK, V. – OLIVA, P. – CHARVÁT, P.: Encyklopedie dějin starověku. (P. Valachovič).....	2/2008/160
MIKLUŠOVÁ, L.: Epopeja zabudnutých. (spomienka na účastníkov vojnových udalostí v r. 1939-1945 pochádzajúcich z obcí bývalého notariátu Bolesov v okrese Ilava). (M.Lacko)	1/2008/138
PAYNE, S.: 40 preguntas fundamentales sobre la guerra civil (40 základných otázok o občianskej vojne).....	2/2008/166
SEKUNDA, N.: Marathón 490 před n.l. První perská invaze do Řecka. (P. Valachovič).....	3/2008/132

- SEGEŠ, V. – ŠEĐOVÁ, B. (eds.): Miles semper honestus. Zborník štúdií
vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. (D. Škvarna).....2/2008/164
SEGEV, T.: 1967: Israel, the War and the year that transformed
the Middle East. (M. Meško)3/2008/141
SORBY, K., ml.: Arabi, islam a výzvy modernej doby. (V. Bystrický)3/2008/138
PAYNE, S.: 40 preguntas fundamentales sobre la guerra civil (*40 základných
otázok o občianskej vojne*).....2/2008/166

PERSONÁLIE

- PLACHÝ, J.: Kapitán letectví Alfréd Löffler – biografický nástin.....3/2008/125

HISTORICKÉ REFLEXIE

- SZÁRAZ, P.: K prijímaniu jedného zákona o historickej pamäti1/2008/141

ANOTÁCIE, GLOSÝ

- BARBER, M.: Noví rytíři: dejiny templárského rádu. (J. Zaťková).....2/2008/175
BEEVOR, A. – VINOGRADOVOVÁ, L.: Spisovatel ve válce, Vasilij Grossman
s Rudou armádou 1941 – 1945. (L. Jančo).....1/2008/153
BUTLER, R.: Gespato. Dějiny Hitlerovy tajné policie 1933 – 45.
(P. Jašek).....2/2008/179
CARTLEDGE, P.: Alexandr Veliký. Historik lovcem nové minulosti.
(P. Valachovič).....4/2008/173
CASSIN-SCOTT, J. – McBRIDE, A.: Ženy ve válce 1939 – 1945. Britské,
americké, německé a ruské příslušnice armád. (B. Šeďová)3/2008/155
COWAN, R.: Římská bojová taktika 109 před n. l. – 313 n. l. (P. Valachovič)4/2008/172
EBERLE, H. – UHL, M.: Kniha Hitler. (P. Jašek)3/2008/156
Fenomén holokaustu. Zborník z medzinárodnej vedecko-odbornej
konferencie konanej dňa 27. – 28. marca 2008. (M. Stanová).....4/2008/181
GILOVCI, Levi a Chana: Osudy jednej rodiny. (B. Šeďová)2/2008/180
GLANTZ, D. M.: Obléhání Leningradu 1941 – 44, 900 dnů hrůzy. (L. Jančo)1/2008/152
GREGOR, J.: Spomienky a úvahy breznianskych delostrelcov. (I. Krištofová).....3/2008/154
HABRNÁL, M. a kol.: Rupnikova linie“ a ostatní jugoslávská opevnění
z let 1926 – 1941. (P. Chorvát).....3/2008/150
JOACHIMSTAHLER, A.: Hitlerův konec. Legendy a dokumenty. (P. Jašek)3/2008/158
KALNÝ, S.: Bombardovanie Apolky. (B. Šeďová)4/2008/179
KOFRÁNKOVÁ, V.: 26. 8. 1278 Moravské pole. Poslední boj zlatého krále.
(J. Zaťková)3/2008/147
LÁŠEK, R.: Jednotka určení SOS. Díl druhý. (P. Chorvát)3/2008/153
LUŇÁK, P.: *Plánování nemyslitelného – československé válečné plány
1950 – 1990.* (L. Jančo)1/2008/154
MACMILLIANOVÁ, M.: Mírotvorci. Pařížská konference 1919. (J. Zaťková) ...1/2008/150
MICHLE, J.: Cizinci v RAF (1941 – 1945). Stíhači z okupované Evropy
od obrany k vítězství. (P. Bezunk).....4/2008/177
MIOTTO, M.: *Η ΙΣΛΑΜΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ. ΠΩΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ*

TO BYZANTIO EXAΞE THN ANATOLH TOY (Muslimské ovládnutie Sýrie. Ako a prečo Byzancia stratila svoje východné provincie). (M. Meško)	1/2008/147
SEGEŠ, V. a kol.: Slovensko – vojenská kronika. (M. Stanová)	1/2008/156
SHIRER, W.: Berlínský deník. Zapisník zahraničného zpravodaje 1934 – 1941. (P. Valachovič)	3/2008/151
SUVOROV, V.: Den D. (P. Jašek)	4/2008/176
ŠVORC, P.: Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919 – 1939)	3/2008/148
VOKÁČ, P.: <i>Hirošima nebyla první</i> . (P. Jašek)	2/2008/182
ZAVADIL, R.: Vojenské automobily Tatra v letech 1918 až 1945 Tatra military vehicles from 1918 to 1945. Osobní automobily cars and passenger vehicles. (P. Chorvát)	3/2008/149
<i>Život ve Třetí říši</i> . (B. Šedová)	2/2008/177

KRONIKA

FRIMMOVÁ, E.: Informácia o medzinárodnej konferencii: Matej Korvín a jeho doba	4/2008/183
GRÓFOVÁ, M.: Mestá a šľachta, mešťania a šľachtici	1/2008/159
KAMENEC, I.: Nekrológ za Michalom Barnovským (1937 – 2008).	3/2008/160
MASKALÍK, A.: Ukrajinská povstalecká armáda v povojnovom vývoji karpatského regiónu: banderovci – fakty, mýty a legendy.	3/2008/162
MEŠKO, M.: Agrokomplex 2008 v Nitre	3/2008/168
MEŠKO, M.: Medzinárodná konferencia o 1. svetovej vojne v Belehrade	4/2008/185
MEŠKO, M.: Sahara 2008	3/2008/169
MEŠKO, M.: Starý Tekov 2008.	3/2008/167

BIBLIOGRAFIA

ŠEĎOVÁ, B.: Vojenská história Slovenska. Výberová bibliografia XIII. – 2005	1/2008/161
ŠEĎOVÁ, B.: Zlomové medzníky v dejinách Slovenska 20. storočia (1918 – 1938 – 1948 – 1968). Výberová bibliografia publikovaných prác v rokoch 1998 – 2008	4/2008/188

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Bohuš KLEIN, CSc., Múzeum kultúry karpatských Nemcov, Žižkova ul. 14, Bratislava

PhDr. Pavel MIČIANIK, M.A., Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica

PhDr. Peter SZÁRAZ, CSc., Ul. Štefánika 12, 942 01 Šurany

Mgr. M.A. Dušan SEGEŠ, PhD., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 816 34 Bratislava

Plk. v. v. PhDr. Oldřich VANĚK, CSc., Vrbická 1894/18, 03101 Liptovský Mikuláš

Zoltán BAGI, PhD., Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Közép és Korajkori Magyar Történelmi Tanszék Szeged, Hungary

Štefan ZUPKO, Jazdecká 11, Nové Zámky

Pplk. PhDr. Peter ŠUMICHRAST, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Eugen KROPILÁK, Pavlova 1046/12 821 08 Bratislava

Dr. Imrich PURDEK, Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Plk. gšt. Dr. Jaroslav NIŽŇANSKÝ, PhD., Generálny štáb OS SR, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajúajte, resp. posielajte zásadne na disketách v textových edito-roch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné uvádzať pod čia-rou, nie až za text štúdie.** K diskete je potrebné priložiť jeden tlačný exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu a telefonický kontakt a e-mail.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Na ulahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

Pri písaní poznámok k textom je potrebné používať príslušnú funkciu programu WORD na vkládanie poznámok po čiarou – nie písať ich dozadu za text štúdie.

¹ VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴ DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má ci-tované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o roz-sahu
- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.
- pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)
 - šk. (ako škatuľa, nie krabica)
 - č. j. (s medzerou)
 - VÚA-VHA Praha, f.....; pozri tiež PEJS, O:...
 - Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ⁴⁾

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava
tel.: 02/48 207713
E-mail: stanovam@mod.gov.sk

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uve-rejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

KLEIN, Bohuš: Hodnota prvého vojenského mapovania (1769 – 1785) pre vojenské dejiny Slovenska.....	3
MIČIANIK, Pavel: Improvizovaný pancierový vlak Zaistovacej divízie „Orol“	10
SZÁRAZ, Peter: Plán D – zmena kurzu španielskej zahraničnej politiky v druhej svetovej vojne	20
SEGEŠ, Dušan: Memorandum slovenských vojakov 1. československej samostatnej obrnenej brigády vo Veľkej Británii pre poľského ministra národnej obrany z roku 1943. (Slovensko-poľské vojenské kontakty za 2. svetovej vojny).....	35
VANĚK, Oldřich: Tretí prápor 2. čs. samostatnej paradasantnej brigády v ZSSR.....	63

Dokumenty a materiály

BAGI, Zoltán: Dva listy ostrihonského provizora z roku 1541.....	75
ZUPKO, Štefan: Krátky pohľad do histórie výroby pechotnej munície na Slovensku.....	87
ŠUMICHRASŤ, Peter: Slovenské Savoie Marchetti SM-84 bis v dokumentoch (1943 –1944). 1. časť.....	94
KROPILÁK, Eugen: Druhý partizánsky oddiel Prvej československej brigády J. V. Stalina.....	123
PURDEK, Imrich: Nové aspekty vývoja vojenskej symboliky po roku 2004.....	137
NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: Vojenská normotvorba a jej napredovanie v súčasnom období.	160

Recenzie

FERRERO BLANCO, M. D.: La Rrevolución Húngara de 1956. El despertar democratico de Europa del este. (Maďarská revolúcia 1956. Demokratické prebudenie východnej Európy.) (P. Száraz).....	166
Historické rozhľady IV. (S. Chytka).....	170

Anotácie, glosy	172
------------------------------	-----

Kronika	183
----------------------	-----

Bibliografia	188
---------------------------	-----

INHALT

Studien

KLEIN, Bohuš: Der Wert der ersten militärischen Kartierung (1769 – 1785) für die militärische Geschichte der Slowakei	3
MIČIANIK, Pavel: Impovisierter Panzerzug der Sicherungsdivision „Orol“	10
SZÁRAZ, Peter: Plan D – die Kursveränderung der spanischen Aussenpolitik im zweiten Weltkrieg	20
SEGEŠ, Dušan: Denkschrift der slowakischen Soldaten der 1. tschechoslowakischen selbstständigen Panzerbrigade in Grossbritannien für den polnischen Nationalverteidigungsminister aus dem Jahre 1943. (Slowakisch-polnische militärische Fühlungnahme in der Zeit des 2. Weltkrieges)	35
VANĚK, Oldřich: Der Dritte Bataillon der 2. Selbstständigen tschechoslowakischen Luftlandbrigade in der UDSSR	63

Dokumenten und Materialien

BAGI, Zoltán: Zwei Briefe des Provisors von Gran Michael Mutnoký aus dem Jahre 1541	75
ZUPKO, Štefan: Ein kurzer Blick in die Geschichte der Erzeugung der Infanteriemunition in der Slowakei	87
ŠUMICHRAST, Peter: Slowakische Savoia Marchetti SM-84 bis in den Dokumenten (1943 – 1944). 1. Teile	94
KROPILÁK, Eugen: Die zweite Partisanenabteilung der ersten tschechoslowakischen Brigade J. V. Stalins	123
PURDEK, Imrich: Neue Aspekte in der Entwicklung der Waffensymbolik nach dem Jahre 2004	137
NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: Militärische Legislative und ihr Fortschritt in der Gegenwart	160
Recensionen	166
Annotations, Glossen	172
Chronik	183
Bibliographie	188

CONTENTS

Studies

KLEIN, Bohuš: Value of the first military mapping for military history of Slovakia. (1769 – 1785)	3
MIČIANIK, Pavel: Improvised armoured train of a security brigade „Eagle“	10
SZÁRAZ, Peter: Plan D – Change of direction in Spanish foreign policy during World War Two	20
SEGEŠ, Dušan: Memorandum of the Slovak soldiers of 1st Czechoslovak Independent Armed Brigade in Great Britain for Polish Minister of Defense	35
VANĚK, Oldřich: Third Battalion of 2nd Czechoslovak Airborne Brigade in the USSR ..	63

Documents and materials

BAGI, Zoltán: Two reports of Ostrihoms provizors Michael Mutnoký from 1541.....	75
ZUPKO, Štefan: Short insight into the history of the infantry ammunition in Slovakia ...	87
ŠUMICHRAST, Peter: Slovak Savoia Marchetti SM-84 bis for Slovak Air Forces (1943 – 1944) 1st Part	94
KROPILÁK, Eugen: 2nd Partisan division of 1st Czechoslovak Brigade of J. V. Stalin....	123
PURDEK, Imrich: New aspects of the development of military symbolism after 2004 ...	137
NIŽŇANSKÝ, Jaroslav: Military rulemaking and its development nowadays	160
Reviews	166
Annotations, Glosses	170
Chronicle	183
Bibliography	188

Vojenská história 4/2008

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Dušan Babjak

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhD., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, CSc., plk.gšt. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedova@mod.gov.sk

stanova@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 17. 12. 2008

Registračné číslo 1713/97

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS ÚLog S MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Súdobý plagát vyzývajúci slovenských krajanov na vstup do čs. légii vo Francúzsku počas 1. sv. vojny